

REMARQUE

TAEVAL EI OLE SOOSIKUID

Erich Maria

REMARQUE

TAEVAL EI OLE SOOSIKUID

• Eesti
Raamat •

Erich Maria
REMARQUE

**TAEVAL EI OLE
SOOSIKUID**

EESTI RAAMAT
TALLINN

T (Saksa)
R 39

Originaal:
Erich Maria Remarque
DER HIMMEL KENNT KEINE KUNSTLINGE
Roman
Frankfurt/M., Berlin:
Ullstein, 1986

Saksa keelest tõlkinud
TARVI TALV ja TIHU KOKLA

Kujundanud
AARE HAUG

Remarque, E. M.

R 39 Taeval ei ole soosikuid. — Tln.: Eesti Raamat. 1991. — 224 lk.

ISBN 5-450-01816-9

Läbi aegade saksa menukirjanikuna tuntud Erich Maria Remarque'i (1898-1970) romaan tema hilisloomingust. Siingi kohtame sõja jälgedest varjutatud elusaatusi, mille keskmeks on kopsuhaige Lilliani ja autovõidusõitja Clerfayti dramaatiline armastus. Põnev sõjao ja haaravad karakterid on olnud tänulik aines ka filmitegijatele: teosest on vändatud film pealkirjaga «Bobby Deerfield».

TL-8-9-91

ISBN 5-450-01816-9

84.34 Sks

© Tõlge eesti keelde ja järelsõna.
Kirjastus «Eesti Raamat», 1991

1

Clerfayt peatas auto bensiinijaama juures, mille esine oli lünnest puhtaks kühveldatud, ning andis signaali. Varesed kraaklesid ümber telefonipostide ja tankla taga asuvast väikesest töökojast kostis haamrikõlksatusi. Kopsimine lakkas ning õuele astus umbes kuueteistkümnendaastane poiss, kes kandis punast sviitrit ja metallraamidega prille.

«Pane paak täis,» käskis Clerfayt ja tuli autost välja.

«Superit?»

«Jah. Kust teil siin praegu veel süüa võiks saada?» Poiss osutas pöidlaga üle tänava.

«Sealt. Tänavalõunane firmaroog oli Berner Platte. Kas võtan rehvidelt ketid maha?»

«Miks?»

«Eespool on tee üleni jääs.»

«Kogu kuru ulatuses?»

«Kurust te läbi ei saa. Trass on eilsest alates jälle suletud. Ja nii madala sportautoga ei tasu üldse sinna riskima minna.»

«Arvad?» ütles Clerfayt. «Sa teed mind uudishimulikuks.»

«Teie mind kah,» vastas poiss.

Körtsitoa õhk oli läppunud ning lehkas liisunud õlle ja pika talve järele. Clerfayt tellis Bündner Fleischi, leiba, juustu ja karahvini Aigle'it. Ta lasi näitsikul laua terrassile katta. Väljas polnud eriti külm. Taevast oli kõrge ja kellukassinine.

«Kas tõmban teie sõiduriista voolikuga kah üle?» hõikas poiss teiselt poolt tänavat. «See kuluks talle igal juhul marjaks ära.»

«Lase olla. Lükka üksnes tuuleklaas puhtaks.»

Auto polnud juba pikemat aega pesulappi näinud ning see torkas kohe teravalt silma. Pärast Aixi teelisi kimbutanud vihmamassar oli tippinud kapotti ja poritiibu katva St.Raphaeli ranniku punase tolmu batikumustriliseks; lisaks sellele ilutses auto-

3

kerel veel Kesk-Prantsusmaa porilompide lubjapritsmeid ning muudki kõntsa, mis oli lennanud sinna lugematute veokite taga-
rataste alt, kui Clerfayt neist möödus. Miks ma üldse siia sõit-
sin? mõtles Clerfayt. Suusatamishooaeg on ju juba samahästi kui
lõppenud. Ja kaastunne? Kaastunne on halb reisikaaslane —
ning veelgi halvem sõidusiht. Miks ma näiteks Münchenisse ei
sõitnud? Või Mailandi? Aga mis mind Müncheniski ees ootab?
Või Mailandis? Või ükskõik kus mujal? Ma olen lihtsalt väsi-
nud, mõtles ta. Väsinud paigalejäämisest ja väsinud lahkumi-
sest. Või olen ma väsinud otsustamisest? Kuid mida mul üldse
otsustada on? Ta jõi veini lõpuni ja pöördus kõrtsituppa tagasi.

Näitsik pesi parajasti baarileti taga klaase. Mägikitsetopise
pea vahtis oma klaasiste silmadega üle tema ja Clerfayti vastas-
seinas rippuvat Zürichi õlletehase reklaami. Clerfayt tõmbas
taskust lapiku, nahaga pealistatud pudeli. «Pange palun see
konjakit täis.»

«Courvoisier'd, Rémy-Martini või Martelli?»

«Martelli.»

Näitsik hakkas konjakit klaashaaval pudelisse mõõtma. Ukse
vahelt lipsas kõrtsituppa kass ja hõõrus end miilustades vastu
Clerfayti jalgu. Clerfayt laskis endale veel kaks pakki sigarette
ja tikke anda ning tasus arve.

«Kas need on kilomeetrid?» uudistas punases sviitris poiss
õues, osutades kiirusemõõtjale.

«Ei, miilid.» — Poiss vilistas. «Ja mis te siis siin Alpides
teete? Miks te sihukese riistaga kuskil kiirteel ei kihuta?»

Clerfayt vaatas talle otsa. Lääkivad prilliklaasid, nõbinina,
vistrikud, peast eemalehoidvad kõrvad — olevus, kelles lapse-
põlve muretus alles äsja oli asendunud kõigi poolkõpsuse puu-
dustega.

«Inimene teeb sageli seda, mis mõistlik pole, mu poeg,»
ütles ta. «Ja isegi siis, kui ta seda teab. Mõnikord annabki see
elule tolle vajaliku müundi. Mõistad?»

«Ei mõista,» vastas poiss ja nuuskas. «Aga SOS-telefone
leiate tee ääres iga natukese maa tagant. Kui lumme kinni
jääte, siis helistage. Ja me tuleme teile järele. Siin on meie
number.»

«Kas teil napsipudeleid kaelas kandvaid bernhardiine enam
polegi?»

«Ei ole. Sest konjak on kallid ja ka koerad läksid kavalaks.
Nad jõid napsi ise ära. Selle asemel on meil nüüd härjad. Ter-
ved ja tugevad äravedajad.»

Poisi läikivad prilliklaasid talusid Clerfayti puuriva pilgu
vapralt välja. «Sinusugune mul täna veel puudus,» sõnas Cler-

fayt viimaks. «Kus alles nupumees väljas tuhande kahesaja
meetri kõrgusel. Võib-olla on su nimi koguni Pestalozzi või
Lavater?»

«Ei, Göring.»

«Mis sa ütlesid?»

«Göring.» Poisi nägu venis laiale irvele, nii et paljastus esi-
hammastereas haigutav tühik.

«Aga eesnimi on Hubert.»

«Oled sugulane selle —»

«Ei ole,» katkestas teda Hubert. «Meie oleme Basleri Görin-
gld. Kui ma tollesse teise suguvõssa kuuluksin, ei peaks ma
praegu siin bensiinilohviga jändama. Siis jookseks meil priske
pension.»

Clerfayt oli viivu vait. «Milline kummaline päev,» sõnas ta
lõpuks. «Kes võis seda arvata? Kõike head sulle edaspidiseks,
mu poeg. Sa valmistasid mulle üllatuse.»

«Teie mulle mitte. Te olete ju võidusõitja, eks?»

«Miks sa nii arvad?»

Hubert Göring osutas kapotile, kus kõntsa alt paistis vaevu-
loetav number.

«Peale muu oled sa veel nuuskur!» Clerfayt istus autosse.

«Ehk peaks sind siiski varsti pokri pistma, et hoida inim-
konda uue õnnetuse eest. Sest kui sa juba peaminister oled, on
lootusetult hilja.»

Ta käivitas mootori. «Te unustasite maksta,» märkis Hubert.
«Teeb nelikümmend kaks frangikest.»

Clerfayt ulatas talle raha. «Frangikest!» lausus ta. «Sa
rahustad mind uuesti, Hubert. Sest riigist, kus rahal on hellitus-
nimi, ei saa kunagi diktatuurikandjat.»

Tund hiljem istuski auto lumevangis. Paar lumeredelit mäe-
nõlval oli raskuse all murdunud ja tee oli hanges. Clerfayt või-
nuks ju ringi keerata ja tagasi alla sõita, aga tal polnud min-
git tahtmist juba nii ruttu Hubert Göringi kalapilku kohata.
Pealegi ei pööranud ta iial meelsasti tagasi. Sestap jäi ta kan-
natlikult autosse istuma, tõmbas sigarette, jõi konjakit, kuulas
vareste kraaksumist ning lootis jumala abile.

Kõigevägevam ilmutaski end veidi aja pärast väikese lume-
saha kujul. Clerfayt jagas oma pudelipõhja sahapühiga. Siis
sõitis mees temast mööda ja hakkas laajuriga lund üles keeru-
tama ja eemale paiskama. Tagantvaates jäi mulje, nagu raspe-
daks ta mahalangenud hiiglaslikku valget puuraitu laastude sil-
lerdavaks vikerkaareks, mis küütles loojeneva päikese paistel
kõigis värvitoonides.

Kahesaja meetri pärast oli tee taas vaba. Lumesahk keeras

kõrvale ning Clerfayti auto veeres edasi. Sahajuht lehvitas. Ta kandis nagu Hubertki punast sviitrit ja prille. Seepärast väl-
tis Clerfayt temaga rääkides teisi teemasid peale lumeolude ja
alkoholi — vaid need olid täiesti turvalised; teist Göringit poleks
Clerfayt samal päeval enam taluda suutnud.

Hubert oli valetanud: trass polnud eespool suletud. Auto
võttis nüüd jõudsalt kõrgust ning korraga avanes Clerfayti ees
sügav org, sinine ja sulnis varastes videvikuvärvides, ja pilla-
palla selle põhjas otsekui mänguasjadesahtlis küla — valged
katused, kiivakas kirikutorn, liuväljad, paar hotelli ja esimesed
tulesilmad akendes. Clerfayt jättis hetkeks auto seisma ja
vaatas alla. Seejärel hakkas ta käänulist teed pidi laskuma. Ku-
sagil seal kurupõhjas, ühes sanatooriumis, pidi elama Hollmann,
tema paarimees, kes oli haigestunud aasta tagasi. Arst tuvas-
tas tal tuberkuloosi, mille peale Hollmann üksnes muigas —
praegusel imerohtude ja antibiootikumide ajastul polnud too
tõbi ju tõsiseltvõetav, või kui, siis tarvitses vaid neelata peotäis
tablette ja teha mõned süstid ning olidki terve. Ent imerohtude
toime ei osutunud kaugeltki nii efektiivseks ja päästvaks kui kii-
detud, vähemasti mitte nende inimeste puhul, kes olid üles kas-
vanud sõja-aastail ning nooruses pidevalt nälga kannatanud.
Itaalias toimunud tuhandemilisel võidusõidul veidi enne Roo-
mat tabas verejooks Hollmanni esimest korda, ning Clerfayt oli
sunnitud ta poolel distantstil raja äärde jätma. Sestpeale oli arst
kõigutamatult oma otsuse juurde jäänud, et Hollmann peab paa-
riks kuuks mägedesse saadetama. Algul oli Hollmann küll kõ-
vasti vastu sõdinud, aga lõpuks nõustunud; ja nüüdseks oli paa-
rist kuust saanud pea aasta.

Korraga hakkas mootor turtsuma. Kүүnlad, mõtles Clerfayt;
juba jälle! Kõik tuli sellest, et ta sõitmise ajal juhtimisele ei
keskendunud! Clerfayt lasi autol nõlvaku viimasest langusest
lahutatud siduriga alla veereda, kuni see tasasel teelõigul seis-
ma jäi, ja tõstis mootorikatte üles.

Nagu ikka, olid teise ja neljanda silindri kүүnlad tahmunud.
Clerfayt keeras nad välja, puhastas ära, seadis uuesti paika ning
käivitas. Mootor töötas nüüd korralikult ja Clerfayt liigutas
gaasihooba käega edasi-tagasi, et liigset õli silindritest eemal-
dada. Kui ta end jälle sirgu ajas, hoomas ta, et küla poolt lähe-
neva saani hobused olid mootori äkilise jõuramise peale peruta-
ma hakanud. Nad ajasid tagajalgadele püsti ja rebisid saani
põiki üle tee auto suunas. Clerfayt jooksis neile vastu, haaras
vasakpoolisel hobusel suitsetest ja lasi end niiviisi lohistada.

Paari hüppe järel jäid hobused pidama. Nad värisesid ja
hingeaur lehvis ümber peade. Nende hirmunult ekslevad silmad
jätsid mulje, nagu kuulunuksid nad mingitele eelajaloolistele
koletistele. Clerfayt laskis ettevaatlikult väljaist lahti. Hobused

jäid paigale, korskasid ja kõlistasid kuljuseid. Clerfayt märkas,
et need polnud sugugi tavalised saanisõidusukud.

Suurt kasvu meesterahvas, peas mustast karusnahast
õnnar koppmüts, tõusis saanis püsti ja hakkas hobustega ra-
hustavalt rääkima. Tema kõrval istus noor naine, selg tiivilt
vastu saani seljatuge surutud. Tal oli pruun nägu ja väga hele-
dad silmad.

«Andke andeks, et teid sel moel ehmatasin,» lausus Clerfayt.
«Mulle ei tulnud pähegi, et siinsed hobused veel autodega har-
junud pole.»

Mees hillitses endiselt loomi; viimaks lõdvendas ta ohje ning
pöördus poolpõiki Clerfayti poole. «Vähemalt mitte autodega,
mis säärast müriat teevad,» sõnas ta tõredalt. «Liiatigi oleksin
ka ise nendega toime tulnud. Aitüma, et meid päästa püüdsite.»

Clerfayt tõstis pilgu. Ta nägi kõrki nägu, millel mängles
kõrge irooniavirve, justkui tunneks mees endamisi lõbu, et teine
oli asjatult kangelas mänginud. Clerfayt polnud enam ammu
kellegi vastu juba esimesest hetkest nii tugevat antipaatiat
tundnud.

«Ma ei püüdnud päästa mitte teid,» heitis Clerfayt kuivalt
tagasi, «vaid oma autot teie saani jalaste eest.»

«Loodan, et te end seejuures liiga ära ei määrinud.»

Mees pöördus taas hobuste poole. Clerfayt silmitses naist.
Tõenäoliselt tema pärast, mõtles ta. Tahab ise kangelaseks
jääda.

«Ei, ma ei määrinud ennast ära,» vastas ta aeglaselt. «Sel-
leks peab asi tõsisem olema.»

Sanatoorium Bella Vista oli ehitatud väikesele platoole kü-
last veidi kõrgemale. Clerfayt parkis auto sissekäigu lähedale,
kus ootasid ka paar sõiduvalmis saani. Ta lülitas mootori välja
ning kattis kapoti tekiga, et see ära ei jahtuks.

«Clerfayt!» hüüdis keegi ukse juurest.

Clerfayt pöördus ümber ja nägi oma suureks imestuseks
jooksujalu lähenevat Hollmanni. Ta oli arvanud, et too lebab
voodis.

«Clerfayt!» hüüdis Hollmann. «Oled see tõesti sina?»

«Nii tõesti kui üldse olla saab. Ja sa ise? Lippad muudkui
ringi? Ma mõtlesin, et sa pikutad voodis.»

Hollmann naeris. «See oleks liialt vanamoeline.» Ta tagus
Clerfaytile rusikaga vastu turja ega pööranud pilku autolt.
«Mulle tundus, et kuulen alt Giuseppe mõirgamist ja arvasin,
et mul käivad luulud. Siis nägin aga teid siia poole sõitmas. On
see vast üllatust Kust sa ometi tuled?»

«Monte Carlost.»

Kas sa näed!» Hollmann ei suutnud kuidagi rahuneda. «Ja koos Giuseppega, vana lõviga! Kartsin juba, et olete mind lõplikult hüljanud!»

Ta libistas käega üle autokere. Temaga oli ta oma pool tosinat võiduajamist kaasa teinud. Ja temas oli tabanud teda ka esimene tõsine verejooks. «See on ju ometi ikka Giuseppe? Mitte mõni ta noorem vend?»

«Giuseppe mis Giuseppe. Aga võidusõitjat temast enam ei ole. Ma otsin ta firma käest ära. Nüüd on ta vanaduspensionil.»

«Just nagu minagi.»

Clerfayt vaatas Hollmannile otsa. «Sina ei ole vanaduspensionil. Sina oled puhkusel.»

«Terve aasta! See pole enam kellegi puhkus. Aga astu ometi edasi! Meil tuleb ju jällenägemist pühitseda! Mida sa jood? Kas endiselt vodkat?»

Clerfayt noogutas. «On teil siin siis vodkat?»

«Külaliste jaoks on meil kõike. See on moodne sanatoorium.»

«Paistab jah. Näeb välja nagu hotell.»

«See kuulub ravi juurde. Moodne teraapia. Meie oleme kuuordikülalised, mitte mõned patsiendid. Sõnad «haigus» ja «surm» on tabud. Neid välditakse. Rakenduspsühholoogia. Moraali mõttes muidugi praktiline, aga suremast ei päästa. Mida sa Monte Carlos tegid? Sõitsid või?»

«Jah. Kas sa spordiuudiseid enam ei loe?»

Hollmann kohmetus. «Alguses ikka lugesin. Siis jätsin järele. Jabur, kas pole?»

«Ei, tark tegu. Eks loed, kui ise jälle sõidad.»

«Just,» sõnas Hollmann. «Kui ise jälle sõidan. Ja kui loteriil peaauhinna võidan. Kes sul viimati paarimeheks oli?»

«Torriani.»

Nad suundusid sissekäigu poole. Mäeküljed veretasid loojuva päikese kumas. Suusatajad liuglesid justkui mustjad komad läbi ergava läike. «Ilus siin,» sõnas Clerfayt.

«Jah, ilus vangla.»

Clerfayt vaikis. Tema jaoks oli vanglal teine tähendus.

«Kas sõidad nüüd kogu aeg Torrianiga?» küsis Hollmann.

«Ei. Kord ühega, kord teisega. Ma ootan sind.»

See polnud tõsi. Juba pool aastat oli Clerfayti paarimeheks võidusõitudel Torriani. Ent kuna Hollmann spordiuudiseid enam ei lugenud, oli see mugav vale.

Oeldu mõjus Hollmannile kui vein. Tema laubale kerkis higi-pisaraist pärlendav joom. «Kuidas sul viimane kord läks?» küsis ta.

«Kehvasti. Jäime omadega hiljaks.»

«Kust te tulema hakkasite?»

«Viinist. See oli sõge ettevõtmine. Iga viimane kui Nõuko-

trude» patrull pidas meid tee peal kinni. Arvasid vist, et kavatseme Stalini ära tõmmata või on muidu dünamiidilast peal. Ega ma suurt võita lootnudki, niisama uut autot proovida. On aga alles teed neil seal vene tsoonis! Nagu jääajast.»

Hollmann naeris. «See oli sul Giuseppe kättemaks! Ja kus sa selle seda võistlesid?»

Clerfayt tõstis tõrjuvalt käe. «Lähme joome parem midagi. Ja tee mulle seda meelega, et me siin esimeste päevade jook-sul sõnagi võidusõitudest ja autodest ei räägi, olgu muud mis on.»

«Aga Clerfayt! Millest siis?»

«Ainult paar päeva.»

«Milles asi? Kas midagi on juhtunud?»

«Ei ole. Ma olen lihtsalt väsinud. Ma tahan ennast kordki välja puhata ja paar päeva mitte mõelda sellele pörgukatlale, mis inimesi metsiku kiirusega ringi tiirutab. Sa saad ju aru?»

«Loomulikult,» sõnas Hollmann. «Aga milles asi? Mis on juhtunud?» — «Midagi,» vastas Clerfayt läbematult. «Olen üksnes ebahusklik nagu kõik teisedki. Mul hakkab lepinguaeg otsa saama ja uuest kontrahist pole firma esindajatega veel juttu olnud. Ei taha ära sõnuda. Muud ei midagi.»

«Clerfayt,» lausus Hollmann. «Kellega on õnnetus juhtunud?»

«Ferreriga. Mingil narril, tühisel võistlusel mere ääres.»

«Surnud?»

«Veel mitte. Kuid tal amputeeriti üks jalg. Ja see hull nais-terahvas, kes temaga ringi tõmbas, too võltsparuness, ei taha teda vaatamagi minna. Istub muudkui kasinos ja ulub. Ei taha enesele invaliidi meheks. Aga tule nüüd ja teeme ühe pitsi. Minu viimane konjakitilk kadus lumesahajuhi kurku, kes on palju mõistlikum kui meie; tema sõiduk üle viie kilomeetri tunnis ei liigu.»

Nad istusid hallis akna kõrval väikese laua taga. Clerfayt lasi pilgul ringi käia. «Kas need kõik on haiged?»

«Ei ole. Mõned on ka terved, kes meile külla on tulnud.»

«Õigus muidugi! Kahvatute nägudega on haiged?»

Hollmann naeris. «Need on just terved. Plassid on nad see-pärast, et nad alles hiljuti siia üles jõudsid. Aga ülejäänud, kes lõkendavad näost nagu sportlased, on tegelikult haiged, sest nad on siin juba ammu!»

Näitsik tõi Hollmannile klaasi apelsinimahla ja Clerfaytile väikese karahvini vodkat.

«Kauaks sa kavatsed jääda? küsis Hollmann.

«Paariks päevaks. Kus ma siin elutseda võiks?»

«Mina soovitan sulle Palace Hoteli. Seal on hea baar.»

Clerfayt nookas apelsinimahla poole. «Kust sina seda tead?»
«Me läheme alati sinna, kui siit jalga laseme.»

«Jalga lasete?»

«Jah, mõnikord öösiti, kui ennast tervena tahame tunda. Muidugi on see keelatud, aga kui meel mustaks läheb, on sest rohkem abi kui tulutust väitlusest. Jumalaga teemal miks ma haige pean olema.» Hollmann tõmbas põuetaskust lapiku pudeli ja valas endale sortsu klaasi. «Džinn,» tähendas ta. «Aitab kah.»

«Te ei tohi juua?» küsis Clerfayt.

«Päriselt keelatud ei ole, aga nii on lihtsam.» Hollmann surus pudeli tagasi taskusse. «Siin üleval muutud võrdlemisi lapsikuks.»

Ukse ette sõitis saan. Clerfayt märkas, et see oli toosama, millega ta teel oli kohtunud. Musta karvamütsiga mees astus saanist välja. «Kas sa tead, kes see on?» küsis Clerfayt.

«Naist mõtled?»

«Ei, meest.»

«Rahvuselt venelane. Tema nimi on Boris Volkov.»

«Valgevenelane?»

«Jah. Aga vahelduseks mitte endine suurvürst ega ka praegu mitte vaene. Tema isa kuulukse õigeaegselt Londonis pangaarve avanud ja ise vael ajal Moskvast olnud; ta lasti maha. Naine ja poeg pääsesid pakku. Arvatavasti õmbles ema endale korseti alla pähkli suurusi smaragde. 1917 kanti ju veel korsette.»

Clerfayt naeris. «Sul on andmed nagu ehtsal luurajal! Kust sa seda kõike tead?»

«Siin ei jää õieti miski saladuseks,» vastas Hollmann kerge kibestumisvarjundiga. «Kahe nädala pärast, kui suusatamishooaeg lõpeb, on kogu küla üksainus suur klatšipesa kuni järgmise talveni välja.»

Nende selja tagant trügis mööda trobikond mustas rõivas väikest kasvu inimesi. Nad rääkisid omavahel elavalt hispaania keeles. «Pisikese küla kohta paistate üsna rahvusvahelist elu elavat,» märkis Clerfayt.

«Seda küll. Surm ei ole šovinist.»

«Mina selles enam nii kindel ei ole.» Clerfayt piidles ukse poole. «Kas see on tolle venelase abikaasa?»

Hollmann vaatas selja taha. «Ei ole.»

Venelane ja naine sisenesid halli. «Kas nad mõlemad on haiged?» uuris Clerfayt.

«Jah. Pealtnäha pole nagu häda midagi, mis?»

«Tõepoolest.»

«Sageli on see nõnda. Kuni teatud piirini näed välja nagu kevädine lilleõis. Siis muutub kõik otsekui nõiaväel; aga selleks ajaks pole sust ka enam siin ringjalutajat.»

Venelane ja naine jäid ukse kõrvale seisma. Mees seletas naisele midagi tungival ilmel. Naine kuulas, raputas aga siis õgedalt pead ja läks tõtakal sammul saali tagumisse otsa. Mees vaatas teda pilguga ja ootas viivu; seejärel ta väljus ning istus saanil.

«Naikse riisus olevat,» lausus Clerfayt rahulolu varjamata.

«Seda juhtub kogu aeg. Kõigil lähevad siin närvid pikapeale kinni. Vangilaagrisühhoos. Proportsioonid nihkuvad paigast; pistasjad saavad tähtsaks ja oluline kõrvaliseks.»

Clerfayt silmitses Hollmanni tähelepanelikult. «Kas sinu puhul ka?»

«Minu puhul ka. Inimene ei suuda suletud süsteemis kaua vastu pidada.»

«Kas nood tüübid elavad siin sanatooriumis?»

«Ainult naine; mees elab mujal.»

Clerfayt tõusis. «Ma sõidan nüüd hotelli. Kuhu me sinuga õhtust sööma võime minna?»

«Siiasamasse. Söögisaalet on ka külalised teretunud.»

«Hüva. Ja millal?»

«Seitsme paiku. Üheksa pean juba voodis olema. Otsekui hoolis.»

«Või sõjaväes,» sõnas Clerfayt. «Või enne võidusõitu. Mäletad sa veel, kuidas sõidujuht meid Mailandis nagu kanu hotelli peletas?»

Hollmanni silmis süttis säde. «Gabrielli? On ta veel seal?»

«Loomulikult. Miks ta ei peaks olema? Sõidujuhid surevad voodis — nii nagu kindralidki.»

Noor naine, kes koos venelasega oli sisenenud, ilmus nähtavale. Välisukse juures peatas teda hallijuukseline daam, kes talle midagi vaikelt, kuid järsult ütles. Kõnetatu ei vastanud, vaid pöördus ümber. Ta jäi ebalevalt seisma, märkas siis aga Hollmanni ning suundus üle saali tema poole. «Krokodill ei lase mind enam välja,» ütles ta sosinal. «Õtleb, et ma poleks tohtinud sõidus käia. Ahvardas Dalai Laamale kaevata, kui ma veel —»

Ta jäi vait. «See on Clerfayt, Lillian,» sõnas Hollmann. «Ma olen teile ju temast kõnelnud. Ta tuli mulle täna täiesti ootamatult külla.»

Naine noogutas. Näis, et ta ei tundnud Clerfayti ära, ning ta pöördus taas Hollmanni poole. «Ta käsib mul voodisse heita,» lausus ta ärritatult. «Uksnes sellepärast, et mul oli paari päeva eest kerge palavik. Aga ma ei lase end luku taha panna. Vähemalt täna õhtul mitte! Kas te olete veel pärast siin?»

«Jah. Me õhtustame põrgu eeskojas.»

«Ma tulen siis ka.»

Ta noogutas Clerfaytile ja Hollmannile ning lahkus. «Sind

paneb meie tiibetlik kõnepruuk kindlasti imestama,» ütles Hollmann. «Põrgu eeskojaks nimetame saali, kuhu ka külalisi sisse lastakse. Dalai Laama on muidugi professor, Krokodill on vanemõde —»

«Ja see naisterahvas?»

«Tema nimi on Lillian Dunkerque. Ta ise on küll belglanna, aga ema oli venelane. Mõlemad vanemad on surnud.»

«Miks ta tühja asja pärast nii endast väljas on?»

Hollmann kehtas õlgu. Ta näis korraga väga väsinud. «Ma ju ütlesin sulle, et kõigil lähevad siin närvid krussi. Liiatigi, kui keegi surnud on.»

«Kas keegi on siis surnud?»

«Jah, tema sõbranna. Eile, siin sanatooriumis. See ei lähe ju otseselt kellelegi korda, aga ometi võtab iga kord midagi ära. Tükikese lootust ilmselt.»

«Sul on õigus,» vastas Clerfayt. «Aga see on igal pool nõnda.»

Hollmann noogutas. «Mida lähemale kevadele, seda enam inimesi siin sureb. Rohkem kui talvel. Veider, kas pole?»

2

Sanatooriumi ülakorrused ei sarnanenud enam hotelliga; seal asusid haiglaruumid. Lillian Dunkerque seisatas toa juures, kus oli surnud Agnes Somerville. Ta kuulis seest hääli ja müra ning avas ukse.

Kirstu polnud enam toas. Aknad olid ristseliti lahti ja kaks horistajat olid ametic suurpuhastusega. Vesi lirtsus põrandal, tõhnas lüsooli ja seebi järele, mööbel oli paigast nihutatud ning ere elektrivalgus tungis igasse toasoppi.

Lillian arvas juba hetke, et ta on valesse tuppa sattunud. Kuid siis hoomas ta kõrgele kapi otsa visatud väikest plüüskaru, mis oli olnud kadunu maskott. «Kas ta on juba ära viidud?» küsis Lillian.

Oks naistest ajas end sirgu. «Ta viidi number seitsmesse. Meil kästi tuba korda teha. Homme varahommikul on uus elanik juba kohal.»

«Aitäh.»

Lillian sulges ukse. Ta teadis number seitset: pugerikku kaubalifti kõrval. Surnud viidi alati sinna, sest seal oli neid hõlbus öösel tõstukiga alla toimetada. Nagu kohvreid, mõtles Lillian. Ja nende tagant pesti viimasedki jäljed seebi ja lüsooliga olematuks.

Toas number seitse ei põlenud tuld. Polnud seal ka epamõhtki küünalt. Kirst oli juba kinni. Kaas oli üle ahta näo ning punaläikeliste juuste tõstetud ja kinni kruvitud. Kõik oli transpordiks valmis. Lilled olid kirstult ära võetud; need lebasid vahariidetüki kõrvalseisval laual. Vahariie oli varustatud rõngastega lõppevate paeltega, mis võimaldasid lilli ainsa liigulusega paigast teise viia. Pärjad olid laotud ülestikku nagu kübarad kübaraäris. Kardinaid ei olnud ette tõmmatud ning aknad olid lahti. Toas oli väga külm. Kuu paistis otse sisse.

Lillian oli tulnud selleks, et lahkunud veel viimast korda näha. Liiga hilja. Keegi ei näe enam ilal kalbet nägu ja läikivaid

juukseid, mis kord olid kuulunud Agnes Somerville'ile. Kirst sõidutatakse täna öösel vargsi alla ning viiakse saaniga krematooriumi. Järsus leekidelahvangu võtab keha tuld, punane juus kahiseb veel viimast korda ning pillub sädemeid, kanges-tunud keha võpatab palangu haardes, otsekui oleks temas uuesti elu tärganud, ja siis variseb kõik tuhaks, eimiskiks, põ-gusaks kahvatuks mälestuseks.

Lillian silmitses sarka. Äkki ta elab veel mõtles ta korraga. Kas ei või olla, et ta on selles julmas kastis taas ellu ärganud? Seda on ometi ette tulnud? Kes teab, kui tihti seda on juhtunud? Teatakse küll mõningaid juhtumeid, kus varjusurmas olija on haua servalt pääsenud, ent kui paljud neist võisid olla vaikselt lämbunud, ilma et neid iial oleks avastatud? Oli see siis võimatu, et Agnes Somerville praegu, just nüüdsama, sahiseva siidi ahistavas pimeduses karjuda püüdis, suutmata kuivanud kõrist ainsatki kähinat kuuldavale tuua? Ma lähen hulluks, mõtles Lillian; mida ma jampsin? Ma poleks tohtinud siia üldse tulla! Miks ma seda tegin? Sentimentaalsusest? Või meeltesegadu-sest? Või hoopis tolläst painajalikust uudishimust veel kord surnule näkku nagu põhjatusse taarnasse põrnitseda, et ehk õnnestub sealt välja lugeda siiski mõnd vastust? Valgust, mõt-les ta, ma pean valgust tegema!

Lillian pöördus tagasi ukse juurde; kuid järsku ta seisatas ja kuulatas. Talle tundus, nagu kuulnuks ta kähinat, väga ta-sast, kuid ometi selget, justkui kriibiksidi küüned siidi. Kiiresti keeras ta lüliti. Palja elektripirni terav valgus pühkis minema öö, kuupaiste ja hirmu! Ma näen tonte, mõtles Lillian. See oli mu enese kleit! Mu enese küüned! ja mitte väsinud elunatukese viimne liigatus.

Lillian puuris pilguga kirstu, mis seisis nüüd eredas valgu-ses. Ei — selles mustas poleeritud kastis pronksist käepidemete-ga ei olnud enam elu. Vastupidi — temas kätkes ängistavaim-õud, mida inimkond tundis. Seal ei lamanud enam Agnes So-merville, tema sõbranna, liikumatuna oma kuldses kleidis, tar-retunud vere ja sisselangenud kopsudega — ka ei olnud see enam vahakuju inimesest, keda tema omad mahlad aegamööda lagundama hakkavad, — ei, selles kastis lütras veel üksnes abso-luutne tühjus, vari ilma varjuta, tabamatu tühjus omas igaveses apluses järgmise tühjuse järele, mida kandis ja kasvas eneses kogu elav; mis oli eluga kaasa sündinud ja mis oli olemas ka temas, Lillian Dunkerque'is, tema sisemuses vaikselt kosudes ja päev-päevalt ta elu järades, kuni peale selle enam muud ei olnudki ja ta maine kest niisamuti nagu see siin musta kasti pakitakse, et sellest taas saaks kadu ja lagu.

Lillian sirutas käe selja taha ukselingi järele. Samal silma-pilgul kui ta seda puudutas, keeras see pihus ringi. Lillian

...võnu karjatuse maha. Uks avanes. Lilliani ees seisis jah-munud majahoidja ning põrnitses talle otsa. «Mis nüüd?» koge-tas mees. «Kuidas te siia saite?» Ta vaatas Lillianist mööda tippu, kus kardinad tõmbetuules laperdasid. «Uks oli ju kinni! Kuidas te sisse saite? Kus võti on?»

«Uks ei olnud lukus.»

«Siis pidi keegi —» Majahoidja vaatas ukse poole. «Seal ta on!» Mees tõmbas kergendatult käega üle näo. «Teate, ma juba mõtlesin, et —»

«Mida?»

Majahoidja osutas kirstule. «Ma mõtlesin, et teie oletegi see ja —»

«Ma olengi see,» sosistas Lillian.

«Misasja?»

«Ei midagi.»

Mees astus sammu ligemale. «Te ei saanud minust aru. Ma mõtlesin, et teie oletegi surnu. Sedaviisi! Ja ma pole ometi mõni norganärviline!» Mees naeris. «On ikka ehmatuse öisel ajal! Aga mis teie siin teete? Number kaheksateist on ju juba kinni kru-vitud.»

«Kes?»

«Number kaheksateist. Nime ma ei tea. Ja polegi tähtis. Kui kell kukub, ei aita ka kõige ilusam nimi.» Majahoidja kustutas tule ja sulges ukse. «Olge rõõmus, et see teie ei olnud, preili,» sõnas ta heatahtlikult.

Lillian õngitses taskust raha. «Siin on teile ehmatuse eest, mis te minu pärast pidite üle elama.»

Majahoidja lõi kulpi ning sügas habemetüügast. «Täna-võimal! Ma jagan selle oma kolleegi Josefiga. Pärast nii kurba toimingut kulub õlu viinaga iseäranis ära. Ärge võtke süda-messe, preili. Ükskord tuleb meil kõigil seda teed käia.»

«Jah,» vastas Lillian. «See on lohutus. Tõeliselt suurepära-ne lohutus, eks ole?»

Lillian seisis oma toas. Keskküttetorud undasid vaikselt. Kõik tuled põlesid. Ma olen hull, mõtles Lillian. Ma pelgan ööd. Ma pelgan iseennast. Mida küll teha? Ma võin unerohu võtta ja tule ööseks põlema jätta. Võin Borisile helistada ja temaga rääkida. Ta sirutaski käe telefoni poole, kuid toru ei tõstnud. Ta lendis, mida Boris talle üfleks. Teadis ta ka, kas Borisil on õigus? Niipalju pidi küll igaüks taipama, et teine ei saa lõpma-tuli sinu pilli järgi tantsida. Elu määrasid tunded — ning nende vastu oli õigus võimetu.

Lillian keris end akna alla tugitooli kägarasse. Ma olen praegu kahekümne nelja aastane, täpselt sama vana kui Agnes.

Neli aastat olen ma juba siin mägedes. Enne seda oli peaaegu kuus aastat sõda. Mida ma elust tean? Pommirünnakuid, pagu Belgiast, pisaraid, hirmu, vanemate surma, nälga ning nälja ja jätkuva põgenemise tagajärjel tekkinud haigust. Enne seda olin laps. Üksnes suurivaevu suudan praegu meenutada, kuidas linnad rahuajal öösiti välja nägid. Töö tuhandete tulede ja tänavate kiirgav maailm — mis ühist mul sellega veel on? Ainus, mida ma tunnen, on pimendamised ja pommirahke pilkases öös, seejärel okupatsioon ja hirm ja varjumine ja külmus. Onn? Kuis oli too lõpmatuna tundunud sõna, mis unelmais nõnda oli säranud, nüüdseks kokku kuivanud! Onn oli juba ka kütmata kamber, tükk leiba, kelder, või lihtsalt koht, mille pihta ei tulistatud. Siis tuli sanatoorium. Lillian vaatas aknast välja. All ametisisesekäigu juures ootas saan. Vahest ootaski see Agnes Somerville'i. Aasta tagasi oli ta naerdes, karusnahkades ja lilled käes, paraaduksest sisse astunud; täna lahkub ta majast salamahti tagaukse kaudu, justkui jätnuks ta arve maksmata. Kuue nädala eest pidasid nad veel koos Lillianiga ärasõiduplaane. Ent ärasõit oli osutunud viirastuseks, terenduseks, mis ilal ei teostunud.

Telefon helises. Lillian kõhkles hetke, siis võttis toru. «Jah, Boris.» Ta kuulas tähelepanelikult. «Jah, Boris. Jah, ma olen mõistlik — jah, ma tean, et palju rohkem inimesi sureb südamerabandusse ja vähki — ma olen statistikaid lugenud, Boris, jah — ma tean, et see vaid paistab meile nii, kuna me siin üleväl üksteisele väga lähedal elame — jah, paljud saavad terveks, jajah — uued ravimid, jah, Boris, ma olen mõistlik, muidugi — ei, ära tule — jah, ma armastan sind, Boris, loomulikult —»

Lillian asetas toru hargile. «Mõistlik,» sosistas ta ning puuris pilgu peeglisse, kust ta oma nägu vastu vaatas, võõras, võõraste silmadega, «— mõistlik!» Oh Issand, mõtles Lillian, ma olen liiga kaua mõistlik olnud! Ja milleks? Selleks, et kord number kahekümneks või kolmekümneks saada toas number seitse kaubalifti kõrval? Millekski ühes mustas kastis, mis kõiki pelutab?

Lillian vaatas kella. Hakkas üheksa saama. Öö oli tulekul, pime ning otsatu täis kabuhirmu ja tülpimust, toda kohutavat segu, mis oli tunnuslik kõikidele sanatooriumidele — kabuhirm haiguse ees ja tülpimus reglementeeritud olemasolust, mis üheskoos muutusid talumatuks, sest see kontrast pani vaid teravamalt tajuma iseenda täielikku abitust.

Lillian tõusis püsti. Praegu mitte mingil juhul üksi jääda! All peaks veel paar inimest olema — vähemalt Hollmann ja tema külaline.

Kõõgumägis istusid peale Hollmanni ja Clerfayti veel kolm pommirahvaste meest ning võrdlemisi paks väikest naisterahvas. Kõik kolm olid mustas: kõik kolm vaikisid. Nad istusid ruumi keskel heledas valgussõõris nagu väikesed mustad kuhilad.

«Nad on Bogotást,» sõnas Hollmann. «Neile saadeti telegramm. Sarvraamidega prille kandva mehe tütar oli suremas. Kui alates nende päralejõudmisest on tüdrukul järsku parem. Ja nüüd nad ei tea, mida peale hakata — kas tagasi lennata või siia jääda.»

«Miks ema ei võiks siia jääda ja teised koju sõita?»

«Paks naine pole tüdruku õige ema. Ta on võõrasema; tema raha eest Manuela siin elab. Tegelikult ei tahta keegi neist siia tulla; ka isa mitte. Nad olid Manuela vaat et juba unustanud. Nad olid korrapäraselt tšeki ja elasid ise Bogotás, Manuela elas siin — viis aastat juba — ja kirjutas iga kuu koju kirja. Isal ja võõrasemal on ammu lapsed, keda Manuela ei tunne. Kõik läks kenasti — kuni Manuela nõnda tülikalt surema hakkas. Siis pidi nad loomulikult siia tulema, kas või juba hea nime pärast. Naine ei tahtnud lasta mehel üksi sõita. Ta on mehest vanem ja armukade, ja ta teab, et ta on liiga paks. Seepärast võttis ta julgustuseks kaasa oma venna. Bogotás löksutati selletagi löugu, et ta on Manuela majast välja sõõnud; nüüd tahab ta siis naidata, et ta tüdrukut ikkagi armastab. Küsimus pole seega üksnes armukadeduses, vaid ka prestiižis. Kui ta nüüd üksinda tagasi sõidaks, läheksid jutud uue hooga lahti. Nii nad siis istuvadki siin ja ootavad.»

«Ja Manuela?»

«Isa ja kasuema armastasid teda kohale jõudes palavalt, kuna ta pidi iga tund surema. Ja vaene Manuela, keda ilal polnud armastatud, oli seeläbi nii õnnelik, et hakkas kosuma. Nüüd on vanemad juba läbematuks muutunud. Liiatigi lähevad nad iga päevaga paksemaks, sest alaline närvipinget tekitab pideva näljatunde ja nad mugivad muudkui siinseid kuulsaid kompvekke. Nädala pärast hakkavad nad Manuelat vihkama, et see küllalt kiiresti ei sure.»

«Või nad harjuvad külaeluga ära, ostavad endale kommipoe ja jäävadki siia asuma.»

Hollmann naeris. «Sul on sünge fantaasia.»

«Vastupidi. Ainult sünged kogemused. Aga kust sina kõike tead?»

«Ma ju rääkisin sulle, et siin ei jää miski saladuseks. Ode Cornelia Wehrli oskab hispaania keelt ja on seetõttu võõrasema usaldusalune.»

Kolm musta kogu tõusid. Nad polnud vahetanud ainsalt sõna. Pidulikul, väarikal sammul suundusid nad üksteise järjekorras ukse poole.

Lävel pidid nad peaaegu kokku pörkama Lillian Dunkerque'iga, kes nii suure hooga sisse tormas, et paks naine ehmuks ja heleda linnukriiskega kõrvale põikas. Lillian sammus kiiresti Hollmanni ja Clerfayti laua juurde ning vaatas alles siis tagasi. «Miks ta karjub?» lausus ta sosinal. «Ega ma mõni lummut olen! Või olen? Juba praegu?» Ta otsis kotist peeglit. «Paistab, et ma kohutan täna õhtul kõik inimesed ära.»

«Keda te siis veel kohutasite?» küsis Hollmann.

«Majahoidjat.»

«Kuidas? Josefit?»

«Ei, seda teist, kes Josefit aitab. Teate küll —»

Hollmann noogutas. «Meid te ei kohuta, Lillian.»

Lillian pani peegli ära. «Kas Krokodill käis juba siin?»

«Veel mitte. Kuid ta peaks iga hetk saabuma ja meid laialilööma. Ta on ju täpne nagu preisi veltveebel.»

«Josef on täna öösel uksevalves. Ma uurisin järele. Ta lasestab meid välja. Kas tulete kaasa?»

«Kuhu? Kas Palace Bari?»

«Kuhu siis mujale?»

«Palace Baris on kõik vaikne,» sõnas Clerfayt. «Ma tulen just sealt.» — Hollmann naeris. «Meie jaoks pole seal iial liiga vaikne. Isegi mitte siis, kui seal ainsatki hingelist poleks. Kõik, mis väljaspool sanatooriumi, on meie jaoks põnev. Siin muutub inimene vähenõudlikuks.»

«Praegu on paras aeg välja lipsata,» ütles Lillian Dunkerque. «Peale Josefi pole kedagi liikvel. Teisel majahoidjal on veel tegemist.»

Hollmann kehtas õlgu. «Mul on pisut palavikku, Lillian. Kurat teab, millest see nii äkki tõusis! Võib-olla sellest, et nägin üle hulga aja Clerfayti porist sportautot.»

Saali ilmus koristaja ja hakkas toole laudadele tõstma, et pörandat pühkida. «Me oleme siit ju varemgi palavikuga jalga lasknud,» ütles Lillian.

Hollmann vaatas talle kohmetult otsa. «Seda küll. Aga täna ma ei saa, Lillian.»

«Ikka tolle porise sportauto pärast?»

«Võib-olla. Kuidas Borisiga oleks? Käs tema ei taha kaasa tulla?»

«Boris arvab, et ma magan. Ma sundisin teda pärastlõunal juba niigi saanisõitu tegema. Vaevalt et ta uuesti nõustub.» Koristaja tõmbas kardina üles. Maastik avanes akende taga vägeva ja vaenulikuna — kuupaistessed mäeküljed, must mets,

...kolm inimest näisid selle taustal üpris mannetud. Koristaja hakkas seinalampe kustutama. Iga kustunud tulega näisid nad lumukese inimeste poole nihkuvat. «Tuligi Krokodill!» lausus Hollmann.

Vanemõde seisis uksele. Ta naeratas kalgi suuga ja ta pilk oli

«Meie õised pummeldajad, nii nagu ikka! Kuid nüüd on nad hääbunud!» Ta ei lausunud poolt sõnagi selle kohta, et Lillian Dunkerque veel nõnda hilja üleval on. «Lõpp,» kordas ta. «Magamal Magamal Homme on jälle päev!»

Lillian tõusis püsti. «Olete selles kindel?»

«Täiesti,» vastas vanemõde jäise lahkusega. «Unerohi on see mõnu, miss Dunkerque. Ja te puhkate end välja nagu Morpheuse rüpest!»

«Nagu Morpheuse rüpest!» kordas Hollmann põlglikult, kui vanemõde oli lahkunud. «Krokodilli klišeed on ületamatud. Täna õhtul oli ta veel isegi armuline. Miks peavad küll need tervisepolitseinikud iga sanatooriumisse tulijat nii kohutavalt steriilselt oleolekuga kohtlema, nagu oleks see pisike laps või kretiin?»

«Iks kättemaksuks oma ameti eest,» vastas Lillian õelalt. «Mundu kõngeksid kelnerid ja õed oma alaväärsuskomplekside kätte ära.»

Nad seisisid lifti ees hallis. «Kuhu teie nüüd lähete?» küsis Lillian Clerfaytilt.

Clerfayt vaatas neiule otsa. «Palace Bari.»

«Kas võtate mind endaga kaasa?»

Clerfayt ei vastanud. Tal oli kogemusi veidriku venelannadega. Samuti poolvenelannadega. Ent siis meenus talle vahejuhtum saaniga ja Volkovi kõrk nägu. «Aga palun,» sõnas ta.

Lillian naeratas abitult. «Kas pole kohutav? Hetkelist vabadust peab nuruma nagu joodik baarimehelt viimast klaasitäit. Kas see pole alatu?»

Clerfayt raputas pead. «Minulgi on tulnud seda oma elus horduvalt teha.» Lillian vaatas mehele esimest korda pikemalt otsa.

«Teil?» küsis ta. «Kuidas teil?» — «Igaühel on omad põhjustad.»

«Ka kividel. Kus me kokku saame? Või tulete kohe kaasa?»

«Ei. Te peate eesuksest väljuma. Krokodill passib peale. Seejärel minge esimese käänaaku taha, võtke saan ja sõitke parempoolse tagaukse juurde. Ma tulen sinna.»

«Hüva.»

Lillian astus lifti. Hollmann pöördus Clerfayti poole. «Sa ei pane pahaks, et ma täna teiega kaasa ei tule?» — «Mine nüüd,» ütles ta. «Iga ma veel homme ära sõida.»

Hollmann vaatas teda uurivalt. «Aga Lillian? Oleksid ehk meelsamini üksi?»

«Ära muretse. Kes see ikka nii väga üksi tahab olla?»

Clerfayt sammus läbi tühja vestibüüli välja. Ukse kõrval põles üksainus väike tuli. Kuupaiste langes laiadest akendest suurte rombidenä pörandale. Ukse kõrval seisis Krokodill.

«Head ööd,» ütles Clerfayt.

«Good night,» vastas vanemõde, ja Clerfayt ei suutnud tal bata, miks talle korraga inglise keeles vastati.

Clerfayt kõndis looklevat teed pidi allapoole, kuni leidiski saani. «Kas võiksite kummi üles tõsta?» küsis ta kutsarilt.

«Täna öösel? Ohk pole ju sugugi külm!»

Clerfayt ei tahtnud Lilliani lahtisesse saani istuma panna, aga tal polnud ka tahtmist oma soovi põhjendada. «Teie jaoks võib-olla mitte, aga minu jaoks küll. Ma tulen Aafrikast,» vastas ta. «Kas tõstate siis kummi üles?»

«Kui nii, siis on teine asi.» Kutsar ronis vaevaliselt pukist maha ja tõmbas katusekummi üles. «Olete rahul?»

«Jah. Sõitke nüüd palun Bella Vista juurde tagasi — täpsemini tagaukse ette.»

Lillian Dunkerque ootas teda juba. Ta oli endale õhukese musta laisabakasuka ümber õlgade tõmmanud. Clerfayt poleks imestanud, kui ta hoopis ilma mantlita, õhtukleidi väel oleks tulnud.

«Kõik on korras,» sosistas Lillian. «Mul on Josefi võti. Vastutasuks toon talle pudeli kirsinapsi.»

Clerfayt aitas, neiu saani. «Aga kus teie auto on?» küsis Lillian.

«Jätsin pesulasse.»

Lillian naaldus katusekummi kaitsvasse varju, kui saan pöörde tegi ja sanatooriumi peasissekäigu eest möödus. «Kas te tulite Hollmanni pärast täna õhtul ilma autota?» küsis Lillian hetk hiljem.

Clerfayt tunnistas teda. «Miks just Hollmanni pärast?»

«Et ta seda ei näeks. Et teda säästa.»

Tõepoolest. Clerfayt oli hoomanud, et Giuseppe nägemine mõjus Hollmannile erutavalt. «Ei,» vastas ta. «Auto oli lihtsalt väga rapane.»

Clerfayt võttis taskust sigaretipaki. «Pakkuge mulle ka,» lausus Lillian.

«Kas te siis tohite suitsetada?»

«Muidugi,» vastas neiu nii teravalt, et Clerfayt mõistis kohe, kuidas asi tegelikult oli.

«Aga mul on ainult Gauloises'd. Võõrleegioni kange must tubakas.»

«Ma tean. Me tõmbasime neid okupatsiooni ajal.»

1910. a.

Uues Pariisi keldris.»

Clerfayt andis talle tuld. «Kust te õieti siia tulite?» uuris Lillian. «Kas Monte Carlost?»

«Ei, Vienne'ist.»

Vienne? On see Austrias?»

Vienne'ist Lyoni lähedalt. Teile kindlasti tundmatu koht. See on väike unine linnake, mille ainus uhkus on üks Prantsusmaa parimaid restorane — Hotel de Pyramide.»

Kas te sõitsite üle Pariisi?»

See teinuks liiga suure ringi. Pariis jääb tunduvalt põhja pool.

Kustkaudu siis?»

Clerfayt pani imeks, miks teine seda nii täpselt uuris. «Harilikult reiti pidi,» lausus ta. «Belfort'i ja Baseli kaudu. Pealegi oli mul Baselisse asja.»

Lillian vaikis mõnda aega. «Ja kuidas oli?» küsis ta seejärel.

Mis asi? Sõitu mõtlete? Võrdlemisi igav. Hall taevast ja tühi maa, kuni Alpideni.»

Clerfayt kuulis läbi pimeduse neiu hingamist. Siis silmas ta aga möödalibiseva kellaäri valguses tema nägu. Sellel peepildus omapärane hääming, iroonia ning valu. «Igav?» lausus Lillian. «Tasane maa? Mu jumal, mida ma selle eest annaksin, et ükskord siit mägedest pääseda.»

Clerfaytil oli korraga selge, miks Lillian teda nii üksikasjalikult oli küsitlenud. Haigetele olid mäed siin üleval müürid, mis nende vabadust piirasid. Nad lasksid neil küll lähedamalt hingata ja loota, kuid ei andnud neid ka vabaks. Nende maailm oli suletud tolle kõrgoruga ja seepärast tähendas iga altpoolt tulev sõnum neile läkitust kaotatud paradisiist.

Kaua te juba siin olete olnud?» küsis Clerfayt.

«Neli aastat.»

Ja millal te jälle võite lahkuda?»

«Seda küsige Dalai Laama käest,» vastas Lillian kibedalt. «Ta lubab seda iga paari kuu tagant — justkui äbarik valitsus oli majandusplaani teise järel.»

Saan peatus, et peatee keerata. Salk lärmakaid turiste maaülikondades läks neist mööda. Üks väga blondide juustega naine sinises pulloveris põimis käed ümber hobuse kaela. Hobune pruuskas. «Come, Daisy, darling,» hüüdis talle kaaslane Lillian viskas sigareti vihaselt lumme. «Nood inimesed on maksanud pataka raha; et siia üles sõita — kas see pole jabur?»

«Sugugi mitte,» vastas Clerfayt rahulikult.

Saan hakkas uuesti liikuma. «Andke mulle veel üks sigaret,» ütles Lillian.

Clerfayt ulatas talle paki. «Teie ei saa muidugi sellest aru,»

pomises neiu. «Et siin võib tunda end nagu vangilaagris. Mitte nagu vanglas: seal tead vähemalt, millal sa välja saad. Juhust nimelt vangilaagris, ilma kohtuotsuseta.»

«Ma saan aru,» lausus Clerfayt. «Ma olen seda ise kogenud. Teie? Sanatooriumis?»

«Vangilaagris. Sõja ajal. Kuid meie olukord oli täpselt vastupidine. Laager asus madalas soos, ja Šveitsi mäed olid meile jaoks vabaduse sümbol. Laagrist võisime neid näha. Üks meist, kes oli siitkandist pärit, ajas meid oma kirjeldustega peaaegu hulluks. Oleks keegi meile tookord vabadust pakkunud, sellega kaubaga et mõned aastad neis mägedes istuda, siis oleksid küll paljud sellega nõustunud. Kah jabur, mis?»

«Ei ole. Kas teie oleksite nõustunud?»

«Minul oli kindel plaan põgeneda.»

«Selge see? Ja kas põgenesite?»

«Jah.» - Lillian kummardus ettepoole.

«Pääsesite? Või võeti teid uuesti kinni?»

«Pääsesin. Muidu ei oleks ma praegu siin. Kolmandat võimalust ei olnud.»

«Ent too teine mees?» küsis Lillian pärast hetkelist pausi. «See, kes mägedest rääkis?»

«Toma suri laagris tüüfusesse. Nädal enne vabastamist.»

Saan jäi hotelli ette seisma. Clerfayt märkas, et Lillianil ei olnud botikuid. Ta tõstis neiu saanist välja, viis üle lume ning pani ukse ees maha. «Jälle paar siidkingi päästetud,» sõnas Clerfayt. «Soovite tõepoolest baari minna?»

«Jah. Ma pean midagi jooma.»

Baaris tammusid suusaturistid rasketes saabastes mööda tantsupõrandat. Kelner juhatas nad ühte nurgalauda.

«Vodkat?» küsis mees Clerfaytilt.

«Ei. Paremini midagi kuumat. Hõõgveini või grokki.» Clerfayt vaatas Lilliani poole. «Kumba?»

«Vodkat. Kas mitte teiegi seda ennist ei joonud?»

«Jah, kuid üksnes söögi alla. Jäägem pigem selle juurde, mida prantslased nimetavad taevaisaks sametpükstes. See tähendab bordoo.»

Clerfayt pani tähele, et Lillian piidles teda umbusklikult. Tõenäoliselt ta arvas, et Clerfayt kavatses kohelda teda haigena ja teda säästa. «Ma ei peta teid,» lausus Clerfayt. «Ma telliksin veini ka siis, kui ma praegu üksi oleksin. Vodkat võime juua homme enne sööki nii palju kui kulub. Võtame siit ühe pudeli sanatooriumisse salaja kaasa.»

«Olgu. Telligem siis veini, mida te eile õhtul all Prantsusmaal jõite — Hotel de Pyramide'is Vienne'i linnas.»

Clerfayt oli rabatud, kui hästi Lillian tolle nime meelde oli jätanud. Ettevaatust, mõtles ta; kes nime peale nii terane on,

...muudki. «See oli bordoovein,» ütles ta, «Lafite Roth-

...polnud tõsi. Vienne'is oli ta joonud kohalikku kerget veini, mida ei eksporditud; kuid Lillianile polnud mõtet seda oletada. «Tooge meile üks Château Lafite, kolmekümne seitsme pudeli nosta oma,» lausus ta kelnerile. «Aga ärge teda kuuma veiniga soojendage. Tooge parem nõnda, nagu ta keldris on.»

«Meil on chambré, mu härra.»

«Väga hea!»

Kelner läks baarileti juurde, kuid pöördus kohe tagasi. «Meil on telefon, härra Clerfayt.»

«Kes mind küsib?»

«Ma ei tea, härra. Kas küsin järele?»

«Sanatooriumist!» sosistas Lillian närviliselt. «Krokodill!»

Kohe saame teada.» Clerfayt tõusis püsti. «Kus teil kabiin on?»

«Väljas, paremat kätt baariukse kõrval.»

Tooge meile vahepeal vein. Tehke pudel lahti ja laske tal hingata.»

«Oli see Krokodill?» küsis Lillian, kui Clerfayt tagasi tuli. «Ei olnud. Mulle helistati Monte Carlost.» Ta kõhkles viivu, kui nähes Lilliani nägu selginemas, mõtles ta, et ei teeks paha teda saada, et mujalgi inimesed surevad.

«Helistati Monte Carlo haiglast,» ütles ta. «Üks mu tuttav on kurnud.»

«Kas te peate nüüd tagasi sõitma?»

«Ei pea. Ma ei saa talle enam millegagi abiks olla. Pealegi ei saa ma, et see oli tema õnn.»

«Õnn?»

Jah. Ta sai võidusõidul vigastada ning oleks jäänud invaliidiks.» Lillian ei pööranud Clerfaytilt pilku. Ta mõtles esmalt, et oli valesti kuulnud. Mis jõhkrat jama see tervisest pakatav luluukas ajab? «Kas te ei arva, et ka invaliidid veel elust rõõmu võivad tunda?» küsis ta väga vaikselt ja korraka täis põlgu.

Clerfayt ei vastanud kohe. Kalk, metalne, ahastav naisehää, mida ta telefonis oli kuulnud, kumises tal endiselt kõrvus: mida mu nüüd teen? Ferrer jättis mu puupaljaks. Temast ei jäänud pennigi järele! Sõitke kohe siial Aidake mind! Ma olen kadunud! See on teie süü! Teie kõigi süü! Teie neetud võidusõitude süü!

Clerfayt katsus sellele mitte mõelda. «Kuidas kunagi,» vastas ta Lillianile. «Too mees oli lootusetult armunud naisterahvasse, kes teda aga viimse kui mehhaanikuga pettis. Peale selle oli ta kerglik võidusõitja, kes aga ilal poleks üle keskpärase küündi-»

nud. Kõik, mida ta elult ootas, olid võidud suurte võidusõit-
ning too naine. Ta suri, enne kui ta mõlemale tõeale jälile ole-
saanud — ega jõudnud ka teada saada, et tema ihaldatu te-
enam näha ei tahtnud, kuna tal oli jalg amputeeritud. Sellepärast
nimetasingi seda õnneks.»

«Ehk oleks ta aga kõigest hoolimata veel elada tahtnud»

«Selle kohta ei mõista ma midagi öelda,» vastas Clerfayt
ägestudes. «Kuid ma olen inimesi haledamalt suremas näinud.
Kas mitte ka teie ise?»

«Seda küll,» jätkas Lillian jonnakalt. «Aga kõik nad oleksid
veel elada tahtnud.» Clerfayt ei vastanud. Mida ma ometi rää-
gin? mõtles ta. Ja milleks? Kas mitte selleks, et ennastki veen-
asjas, mida ma tegelikult ei usu? Too Ferreri sõbratari ka-
metalne, külm hää telefonis!

«Kellelgi meist pole pääsu,» sõnas Clerfayt lõpuks labema-
tult. «Samuti ei tea meist keegi, kuis ja kunas surm teda koo-
võtab. Sest ühelgi inimesel pole voli aja üle. Ja mis on õieti piku-
elu? See on pikk minevik. Tulevik aga künib üksnes järgmise
hingetõmbeni. Või järgmise võidusõiduni. Selle üle valitseb
teadmatus.» Clerfayt tõstis klaasi.

«Kas joome selle peale?»

«Mille peale?»

«Ei millegi. Pisku reipuse peale ehk.»

«Olen sellest reipusest väsinud,» lausus Lillian. «Ja lohuta-
misest samuti. Jutustage parem, kuidas elu seal all välja näeb.
Ma mõtlen teispool mägesid.»

«Troostitu. Üks lakkamatu vihmasadu. Juba mitu nädala
järjest.»

Lillian asetasklaasi aeglaselt lauale. «Vihmasadul!» See ke-
las tema suus, nagu öelnuks ta: elu. «Siin pole juba oktoobri-
saati vihma tulnud. Üksnes lund. Mul on peaaegu et meelestki
lâinud, kuidas vihmasadu välja näeb —»

Tubrutas lund, kui nad õue astusid. Clerfayt vilistas voor-
mehe. Nad sõitsid serpentiine pidi üles. Hoburakmete kuljused
kõlisesid. Tee oli virvendavas pimeduses justkui välja surnud.
Veidi aja pärast hakkas kõrgemalt kõstma teiste kuljuste kõla.
Kutsar peatas saani laiemal teelõigul laterna all, et ülatituli-
ruumi teha. Hobune trampis ja pruuskas. Lumepöörises libises
tulija neist peaaegu haäletult mööda. See oli madal regi, mille
kummus piklik suur kast, musta vahariidega kaetud. Kasti
kõrvale oli visatud present, mille alt paistsid lilled, ning teine
samasugune palakas varjas pärgade kuhilat.

Kutsar lõi rist, ette ja sundis hobuse taas liikuma. Vaikides
läbisid nad viimased kurvid ning peatusid sanatooriumi kõr-

Juba juures. Portselankupliga elektripirn heitis lumele kol-
meen valguksõõri. Selles lebas paar räsitud rohelist lillelehte. Lil-
lian astus saanist välja: «Tühi vaev puha,» sõnas ta hapu naera-
ga. «Mõne aja võib ju hoiduda surmale mõtlemast — kuid
lõpuks pole sellest siiski pääsu.»

Lillian avas ukse. «Aitäh,» pomises ta. «Ja andke andeks —
põlunud just kõige parem seltsiline. Aga ma ei võinud täna
tulla jaada.»

«Aga minagi.»

«Teie? Miks siis teie?»

Lapselt samal põhjusel. Ma ju rääkisin. Kõne Monte Car-

Onneli ütlesite, et see oli õnn.»

Õnn ei ole ühene mõiste. Ja paljugi, mis ma ütlesin.» Cler-
fayt pistis käe taskusse. «Siin on too kirsinaps, mille te maha-
lõikajale lubasite. Ja pudel vodkat teie enda jaoks. Head ööd.»

Argates nägi Clerfayt pilves taevast ja kuulis akende taga lõgistavat tuult. «See on foon,» selgitas kelner. «Soe tuul, mis väsitab. Seda tunned alati juba enne kontides. Vanad murdekohad hakkavad tuikama.»

«Kas olete suusataja?»

«Ei ole, need on sõjahaavad.»

«Te olete ju šveitslane?»

«Austerlane,» parandas kelner.

«Suusatamisega on minu puhul aamen. Tegelikult on mul veel üksainus jalalaba. Aga te ei kujuta ettegi, kuidas too puuduv sihukese ilmaga valutab.»

«Ja kuidas lumi täna on?»

«Omavahel öelda: kleebib nagu mesi. Kuid hotellibülletääni järgi: suusk libiseb hästi, kõrgemal tuhklumi.»

Clerfayt otsustas suusasõidu teiseks korraks jätta. Ta oli niigi veel väsinud; kelneril paistis tuule suhtes õigus olevat. Ka pea valutas. Õine konjak, mõtles ta. Miks ma ometi edasi jõin, kui ma selle veidra tüdruku tema maailmavalu ja elujanuga sanatooriumisse olin saatnud? Kummalsed inimesed siin üleväl — kole hellad. Kunagi olin ka ise selline, mõtles ta. Tuhande aasta eest. Olen põhjalikult muutunud. Paratamatult. Ja mis on järel? Mis, peale künismi, ironia ja võltsi üleoleku? Ning mis saab edasi? Kui kaua ma suudan veel võiduajamisi kaasa teha? Või ehk on minu aeg juba möödas? Ja siis? Mis mind veel ootab? Autofirma esindaja ametikoht mõnes provintsilinnas — ja pikkamisi ligihuliv vanadus ühes lõputult venivate õhtutega, kahanevate jõuvarudega, valuliste mälestustega, masendava lootusetusega, rutiini ja enesepettega, mis ei suuda pakkuda enam midagi uut?

Maailmavalu on nakkav, mõtles ta ja tõusis püsti. Käes on elu keskpaik, ilma et mul oleks ainsatki sihti või pidet. Clerfayt tõmbas mantli selga ja avastas seejuures musta sametkinda. Ta oli leidnud selle eile baaris laua pealt, kui ta üksinda sinna

lõpasi läks. Ilmselt oli Lillian Dunkerque selle maha unustanud. Clerfayt pani kinda taskusse, et seda hiljem sanatooriumis üle anda.

Pärast tunniajalist lumes sumpamist märkas Clerfayt teest maal metsa lähedal väikest ruudukujulist ehitist, mille ümmargusest kuplist kerkis musta suitsu. Clerfayt jäi seisma. Temas elustus mälestus, mida ta oli unustada püüdnud ning millele oli ohverdanud paar aastat sihitut elu, et seda unustada. «Mis ma-ju see seal on?» küsis Clerfayt noormehelt, kes ühe poe ees lund kuhveldas.

«Seal metsa ääres? See on krematoorium, härra.»

Clerfayt neelatas. Ta polnud niisiis eksinud. «Siin?» imestas ta.

«Milleks teile siia krematooriumi vaja on?»

«Sanatooriumi jaoks loomulikult. Surnute jaoks.»

«On siis selleks krematooriumi vaja? Kas nii palju inimesi sureb?»

Noormees nõjatus labidale. «Viimasel ajal vähem, härra. Aga varem — enne sõda, ma mõtlen enne esimest sõda, ja ka pärast seda — siis suri siin väga palju. Meil on pikk talv ja talvel on pinnast raske lahti kaevata. Maa on kuni kaljupõhjani külmanud. Krematoorium on palju praktilisem. Meie oma seisab siin juba ligi kolmkümmend aastat.»

«Kolmkümmend aastat? Siis oli teil krematoorium juba enne, kui nad moodi läksid? Ammu enne masstootmist?»

Poiss ei taibanud, mida Clerfayt mõtles. «Praktilistes asjades oleme ikka esimesed olnud, härra. Pealegi on see odavam. Tänapäeval ei taha inimesed surnute transpordi eest enam nii palju raha välja panna. Vanasti oli kõik teisiti. Siis lasid paljud omaksed oma surnud kinnipitseritud tsinkkirstus kodumaale saata. Olid ilusamad ajad kui praegu!»

«Selles ma ei kahtle.»

«Või veel? Peaksite mu isa rääkimas kuulma. Ta on niimoodi terve maailma läbi rännanud.»

Mismoodi?»

«Laibasaatjana,» vastas poiss, üllatunud küsija nõmedusest. «Vanasti oli inimestel veel aukartust, härra. Nad ei lasknud oma surnuid kunagi ilma saatjata kodumaale sõndutada. Eriti veel üle mere. Mu isa tunneb näiteks Lõuna-Ameerikat nagu oma taskut. Sealsed inimesed olid jõukad ja soovisid alati, et nende omaksed kodumalda maetaks. Muidugi ei sõidetud siis veel nii palju lennukiga. Sõidetis rongiga ja aurikuga, väärikalt, nagu peabki. Sõit kestis loomulikult mitu nädalat. Ja söögid, mida laibasaatjad endale lubada võisid! Isa on kõik menüüd

kokku kogunud ja ära kõita lasknud. Uhe sõidu ajal — ta viis mingit suurtsugu tšili daami — võttis ta juurde kolmkümmend naela. Kõik oli tasuta, ka õlu, ja kohale jõudes sai ta kirstu üleandmisel veel kena kingituse. Aga siis» — poiss vaatas vaenulikult väikese kandilise hoone poole, kust nüüd vaid kerget suitsuvinet tõusis — «siis ehitati krematoorium. Alguses oli see ainult uskmatute jaoks, aga praegu on ta üldine mood.»

«Tõepoolest,» kinnitas Clerfayt. «Ja mitte üksnes siin.»

Poiss noogutas. «Inimesed ei tunne enam surma ees austust, ütleb mu isa. Ning selles on süüdi maailmasõjad; liiga palju inimesi on surma saanud. Ikka kohe miljonid. See tõmbaski tema ametile kriipsu peale, ütleb isa. Nüüd lasevad isegi meretagused omakseid ära põletada ja tuhauri saadetakse siis lennukiga Lõuna-Ameerikasse.»

«Ilma saatjata?»

«Ilma saatjata, härra.»

Krematoorium ei suitsenud enam. Clerfayt võttis taskust sigaretipaki ning pakkus jutukale noormehele. «Oleksite te näinud neid sigareid, mis isa reisidelt kaasa tõi,» ütles too, kui oli sigareti välja tõmmanud ja seda silmitsenud. «Havanna sigarid, härra, maailma parimad. Kastide viisi! Ta ei raatsinud neid ise tõmmata, vaid müüs alati siinsetele hotellidele maha.»

«Millega teie isa praegu tegeleb?»

«Praegu peame siin lilleäri.» Poiss osutas poele, mille ees nad seisis. «Juhul kui teil midagi vaja peaks minema, härra, siis meie juurest saate kõike odavamalt kui nende rõõvlite käest külast. Ja mõnikord on meil päris haruldast kaupa. Alles täna hommikul saime värske saadetise. Kas oleks soovi?»

Clerfayt kaalutles. Osta lilli? Miks ka mitte? Ta võib saata need tolele venelasest emaga noorele mässumeelsele belglanele sanatooriumisse. See teeks teda vast leplikumaks. Ja kui tema sõber, too kõrk venelane, asjast teada saab, siis seda parem. Clerfayt sisenes poodi.

Hele kelluke kilksatas. Eesriide tagant ilmus välja mees, kes meenutas välimuselt midagi kelteri ja köstri vahepealset. Ta kandis tumedat ülikonda ja oli üllatavalt väikest kasvu. Clerfayt vaatas teda huviga. Ta oli kujutanud surnusaatjat ette musklilisena; siis aga turgatas talle pähe, et ega mees ju ise kirstu sikutama pidanud.

Kauplus oli üsna kehvajärjel, ja lilledki jätsid kesise mulje välja arvatud üks oks, mis oli väga kena ega sobinud kuidagi üldpilti. Clerfayt silmitses valgete sirelitega kaunistatud vaasi ning pikkade lamedate orhideedega vart. «See on veel verivärske!» lausus väikest kasvu mehike. «Täna hommikul saadud. Suurepärane orhidee. Ja püsib vaasis vähemalt kolm nädalat. See on väga haruldane sort.»

«Kas te olete orhideede alal asjatundja?»

«Jah, mu härra. Ma olen oma elus palju sorte näinud. Ka maailmaal.»

Lõuna-Ameerikas, mõtles Clerfayt. Võib-olla pärast sarga üleandmist veel mõnest väikesest džungliekspeditsioonist osa võtnud, et hiljem kõigest põnevil lastele ja lastelastele rääkida. «Pakkige sisse,» ütles Clerfayt ja võttis taskust välja Lilliani musta sametkinda. «Pange ka see lillede juurde. Kas teil ümbrikku ja kaarti on?»

Clerfayt läks külasse tagasi. Tee peal tundus talle, nagu tunneks ta ikka veel krematooriumisuitsu vastikult imalat lehma. Ometi teadis ta, et see oli võimatu; foon oli suitsu küll alla surunud, ent praegu oli ta juba liiga kaugel, et veel midagi hääta. Teda kummitas vaid mälestus ahjust, mis olid ööd kui praegvad suitsenud — ahjud, mis asusid laagri lähedal, kus teda kinni peeti. Ahjud, mida ta püüdis unustada.

Clerfayt astus tee-äärsele kõrtsi. «Topelt Kirsch, palun.»

«Võtke parem Pflümlit,» soovitas peremees. «See on väga hea. Kirssi tembitakse liiga palju veega.»

«Kas ploominapsi siis mitte?»

«Seda ei tunta eriti laialt ega veeta ka välja. Kuid proovige.»

«Hüva. Andke topelt.»

Baaripidaja kallas klaasi triiki täis. Clerfayt jõi selle kohe lühjaks. «Teil on hea kõri,» märkis peremees. «Aga kas te sel kombel maitset ka tunnete?»

«Ma ei tahtnud praegu maitset tunda; ma tahtsin seda hoo pis vältida. Aga valage mulle veel üks, siis maigutan.»

«Topelt?»

«Topelt.»

«Sellisel juhul võtan ise kah,» lausus peremees. «Joomine on nakkav haigus.»

«Isegi baariomanike puhul?»

«Baariomanik olen ainult pooleldi; teise poolega olen kunstnik. Ma maalin oma vabal ajal. Üks kuurordikülalane õpetas teda mulle.»

«Kena,» sõnas Clerfayt. «Eks joome siis kunsti terviseks. Kunst on tänapäeval veel neid väheseid asju, mille terviseks võib ilma suurema kõhkluseta juua. Maastikud ei tulista. Salutt!»

Clerfayt suundus garaaži poole, et Giuseppele pilku heita. Auto oli pargitud suurde hämarasse ruumi, üsna selle tagumisse otsa, radiaatoriga seina poole.

Clerfayt jäi uksele seisma. Ta nägi pimedas rooli taga kel-

legi siluetti. «Mängivad teie õpipoisid siin võidusõitjaid?» küsis ta garaažimanikult, kes temaga kaasa oli tulnud.

«See ei ole õpipoiss. Ta ütles hoopis, et on teie sõber.»

Clerfayt teritas pilku ja tundis ära Hollmanni.

«Kas asi ei klapi?» uuris omanik.

«Klapib, klapib küll. Kaua ta juba siin istub?»

«Mitte eriti kaua. Umbes viis minutit.»

«Kas ta on praegu esimest korda siin?»

«Ei, ta käis juba hommikul auto juures, aga oli ainult paar minutit.»

Hollmann istus Giuseppe rooli taga, selg Clerfayti poole. Polnud mingit kahtlust, et oma vaimusilmas sõitis ta praegu ralliteedel. Kostis käikude vahetamise tasast klõbinat. Clerfayt oli hetke kahevahel, kuid siis andis garaažimanikule käega märku ja väljus.

«Ärge õelge talle, et ma teda siin nägin,» sõnas ta.

Mees noogutas ükskõikselt.

«Auto suhtes olgu tal vabad käed. Näete —» Clerfayt võttis taskust autovõtmed. «Kui ta võtit küsib, siis andke talle need. Kui ei küsi, siis jätke süütelukule võti ette, kui ta on lahkunud. Järgmise korra tarbeks. Ärge muidugi süüdet sisse keerake. Mõistate?»

«Ma pean jätma talle vabad käed. Kas võtme suhtes ka?»

«Auto suhtes ka,» ütles Clerfayt.

Clerfayt kohtus Hollmanniga sanatooriumis lõunasöögi ajal. Hollmann nägi väsinud välja. «See on see föön,» lausus ta. «Niisuguse ilmaga tunneb igaüks ennast sandisti. Magad halvasti ja näed koledat und. Aga sina?»

«Minul on tavaline pohmell. Jõin ülearu palju.»

«Koos Lillianiga?»

«Pärast, üksinda. Siin üleval ei saa juues arugi — see-eest aga järgmisel hommikul.»

Clerfayt libistas pilgu üle söögisaali. Ruumis ei olnud palju inimesi. Lõunaameeriklased istusid oma lauas. Lilliani ei olnud. «Selle ilmaga jääb enamus voodisse,» selgitas Hollmann.

«Kas oled täna juba väljas käinud?»

«Ei ole. Ferreri kohta on mingeid uudiseid?»

«Ta on surnud.»

Mõlemad vaikisid mõnda aega. Sõnad olid siin üleliigsed.

«Mida sa pärastlõunal kavatsed ette võtta?» küsis Hollmann viimaks.

«Magada ja siis niisama ringi uidata. Ära sa minu pärast muretse. Mul on rõõm sihukeses kohas olla, kus peale Giuseppe teisi autosid vaata et polegi.»

Uks avanes ja sisse vaatas Boris Volkov. Ta noogutas Hollmannile. Clerfaytist ei teinud ta väljagi. Sisse ta ei tulnud, vaid ulges taas ukse. «Otsis Lilliani,» sõnas Hollmann. «Jumal teab, kas see on! Arvatavasti oma toas.»

Clerfayt tõusis. «Ma lähen nüüd magama. Ohk väsitab, sul on õigus. Ega sa täna õhtul voodisse pea heitma? Saad sa koos minuga õhtustada?»

«Aga muidugi. Täna mul pole enam palavikku; ja seda ei oleki ei kandnud ma haiguskaardile. Ode usaldab mind juba üsna palju, et lubab mul endal kraadida. Eks seegi ole omamoodi ravutus? Kuidas ma küll kraadiklaasi vihkan!»

«Kohtume siis kell kaheksa.»

«Seitse. Aga tahad ehk hoopis mujal õhtust süüa? Siinne köök hakkab sind kindlasti juba ära tüütama.»

«Ära ole alp. Mul pole elus just liiga palju võimalust olnud vanal heal kombel luuslanki lüüa. Säärane asi on tänapäeval haruldus ja seiklus, mida saavad endale lubada vaid šveitslased ja mitte keegi teine Euroopas. Isegi mitte rootslased; nende väärtus langes sedamööda, kuidas mujal samal ajal inimkonda äratati päästa. Kas munsterdan sulle õhtul hõlma all midagi kaasa ka?»

«Ei ole vaja. Mul on kõik olemas. Täna õhtul korraldatakse itaallanna, Maria Savini toas väike pidu. Salaja loomulikult.»

«Võtad osa?»

Hollmann raputas pead. «Pole tahtmist. Selliseid pidusid peetakse ikka siis, kui keegi on ära sõitnud. Ära sõitnud tähendab surnud. Juuakse, püütakse üksteist julgustada.»

«Nii et omamoodi peied?»

«Jah, seda küll.» Hollmann haigutas. Siesta aeg hakkab kätte jõudma. Meie jaoks tähendab see vaikset tundi. Minulegi kohustuslik. Õhtul kohtume, Clerfayt.»

Kõha andis järele. Lillian Dunkerque vajus kurnatuna selili. Hommikune uritalitus oli täidetud; ta oli oma päeva lunastanud. Ja eilse õhtu samuti. Nüüd ootas ta, et talle järele tulda. Ees eisis iganädalane röntgeniläbivaatus. Lillian tundis seda protseduuri viimse kui seigani; ometi ärritas see teda iga kord.

Ta jälestas röntgenikabineti intiimsust. Talle oli vastik seista palja ülakehaga ja tajuda endal raviarsti pilke. Dalai Laama ei häirinud teda. Too nägi Lillianis üksnes haiguslugu — raviarsti silmis oli ta naine. Ja ega Lilliani ärritanudki nii väga see, et ta alasti oli, vaid hoopis see, et ta oli ekraani ette astudes rohkem kui alasti. Tema alastus küündis naha alla, luude ja lukslevate ning liikuvate siseelunditeni välja. Läikivad prilli-

klaasid nägid teda punakas valguses paljamana kui ta end ise iial näinud oli ja üldse näha sai.

Veidi aega oli ta käinud läbivaatustel koos Agnes Somerville'iga. Ja ta oli näinud, kuidas kaunist noorest Agnesest sai elus skelett, kellesse varjunud kopsud ja magu justkui mingid võikad loomad tema elu järasid. Lillian oli näinud, kuidas too skelett liikus, kõrvale ja ettepoole astus, kuidas ta hinge kinni hoidis ja kuidas kõneles, ning Lillian teadis, et ta ise on samasugune. Talle tundus see erilisel rölge, et arst teda sellisena võis näha, samal ajal kui ta mehe hingamist läbi pimeduse kuulis.

Saabus õde. «Kes enne mind on?» küsis Lillian.

«Preili Savini.»

Lillian võttis hommikumantli ümber ja sammus õe järel liftini. Ta vaatas läbi aknaklaasi hallihämust päeva. «Kas väljas on täna külm,» uuris ta.

«Ei ple. Neli kraadi.»

Kevad on varsti käes, mõtles Lillian. Haige vinduv tuul, fööni, sombune õhk, hommikune lämbumistunne. Maria Savini tuli röntgenikabinetist välja. Ta raputas oma musti juukseid. «Kuidas olukord on?» küsis Lillian. «Ta ei ütle midagi. On pahas tujus. Kuidas sulle mu uus hommikumantel meeldib?»

«Suurepärane siid.»

«Arvad? See on Lislo ärist Firenzest.» Maria virildas oma niigi vaevatud nägu ja naeris. «Mis meil muud üle jääb? Kui me õhtuti välja minna ei tohi, siis peame siin oma dressing-gownidega uhkeldama. Kas sa täna õhtul minu juurde üles tuled?»

«Ma pole veel otsustanud.»

«Preili Dunkerque, professor ootab,» tuletas õde ukse vahelt meelde.

«Tule ikka!» kutsus Maria. «Kõik tulevad! Mul on uusi ameerika plaate. Need on fantastilised!»

Lillian sisenes poolhämärasse kabinetti. «Viimaks ometi!» lausus Dalai Laama. «Mul oleks väga hea meel, kui te ükskord ka täpne oleksite!»

«Palun vabandust!»

«Hea küll! Palavikukaart.»

Õde ulatas kaardi. Professor vaatas seda ja raakis midagi sosinal raviarstiga. Lillian teritas kõrvu, et aru saada, millest jutt. See ei läinud tal korda. «Kustutage tulit!» käskis Dalai Laama lõpuks. «Astuge palun paremale — vasakule — veel kord —»

Ekraani fosforesceeruv helk mängles professori paljal pealael ja raviarsti prilliklaasidel. Lillianil läks iga kord süda

paljaks, kui tal sedamoodi hingata ja hinge kinni pidada kästi — talle tundus, nagu hakkaks ta kohe minestama.

Seekordne läbivaatus kestis kauem kui tavaliselt. «Näidake mulle uuesti haiguskaarti,» ütles Dalai Laama.

Õde pani tule põlema. Lillian seisis ekraani kõrval ja ootas. «Te olete põdenud kaks korda rinnakelme põletikku?» küsis professor. «Ning ühes neist oli süüdi teie oma hooletus?»

Lillian vaikis. Miks ta seda küsib? Kõik on ju kaardi peal kirjas. Või on Krokodill juba keelt kandnud ja nüüd kavatseb professor vanu asju üles soojendada, et talle uut peapesu teha?

«On see nii, preili Dunkerque?» kordas professor.

«Jah.»

«Teil on vedanud. Olete pääsenud minimaalsete armistustega. Aga kust kuradi päralt —»

Dalai Laama tõstis pilgu. «Võite kõrvaltuppa minna. Ja teadke end pneumograafi jaoks valmis.»

Lillian järgnes õele. «Mis see tähendab?» sosistas ta. «Vesi kopsus?»

Õde raputas pead. «Võib-olla palavikuhood —»

«Sellel pole ju kopsudega vähimatki pistmist! Ma olen ainult erutatud! Miss Somerville'i lahkumisel ja fööni! Minu seis on ometi negatiivne! Mitte positiivne! Või siiski?»

«Ei, ei. Tulge nüüd ja heitke siia pikali! Te peate valmis olema, kui professor tuleb.»

Õde lükkas aparaadi ligi. Sellest pole mõhkugi kasu, mõtles Lillian. Mitu nädalat olen talitanud nõnda, nagu nad tahtsid, ja paremuse asemel on olukord nähtavasti jälle halvenenud. Et ma eile õhtul jalga lasin, ei saa ometi põhjuseks olla; täna mul ju palavikku pole — võib-olla oleks mul olnudki, kui oleksin ilusti paigale jäänud, seda ei või iial teada. Mis ta nüüd minuga kavatseb ette võtta? Kas hakkab mul sees ringi sonkima ja mind punkteerima või pumpab mind uuesti täis nagu lõssivajunud õhupalli?

Professor tuli. «Mul ei ole palavikku,» sõnas Lillian rutakalt. «Olen ainult ärritatud. Tervelt nädal aega pole mul enam palavikku olnud, ja ennegi tõusis palavik ainult ärritusest. See ei ole orgaaniline —»

Dalai Laama istus tema kõrvale ja kompas ta käsivart, et leida süstimiseks sobivat kohta. «Jääge paariks päevaks oma tuppa.»

«Ma ei suuda pidevalt voodis olla. Sellest mul just tekibki palavik. See ajab mind hulluks.»

«Te peate üksnes oma toas püsima. Ja täna heidate voodisse, joodi, õde; siia.»

Üleval ümber riietudes silmitses Lillian pruunikat joodiplekki. Seejärel võttis ta kapist pesude vahelt vodkapudeli ja valas

klaasi, ise samal ajal pingsalt koridori poole kuulatades. Ode pidi iga hetk õhtusöögiga saabuma ning Lillian ei tahtnud, et teda teolt tabataks.

Ma pole veel liiga luider, mõtles ta ja astus peegli ette. Olen hoopis pool naela juurde võtnud. Suur saavutus. Lillian lõi endaga irooniliselt muiates kokku ja peitis siis pudeli uuesti ära. Nüüd kuulis ta koridorist serveerimislaua kriginat. Kiiresti krabas Lillian enesele ühe kleidi põlvedele.

«Kas te riietute?» küsis öde. «Aga te ei tohi ju välja minna.»

«Ma riietun sellepärast, et tunnen end siis paremini.»

Öde raputas arusaamatuses pead. «Miks te voodisse ei heida? Minule meeldiks küll, kui mulle kas või kordki õhtusöök voodisse toodaks!»

«Eks visake end siis lumehange pikali, kuni kopsupõletiku saate,» sõnas Lillian. «Siis tuuakse teile õhtusöök voodisse.»

«Ei lähe läbi. Paremal juhul saan kerge külmetuse ja nohu. Teile on üks saadetis. Vist lilled.»

Borisilt, mõtles Lillian ja võttis valge pappkarbi vastu.

«Kas te seda lahti ei teegi?» uudishimutses öde.

«Hiljem.»

Lillian torkis veidi taldrikus ringi ja käskis selle siis ära viia. Öde kohendas vahepeal tema voodit. «Kas te raadiot ei taha mängima panna?» küsis ta. «See oleks hea meelelahutus!»

«Kui kuulata tahate, tehke laht...»

Öde hakkas nuppe keerama. Zürichist tuli ettekanne Conrad Ferdinand Meyerist ja Lausanne'ist loeti uudiseid. Öde keeras veel veidi, ja korraka oli eetris Pariis. Keegi pianist mängis Debussyd. Lillian astus akna alla ja ootas, et öde juba lõpetaks ning lahkuks. Ta silmitses õhtusumu ja kuulas Pariisist voo-
gavat muusikat, ja see oli talle väljakannatamatu.

«Kas te olete Pariisis käinud?» küsis öde.

«Jah.»

«Mina ei ole. See on kindlasti imeline linn.»

«Kui mina seal elasin, oli ta külm, pime, troostitu ja sakslaste poolt okupeeritud.»

Öde naeris. «See on kõik möödas. Juba paari aasta eest. Praegu on seal kindlasti jälle sama ilus kui enne sõda. Kas te pole tahtnud sinna tagasi minna?»

«Ei,» vastas Lillian järsult. «Mis mõtet on talvel Pariisi minna? Kas olete valmis?»

«Jah, jah, kohe. Miks teil nii kiire on? Niikuinii pole teil üksi ju midagi teha.»

Viimaks öde lahkus. Lillian pani raadio kinni. Jah, mõtles ta, siin pole üksi ju midagi teha. Ainult oodata. Oodata, ei tea mida? Seda, et tulevik aina ootamisest koosnekski?

Lillian avas sinise siidpaelaga kinniseotud valge pappkarbi.

See on siia jäämisega leppinud, mõtles Lillian — või nii ta vähemalt ütleb. Kuid mina?

Ta keeras lilli ümbritseva siidpaberi lahti ja pillas samas karbi käest, nagu oluks seal madu.

Ta vahtis tardunult põrandal lebavaid orhideesid. Need lilled olid talle tuttavad. Juhus, mõtles ta, kohutav kokkusattumus, need on teised lilled, mitte noodsamad, teised lilled, lihtsalt väga sarnased! Ent samal ajal ta teadis, et sellist kokkukokkumust ei saa olla, et seesuguseid orhideesid külas rohkem polenud. Ta oli ise kõik poed läbi käinud ja neid mitte leidnud ja lasknud need siis Zürichist saata. Lillian luges öied kokku. Arv klappis. Seejärel märkas ta, et alumise öie alt puudus üks leht, ning talle meenus, et oli määrganud seda juba siis, kui pakk Zürichist saabus. Ei olnud enam mingit kahtlust — tema ees vaibad lebavad lilled olid needsamad, mis ta oli asetanud Agnes Bonnerville'i sargale.

Mul ütleb mõistus üles, mõtles ta. Sellele peab ometi selgus leiduma; need lilled pole ju mõned ilmutised, mis mind kummilavad, keegi on mulle ilge vingerpussi mänginud, kuid milleks? Ja kuidas? Kuidas võisid need orhideed jälle siia saada? Mida tähendab see kinnas lilledel kõrval, see on nagu ürnud, mustaks tõmbunud käsi, mis sirutub ähvardavalt läbi mulla justkui vaimude maffia sümbol?

Lillian kõndis ümber orhidee, nagu oleks see tõesti madu. Öied ei paistnud enam üldse öite moodi; kokkupuude surmaga oli nad õudseks muutnud ning nende valge värv näis valgem kui kõik muu, mida ta iial näinud oli. Kiiresti avas ta rõduukse, võttis siidpaberi ettevaatlikult sõrmede vahele, haaras sellega varrest ja viskas mõlemad rõdukt alla. Kartong lendas neile järele.

Hetke kuulatas ta sumust kostvaid hääli. Võis eristada saanijalaste kriuksumist ja kuljuste kõlinal. Ta pöördus tuppaga tagasi ning märkas põrandal lebavat kinnast. Nüüd tundis ta selle ära ja talle meenus, et tal olid need kindad käes, kui ta eelmisel õhtul Clerfaytiga Palace Baris käis. Clerfayt, mõtles ta, mis temal sellega pistmist on? Kuid kohe saab kõik selgeks! Kohel

Möödus tükk aega, enne kui Clerfayt telefonitoru võttis

«Kas teie saatsite mulle mu kindad tagasi?» küsis Lillian.

«Jah. Te unustasite selle eile baari.»

«Ja kas lilled on ka teilt? Need orhideed?»

«On küll. Kas te siis mu kaarti ei leidnud?»

«Teie kaarti?»

«Kas te seda ei leidnud?»

«Ei!» Lillian neelatas. «Veel mitte. Aga kust te need lilled leidsite?»

«Uhest lilleärist,» vastas Clerfayt imestunult. «Miks te seda küsite?»

«Kas kusagilt siit külast?»

«Jah, aga miks te seda küsite? Kas nad on varastatud?»

«Ei. Või õigupoolest jah. Ma ei tea —» Lillian jäi vait.

«Kas ma tulen üles?» küsis Clerfayt.

«Jah.»

«Mis kell?»

«Umbes tunni aja pärast; siis on siin kõik vaikne.»

«Hüva, tunni aja pärast. Kõrvaluksest?»

«Jah.»

Lillian pani toru kergendatult käest. Jumal tänatud, mõtles ta, leidub veel inimesi, kellele ei pea kõike seletama. Inimesi, kes on sinu suhtes ükskõiksed ning kes ei hoolitse su eest nagu Boris.

Clerfayt seisis külguks kõrval. «Kas te ei kannata orhideesid?» küsis ta ja osutas lumele.

Lilled ja karp lebasid veel seal. «Kust te need saite?» küsis Lillian.

«Uhest väikesest poest — külast veidi eemal. Aga miks te seda küsite? On nad nõiutud?»

«Need lilled — needsamad lilled,» lausus Lillian vaevaliselt. «asetasin ma eile oma sõbratari kirstule. Ma nägin neid veel vahetult enne kirstu äraviimist. Sanatooriumisse ei jäetud ühtki õit. Kõik viidi minema. Ma küsisin äsja majahoidja käest järele. Kõik saadeti krematooriumisse. Ma ei saa aru, kuidas —»

«Krematooriumisse?» küsis Clerfayt.

«Jah.»

«Armias jumal! Ja äri, millest ma lilled ostsin, asub krematooriumi külje all. See on kehvapoolne kauplus, ja ma imestasingi, kust kohast nad nii ilusaid lilli on saanud. Nüüd on kõik selge!»

«Mis on selge?»

«Tõenäoliselt müüs mõni krematooriumitöölane orhideed lilleäriks, selle asemel et nad koos kirstuga ära põletada.»

Lillian tunnistas teda pikalt. «On see võimalik?»

«Ja miks mitte? Lilled on lilled ega erine üksteisest suurt millegi poolest. Seega on tõenäosus, et tehing ilmsiks tuleb üsna minimaalne. Et haruldane orhidee võiks sattuda samadesse kättesse, kes selle krematooriumisse saatis, on nii pöörane juhus, et sellega ei maksa arvestadagi.»

Clerfayt võttis Lillianil õlgadest. «Mida me nüüd teeme? Kas saame šoki või naerame inimloomuse kõikeallutava ärivaime üle? Mina panen ette naerda — sest kui me seda tänapäeval ni

inimigi kord ei teeks, võiksime oma üleval sajandil pisaratesse nagu uppuda.»

Lillian silmitses lilli. «Vastik,» sosistas ta. «Surnutelt vaadata.»

See pole ei rohkem ega vähem vastik kui paljud muud asjad,» vastas Clerfayt. «Ma ei oleks ka ilal uskunud, et hakkan laipu sigarettide ja leivaviilude pärast läbi otsima, ja ometi ma nägin seda. Sõja ajal. Alguses oli vastik; pärast aga harjusid inimesed, eriti kui veel kaua näljas ja ilma suitsuta olid olnud. Tulge nüüd, lähme joo me kusagil midagi.»

Lillian ei pööranud pilku lilledelt. «Kas jätame nad siia?»

«Loomulikult. Neil pole enam vähimatki tegu ei teie, ei surnute ega minuga. Homme saadan teile uued lilled. Mõnest teisest ärist.»

Clerfayt avas saaniukse. Seejuures märkas ta kutsari nägu, kelle silmad puhkasid rahulikult, ent huvitatult orhideedel, ning Clerfaytile oli selge, et kui mees on Lilliani ja tema hotelli viinud, pöördub ta siia tagasi ning korjab lilled üles. Mis nendega siis edasi saab, seda teab vaid Jumal. Hetke mõtles Clerfayt lilled puruks tallata — kuid milleks pidi ta ise jumalat mängima? See ei kuku ühelgi inimesel hästi välja.

Saan peatus. Hotelli sissekäigu ees viisid lauad üle märja lume. Lillian astus saanist maha. Clerfayt tajus teda korraga mingil omapärasel moel eksootilisena, kui ta seal kõhetuna, veidi ettepoole kumaras, õhuke mantel tihedalt rinna eest koomale hoitud ja õhtukingad jalas, lumes tampivate suusaturistide vahelt läbi läks, mähkununa tolles tervisest pakatavas mürgis oma haiguse hämarasse askusse.

Clerfayt järgnes talle. Kuhu ma ometi lähen? mõtles ta. Ja kellega? Ent igal juhul oli see midagi muud kui Lydia Morelli, kellega ta tunni aja eest oli telefoni teel kõnelnud. Lydia Morelli Roomast, kes tundis elus kõiki nõkse ega jätnud ühtki neist kasutamata.

Clerfayt jõudis ukse juures Lillianile järele. «Täna õhtul,» ütles ta, «räägime üksnes maailma kõige pealiskaudsematest asjadest.»

Tund hiljem oli baar puupüsti rahvast täis. Lillian vaatas ukse poole. «Boris saabus,» sõnas ta. «Oleksin võinud arvata.»

Clerfayt oli venelast juba silmanud. Volkov trügis vaevalt läbi inimmassi, kes rippusid nagu viinamarjakobarad baarileti küljes. Ta ei teinud Clerfayti märkamagi. «Saan ootab sind,» ütles, Lillian,» lausus Volkov. «Saada ta minema, Boris,» vastas Lillian. «Mul ei ole teda vaja. See siin on härra Clerfayt. Sa oled temaga juba korra kohtunud.»

Clerfayt tõusis veidi hooletult püsti.

«Kas tõesti?» sõnas Volkov. «Oo jaa, muidugi! Andke andeks.» Tema pilk riivas Clerfayti vaid kergelt. «Sportauto, mis hobused lõhkuma ajas, oli vist nii?»

Clerfayt tabas sõnadesse peidetud pilke. Ta ei vastanud ja jäi seisma. «Sa oled nähtavasti unustanud, et homme on uus röntgeniläbivaatus,» ütles Volkov Lillianile.

«Ma ei ole seda unustanud, Boris.»

«Aga sa pead olema homseks puhunud ja korralikult välja maganud.»

«Ma tean. Küll ma jõuan.»

Lillian kõneles aeglaselt nagu lapsega, kes ei saa aru. Clerfayt mõistis, et see oli Lilliani ainuke võimalus ärritust talitseda, seda maha suruda. Clerfayti oli venelasest peaaegu et kahju; too oli lootusetus olukorras.

«Vahest istuksite?» tegi ta Volkovile ettepaneku, mitte päris ilma tagamõtteta.

«Täna,» vastas Volkov kalgilt, justkui räägiks ta kelneriga, kes on küsinud, kas ta soovib midagi tellida. Täpselt samuti nagu ennist Clerfayt, oli temagi torget mõistnud.

«Mul on siin kokkusaamine,» sõnas ta Lillianile. «Kui sa vahepeal saani —»

«Ei, Boris! Ma tahan veel siia jääda.»

Clerfayt sai korraka villand. «Miss Dunkerque tuli siia minu seitsis,» lausus ta rahulikult. «Ja ma usun, et olen võimeline ta ka tagasi saatma.»

Volkov heitis talle pilgu. Tema näoilme muutus. Ta naeratas. «Mulle näib, et te ei saanud minust aru. Kuid pole ka mõtet seda seletama hakata.»

Volkov kummardus Lilliani poole ning hetkeks tundus, nagu puruneks tema näole manatud kõrkuse mask, siis aga kogus ta end ja läks baari. Clerfayt võttis uuesti istet. Ta polnud oma käitumisega rahul. Mis minul siin asja? mõtles ta. Ma pole ju enam kahekümneaastane! «Miks te temaga kaasa ei läinud?» küsis ta ebalemisi Lilliani käest.

«Soovite minust lahti saada?»

Clerfayt vaatas talle otsa. Lillian paistis abituna, kuid Clerfayt teadis, et abitus on naiste ohtlikem relv — sest tegelikult ei ole ükski naine abitu.

«Mis te nüüd,» sõnas ta. «Istume siis edasi!»

Lillian piidles baari poole. «Boris ei lähe ära,» sosistas ta. «Muudkui pass. b mind. Loodab, et annan järele.»

Clerfayt võttis pudeli ja valas klaasidesse. «Hüva, eks ootame siis, kes esimesena ära väsib.»

«Te ei mõista teda,» lõikas Lillian. «Ta ei ole armukade.»

«Arvate?» — «Ei ole. Ta on vaid õnnetu ja haige ja minu

pärast mures. Tervel inimesel on muidugi kerge üleolev olla.»

Clerfayt asetask pudeli lauale. See vagur väike loomake! Vaevalt on hädaoht möödas, kui juba laksutab hambaid päästva kae poole. «Väga võimalik,» lausus Clerfayt tasakaalukalt. «Aga kas terve olla on siis kuritegu?» Lillian pöördus tema poole. «Loomulikult mitte,» pomises ta. «Ma ei tea, mis ma suust välja ajan. Parem on, kui ma ära lähen.»

Ta võttis oma koti, ent ei tõusnud.

Clerfayt oli temast tänaseks tüdinenud, kuid ta poleks neiu! miski hinna eest minna lasknud, seni kuni Volkov veel baarileti mures seisis ja Lilliani ootas — nii vana ma nüüd ka veel pole, mõtles ta. «Mind võite kohelda päris julgesti,» lausus Clerfayt. «Ma ei ole väga tundlik.»

«Siin on kõik tundlikud.» — «Mina ei ole siinne.»

«Jah.» Lilliani nägu tõmbus korraka naerule. «See'p see ongi.»

«Mis asi?»

«See, mis meid teie puhul ärritab. Kas te ise ei taipu? See ärritab isegi Hollmanni, teie sõpra.»

«Väga võimalik,» vastas Clerfayt üllatunult. «Ma ei oleks loenäoliselt pidanud siia tulema. Kas ma ärritan ka Volkovit?»

«Ja te pole seda märganud?»

«Teil on õigus. Kuid miks ta seda mulle iga hinna eest püüab mõista anda?»

«Ta lahkub,» sõnas Lillian.

Clerfayt vaatas sinnapoole. «Ja kuidas teiega on?» küsis ta. «Küllap peaksite ka teie sanatooriumisse tagasi minema?»

«Kes seda teab? Dalai Laama? Mina? Krokodill? Või Jumal?» Lillian tõstis klaasi. «Ja kes vastutab? Kes? Kas mina? Jumal? Kes vastutab kelle eest? Tulge, lähme parem tantsima!»

Clerfayt ei liigutanud. Lillian mõõtis teda pinevil pilgul. «Teiegi kardate minu pärast Arvate, et ma —»

«Ma ei arva midagi,» vastas Clerfayt. «Ma lihtsalt ei oska tantsida; aga kui soovite, võime ju proovida.»

Nad suundusid tantsupõrandale. «Agnes Somerville täiendab alati kõiki Dalai Laama ettekirjutusi,» ütles Lillian, kui tantsijate melu nad endasse neelas. «Kõiki —»

Sanatooriumis oli vaikne. Haigete lamamistund. Nad lebasid vagusi voodites ja lamamistoolidel, laiali pillutatult nagu ohvrid, kelles väsinud õhk hääletut võitlust pidas vaenlasega, kes kopsude sooja pimedusse varjununa aina järas ning järas.

Lillian Dunkerque istus rõdul, helesinistes pükstes jalad enda all kägaras. Õõ oli ammu möödas ja unustatud. Siin üleval käis see ikka nõnda — hommiku saabudes haihtus õine paanika justkui vari horisondilt jälgegi jätmata. Lillian ringutas hilises pärastlõunavalguses. See oli nagu pehme lüüme loor, mis varjutas eilse ning tegi homsegi olematuks. Lillian jalge ees lumes, mis tuul öösel rõdule oli kandnud, lebas Clerfayti kingitud pudel vodkat.

Telefon helises. Lillian võttis toru. «Jaa, Boris — ei, muidugi mitte — mis sellest siis välja tuleks, kui me nii teeksime? — Arme räägime sellest rohkem — loomulikult võid üles tulla — jah, ma olen üks, kes siis minu juures ikka peaks olema —?»

Lillian astus taas rõdule. Hetke oli ta kahevahel, kas viin ära peita või mitte. Kuid siis tõi ta klaasi ja avas pudeli. Viin oli väga külm ja väga hea. «Tere hommikust, Boris,» sõnas ta, kui kuulis selja taga ust avanevat. «Ma joon vodkat. Soovid ka? Too enesele klaas.»

Lillian heitis lamamistooli pikali ja ootas. Volkov ilmus rõdule, klaas käes. Lillian tõmbas kergendatult hinge; jumal tänatud, epistlit ei tule. Boris valas endale vodkat. Lillian ulatas ka oma klaasi. Mees valas talle. «Miks siis nõnda, kullake?» küsis ta. «Kardad röntgenit?»

Lillian raputas pead.

«On sul palavik?»

«Ei ole. Pigem alatemperatuur.»

«Kas Dalai Laama on piltide kohta midagi öelnud?»

«Ei ole. Mis tal ikka öelda? Ja ma ei tahagi teada.»

«Hea küll,» vastas Volkov. «Joome selle peale.»

Boris neelas oma vodka ainsa sõõmuga alla ning tõstis pudeli eemale. «Vala mulle veel üks klaas,» lausus Lillian.

«Nii palju kui soovid.»

Lillian jälgis meest. Ta teadis, et Volkovile oli tema joomine istukarva; ent samas teadis ta ka, et Boris ei hakkaks teda praegusel juhul keelitama klaas käest panna. Volkov oli selleks liiga kogenud; ta tundis tema tujusid. «Veel üks?» küsis ta selle peal. «Klaasid on väikesed.»

«Ei.» Lillian asetasklaasi enda kõrvale, sellest rüüpanmata. Boris,» sõnas ta ja tõstis jalad toolile. «Me mõistame teineteist liiga hästi.»

«Arvad nii?» — «Jah. Sina mõistad mind liiga hästi ja mina unakorda sind, ning selles peitubki meie häda.»

Volkov naeratas. «Eriti föönistel ilmadel.»

Mitte ainult siis.»

«Või kui siin külalisi juhtub olema.»

Näed sa,» lausus Lillian. «Sinul on kõik teada. Sa mõistad, et ei põhjendata. Mina mitte. Sul on juba ette minu kohta kõik selge. Kuidas see küll väsitab. Kas seegi on fööni süü?»

«Fööni ja kevade.»

Lillian sulges silmad. Ta tajus õhu rusuvat ahistust.

«Miks sa armukade ei ole?» küsis Lillian.

«Ma ju olen. Pidevalt.»

Lillian avas silmad. «Kelle peale? Clerfayti?»

Volkov raputas pead.

«Seda ma arvasin. Kelle peale siis?»

Volkov ei vastanud. Miks Lillian seda küsib? Ja mida ta sellest üldse taipab? Armukadedus ei piirdunud ilal konkreetse inimesega. Ta algas juba õhust, mida armastatu hingas, ega loppenudki millegagi. Vähemasti mitte teise inimese surmaga.

«Kelle peale, Boris?» nõudis Lillian. «Ikkagi Clerfayti?»

«Ma ei tea. Võib-olla hoopis selle peale, mis minu jaoks temaga seostub.»

«Ja mis siis temaga seostub?» Lillian sirutas end ja pani uuesti silmad kinni. «Ära ole armukade. Clerfayt sõidab paari nädala pärast ära ja unustab meid ja meie teda.»

Lillian lebas tükk aega vaikselt oma toolil. Volkov istus tema selja taga ja luges. Päike tuli välja ning tema aeglaselt suurenev serv kuldask Lilliani silmalauge, lastes oranžikal soojusel neist läbi nõrguda.

«Mõnikord tahaksin ma kohe midagi väga meeletut teha, Boris,» ütles Lillian. «Midagi sellist, mis purustaks siinse elu klaasja ringi. Et langeda — ükskõik kuhu.»

«Kes meist seda ei sooviks.»

«Sina ka?»

«Mina ka.»

«Miks me siis seda ei tee?»

«See poleks väljapääs. Me tajuksime toda ringi üksnes veel tugevamana. Või kui me ta siiski purustaksime, veristaksime end vastu ta teravaid ääri ja nõrkeksime lõplikult.»

«Sina ka?»

Boris vaatas enda ees istuvat habrast kuju. Kui vähe neiu temast teadis, olgugi et arvas teda mõistvat!

«Ma olen sellega leppinud,» vastas Boris ja teadis, et see polnud tõsi. «Sedasi on lihtsam, kullake. Enne kui pea vastu müüri jõuetult puruks joosta, tuleb proovida, kas selle müüri taga ehk edasi ei saa elada.»

Lillian tundis, kuidas teda haaras roidumuslaine. Jälle olid nad laskunud vestlusse, mis keris neid endasse justkui ämbliku-võrk. Sest kõik, mida Boris ütles, oli õige, kuid mis sest kasu?

«Leppimine tähendab alistumist,» pomises Lillian veidi aja pärast. «Ning selleks olen ma veel liiga noor.»

Miks ta juba ära ei lähe? mõtles Lillian. Ja miks ma teda haavan, kuigi ma seda ei taha? Miks heidan talle ette, et ta on elanud siin kauem kui mina ja et tal on õnn mõelda teisiti kui mina? Miks mind ärritab, et ta on nagu vang, kes tänab jumalat, et teda pole veel maha lastud — ja ma ise nagu mõrtsukas, kes jumalat vihkab, see-eest et ta vaba pole?

«Ära pane mu juttu tähele, Boris,» sõnas ta. «Ma räägin ainult niisama. Selles on süüdi see kellaaeg, viin ja lõõn. Ja võib-olla kardan ma ka röntgenit — ei taha ainult seda endale tunnistada. Ükski uudis siin üleval pole ju halb uudis.»

Külalt kostis kirikukellade kuminat. Volkov tõusis ja lasi kardina päikese varjuks madalamale. «Eva Moser saab homme välja,» lausus ta. «Ta on nüüd terve.»

«Ma tean. Teda on juba kaks korda välja lastud.»

«Seekord on ta tõesti terve. Krokodill ise ütles mulle.»

Lillian kuulis korraka läbi kirikukellade Giuseppe häält. Auto kiirustas serpentiini pidi üles ja peatus. Lillian pani imeks, miks Clerfayt sellega üles sõitis: esimest korda pärast siiasaabusmist. Volkov tõusis püsti ja heitis pilgu üle rõduääre alla.

«Loodetavasti ei kavatse ta autoga šuusatama hakata,» lausus ta sarkastiliselt.

«Vaevalt küll. Mis siis on?»

«Ta parkis auto kuuskede taha nõlvale. Kohe algajate harjutusplatsi kõrvale; ei sõitnudki hotelli ette.»

«Küllap ta teab, mida teeb. Mispärast sa teda sugugi ei sall?»

«Mine võta kinnil Võib-olla sellepärast, et olin ka ise kunagi samasugune.»

Sina!» vastas Lillian uniselt. «See pidi siis küll ammu olema.»

«Jah,» kinnitas Volkov mõruilt. «See oli ammu.»

Pool tundi hiljem kuulis Lillian Clerfayti autot ära sõitmas. Boris oli lahkunud juba enne seda. Lillian lamas veel veidi aega sulgetud silmi ja jälgis laugude all veiklevat valgust. Siis ta tõusis ja läks alla.

Oma imestuseks nägi ta aga Clerfayti sanatooriumiesisel pingil istumas. «Ma arvasin, et te sõitsite äsja minema,» ütles ta ja võttis mehe kõrval istet. «Näen ma hallutsinatsioone?»

«Oh ei,» Clerfayt kissitas ereda valguse käes silmi. «See oli Hollmann.»

«Hollmann?»

«Jah. Ma saatsin ta külasse, et ta sealt pudeli vodkat tooks.»

«Autoga?»

«Jah,» sõnas Clerfayt. «Autoga. Tal oli juba ülim aeg rooli taha kobida.»

Taas kostis mootorimürinat. Clerfayt tõusis püsti ja kuulatas. «Kohe näeme, mis ta ette võtab — kas tuleb jälle illikukult tagasi või teeb enne Giuseppega mõned ringid.»

«Mõned ringid? Kus kohas?»

«Kus aga ise tahab. Paagis on bensiini küllalt. Sellega veab või Zürichini välja.»

«Kuidas?» sõnas Lillian. «Mida te ometi räägite?»

Clerfayt kuulatas uuesti. «Ei tule tagasi. Sõidab külatänavat mööda järve ja maantee poole. Näete, seal ta ongi — Palace Hoteli taga. Jumal tänatud!»

Lillian oli vahepeal püsti karanud. «Jumal tänatud? Olete te arust ära? Saadate ta lahtises sportautos sõitma? Zürichini välja, kui ta peaks tahtma? Kas te ei tea, et ta on haige?»

«Just nimelt sellepärast. Ta mõtleb ka ise juba, et ta enam õita ei oska.»

«Aga kui ta külmetab?»

Clerfayt naeris. «Ta on soojalt riides. Pealegi tunnevad võidusõitjad end autos nagu daamid õhtutualettides — kui see neile lõbu teeb, ei külmeta nad iial.»

Lillian põrnitses talle otsa. «Aga kui ta ikkagi külmetab! Kas te ka teate, mida see siin üleval tähendab? Vesi kopsus, armistused, ränk tagasilangus! Paljast külmetusest võib inimene siin ära surra!»

Clerfayt silmitses teda. Neiu meeldis talle praegu tunduvalt rohkem kui eelmisel õhtul. «Sellele võiksite mõelda ka siis, kui te õhtul voodisse heitmise asemel Palace Bari jalga lasete,» sõnas ta. «Ohukeses kleidis ja siidkingadega.»

«Sellel pole Hollmanniga vähimatki pistmist.»

«Seda küll. Kuid ma lihtsalt usun keelatud asjade ravitoimesse. Siiani arvasin, et teie ka!»

Lillian oli hetke segaduses. «Teiste puhul mitte,» sõnas ta viimaks.

«Kena. Enamik inimesi usub seda nimelt teiste puhul.» Clerfayt pööras pilgu järve poole. «Seal ta on! Kas näete? Kuulake vaid, kuidas ta kurve võtab! Sõidutehnika on tal endiselt käpas. Täna õhtul on ta nagu ümber sündinud.»

«Kus? Kas Zürichis?»

«Kus tahes. Ka siin.»

«Täna õhtul lamab ta palavikuga voodis.»

«Ei usu. Ja üldse! Parema juba natuke palavikku, kui et ta lontis kõrva auto ümber longib ning arvab, et on invaliid.»

Lillian pöördus ringi nagu ussist nõelatud. Invaliid, mõtles ta. Kuna ta haige on? Mida see juhm terve purikas endale õieti lubab? Peab ta ka teda, Lilliani, invaliidiks? Talle meenus õhtu Palace Baris, kui Clerfaytile Monte Carlost kõne tuli. Kas polnud mees ka seal midagi invaliididest rääkinud? «Natuke palavikku võib siin lõppeda surmava kopsupõletikuga,» kähvas Lillian mürgiselt. «Aga see teid muidugi ei loksutal! Eks võite ju siis öelda, et see oli Hollmanni õnn, surra, kui oli veel korraks sportautos istunud ja uskunud, et saab kunagi kuulsaks võidusõitjaks!»

Lillian kahetses öeldut kohe. Ta ei mõistnud, kust tuli tal see äkiline raev.

«Teil on hea mälu,» lausus Clerfayt muiates. «Ma olen seda varemgi märganud. Aga ärge kartke; auto pole pooltki nii võimas kui hääle järgi võiks arvata. Pealegi takistavad kettidega rehvid eriti suurt kiirust arendamast.» Ta pani käe ümber Lilliani õlgade. Lillian vaikis ega liigutanud. Ta nägi Giuseppet väikese musta täpina metsa taga järve ääres nähtavale ilmulas. Nooljas nagu ähvardav kimalane kihutas ta läbi helenduse, mida päike lumele heitis. Lillian kuulis mootori undamist ja kaja, mis mägedelt tagasi pörkas. Auto võttis suuna tee, mis viis üle kuru teisele poole, ning korraga selgines Lillianile, et just see teda ärritaski. Ta nägi, kuidas auto järjekordse kurvi taha kadus. Uksnes mootorimüra oli veel kuulda, tõttavat, peibutavat jorinat, mis kutsus kaasa tundmatule teekonnale ning mis lõi ka Lilliani hinge tähendusrikkamana kui pelk müra.

«Loodetavasti ei lase ta lõplikult jalga,» lausus Clerfayt.

Lillian ei vastanud kohe. Ta huuled olid kuivad. «Miks ta peaks seda tegema,» sõnas ta vaevaliselt. «Ta on ju peaaegu terveks ravitud. Milleks tal nüüd veel kõigega riskida?»

«Mõnikord riskitaksegi just siis.»

«Kas teie tema asemel teeksite seda?»

«Ma ei tea.»

Lillian pidas hinge kinni. «Kas te teeksite seda juhul, kui teeksite, et te enam ilal terveks ei saa?» küsis ta.

«Selle asemel et siia jääda?»

«Selle asemel et siin paar kuud kauem vegeteerida.»

Clerfayt naeratas. Tema oli kogenud teistsuguseid vegeteerimise vorme. «Oleneb sellest, mida vegeteerimise all mõelda,» õnas ta.

«Ettevaatlikku elu,» vastas Lillian rutakalt.

Clerfayt naeratas. «Sellise küsimusega ei maksaks teil võidusõitja poole pöörduda.»

«Kas te teeksite seda?»

«Pole aimugi. Sääraseid asju ette ei tea. Võib-olla küll, et veel kord nautida seda, mida nimetatakse eluks, ajast hoolimata — kuid võib-olla elaksin ma ka kella järgi ja tingiksin iga päeva kui tunni pärast. Seda on võimatu teada. Minu elu on looge ootamatuid pöördeid visanud.»

Lillian raputas Clerfayti käe õlgadelt. «Kas te ei mõtle sellele iga kord enne starti?»

«Võidusõit paistab väliselt dramaatilisem kui ta tegelikult on. Ma ei aja sõites romantikat taga. Ma sõidan raha pärast, ja sellepärast, et ma muud ei oska — mitte seiklushimust. Seigelda olen ma meie pörgulikul sajandil juba küllalt saanud, rohkem kui kulub. Arvatavasti vist teiegi?»

«Jah,» vastas Lillian. «Kui seda seikluseks nimetada.»

Korraga kostis uuesti mootorimüra. «Tuleb tagasi,» ütles Clerfayt.

«Jah,» kinnitas Lillian ja tõmbas hinge. «Ta tuleb tagasi. Olete pettunud?»

«Ei ole. Ma tahtsin ainult, et ta korraks jälle rooli istuks. Viimane kord autos sai ta oma esimese verejooksu.»

Lillian silmas Giuseppet maanteel sanatooriumi poole kihutamas. Ta ei suutnud ühtäkki taluda mõtet, et peab nägema Hollmanni säravat nägu. «Ma pean sisse minema,» ütles ta tõtakalt. «Krokodill otsib jubal!» Ta pöördus minekule. «Ja millal teie ära sõidate?» küsis ta.

«Millal vaid soovite,» vastas Clerfayt.

Oli pühapäev, ning pühapäevad olid sanatooriumis ikka piinarikkamad kui argipäevad. Pühapäevi ilmestas tavarutlinist vabanemise petlik rahu. Arstid tegid toavisiite vaid hädakorral, nii et võis hõlpsasti ennast juba terveks pidada. Seda rahutumat aga haiged pühapäeviti olid ning õdedel tuli õhtuti sageli otsida voodihaigeid tubadest, kuhu nad ei kuulunud.

Lillian tuli keelust hoolimata alla õhtustama; Krokodill ta-

valiselt pühapäeviti ei kontrollinud. Ta oli joonud ennist kaks klaasi vodkat, et tõrjuda videvikuga kaasnevat melanhooliat, ent see polnud tal õnnestunud. Seejärel oli ta riietunud oma parimasse kleiti - rõvastest võis leida mõnikord rohkem tuge kui ükskõik millisest kõlbelisest lohutusest —, kuid täna ei avitanud seegi. Võitmatu apaatia, äkiline maailmavalu; konflikt Jumalaga, mis ei olnud siin ülevaale kellelegi võõras, mis tuli ja läks ilma nähtava põhjusega, polnud taandunud. See laskus tema peale nagu tume liblikas.

Alles söögisaali sisenedes sai Lillian aru, kust see kõik pärit oli. Peaaegu kõik lauad olid hõivatud; ruumi keskel istus Eva Moser, ümbritsetud pooltoinast sõbrast, tema ees kook, pudel šampanjat ning kirevaise pabereisse pakitud kingitused. Täna oli tema lahkumisõhtu. Järgmisel pärastlõunal pidi ta ära sõitma.

Lillian kavatses juba lahkuda, kui märkas Hollmanni. Too istus üksinda kolme mustas rõivas lõunaameeriklase laua kõrval, kes ootasid Manuela surma, ja lehvitas Lillianile.

«Ma sõitsin täna Giuseppega,» sõnas Hollmann. «Kas nägite?»

«Jah. Aga kas teid keegi veel nägi?»

«Kes siis?»

«Krokodill? Või Dalai Laama?»

«Ei näinud mind keegi. Auto seisis harjutusplatsi ääres. See jääb puude varju. Või kui nägigi! Ma olen nii õnnelik. Ma arvasin juba, et ei oskagi enam seda neetud loksut juhtida.»

«Igaüks paistab täna õhtul õnnelik olevat,» vastas Lillian kibestunult. «Te vaid vaadake seda!»

Ta osutas laua suunas, kus istus Eva Moser higise, paksu võitu näoga, ümbritsetuna kaasaalavatest ja kadestavatest sõpradest. Ta jättis mulje, nagu oleks ta loteriil võiduloosi tõmmanud ega teaks nüüd korraga, mida üldise tähelepanu keskmes peale hakata.

«Ja kuidas teiega on?» küsis Lillian Hollmannilt. «Kas olete ennast juba kraadnud?»

Hollmann naeris. «Küll jõuan hommegi. Täna ei taha ma sellele mõelda.»

«Kas arvate, et teil pole palavikku?»

«See on mulle ükskõik. Pealegi ma ei usu, et on.»

Miks ma talt seda küsin, mõtles Lillian. Kas ma kadestan teda, nagu teised Eva Moserit? «Kas Clerfayt täna õhtul siia ei tule?» küsis Lillian.

«Ei tule. Talle saabus pärastlõunal ootamatult külaline. Ning milleks peakski ta alati siia tulema? Eks meie miljöo hakka teda juba tüütama.»

«Miks ta siis ära ei sõida?» küsis Lillian tõredalt.

«Sõidabki; aga alles paari päeva pärast. Kolmapäeval või neljapäeval.»

«Sel nädalal?»

«Jah. Ma arvan, et ta sõidab koos oma külalisega ära.»

Lillian ei vastanud; ta ei saanud aru, kas Hollmann toonitas seda sihilikult või mitte, ja kuna ta täpselt ei teadnud, siis otsustas ta, et sihilikult, ega jätanud enam seda teemat. «Kas teil midagi joodavat leidub?» küsis ta.

«Ei ainsatki tilka. Kogu oma džinnipõhja kinkisin pealelõunale Charles Neyle.»

«Kas te ei toonud siis vodkat, ma mõtlen täna keskpäeval?»

«Selle andsin Dolores Palmerile.»

«Mispärast? Tahate saada musterpatsiendiks?»

«Sinnapoolet jah,» vastas Hollmann veidi ujedalt.

«Päeval teil küll veel seda plaani ei paistnud olevat.»

«See'p see ongi,» sõnas Hollmann. «Ma tahan jälle sõitma hakata.»

Lillian lükkas taldriku eemale. «Ja kellega ma siis edaspidi ohtuti hüppesse lähen?»

«Siin on ju tegelasi küllalt. Ja Clerfaytki on veel praegu siin.»

«Olgu peale. Aga hiljem?»

«Kas Boris täna ei tule?»

«Ei, ta ei tule. Ja koos Borisiga ei ole võimalik ka jalga lasta. Ma ütlesin talle, et mul on peavalu.»

«Aga tegelikult?»

«Tegelikult ka.» Lillian tõusis. «Täna õhtul teen isegi Krokodilli õnnelikuks, et kõik võiksid õnnelikud olla. Lähen ära magama. Morpheuse rüppe. Head ööd, Hollmann.»

«Kas midagi on juhtunud, Lillian?»

«Ei midagi peale kõige tavapärasema. Igavus. Mis omakorda annab tunnistust heast tervishkust seisundist, ütleks selle kohta Dalai Laama. Kui sul aga tõepoolest lood kehvad on, ei ole enam midagi pabistada. Selleks oled sa juba liiga nõrk. Loomal on armuline, mis?»

Valveõde oli õhtuse ringkaigu lõpetanud. Lillian istus voodi veerel ja üritas lugeda. Kuid veidi aja pärast pani ta raamatu käest. Jälle ootas teda öö, pikk uneootus, uinumine, seejärel võpatuslik virgumine ja kaalutaolek, kus ei leidunud ühtki pilet, ei tunnistatud tuba ega iseennast, kus visklesid kohisevas pimeduses täis kabuhirnu, ähmast surmaõudu, lõputute sekundite vältel — kuni aken omandas pikkamööda taas tuttava kuju ega meenutanud enam painajalikku ristipuud tundmatus kaoses; kuni aknast sai jälle aken ja toast tuba ning loomaliku

hirmu sasipuntrast ja hääletust appikarjest taas tema ise, ke kandis tüürikeseks siin ilmas nime Lillian Dunkerque.

Uksele koputati. Koridoris seisis punases pidžaamas tuhvrites Charles Ney. «Ohk on puhas,» sosistas ta. «Tule Doloresi juurde. Eva Moseri lahkumispidu.»

«Mispärast? Miks ta lihtsalt minema ei sõida? Miks ta seal veel pühitsema peab?»

«Meie nõuame lahkumispidu. Mitte tema.»

«Söögisaaletis te juba pidutsesite.»

«Ainult et õdesid hämada. Tule nüüd, ära ole piripill.»

«Mul pole tuju.»

Charles Ney laskus voodi ette põlvili. «Tule, Lillian, sinu ootab lummas kuuvalgus, lauahõbe ja hubisev kaminatuli! Ku siia jääd, siis vihastad, et üks oled — kui tuled, vihastad, et järele andsid. Nii et teeb sama välja — järelikult tule!»

Charley Ney kuulatas koridori poole ja avas ukse. Kostis karkude kopsimist. Ukseavast möödus kuivetu vanem naine. «Kõik tulevad! Ennää, Streptomütsiini-Lilly. Ja sealt tulevad Schirmer ja André.»

Tantsiskleval tšarlestonsammul sõidutas noor mees ratastoolis istuvat hallhabet. «Kas sa naed, isegi surnud tõusevad üles et öelda preili Moserile Ave Caesar, morituri te salutant,» kommenteeris Charles Ney. «Unusta üheks õhtuks oma vene geenid ja meenuta parem rõõmsameelset vallooni isa. Pane riidesse ja tule!»

«Ma ei pane riidesse. Tulen pidžaamas!»

«Tule pidžaamas, peaasi et tuled!»

Dolores Palmer elas korrus madalamal kui Lillian. Juba kolm aastat oli tema käsutuses apartement, mis koosnes magamiskambriga, elu- ja vannitoast. Ta tasus sanatooriumi kõrgeimat üüri ja kasutas hüvesid, mis sellega kaasnesid, iseenesestmõistetavalt.

«Meil on sinu jaoks vannitoas kaks pudelit vodkat,» sõnas Dolores Lillianile. «Kuhu sa soovid istuda? Kas algaja kõrvale, kes astub homme tõelisse ellu, või pigem põdejate sekka? Otsustada sulle koht.»

Lillian lasi pilgul ringi ka.a. Talle avanes tuttav pilt: lamadid olid rätidega varjutatud, hallhabe kohmitses grammofoonikallal, mille kõla summutamiseks oli valjuhääldisse topitud pesutükke, ning põrandaal nurgas konutas Streptomütsiini-Lilly. Kelle tasakaal oli ohtrast ravimite tarvitamisest häiritud ja ta võis kergesti kukkuda. Teised istusid kus said, pisut virilas boheemitsevas meeleolus nagu üleannetud lapsed, kes on salaja ööseks üles jäänud. Dolores Palmeril oli seljas hiina kostüüm.

nüda lõhestasid pikad lõhikud. See rüütas ta omapärasesse traagilisusse hurma, mida Dolores aga ise ei tajunud. Tema austajaid valus see nagu rändajaid fatamorgaana. Ent samal ajal kui nemad kõigest ekstravagantsest end hullutada lasid, ei soovinud Dolores tegelikult muud kui tavalist elu, turvalist väikekodanlikku luksust. Ülevad tunded tüütasid teda, aga kuna ta neid ei saanud kutsus, pidi ta nendega võitlema.

Eva Moser istus akna kõrval ja vaatas välja. Tema rõõmus olekus oli kui käega pühitud. «Ta tõnnib,» ütles Maria Savini Lillianile. «Mis sa selle kohta kostad?»

«Mis tal siis viga on?»

«Eks küsi ta enda käest; sa ei usu oma kõrvu. Ta peab sanatooriumi oma koduks.»

«See ongi minu kodu,» lausus Eva Moser. «Siin olen ma õnnelik. Siin elavad mu sõbrad. Aga all ei tunne ma kedagi.»

Kõik olid hetke vait. «Aga te võite ju ka siia jääda,» sõnas jäljalt Charles Ney. «Keegi ei sunni teid siit lahkuma.»

«Või veel! Seda teeb mu oma isa. Minu siiaajäämine läheb talle liiga kulukaks. Ta tahab, et ma õpiksin ära mingi ameti. Kuid millise? Ma ei oska ju kõige vähematki! Ja selle pisku, mida ma kunagi oskasin, olen nüüd unustanud.»

«Siin unustab inimene kõik,» teatas Streptomütsiini-Lilly oma nurgast. «Kes paar aastat siin on elanud, sellest pole all muam asja.»

Lilly oli juba mitu aastat Dalai Laamale katsejäneseks uute ravikuuride testimisel. Praegu proovis professor tema peal streptomütsiini mõju. See ei andnud küll soovitud tulemusi, ent isegi siis, kui Dalai Laama ravi lõpetaks ja Lilly tervena välja laseks, ei saaks temaga juhtuda midagi säärast nagu praegu Eva Moseriga. Ainsa patsiendina oli Lilly siin kohalik ja võinuks kerge vaevaga mõne tööotsa leida. Lihtsasti oli ta suurepärane kokk.

«Mis minust nüüd saab?» halises Eva Moser täielikult panna vallas. «Sekretär? Kes mind võtab? Masinakirja ma suurt ei oska. Ja paljud inimesed kardavad sanatooriumist tulevat sekretäri.»

«Hakake sekretäriks mõne kopsuhaige juures,» kääksatas hallhabe.

Lillian vaatas Evat, nagu oleks see mõni eelajalooline elukas, kes kusagilt maapinnalõhest välja roomanud. Lillian oli varemgi näinud patsiente, kes lahkumisel väitsid, et nad parema meelega üldse ära ei sõidakski — ent see oli olnud vaid taktikaline tähelepanelikkus sanatooriumisse jääjate suhtes, et natukenegi mahendada iga kord sel puhul kaasnevat iseäralikku paokihku. Kuid Eva Moseriga oli asi teine; ta mõtles tõesti seda, mida ütles. Ta oli tõeliselt meeleheitel. Ta oli sanatooriumiga kokku kasvanud. Teda pelutas all ootav elu.

Dolores Palmer ulatas Lillianile viinaklaasi. «Küll on tüüp!» sõnas ta ja vaatas tülgaastusega Eva poole. «Mis kombed need olgu! Kuidas ta end üleval peab! Ajab lausa südame pahaks!»

«Ma lähen minema,» teatas Lillian. «Ma ei suuda seda enam taluda!»

«Ära veel minel!» palus Charles Ney ja kummardus Lillian poole. «Sa kütkestav, hubisev tuleleek pimeduses, ära lahku! Oo on tulvil varje ja õõnsat paatost, ning me vajame sind ja Doloresit oma rābalaiks rāsitud purjede ette galioonifiguurideks,» ütles Eva Moseri tõnstsid lampjalad meid puruks ei tallaks. Laula meile parem midagi, Lillian!»

«See veel puudus! Ja ei tea, mis see peaks olema? Kas hallilaul lastele, kes ilal ilmavalgust ei näe?»

«Eval sünnib kindlasti lapsi! Palju lapsi — ära selle pärast muretsel! Kuid sina laula meile pilvedest, mis enam kunagi tagasi ei tule, ja lumest, mis matab südame. Laula mägede varjudest. Laula meie pärast! Mitte tolle kõögikata Eva pärast. Täna õösel me vajame eneseülisuse joovastavat veini, ussi mind. Ohjeldamatu sentimentaalsus on palju parem kui pisa rad.»

«Charles on hankinud kusagilt pool pudelit konjakit,» kons tateeris Dolores asjalikult ja astus vibejail jalgel grammofooni juurde. «Māngi meile uusi ameerika plaate, Schirmer!»

«See peletis,» ohkas Charles Ney naise selja taga. «Vālimus nagu terve maailma poeesia, kuid aju nagu arvelaud! Ma ar mastan teda kui džunglit, ent tema vastab mulle nagu kõõgi viljaaed. Mis seal teisel pool toimub?»

«Kannatame ja oleme õnnelikud.»

Lillian tõusis. Samal silmapilgul avanes uks ja lävel seisis Krokodill.

«Seda ma arvasingi! Sigaretid! Alkohol toast! Orgia! Isegi teie olete siin, preili Ruesch!» sisistas ta Streptomütsiini-Lilly poole pöördudes. «Karkudel kohale hiilinud! Ja hārra Schirmer, ka teie! Te peate voodis olemal!»

«Ma peaksin ammu surnud olemal!» teatas hallhabe lõbusalt. «Teoreetiliselt võttes olengi.» Ta pani grammofooni seisma, tiris siidpesu valjuhāālditorust välja ja lehvitas seda õhus. «Ma elan varjusurmas! Selles kehtivad teised seadused kui maises elus.»

«Sooh? Ja m. lised s. as, kui tohib küsida?»

«Ei midagi muud, kui võtta elult, mis võtta annab. Kuidas seda teha, on igaühe oma asi.»

«Ma olen sunnitud paluma teil kohe voodisse heita. Kes teid siia sõidutas?»

«Mu oma mõistus.» Hallhabe ronis ratastooli. Andrē viivitas ligastumisega. Seda tegi Lillian. «Ma viin teid tagasi.» Ta lükkas tooli ukse poole.

Tāhendab teiet!» lausus Krokodill. «Seda võis arvata!»

Lillian lükkas Schirmeri koridori. Charles Ney ja ülejaanud langesid neile. Nad kihistasid naerda nagu ulakuselt tabatud upsakad. «Üks hetk!» sõnas Schirmer ja vāntas tooli veel kord aiale. Krokodilli võimukas kuju täitis kogu ukseava. «Sellest, millest teie elus ilma olete jāānud,» lausus Schirmer, «piisaks ainult kolmele haigele eluaegseks õnneks. Onnistatud õõrahu tõe raudsele südametunnistusele.»

Ta sõitis uuesti koridori. Charles Ney asus teda edasi lükka ma. «Milleks ennast moraalselt üles ārritada, Schirmer?» küsis ta. «Truu loom tādab ju vaid oma kohust.»

Ma tean. Aga ta teeb seda nii pagana upsakalt. Vaat kui kaua temast veel kaueminigil Tema eelkāijagi suri enne mind — oli ainult neljakūmmeneljane ja suri jārsku nelja nādalaga ihki —, nii et ka sellest kiskjast — kui vana Krokodill õieti on? Ikka üle kuuekūmmel Või ligi seitsekūmmend! Ka sellest kauem!»

See on õilis eesmärk! Me oleme kõik nii õilsad!» ilkus Charles.

Oh ei,» vastas hallhabe raevuka mõnutundega. «Meie siin oleme surmamõistetud. Aga mitte üksnes meie. Ka teised! Üle ülisel Kõik! Meie vaid teame seda. Teised ei tea.»

Poole tunni pärast tuli Eva Moser Lilliani tuppa. «Kas mu voodi on siin?» küsis ta.

Teie voodi?»

«Jah. Minu tuba on tūhjaks tehtud. Kõik mu riided on kadunud. Ma pean ometi veel kusagil magama. Kus mu asjad küll onksid olla?» See oli kõige tavapārasem nali, et kui keegi pidi matooriumist lahkuma, peideti viimasel õöl tema asjad āra. Eva Moser oli ahastuses. «Ma lasin kõik āra triikida. Kui nad need mustaks tehakse! Ma pean raha kokku hoidma, nūūd, kus ma alla lähen.»

«Kas teie isa siis teie eest ei hoolitse?»

«Ta tahab minust lahti saada. Ma arvan, et ta kavatseb siia abielluda.»

Lillian tundis korraga, et ta ei suuda seda tūdrukut enam minutitki taluda. «Minge lifti juurde,» ütles ta. «Ja peitke ennast āra, kuni Charles Ney toast vālja tuleb. Ta tuleb minu juurde. Siis minge tema tuppa; ega ta seda lukku pane. Sealt lahstage mulle. Oelge telefonis, et viskate ta smokingi tulisesse otte ja kallate ta pesu tindiga üle, kui teie voodit ja asju silma pilk tagasi ei tooda. Mõistate?»

Jah, aga —»

Teie asjad on lihtsalt āra peidetud. Ma ei tea, kelle töö see

on. Kuid ma imestaksin väga, kui Charles Ney käsi siin märgus poleks.»

Lillian võttis telefonitoru. «Charles?»

Ta andis Eva Moserile märku minema hakata.

«Charles,» sõnas Lillian. «Saad sa korraks minu juure läbi astuda? Jah? Hasti?»

Charles Ney saabus mõne minuti pärast. «Kuidas Krokodilla jäi?» uuris Lillian.

«Kõik on kombes. Dolores sai sellega meisterlikult hakkama. Kuidas ta küll vigurdada mõistab! Ta rääkis talle lihtsalt tõtt – et me üritasime valgistada oma siiajäämise ängi. See oli ta hiilgav idee. Mulle tundus, et Krokodillil oli lahkudes pisar silmas.»

Telefon helises. Eva Moser rääkis nii valjusti, et Charles võis kõike vabalt kuulda.

«Ta on praegu sinu vannitoas,» ütles Lillian. «Vann on tuln vett täis. Vasakus käes hoiab Eva sinu uut õhtuülikonda, paremas su türkiissinist täitesulepeatinti. Ära katsugi teda ehmatada. Niipea kui sa ukse avad, laseb ta mõlemad vette. Võta räägi temaga.»

Lillian ulatas toru Charlesile ja läks ise akna alla. Palace Hotel külas oli veel valgustatud. Kahe või kolme nädala pärast pole enam sedagi. Turistid lendavad minema nagu rändlinnu, ning pikk üksluine aasta venib läbi kevade, suve ja sügise uude talve.

Telefonitoru klõpsatas hargile. «Ah sa mait!» kirus Charles Ney kahtlustavalt. «Oma peaga ta seda küll välja ei mõelnud. Miks sa mind õieti siia kutsusid?»

«Ma tahtsin teada, mida Krokodill ütles.»

«Tavaliselt sa nii torm pole!» Charles irvitas. «Sellest ma veel homme räägime. Nüüd pean ruttama oma õhtuülikonda päästma. Too tõlplane on võimeline selle silmaga pilgutamata ära keetma! Head ööd. Täna oli suurepärase õhtu!»

Charles sulges enda järel ukse. Lillian kuulis koridoris tema tuhvliite kiiresti kaugenevat lohinat. Õhtuülikond, mõtles Lillian, see tervenemislootuse, vabaduse, all ootavate linnaööde sümbol, maskott, nagu seda ka tema enese kaks tualetti olid siin ülal küll kasutatud, ent millest ta ometi mingi hinna eest poleks loobunud. Kui ta neist loobuks, loobuks ta ka lootusest. Lillian läks uuesti akna alla ja silmitses külatulesid. Suurepärase õhtu! Ta oli kogenud juba arvukalt sääraseid troostituid suurepäraseid õhtuid!

Lillian tõmbas kardinad ette. Siin see oligi taas, hirm! Ta otsis sahtlisse peidetud unerohutablette. Mõne hetke vältel tundus talle, nagu kostaks väljast Clerfayti auto mürinat. Ta vaatas kella. Clerfayt võinuks päästa teda pika öö käest; kuid ta

vanud mehele helistada. Kas polnud siis Hollmann öelnud, et talle tuli külaline? Kes? Mõni terve naisterahvas Pariisist või Hollandist või Monte Carlost! Tont temaga, niikuini sõidab juri päeva pärast jälle minema! Lillian neelas tabletid alla. Peaksin alla andma, mõtles ta, peaksin talitama, nagu Boris ütles, peaksin proovima oma olukorraga leppida ja mitte sellele sõidada, peaksin alla andma, aga kui ma seda teen, olen demud!

Lillian istus kirjutuslaua taha ja võttis paberilehe. «Kallim,» ütles ta, «Sa aimamatu välimusega tundmatu, saabumata minu, kuid alati oodatu, kas Sulle ei näi, et aeg läheneb lõpuks?»

«Ta pani sulle pea käest ja tõukas laeka, milles lebas juba lugu sääraseid saatmata kirju, kirju ilma aadressita, laualt alla, puuris silmadega ainiti valget voodit enda ees ning mõtles: miks ma ometi nutan? Sellest pole ju mingit kasu

Teki all lebav vana mees oli nii kõhetu, et jäi mulje, nagu puuduks tal kogunisti keha. Pea oli kurtunud, silmad aukuvad, kuid kiirgasid veel erku sina; veresooned looklesid otsnaha all, mis meenutas kokkukortsutatud siidpaberit. Mees lamaskitsukeses voodis kitsukeses toas. Voodi kõrval öökapi asetses malelaud.

Mehe nimi oli Richter. Ta oli kaheksakümmend aastat vana ja elanud sanatooriumis juba kakskümmend aastat. Algu oli olnud tema valduses kahetoaline number teisel korrusel; seejärel rõduga ühetoaline kolmandal korrusel; pärast seda rõduta tuba neljandal korrusel — ning nüüd, mil tal enam midagi maksta polnud, too kitsas kamber. Ta oli sanatooriumi musterpatsient. Dalai Laama viitas alati tema eeskujule, kui ta mõnda haiget julgustada tuli; selles mõttes oli Richter tänuväärne eksemplar. Ta ei surnud ega surnud.

Lillian istus tema voodiäärel. «Te vaadake siial» sõnas Richter ja osutas malelauale. «See mees mängib ju nagu ehtne karpard. Niisugune ratsukäik toob sulle kümne käiguga mati. Mis Régnier'ga ometi lahti on? Varem mängis ta ikka hästi. Kas te olite siin juba sõja ajal?»

«Ei olnud,» vastas Lillian.

«Tema tuli sanatooriumisse sõja ajal, ma arvan, et see oli 1944. Milline õnnistus! Sest enne seda — mu armas noor daam — enne seda pidin terve aasta mingi Zürichi maleklubiga mängima. Meil siin polnud tol ajal ühtki maletajat. Väga igav oli.»

Male oli Richteri ainus kirg. Sõja ajal olid kõik partnerid, kes tal sanatooriumides olid, kas lahkunud või surnud, ja uus polnud saabunud. Kaks Saksamaal elanud sõpra, kellega Richter kirimalet mängis, olid Venemaal surma saanud; kolmas langes Stalingradi all vangi. Paar kuud oligi Richter hoopis ilma partnerita; ta kaotas kõige vastu huvi ning kõhnus. Pea arsti eestvõttel otsiti talle seejärel mängukaaslasteks ühe Zürichi maleklub. liikmed. Enamikust neist polnud Richteril väärilist

kaaslast; kahe ülejäänuga venisid partiid liiga pikale. Alguses olustas läbematu Richter käike telefoni teel, aga kuna see läks üha kulukaks, tuli posti vahendusega leppida, nii et praktiliselt sai ta iga kahe päeva tagant teha uue käigu, sest kiiremini post ei liikunud. Ajapikku soikus seegi, ja Richteril ei jäänud muud üle kui vanu partiid raamatust järele mängida.

Siis saabus Régnier. Ta mängis Richteriga ühe parti ja Richter oli üliõnnelik, et oli ometi kord tugeva vastase saanud; ent Régnier, kes oli rahvuselt prantslane ja äsja saksa vangilaagrist vabanenud, keeldus edasi mängimast, kuuldes, et Richter on sakslane. Nii nõudis rahvuslik vaen ka sanatooriumis oma osa. Richter muutus taas apaatseks. Ka Régnier'i tuli voodisse heita. Mõlemad vaevlesid igavuse käes; kuid kumbki ei kavatsenud järele anda. Lõpuks tõi lahenduse üks Jamaikalt pärit neeger, kes oli ristiuku astunud. Temagi oli voodihaige. Kuhes ühesuguses kirjas tegi ta nii Richterile kui Régnier'le ettepaneku enesega mängida, voodis lamades ja telefoni teel käike teinud. Mõlemad malefanaatikud sattusid sellest lausvalimustusse. Ainusraskus oli see, et neegril polnud malest aimugi, kuid siingi leidis ta väljapääsu. Richteri vastu mängis ta valgete, Régnier' vastu mustade malenditega. Kuna valgete käes oli avang, sooritas Régnier oma käigu laual, mis seisis tema voodi kõrval, ning edastas telefoni teel neegrile. Too telefoneeris kohe Richterile, kelle vastu ta mängis valgetga. Siis ootas ta ära Richteri vastukäigu ja teatas selle Régnier'le. Régnier ise käigu edastas ta jälle Richterile ja tolle vastuse uuesti Régnier'le. Neegril endal polnud isegi malelauda, sest tegelikult ei teinud ta ju muud, kui lasi Régnier'il ja Richteril teineteise vastu mängida, ilma et nood ise seda teadnuks. Kogu kavalus seisnes selles, et ühe vastase teada mängis ta valgetega, teise teada mustadega — oleks ta mõlemad partiid kas valgete või mustadega mänginud, poleks ta saanud käike otse edastada, vaid pidanuks need ise välja mõtlema.

Peagi pärast sõja lõppu neeger suri. Régnier ja Richter olid pidanud vahepeal väiksematesse tubadesse kolima, kuna mõlemad olid vaesunud — üks oli voodihaige neljandal, teine kolmandal korrusel. Krokodill võttis nüüd neegri rolli enda kanda, et partiid endiselt jätkuksid, ning õed vahendasid vastaste käike, kes arvasid üha neegri vastu mängivat; neile oli öeldud, et ägenenud kõrisõlmetuberkuloosi tõttu on tal rääkimine keelatud. Kõik laabus kenasti, kuni Régnier taas jalule võis tõusta. Lisimene asi oli tal neegrit külastada, ja nii tuli kogu lugu päevavalgele.

Aja jooksul olid rahvustunded mõnevõrra taltunud. Ja kui Régnier kuulis, et Richteri omaksed olid Saksamaal õhurünnaku läbi hukkunud, sõlmis ta rahu ning mõlemad mängisid sestpeale

sõbralikult teineteisega. Hiljem tuli Régnier'i uuesti voodisse jääda, ja kuna kummalgi mehel taas telefoni polnud, täitsid paar patsienti nende vahel kullerikohuseid. Ka Lillian kuulus viimaste hulka. Nüüd oli Régnier juba kolm nädalat surnud. Richter oli kogu selle aja nii nõrk olnud, et oodati temagi peatset surma, ning keegi ei tahtnud talle Régnier' surmast teatada. Richteri tüssamiseks jätkas Krokodill Régnier' nimel kõikude lähetamist; vanemõde oli vahepeal omal käel mängima õppinud, ent mõistagi polnud temast Richterile vastast. Sellest siis tuligi, et Richter, kes omateada Régnier'ga mängis, ei jõudnud ära imestada, kuidas endisest heast maletajast on äkki saanud idioot.

«Kas teie ei tahaks maletama hakata?» küsis Richter Lillianilt, kes oli toonud Krokodilli viimase käigu. «Minu käest õpite selle ruttu selgeks.»

Lillian nägi sinistes silmades hirmusädet. Vanamees arvas, et Régnier on suremas, kui ta mängutase on nii hullusti langenud, et kartis jälle partnerita jääda. Seetõttu küsitles ta igaüht, kes teda külastas. «Males pole midagi keerulist. Ma näitan teile kõik nõksud ette. Olen isegi Laskeriga mänginud.»

«Mul pole male peale soont. Ja ka kannatlikkust mitte.»

«Jutt või asi. Aga kannatlikkust peab olema, kui õõsiti und ootate. Sest mis meil muud üle jääb? Kas palvetada? Tühi vaev. Pealegi olen ma ateist. Ka filosoofia ei aita. Detektiivromaanid ehk aitavad üürikeseks ajaks. Ma olen kõik järele proovinud, mu daam. Aitab ainult kaks asja. Üks asi — kui su kõrval on teine inimene; seepärast ma abiellusingi. Aga nüüd on mu naine ammu surnud —»

«Ja teine asi?»

«Maleülesannete lahendamine. See on kõigest inimlikust nii kaugel — kõhklustest ja hirmust — on nii abstraktne, et rahustab. Tolles maailmas pole õudu ega surma. See aitab! Vähemalt üheks ööks — ja rohkemat me ju ei tahagi, eks? Ainult järgmise hommikuni vastu pidada —»

«Jah. Rohkemat siin ei saa tahtagi.»

Arklitoe aknast võis näha üksnes pilvi ja lumist nõlvakut. Varases pärastlõunavalguses olid pilved kollakad, kuldased ning ärevad. «Kas õpetan teid?» käis Richter peale. «Teeme kohe algust.»

Erksad silmad surnupealuus kiirgasid. Nad janunevad seltskonna järele, mõtles Lillian, — mitte maleülesannete järele. Nad janunevad kaaslase järele, kes võiks seista tema kõrval, kui üks korraga valla paiskub ja ei keegi muu kui hääletu iil sealt sisse vaob, kopsudest ja kõrist veretulva välja pressib, kuni tema kätte lõpuks lämbud.

«Kaua te juba siin olete elanud?» küsis Lillian.

Kakskümmend aastat. Terve elu, mis?»

Lõepoolest, terve elu.»

Terve elu, mõtles ta, ent milline elu! Päev nagu iga eelmise, täis lõputut rutini, hommikust õhtuni, ja aasta vahetusel ühisid päevad kokku, justkui olnuks kõik vaid üksainus päev; täpselt samuti sulasid ühte ka aastad, nagu olnuksid nad üksainuke aasta, nii üksteisega sarnased olid nad kõik. Ei, mõtles Lillian, mitte nõnda! Mina ei taha nõnda lõpetada! Mitte nõnda!

«Kas alustame siis täna?» päris Richter uuesti.

Lillian raputas pead. «Sel poleks mõtet. Ma ei jää siia enam kunaks.»

«Kas te sõidate alla?» kostis Richteri kurgust kähin.

«Jah. Paari päeva pärast.»

Mida ma ometi räägin? mõtles Lillian rabatult. See pole ju loom! Ent lausunud sõnad kumisesid tal peas, nagu oleksid nad juba raiutud. Segaduses tõusis ta püsti.

«Kas olete terveks saanud?»

Kähe hää! värises ärritusest, nagu tarvitanuks Lillian teise maailmusest kurjasti. «Ma ei jää kauaks ära,» ütles ta tõtakalt. «Ainult lühikeseks ajaks. Ma tulen jälle tagasi.»

«Kõik me tuleme tagasi,» kähistas Richter rahunenult.

«Kõik.»

«Kas võtan teie käigu Régnier' jaoks kaasa?»

«Ei tasu.» Richter lükkas malendid voodi kõrval seisva laua peal ümber. «Ta on samahästi kui matt. Oelge talle, et meil tuleb uut partiid alustada.»

«Jah. Uut partiid. Just.»

Lillian ei suutnud surutisest vabaneda. Pärastlõunal õnnestus tal operatsioonisaali noorele assistentõele auk pähe rääkida, et too näitaks talle viimaseid röntgenipilte, mis temast olid tehtud. Ode arvas, et Lillian ei oska sealt niikuinii midagi välja lugeda, ja tõigi filmid.

«Kas ma tohin nad hetkeks enda kätte jätta?» küsis Lillian.

Ode kõhkles. «See on eeskirjade vastu. Juba üksi nende näitaminegi teile pole lubatud.»

«Professor näitab neid mulle peaaegu alati ja selgitab, mis mida tähendab. Viimane kord ta lihtsalt unustas.» Lillian astus kapi juurde ja võttis sealt ühe kleidi. «Siin ongi kleit, mille ma teile juba tüki aja eest lubasin. Täna võite selle kaasa võtta.»

Ode punastas. «Kollane kleit? Kas tõesti?»

«Miks mitte? See ei istu mulle enam. Ma olen liiga kõhnaks muutunud.»

«Te võite ju lasta teda kitsamaks teha.»

Lillian raputas pead. «Võtke julgesti.»

Ode võttis kleidi, justnagu oleks see klaasist, ja surus end vastu. «Ma arvan, et see sobibki,» sosistas ta ja vaatas peeglist. Siis laotas ta kleidi üle toolileeni. «Ma jätan ta praegu paari minutiks siia. Ja pildid ka. Varsti tulen ja võtan kõik korrakaasa. Ma pean veel number kahekümnes käima. Ta sõitis ära?»

«Sõitis ära?»

«Jah. Tund aega tagasi.»

«Kes oli number kakskümmend?»

«See väike lõunaameeriklanna Bogotást.»

«See kolme sugulasega? Manuela?»

«Jah. Kõik läks kähku, aga seda oli ka oodata.»

«Mis me tühja udutame,» sõnas Lillian, kibestunud sanatooriumi alalhoidlikust žargoonist. «Ta ei ole ära sõitnud, ta on surnud; ära surnud, teda pole enam!»

«Jah, loomulikult,» vastas öde heitunud ja piidles kleidi poole, mis ripnes nagu kollane karantiiniplagu toolileenil. Lillian märkas seda.

«Minge nüüd,» sõnas ta rahulikumalt. «Teil on õigus; kuid tagasi tulete, viite kõik korraka minema.»

«Hästi.»

Lillian tõmbas kiire liigutusega tumedalt läikivad filmid ümbrikust välja ja astus nendega akna alla. Tegelikult ei teadnud ta neist kuigi palju. Dalai Laama oli osutanud vaid tihti varjudele ja laikudele, millest käis jutt. Mitu kuud aga ei olnud ta seda enam teinud.

Lillian silmitses helkivaid halle ja musti toone, mis otsustasid tema elu üle. Ta nägi oma rangluid, lülisammast, roideid, kogu skeletti — ja seal vahel toda jubedat varjumoodustist, mille nimi oli kas tervis või haigus. Lillian katsus meelde tuletada varasemaid pilte, nende häguseid halle plekke, ja neid nüüd kätte leida. Ta arvas neid nägevat ja talle tundus, et need on suurenenud. Ta tuli akna juurest ära ja pani lambi põlema. Siis tõstis ta veel kupli pealt ära, et rohkem valgust saada, ja korraka tuli talle ette, et näeb praegu ennast surnuna, mitme aastase hauaslebamise järel, kus liha on juba mullaks määrdunud ning luud on veel ainus, mis temast järele on jäänud. Ta pani pildid lauale. Ma teen jälle lollust, mõtles ta — kuid läks sellest hoolimata peegli juurde ja silmitses ennast, vaatles tähelepanelikult nagu, mis nagu oli tema oma ja ei olnud ka peeglis ümber pööratud ja võõras ja sellest hoolimata tema oma. Ma ei tunne iseennast sellisena, nagu ma tõeliselt välja näen, mõtles ta, ma ei tunne seda, mida teised näevad, ma tunnen ainult toda peeglifantoomi, mis on valepildi ja kus paremale poole jääb see, mida teised näevad vasakul, ma tunnen vaid

ola võltsingut, nagu ma tunnen ka neid teisi pettusi, värve ja vorme, samal ajal kui ma oma tõelist mina, luustikku, mis tasakesi minus uuristab, et päevavalgele tulla, ei tunne. See seal, mõttes ta ja vaatas musta läikivat filmi, see on ainus tõeline peegel. Lillian kompas laupa ja põski, tundis nende all olevaid luud ning talle näis, nagu oleksid need nahale lähemale nihkunud kui enne. Liha kaob juba ära, mõttes ta, silmakoobastest vaatab juba vastu too äraostmatu ja nimetu, või piilub ta vargsi üle mu öla ja meie silmad kohtuvad peeglis?

«Mida te teete?» küsis noor öde ukse juurest. Ta oli pehmele kummitaldadel hääletult sisenenud.

«Vaatan ennast peeglist. Ma olen viimase kahe kuu jooksul kolm naela maha võtnud.»

«Aga alles te ju võtsite pool naela juurde.»

«Võtsin uuesti maha.»

«Te olete liiga rahunud. Ja te peate rohkem sööma. Minu arust olete küll ilusti kosunud.»

Lillian pöördus järsult ringi. «Miks te kohtlete meid alati nagu lapsi?» pahvatas ta ägedalt. «Kas te tõesti arvate, et me usume kõike, mida te meile kokku patrate? Näete —» ta ulatas öde röntgenipildi — «vaadake! Ma saan sellest väga hästi aru! Te ju teate, et minu tervis pole paranenud!»

Öde vaatas talle hirmunud otsa. «Kas te oskate siis röntgenipilte lugeda? Olete seda õppinud?»

«Jah, ma olen õppinud. Siin on mul selleks küllalt aega olnud.»

See ei pidanud paika. Ent nüüd polnud enam kuhugi taganeda. Lillianil oli tunne, nagu seisaks ta kõrgele tõmmatud kõiel, käed veel rinnatisest kinni hoidmas, ning kohe järgneb silmapilk, kus ta toest lahti laseb ja hakkab üle sügaviku minema. Veel võiks ta seda vältida, kui ta praegu vaikiks, ja tegelikult ta tahtiski seda, ent miski, mis oli tugevam kui hirm, ajas teda edasi. «See pole mingi saladus,» lausus ta rahulikult. «Professor ise ütles mulle, et mu olukord pole paranenud. On halvenenud! Ma tahtsin selles ainult ise veenduda, sellepärast palusingi teil neid pilte näidata. Ma ei saa aru, miks patsientide ees nende pärast säärast kometit mängitakse! On ju ometi palju parem, kui mul on asjast selge ülevaade.»

«Enamik ei kannataks seda väja.»

«Mina kannatan. Kas te sellepärast ei öelnudki mulle?»

Lillianil oli tunne, nagu imbuks temasse järsku all haigutava tsirkuseareeni ootusraske vaikus. «Aga ise te ju ütlesite, et teil on kõik teada,» lausus öde kõhklevalt.

«Mis asi?» küsis Lillian kinninõõritud kõriga.

«Teist tehtud pildid — te saate ju neist aru —»

Ootuse vaikus polnud korraka enam üldse vaikus. See oli

lõikav võõras kohin kõrvus. «Loomulikult ma tean, et mu tervis pole paranenud,» sõnas Lillian kobamisi. «Seda tuleb ikka ette.»

«Just,» vadistas õde kergendatult. «Kord läheb paremaks, siis jälle halvemaks. Üles ja alla. Väikesed tagasilangused on täiesti tavalised. Eriti talvel.» — «Ja kevadel,» sõnas Lillian. «Ja suvel. Ja sügisel.»

Õde naeris. «Teil on huumorimeelt. Kui te vaid natuke rahulikum oleksite! Ja professori sõna kuulaksite! Sest lõppude lõpuks teab tema ju ikka kõige paremini.»

«Küllap ma juba kuulan. Ärge oma kleiti unustage.»

Lillian ootas kannatamatult, et õde pildid ja kleidi võtaks ning lahkuks. Talle näis, nagu oleks õde surmahinguse Manuela toast oma valge kitli voltides kaasa toonud. Kui tähelepanematu ta on! mõtles Lillian. Kui tähelepanematud me üksteise suhtes ikka olemel! Miks ta ometi ei lahku? Kui aeglaselt ja vastiku mõnuga ta kleidi kää peale tõstab!

«Need paar naela võtate jälle kiiresti juurde,» sõnas õde. «Peate vaid tublisti sööma! Näiteks juba täna õhtul! Ja magus-söögiks on jumalik šokolaadipuding vaniljekastmega.»

Ma ise olen süüdi, mõtles Lillian. Provotseerisin, aga mitte julgusest, vaid hirmust. Ma valetasin talle. Ma tahtsin vastupidist kuulda. Ikka tahab inimene kõige kiuste vastupidist kuulda. Uksele koputati ja sisse astus Hollmann. «Clerfayt sõidab homme ära. Täna õösel on täiskuu. Ja üleval mägi-onnis toimub traditsiooniline pidu. Kas laseme veel kord sinu jalga ja sõidame koos Clerfaytiga üles?»

«Teie tulete ka?»

«Jah. Viimast korda.»

«Manuela on surnud.»

«Ma kuulsin. See on kõigile kergenduseks. Tema kolmele sugulasele kõige rohkem — arvatavasti ka Manuelale endale.»

«Te räägite nagu Clerfayt,» sõnas Lillian vaenulikult.

«Ma arvan, et ajapikku tuleb meil kõigil Clerfayti moodi rääkima hakata,» vastas Hollmann rahulikult. «Tema on ilmacluga väiksem distantis ja seepärast tunduvad ta sõnad teravamad. Tema elab võidusõidust võidusõiduni. Ning iga aastaga jäävad ta šansid vähemaks. Kas lööme siis täna temaga kampa?»

«Ma ei tea.»

«See on tal viimane õhtu. Ja Manuelat ei ärata enam ellu, ükskõik mida me ka ei teeks.»

«Te räägite jälle nagu Clerfayt.»

«Ja miks mitte?»

«Millal ta sõidab?»

«Homme pärastlõunal. Ta tahab enne lumesadu mägedest välja jõuda. Ilmateade lubas homme õöseks lund.»

«Sõidab ta üksi?» küsis Lillian ärevust maha surudes.

«Jah. Kas tulete siis õhtul?»

Lillian ei vastanud. Liiga paljud asjad ründasid teda ühepekselt. Ta pidi järele mõtlema. Kuid mida oli siin järele mõelda? Kas polnud ta seda juba mitu kuud teinud? Nüüd tuli viimaks otsustada. «Kas te ei lubanud siis edaspidi ettevaatlikum olla?» küsis ta.

«Tänane õhtu jääb veel mängust välja. Ka Dolores, Maria ja Charles tulevad. Josef on ukseal valves. Kui siit kell kümme minema hakkame, jõuame õigel ajal kõisraudteele. See käib lüüa õösel kella üheni. Ma tulen teile järele.» Hollmann naeris. «Homsest alates saab minust taas Bella Vista vaguraim ja ontlikem patsient. Täna aga peame pidu.»

«Mille auks?»

«Ükskõik mille. Kas või täiskuu. Või Giuseppe auks. Või hoopis selle auks, et veel üldse elus oleme. Lahkumise auks.»

«Et meist homme jälle ideaalsed patsiendid saaksid?»

«Ka selle. Ma tulen teile järele. See on muide maskeraad. Kas te seda unustanud ole?»

«Ei ole.»

Uks sulgus Hollmanni järel. Homme, mõtles Lillian. Homme — mida see korraga tähendas? See oli teisem homme kui viline ja kõik varasemad homsed. Homme õhtuks on Clerfayt ära sõitnud, ja igapäevane rutiin laskub taas üle sanatooriumi — nagu nätske lumi, mille foon alati endaga kaasa tõi, pehme, vatjas, kõikemattev ja aeglaselt kõike lämmitav lumi. Mitte mind! mõtles Lillian. Mitte mind!

Mägi-onnis oli ehitatud tükk maad külast kõrgemale, ning talvel iga täiskuu ajal korraldati seal õine pidu, mil suusatajad, põlevad tõrvikud käes, nõlvu pidi laskusid. Palace Hotelist naadeti seks puhuks üles väike mustlaskapell, mis koosnes kahest viiuldajast ja ühest simblimängijast. Simbel tuli kaasa võtta: mägi-onnis klaverit polnud.

Külalised saabusid suusaülikondades või kostümeeritult. Charles Ney ja Hollmann kandsid võltsvuntse, et keegi neid ära ei tunneks. Charles Ney oli riietunud õhtuülikonda. See oli tal kostüümi asemel, sest muidu ei leiaks see ilal kasutust. Maria Savini ehtisid hispaania pitsid ja juustes oli kerge loor. Dolores Palmer oli oma hiina kleidis, Lillian Dunkerque helesinistes pükstes ning lühikeses karusnahkses jakis. Onn oli inimestest tulvil, ent Clerfaytil oli õnnestunud reserveerida aknaalune laud; Palace Hoteli ülemkelner, kelle alluvusse kuulus ka onn, oli kirglik võidusõiduhuviline.

Lillian oli ülimalt erutatud. Ta vahtis välja rahutusse õhe. Kusagil kõrgel mägede kohal möllas raju, millest siin all polnud jälgegi märgata. Kuu loovis räsitud pilvede tagant välja ja uppus neisse taas, ning pilvevarjud tegid valged mäenõlvad

elavaks, otsekui lendaksid hiiglaslikud flamingod vägevail tiivalöökidel üle maakera.

Onni kaminas lõkendas suur tuli. Jookidest pakuti kuuma punši ja veini. «Mida te soovite?» küsis Clerfayt. «Kõik, mis teile klaasi valatakse, on tuliné, nii punš kui hõõgvein — aga ülemkelner on meie tarbeks ka veidi vodkat ja konjakit kõrvale pannud, kui meil nende järele tahtmist peaks tulema. Ma lubasin tal täna õhtupoolikul Giuseppega külas väikese tiiru teha. Ta tahmas ära kaks küünalt ja oli ise õnnelik. Kas tahate konjakit? Ehkki mina soovitan hõõgveini.»

«Hüva,» sõnas Lillian. «Hõõgveini.»

Kelner tõi klaasid. «Millal te homme sõidate?» küsis Lillian.

«Enne pimedat.»

«Ja kuhu?»

«Pariisi. Kas tulete kaasa?»

«Jah,» vastas Lillian.

Clerfayt naeris; ta ei võtnud teda tõsiselt. «Kena,» lausus ta. «Kuid pagasiga peate kokkuhoidlik olema. Giuseppe pole sellega arvestatud.»

«Ma saan piskugagi hakkama. Ulejäänu võib lasta järele saata. Kus me esimese peatuse teeme?»

«Esmalt sõidame lumevööndist välja, kuna te seda nii vihkate. Aga mitte väga kaugele. Ole mägede Tessini. Lago Maggiore äärde. Seal on juba kevad.»

«Ja siis?»

«Genfi.»

«Ning edasi?»

«Pariisi.»

«Kas kohe ei saa Pariisi sõita?»

«Siis peaksime juba täna öösel teele asuma. Ühe päeva jaoks on see liiga pikk maa.»

«Kas Lago Maggiorest jõuame ühe päevaga?»

Clerfayt vaatas talle tähelepanelikult otsa. Siiani oli ta kõike naljaks pidanud; Lilliani küsimused olid aga selleks liiga põhjalikud. «Võime jõuda küll,» sõnas ta. «Kuid milleks kiirustada? Kas te ei soovi imetleda Genfi ümbruse nartsissivälju? Seda ihkavad näha kõik.»

«Ma võin vaadata neid mööda sõites.»

Terrassil algas ilutulestik. Raketid, sõõstsid taevasse, tulehõõrattad tuhisesid sädemeid pildudes, seejärel saabus kord padrunite kätte, mis tuiskasid, punane saba taga, noolsirgelt kõrgustesse, ja kui nende hoog näis juba rauevat, lahvasid uue jõuga kuldseteks, rohelisteks ja sinisteks vihkudeks ning pihustusid tagasi vastu maad põrgates tuhandeiks välkuvaiks tulekeradeks.

«Taevas hoidku!» sosistas korraka Hollmann. «Dalai Laamale!»

«Kus kohas?»

«Ukse juures. Astus just sisse.»

Lõepoolsest seisis professor lävel, kahvatu ja kiilaspäine, ning takseeris onnis toimuvat melu. Ta kandis halli ülikonda. Keegi surus talle mööda minnes paberkübara pähe. Professor is selle maha ja suundus ukselehedase laua poole.

«Kes seda oleks võinud arvata?» ütles Hollmann. «Mis me nüüd teeme?»

«Mitte midagi,» ütles Lillian.

«Kas me ei peaks üldises summas ettevaatlikult välja vajuma?»

«Ei.»

«Teid ta ei tunne ära, Hollmann,» rahustas Dolores Palmer. «Teil on ju vuntsid ees.»

«Aga teie isel ja Lillian. Iseäranis Lillian.»

Istume nii, et ta teie nägusid ei näe,» ütles Charles Ney ja tõusis püsti. Dolores vahetas temaga kohad ning Maria Savini istus Hollmanni toolile. Clerfayt naeris lõbustatult ja vaatas Lilliani poole, kas temagi ehk tahab kohta vahetada. Lillian raputas pead.

«Tehke seda, Lillian,» ütles Charles. «Muidu ta tunneb teid ära ja homme tuleb suur skandaal. Selle kuu limit on meil juba ulgi täis.»

Lillian nägi Dalai Laama kahvatut kalasilmadega nägu justkui kuud laudade kohal õotsumas, mõnikord rüsinasse kadudes ja siis jälle nähtavale ilmudes, just nagu tema partnergi ülal ja all pilvede vahel.

«Ei,» vastas Lillian. «Ma jään siia istuma.»

Suusatajad asutasid väljaminekule. «Kas lähete ka?» küsis Dolores Clerfaytilt. Clerfayt oli suusaülikonnas.

«Ei mõtlegi. See on minu jaoks liiga ohtlik.»

Dolores naeris. «Ta mõtleb seda tõsiselt,» lausus Hollmann. «Kõik, mida sa täiuslikult ei valda, on ohtlik.»

«Ja kui valdad?» küsis Lillian.

«Siis on veelgi ohtlikum,» vastas Clerfayt. «Sest siis muutud hoolimatuks.»

Nad väljusid, et mäelaskumist pealt vaadata. Hollmann, Charles Ney, Maria Savini ja Dolores lipsasid üldises rüsinas uksest välja. Lillian sammus aga kiirustamata koos Clerfaytiga professori kahvatu näo eest mööda.

Nad suundusid üle kõvaks tambitud jalgraja lähtepaika. Tõrvikute hõõguv kuma veikles lumel ja nägudel. Esimesed laskujad tuhisesid kuuvalget mäekülge pidi alla, tõrvikud üles-
tõstetud käes. Peagi kahanesis nad hiilgavateks täppideks ning

kadusid järsemate astangute taha. Lillian saatis sõitjaid pilguga, kui nood nõlvakuist alla sööstisid, otsekui sööstaksid napp ellu; täpselt nagu raketid, mis oma trajektoori haripunkti jõudes tähesajus taas maapinnale langesid.

«Millal me homme teeale asume?» küsis Lillian Clerfaytilt. Mees tõstis pilgu. Ta taipas otsekohe. «Millal soovite,» vastas ta. «Minul ükskõik. Võib ka pimedada peale jääda. Ja võib ka varem. Või veelgi hiljem, kui te varem valmis ei saa.»

«Pole tarvis. Pakkimine läheb mul ruttu. Mis kell te tahate sõitma hakata?»

«Nelja paiku.»

«Siis olen ma kell neli valmis.»

«Hüva. Ma tulen teile järele.» Clerfayt jälgis mäesuusatajaid.

«Minu pärast ei maksa muretseda,» lausus Lillian. «Te võite mind Parisis maha panna. Ma sõidan kaasa nagu —»

Ta otsis õiget sõna. «— nagu tee äärest põidlaküüdiga teisel linna?» küsis Clerfayt.

«Just — täpselt nii.»

«Hästi.»

Lillian tundis, et ta värises. Ta piilus Clerfayti poole. Ta ei küsinud rohkem midagi. Mul pole vaja talle seletada, mõtles ta. Clerfayt usub mind. Mis minule on eluküsimus, on temale ainult üks paljudest igapäevastest otsustest. Võib-olla ei peagi ta mind eriti haigeks; küllap tuleks võidusõidul õnnetus läbi teha, enne kui ta asja tõsiselt võtaks. Lillian tajus oma suureks imestuseks, kuid järsku nagu suur koorem tema õlult langes. Esimest korda paljude aastate jooksul seisis ta ees inimene, kes ei muretsenud tema haiguse pärast! See õnnestas teda mingil omapärasel moel. Talle näis, nagu oleks ta üle mingi seni tabamatu piiri astunud. Haigust, mis oli alati nagu udune aken tema ja maailma vahel seisnud, ei olnud enam — selle asemel avanes hingematva selgusega eredas kuupaistes elu tema ees. Elu kõige oma pilvede ja orgude ja inimsaatustega, ning temagi kuulus selle juurde ega olnud enam kõrvaltvaataja, ta seisis nagu teisedki, need terved, seal avara stardiplatsi ääres, praginai põlev tõrvik käes, valmis sööstma otse alla, elu keskele. Kuidas oligi Clerfayt kord öelnud? Et ihaldusväärseim siin elus on endale ise lõpp valida, ja nimelt seepärast, et siis ei saa surm sind maha lüüa nagu rotti, või haarata sul kõrist, enne kui sa valmis oled. Lillian oli valmis. Ta küll värises, ent oli valmis.

Volkov leidis Lilliani järgmisel hommikul kohvreid pakkimas. «Sa pakid, kullake? Juba nii vara?»

«Jah, Boris, ma pakin.»

«Milleks? Paari päeva pärast võtad niikuinii kõik jälle lahti.» Volkov oli varemgi näinud teda nõndaviisi pakkimas. See tuhin haaras Lilliani igal aastal, nagu äralennukihk rändlinde kevadel ja sügiseti. Pakitud kohvrid seisis siis mõned päevad, vahel ka paar nädalat ootevalmis, kuni Lillian julguse kaotas ja alistas.

«Ma lahkun, Boris,» ütles Lillian. Ta pelgas eesseisvat vestlust. «Seekord lahkun ma tööpoolest!»

Volkov nõjatus uksepiidale ja jälgis teda. Kleidid ja mantlid olid visatud voodile, sviitrid ja öösärgid rippusid akna- ja ukseelinkide küljes. Kõrgekontsalised kingad seisis tualettilaual ja toolidel ning suusatamisasjad lebasid hunnikus rõduukse ees.

«Ma lahkun tööpoolest,» kordas Lillian närviliselt, nähes, et Volkov teda ei usu. Mees noogutas. «Sa lahkud siit homme. Ja ülehomme või nädala pärast pakime kõik jälle lahti. Miks sa end ilmaasjata vaevad?»

«Boris!» hüüdis Lillian. «Jäta järele! Sellest pole kasu! Ma lähen minema.»

«Hommie?»

«Ei, täna.» Lillian tajus mehe järeleandlikkust ja samas umbusku; see oli ämblikuvõrk, mis tahtis teda taas endasse mähkida ja halvata. «Ma sõidan minema,» lausus ta otsustavalt. «Täna. Koos Clerfaytiga.»

Ta nägi, kuidas mehe pilk muutus. «Clerfaytiga?»

«Jah.» Ta pidi olukorrast võimalikult kiiresti üle saama. Ma lahkun üksi. Ma lähen ainult Clerfaytiga kaasa, sest ta sõidab täna ja muidu pole mul julgust. See on ainus põhjus, miks ma temaga koos lähen. Üksinda pole mul julgust ega jaksu minna —»

«Kardad mind?»

«Jah, ka sind — aga mitte nii, nagu sina seda mõtled.»

Volkov astus talle sammu lähemale. «Sa ei või ära minna, lausus ta.

«Võin küll, Boris. Ma tahtsin sulle sellest kirjutada. Vaata Lillian osutas väikesele messingpaberikorvile laua kõrval, kuhu oli visatud kokkukärgardatud paberileht. «Aga ma ei suutnud. On lihtsalt võimatu kirjeldada —»

Võimatu, mõtles Volkov. Mis see tähendab? Kuidas sai olla miski, mida eile veel olemaski polnud, täna juba võimatu? Ta silmitses ringivedelevaid riideid ja kingi — alles hetk tagasi oli see pilt veetlevast segadusest — nüüd lebasid nad järsku lahakumise vahedas valguses nagu terariistad, mis ähvardasid talle südamesse puurida. Ei olnud enam šarmantset tobuva bohu; teda valdas valu, otsekui siis, kui lähedase inimese matuselt tulles sulle ootamatult mõni temale kuulunud ese silma hakkab — tema müts, pesu, kingapaar... «Sa pead siia jääma,» sõnas Volkov.

Lillian raputas pead. «Ma tean ise ka, et ma ei suuda seda selgeks teha. Sellepärast kavatsesingi kaduda ilma sind nägemata. Ma mõtlesin sulle hiljem kirjutada — aga nähtavasti oleks seegi tegemata jäänud. Ära tee seda mulle raskeks, Boris —»

Ära tee seda mulle raskeks, mõtles Volkov. Ikka needsamad sõnad, kui üks säärane veetlev, isekas ja abitu olevus sul südame murrab. Ära tee mulle seda raskeks! Kas annavad nad endale korra aru, kui raskeks nad teisele olukorra teevad? Või oleks veelgi troostitum, kui nad sellele mõtleksid? Kas ei sarnaneks see näruse kaastundega, kui sind kõrvenõgestega silitatakse?

«Sa lähed siis koos Clerfaytiga?»

«Ma sõidan koos temaga vaid alla,» vastas Lillian piinatult. «Ta võtab mind peale nagu üks autoomanik teeäärse jalamehe. Pariisis läheb kumbki meist oma rada. Mina jään sinna ja tema sõidab edasi. Mul elab Pariisis onu, kes haldab kogu mu varanatukest. Ma peatun tema juures.»

«Onu juures?»

«Pariisis.»

Lillian teadis, et ta valetas, kuid antud hetkel tundus see talle eneselegi tõena. «Saa must ometi aru!» anus Lillian.

Mees silmitses kohvreid. «Miks ootad arusaamist? Piisab sellest, et sa lähed ära.»

Lillian langetas pea. «Sul on õigus. Materda edasi.» Materda edasi, mõtles Volkov. Kui sa silmapilgukski vääratad, ütlevad nad kohe: materda edasi, justnagu kavatseksid hoopis sina neid maha jätta. Naiste loogika ei ulatu iial kaugemale viimast vastusest, kõik eelnev pühitakse minema, nagu poleks seda olnudki. Määrav ei ole mitte see, mis sind karjuma pani, vaid see, et sa karjusid. «Ma ei materda sind,» ütles Volkov.

«Sa tahad, et ma sinu juurde jääksin.»

«Ma soovin, et sa siia jääksid. See pole üks ja seesama.»

Ma valetangi juba, mõtles Volkov. Loomulikult tahan ma üksnes, et ta minu juurde jääks; ta on see ainus ja viimane, mis mul üldse veel on, planeet Maa on ahenenud minu jaoks selleks küllaks, ma võin siinsed elanikud peast üles lugeda, tunnen neid peaaegu kõiki isiklikult, see on nüüdseks minu maailm ning tema on see, mida ma tollelt maailmalt tahan, ma ei võida teda kaotada, ma ei tohi teda kaotada, ma olen ta juba kaotanud. «Ma ei tahaks, et sa oma elu minema viskaksid nagu väärusetu raha,» ütles ta.

«Need on tühjad sõnad, Boris. Kui inimene võiks vanglas valida, kas elada aasta vabaduses ja siis surra, või vinduda mitu korda kauem trellide taga — mis sa arvad, kumma ta valiks?»

«Sa ei ole ometi vanglas, kullake. Sul on kohutavalt vabariik, mis saadab sind, mida elu seal all tähendab.»

«Ma tean. Ma ei tunne ju seda elu. Ma tunnen ainult väikest osa, mis oli sõda, valelikkus ja viletsus, ja kui mul ka ülejäänud osas veel peitumusi tuleb, ei saa see ometi hullem olla kui see, mida ma tunnen ja millest tean, et see ei saa olla kõik. Peab olema veel midagi muud, midagi muud, mida ma ei tunne, midagi, mis mind rahutuks teeb ja kutsub.» — Lillian tõmbas hinge — «Jätame selle jutu, Boris, see kõik on vale, mis ma räägin, muutub valeks, kui ma seda ütlen, sõnad ise on valed ja labased ja sentimentaalsed ja küündimatud, kõlavad toorelt, ja ma ei taha sind solvata, aga iga sõna teeb sulle kindlasti haiget, kui ma tahan vähegi aus olla, ja isegi kui ma arvan, et olen aus, pole ma ometi aus, kas sa siis ei näe, et see pole mulle endalegi selge?»

Tema pilgus peegeldus segu jõuetust armastusest, kaastundest ja vaenulikkusest. Miks sundis mees teda kõike seda kordama, mida ta tuhandeid kordi mõttes oli mölgutanud ning mida ta unustada tahtis?

«Las Clerfayt sõidab minema, ja mõne päeva pärast saad ka aru, kui vale oleks olnud sellele rotipüüdjale järgneda,» ütles Volkov.

«Boris,» vastas Lillian lootusetu häälega. «Asi pole Clerfaytis. Peab see siis mõni teine mees olema?»

Volkov ei vastanud. Mida ma temaga räägin, mõtles ta. Ma olen tobu, ma teen kõik, et teda minema ajadal. Miks ma ei ütle talle naeratades, et tal on õigus? Miks ma ei kasuta vana tuntu võtet? Kas ma siis ei tea, et kaotab see, kes püüab kinni hoida, ja järele joostakse sellele, kes naeratades loovutab? Olen unustanud? «Ei,» sõnas ta. «Ei pea teine mees olema. Aga kui

asi on tõesti nõnda, miks sa siis minu käest ei küsi, et kas ma ehk kaasa ei taha tulla?»

«Sina?»

Valesti, mõtles Volkov, jälle valesti! Miks ma küll ennast pakun? Ta tahab ju haiguse eest põgeneda — milleks peaks ta siis teise haige kaasa võtma? Mina olen see viimane, kellega ta sanatooriumist lahkuda tahaks!

«Ma ei taha mitte midagi kaasa võtta, Boris,» vastas Lillian. «Ma armastan sind; aga ma ei taha midagi kaasa võtta.»

«Sa tahad kõike unustada?»

Jälle valesti, mõtles mees meeleheitel. «Ma ei tea,» vastas Lillian surutult. «Ma ei taha siit mitte midagi kaasa viia. Ma ei suuda. Ära piina mind!»

Volkov seisis hetke liikumatult. Ta teadis, et ta ei tohku nüüd vastata; kuid samas tundus talle kohutavalt tähtis Lillianile selgitada, et neil kummalgi pole jäänud enam kaua elada ja et see, mille Lillian praegu elust rääkides kõrvale tõrjub, aeg, saab kord üldmaks kõigest, siis kui tast on järel veel vaid päevad ja tunnid, ning siis hakkab Lillian end needma, et on neist nii kergekäeliselt loobunud, olgugi et ta praegu seda ei usu — ent Volkov mõistis sedagi, et iga sõna, mis ta veel ütleks, tunduks banaalsusena ja isegi faktitõde ei aitaks siin mitte kui midagi. Liiga hilja. Ta ei saanud teda enam kätte. Korraga oli igasuguseks kontaktiks liiga hilja. Mille ta oli mööda lasknud? Ta ei teadnud seda. Alles eile oli kõik olnud lähedane ja usalduslik, kuid nüüd eraldas neid klaassein, otsekui auto juhiiste tagaistmest. Nad nägid küll teineteist, ent ei mõistnud teineteist enam — nad küll kuulsid teineteist, kuid nad kõnelesid erinev keelt, mis teineteisest puutumatuks mööda läks. Polnud midagi parata. Võõrandumus, mis oli tekkinud üleöö, vaatas vastu igalt poolt. Igast pilgust, igast liigutusest. Polnud midagi parata. «Adjöö, Lillian,» ütles Volkov.

«Andesta mulle, Boris.»

«Armastus ei vajagi andestust.»

Lillianil ei jäänud aega järelemõtlemiseks. Tuli õde ja andis edasi käsu Dalai Laama juurde ilmuda. Professor lõhnas hea seebi ja antiseptilise pesu järele. «Ma nägin teid eile õhtul mägionnis,» alustas ta jälgalt.

Lillian noogutas.

«Kas te teate, et teil pole väljaskäimine lubatud?»

«Jah, tean küll.»

Üle Dalai Laama kahvatu näo libises roosakas puna. «Teile paistab üksipuha olevat, kas korraldusi täita või mitte. Ma olen sunnitud paluma teil sanatooriumist lahkuda. Ehk leiate kusagil mujal endale koha, mis teie nõudmistele vastab.»

Lillian vaikis; professori iroonia oli ühemõtteline.

«Ma rääkisin vanemõega,» jätkas Dalai Laama, kes käsitas Lilliani vaikimist kohkumisena. «Ta ütles, et see ei olnud teil esimene kord. Ta olevat teid juba korduvalt hoiatanud. Te pole sellest hoolinud. Teie käitumine mõjub laostavalt kogu sanatooriumi moraalile. Me ei või lubada, et —»

«Ma mõistan,» lõikas Lillian vahele. «Täna pärastlõunal lahkun ma sanatooriumist.»

Dalai Laama jäi talle üllatunult otsa vaatama. «Sellega ei maksa kiirustada,» sõnas ta seejärel. «Oodake ikka seni, kuni olete endale uue koha leidnud. Või olete seda juba teinud?»

«Ei ole.»

Professor vaikis nõutult. Ta oli oodanud pisaraid ja palveid veel kord tema suhtes kannatlikkust üles näidata. «Miks te ei tasi oma tervenemise vastu olete meelestatud, preili Dunkerque?» küsis ta viimaks.

Mu tervis ei paranenud ka siis, kui ma kõiki teie nõuandeid tähtsin.»

«Kuid see ei anna ju põhjust neid ignoreerida, kui teil vahepeal halvemaks läheb,» hüüdis professor vihaselt. «Vastupidil siis tuleb teil eriti ettevaatlik olla!»

Kui teil vahepeal halvemaks läheb, mõtles Lillian. Täna ei torganud see teda nii valusalt kui eile, mil õde seda talle ütles.

«Milline mõttetu enesehävitust!» karkis Dalai Laama edasi, «endunud, et karmi pealispinna all on tal varjul kuldne süda. Visake selline jumps oma kenast peakesest välja!»

Professor võttis Lillianil õlgadest kinni ja raputas teda õrnalt. «Ja nüüd lähete tagasi oma tuppa ning hakkate kõiki ettekirjutusi täpselt järgima.»

Lillian tõmbas end järsu liigutusega Dalai Laama käte vahelt lahti. «Ma rikuksin neid ka edaspidi,» sõnas ta rahulikult. «Selte pärast pean paremaks sanatooriumist lahkuda.» See, mida Dalai Laama tema seisundi kohta oli öelnud, polnud teda kohutunud, vaid oli hoopis andnud talle enesekindlust ja külma rahu. Imelikul kombel leevendas see ka valu Borisi pärast, kuna valikuvabadus näis korraga temalt ära võetavat. Ta tundis ennast nagu sõdur, kes pärast pikka ootamist on lõpuks saanud marsikäsu. Nüüd ei jäänud üle muud, kui sellele alluda. Uus tunne, oli teda juba hõivanud, nii nagu sõdurilgi on marsikäsk juba osake tema mundrist ja võitlusest — ning võib-olla ka lõpust.

«Jätke need lollused,» käratas Dalai Laama. «Meie lähikonnas ei ole ühtki teist sanatooriumi — ja kuhu teil siis minna? Mõnda pansioni?»

Seal ta nüüd seisis, sanatooriumi suur heatahtlik jumal, ja närvises, sest üks tõrges hing oli tema lahkumisenõudest kinni hakanud, et sundida teda, nagu ta arvas, oma sõnu tagasi võt-

ma. «Need mõned reeglid on ometi teie enda huvides,» pöristas ta. «Kuhu me jõuaksime, kui laseksime siin anarhial valitseda? Ja ületuldse? Ega meil siis vangla ole. Või teie meelest on?»

Lillian naeratas. «Enam mitte,» sõnas ta. «Ning mina pole enam patsient. Te võite rääkida minuga taas nagu naisterahvaga. Mitte aga nagu lapse või vahialusega.»

Ta jõudis veel näha, kuidas Dalai Laama uuesti näost punaseks läks. Seejärel oli ta juba toast väljas.

Lillian lõpetas kohvrite pakkimise. Täna õhtul, mõtles ta, olen ma mägedest lahkunud. Esimest korda paljude aastate jooksul tundis ta ootust, mis töötas ka täituda — mitte enam ebamäärase fatamorgaana ootust, milleni jõudmine oli aastaid viibinud ning mis aina edasi ja edasi nihkus, vaid ootust, mille täitumus seisis lähemate tundide taga. Minevik ja tulevik võbesid vaekausil ja tunne, mis teda valdas, polnud üksiolek, vaid ülev, suursugune üksildus. Ta jättis kõik siia paika, ja ta ei teadnud, kuhu läheb. Ta kartis, et Volkov tuleb tagasi, ja ta ihkas teda veel kord näha. Lillian pani kohvrid kinni ja ta silmad ujusid pisarais... Ta ootas, kuni ta rahulikumaks jäi. Siis tasus ta sanatooriumi arve ning lükkas tagasi kaks Krokodilli rünnakut — viimase neist Dalai Laama nimel. Ta jättis hüvasti Dolores Palmeri, Maria Savini ja Charles Neyga, kes jälgisid teda pilgul, millega jaapanlased võisid teele saata oma kamikazesid. Ta läks tuppa tagasi ja ootas. Viimaks kuulis ta ukse taga kraapimist ja haukumist. Ta tegi ukse lahti ja tuppa trügis Volkovi suur hundikoer. Loom oli Lillianisse kiindunud ja käis sageli tema juures. Ta arvas, et Boris on koera ette lasknud ja saabub peagi ka ise. Kuid ta ei tulnud. Seevastu ilmus hoopis õde, kes teadis rääkida, et Manuela sugulased kavatsevad surnukeha tsinkkirstus Bogotásse saata.

«Millal?» küsis Lillian, et lihtsalt midagi küsida.

«Juba täna. Nad tahavad siit võimalikult kiiresti lahkuda. Regi juba ootab. Muidu tehakse selliseid asju ikka pimedas, aga kirst peab laeva peale jõudma. Sugulased ise lähevad lennukiga.»

«Ma pean nüüd minema hakkama,» pomises Lillian. Ta oli kuulnud väljast Clerfayti auto müra. «Elage hästi.»

Ta sulges enda järel ukse ja eemaldus mööda valget koridori nagu põgenev varas. Ta lootis märkamatuks läbi vestibüüli lipsata, kuid lifti juures seisis Krokodill.

«Professor palus teile veel kord edasi öelda, et te võite siia jääda. Ja peaksitegi jääma.»

«Ma tänan,» vastas Lillian ja astus edasi.

«Olge ometi mõistlik, miss Dunkerque! Te ei tunne oma olu-

orda. Te ei tohi praegu kuhugi minna. Te ei ela lihtsalt seda instat üle.»

«Sellepärast ma lahkungi.»

Lillian marssis edasi. Bridžilaudade tagant kerkisid mõned pöörd; muidu oli hall tühi. Patsientidel oli siesta. Borisi polnud. Välisuksel seisis Hollmann.

«Kui te just ilmtingimata ära sõitma peate, siis tehke seda vähemalt rongiga,» sõnas Krokodill.

Lillian osutas vaikides kasukale ja villastele riistele. Krokodill lõi põlastavalt käega. «See ei aita. Kas tahate siis vägisi enesetapu korda saata?»

«Eks me tee seda kõik. Üks kiiremini, teine aeglasemalt. Aga me sõidame ettevaatlikult. Ja mitte väga kaugele.»

Paraaduks oli nüüd käeulatuses. Väljast tulev päikesevalgus pimestas silmi. Veel mõni samm, mõtles Lillian, ja see kadapp on läbi. Veel viimane samm! «Teid on hoiatatud,» kuulutas monotoonne, kalk hääli tema kõrval. «Meie peseme oma käed must puhtaks.»

Lillian pidi vastu tahtmist naeratama. Krokodilli viimane lihtsee oli pinget maandanud. «Peske kohe steriilselt puhtaks,» ütles Lillian. «Adjöö! Aitäh kõige eest.»

Ta seisis õues. Lumi kiiskas nii heledalt, et ta vaevu midagi nägi. «Hüvasti, Hollmann!»

«Hüvasti, Lillian. Ma tulen teile varsti järele.»

Lillian tõstis pilgu. Hollmann naeris. Jumal tänatud, mõtles Lillian, vähemalt üks inimene, kes ei mängi koolmeistrit. Hollmann aitas talle villased kampsunid ja kasuka selga. «Me sõidame aeglaselt,» ütles Clerfayt. «Kui päike looja läheb, tõmbame katuse peale. Praegu kaitsevad teid tuule eest külgeklaasid.»

«Jah,» vastas Lillian. «Kas asume teele?»

«Midagi pole ununenud?»

«Ei.»

«Ja kui ongi, siis võib lasta järele saata.»

Sellele võimalusele polnud Lillian mõelnud. Ta tundis suurt tõrjendust. Siiani oli ta arvanud, et lahkudes katkestab ta sanatooriumiga kõik sidemed. «Jah, tõepoolest, võib lasta hiljem järele saata,» ütles ta.

Väikest kasvu mees, välimuselt midagi kelneri ja köstri vahel, tuli kiirel kõnnakul üle platsi. Clerfayt jahmus.

See on ju —

Mees läks sissekäigu poole, ligidalt autost mööda, ja Clerfayt tundis ta nüüd ära. Mehel oli seljas tume ülikond, peas must kaabu ja käes reisikohver. See oli surnusaatja; ta oli kui välja vahetatud — mitte enam nässakas ja morn, vaid rõõmus ja iseteadev. Ta oli teel Bogotásse.

«Kes see on?» küsis Lillian.

«Ah, ei keegi. Mulle tundus vaid, et tunnen teda. Kas olete valmis?»

«Jah,» lausus Lillian. «Ma olen valmis.»

Auto hakkas liikuma. Hollmann lehvitas neile. Borisi ei olnud näha. Koer jooksis mõnda aega autole järele, siis jäi ta maha. Lillian vaatas ringi. Sanatooriumi päikesepoolseid terrasse, mis äsja paistsid veel tühjad, palistas korraga inimhulk. Lamamis- toolides lebanud haiged olid püsti tõusnud. Sanatooriumi salasteagentuur oli virgalt töötanud, ning nüüd, mootorimürinat kuuldes, seisis nad seal hõredas reas, tumedana vastu sügavsinist taevast, ja vaatasid alla.

«Just nagu härjavõitlusareeni ülemine rõdu,» sõnas Clerfayt.

«Jah,» vastas Lillian. «Aga kes oleme meie? Härjad või matadoorid?»

«Ikka ja alati härjad. Ehkki ise arvame, et oleme matadoorid.»

7

Auto libises aeglaselt valeva süviku põhjas, mille kohal näis juba voolavat kellukassinine taevas. Nad olid kurust juba läbi, ja lümevallid kahel pool teed olid endiselt paari meetri kõrgused. Need varjasid kogu vaatevälja. Näha polnud midagi peale lumemüüride ja sinise taevalindi. Kui olid pikemat aega pead kuklas hoidnud, ei suutnudki enam eristada, kumb oli ülal ja kumb all, kas sinine või valge.

Viimaks lõi ninna vaigu ja kuuskede lõhn, ning nende silme ette ilmus pruunikas lamedakatuseline küla. Clerfayt pidas auto ahist. «Ma arvan, et siin võime juba lumeketid maha võtta. Mis meodi tee allpool on?» uuris ta tanklamehelt.

«Age.»

«Kuidas?»

Clerfayt vaatas poissi terasemalt. Tollel oli punane sviiter, mis nahkjope, metallraamidega prillid, vistrikuline nägu ja peenest eemalehoidvad kõrvad.

«Me oleme ju tuttavad! Herbert või Hellmut või —»

«Hubert.»

Poiss osutas puutahvlile kahe tankuri vahel: H. Göring, jaanž ja autohooldus.

«See on vist uus?» küsis Clerfayt.

«Tuttuust!»

«Miks sa siis oma eesnime pole lasknud välja kirjutada?»

«Sedasi on kasulikum. Paljud võivad mõelda, et mu nimi on Hermann.»

«Ennemini võiks mõelda, et sa lased oma nime ära muuta, aga mitte suurte tähtedega reklaamsildile maalida.»

«Ega ma loll ole,» selgitas poiss. «Nüüd, kus siia jälle vähehaaval sakslasi hakkab tulema! Kas teate ka, mihukest jootraha siis pudenema hakkab! Ei, mu härra, minu nimi on tõeline kul-
mink.»

Clerfayt silmitses ta nahkjoppi. «Kas see on juba selle velt?»

«Peaaegu. Aga enne hooaja lõppu teenin veel suusasaapad ja mantli kah välja, kindla peale.»

«Vahest paned oma arvestustes pisut mööda. On neidki, kellele just nime pärast jootraha ei anna.»

Poiss irvitas ja viskas ketid autosse. «Need pole need, kes saavad endale jälle lubada mägedesse suusatama sõita, mis härra. Pealegi lõikan ma igal juhul — ühed annavad jootraha rõõmu pärast, et teda enam ei ole, teised jälle ilusate mälestuste pärast, nii et andmata ei jäta naljalt keegi. Mul on juba oma kogemused, sestpeale kui too silt seal ripub. Läheb bensiini, härra?»

«Bensiini,» lausus Clerfayt, «läheb mulle seitsekümne liitrit. Kuid sinu käest ma seda ei osta, vaid otsin mõne teise mehe, kes vähem kaubitseks. On viimane aeg, Hubert, et sa maailmapilt pisut kõikuma lööks.»

Tunni aja pärast olid nad lumevööndist väljas. Ojad vulisesid teega kõrva allamäge, räästad tilkusid ja puutüved nõretasid niiskusest. Aknaklaasidel peegeldus õhtupuna. Lapsed mängisid tänavatel. Põllusiilud olid mustad ja rõsked ning niitude oli näha koltunud ja hallikat mullust heina. «Kas teeme peatus?» küsis Clerfayt.

«Veel mitte.»

«Kas kardate, et lumi püüab meid uuesti kinni?»

Lillian noogutas. «Ma ei taha teda enam kunagi näha.»

«Vähemalt mitte enne järgmist talve.»

Lillian ei vastanud. Järgmine talv, mõtles ta. See kõlab nagu Siirius või Plejaadid. Ta ei näe seda nal.

«Ehk jooksi siiski midagi?» küsis Clerfayt. «Näiteks kohvikirsinapsiga? Meil on veel tükk maad sõita.»

«Hea küll,» nõustus Lillian. «Millal me Lago Maggiore jõuame?»

«Paari tunni pärast. Hilisõhtul.»

Clerfayt peatas auto ühe kõrtsi ees. Nad astusid sisse. Ettekandja pani tuled põlema. Seintel rippuvatel trükipiltidel olid kujutatud mõirgavaid hirvi ja mängivaid metsisekukki. «Olele näljane?» küsis Clerfayt. «Mida te lõunaks sõite?»

«Ei midagi.»

«Seda ma arvasin.» Ta pöördus ettekandja poole. «Mida te süüa pakute?»

«Salaamit, Landjägerit ja Schübligit. Schübligid on kuumad.»

«Siis kaks portsjonit Schübligit ja paar viilu musta leiba. Sinna juurde võid ja lahtist veini. On teil Fendant'i?»

«Fendant'i ja Valpolicellat.»

«Fendant'i. Ja teile endale?»

«Üks Pflümlit, kui võib.»

«Võib, võib.»

Lillian istus nurgas akna all. Ta kuulas hajameelselt Clerfayti ja ettekandja vestlust. Lambi punakas valgus andis baarilehtidele seisvais pudeleis rohelist ja punaseid reflekse. Akna taga olid mustad siluetid kõrge rohetava õhtuäeva poole. Rong majades süttisid esimesed tuled. Kõik oli väga rahulik ja harmooniline, saabuvat õhtut ei ahistanud ükski harmoonia piin, ja Lilliangi tundis end siin loomuliku ja rahulikuna. Ta oli pääsenud. See tundmus lausa nõõris tal kõri.

Schübligid on rasvased talupojavorstid,» sõnas Clerfayt. «Mulle maitsevad nad väga, kuid teie võib-olla ei taha neid.»

Tahan küll,» vastas Lillian. «Siin all tahan ma kõike!»

Clerfayt vaatas talle mõtlikult otsa.

Ma kardan, et see on tõsi.»

Miks te seda kardate?»

Clerfayt naeris. «Miski pole ohtlikum kui naine, kes himustab kõike. Mida peaks tegema, et ta ainult ühega piirduks?»

Mitte kui midagi.»

Oigus.»

Ettekandja tõi neile valget veini. Ta täitis sellega väikesed klaasid. Siis tõstis ta oma ploominapsipitsi. «Terviseks!» Nad ohjendasid klaasid. Clerfayt vaatas nigelas kõrtsitoas ringi. See ei ole veel Pariis,» lausus ta naeratades. «Kuis nii?» vastas Lillian. «See on Pariisi esimene eeslinn. Siit just algabki Pariis.»

Kuni Göschenenini saatis neid tähistaevas ja lüüme õõ. Clerfayt sõitis autoga perrooni ääres seisvale madalale platvormile. Peale nende oli seal veel kaks limusiini ja punane portauto, kes tahtsid tunnelit läbida. «Kas tahate jääda autosse või läheme üldvagunisse?» küsis Clerfayt.

«Kas autosse jäädes saame väga tahmaseks?»

Ei saa. See on elektrivedur. Ja katuse laseme alla.»

Raudteelane lükkis rataste taha pidurdusklotsid. Teised reisirajad jäid samuti autodesse istuma. Mõlemas limusiinis põlesid tuled. Rong manööverdas ja sõitis Gotthardi tunnelisse sisse.

Tunneli seinad olid märjad. Valgustid vilksatasid neist mööda. Mõneminutilise sõidu järel näis Lillianile, nagu oleks ta läbi šahtiõõne teel maakera sisemusse. Seisev õhk muutus haplanuks. Rongirataste põramine võimendus tuhandes kajas. Kõrpool kõikuivad valgustatud limusiinid olid nagu otse Hadesest kihutavad kupeed. «Millal see juba ükskord lõpeb?» hüüas Lillian.

«Umbes veerand tunni pärast.» Clerfayt ulatas talle oma lapiku pudeli, mille ta oli viimasēs peatuspaigas lasknud uuesti täita. «On päris kasulik tunneliga harjuda,» ütles ta.

«Pärast kõike, mida on kuulnud ja nähtud, tuleb meil varssamamoodi pommivarjendites ja maa-alustes linnades elada»

«Kus kohas me välja tuleme?»

«Airolo juures. Sealt algab Lõuna.»

Lilliani oli pelutanud esimene õhtu siin all. Ta oli arvanud et mälestused ja kõhklused hakkavad teda pimeduses kimbutama nagu rotid. Nüüd aga välistas mürisev reis läbi maakerakivise kõhu kõik üleliigsed mõtted. Iga maapinnal ja mitte selle all elava olendi pelg mahamatmise ees sundis Lilliani nii karsustult valgust ja taevaavarust ootama, et muu ununes. Kõik lähepeadpõõritava kiirusega, mõtles ta. Alles paari tunni eest istus ta sin ma kõrgel mägedes ja ihkasin alla — praegu kihutan sügaval maa sees ning tahan üles!

Ühest limusiinist lendas välja paber ja plaksatas vastu Giuseppe tuuleklaasi. Ta kleepus sinna külge nagu õnnelt hukkunud lind. «Tänapäeval on teatud liik inimesi, kes peavad ikka ja alati sööma,» sõnas Clerfayt. «Tõenäoliselt võtaksid nad ka põrgusse võileivad kaasa.» Ta küünitas käe paberini ja kiskus selle ära.

Kohe laperdas läbi õhu teinegi paber. Lillian naeris. Kui sellele järgnes laeng, mis laksatas vastu esiklaasi raami. «See oli sai,» kommenteeris Clerfayt. «Härrased meie ees söövad veeüksnes vorsti, sai neile enam ei kõlba. Ehtkohanlik pandemonium maakera sisikonnas!»

Lillian ringutas istmel. Tunnel näis rebivat talt kõik kütkeid mis teda varasemaga sidusid. Mõra toimis kraasidena. Vana planeet, kus asus ka sanatoorium, jäi igaveseks möödanikku, ta polnud sinna enam tagasiteed, nii nagu ei saa kaks korda ületada Styxi. Peagi jõuab ta uuele planeedile, maa paiskab ta enesest ühtaegu kui heidiku ja helliku, kellel pole enam muud soov peale ühe: pääseda õhu kätte ja hingata. Talle tundus, nagu lohistaks mingi jõud teda läbi katakombide, mille seinad ta seljaga kohe kokku varisesid ja kõik enda alla matsid, edasi valguse suunas, mis nagu piimjas monstrants talle vastu tõttas ja ta endasse haaras.

Acheroni müra vaibus normaalseks lõksumiseks ja vaikis siis. Rong peatus imelises sahisavas lummas, mis oli segu millestki hallist ja kuldsest ja mahedast. See oli eluõhk pärast tunneli õõneskülma, surnud hingust. Võttis tükk aega, enne kui Lillian taipas, et sajab. Ta kuulatas piiskade krabinat autokatusel, hingas sügavalt sisse lembet õhku ja hoidis kätt vihma käes. Päästetud, mõtles ta. Üle Styxi heidetud ja päästetud.

«Tegelikult peaks vastupidi olema,» lausus Clerfayt. «Ola oleks pidanud sadama ja siin ilus ilm olema. Kas olete pettunud?» Lillian raputas pead. «Ma pole juba oktoobrist saati viimasadu näinud.»

Ja neli aastat pole te all käinud? Sellisel juhul olete juba nagu uuesti sündinud. Uuesti sündinud, aga vanade mälestustega»

Clerfayt keeras tänavale, et bensiini võtta. «Teid peab kadesema. Te alustate kõike otsast peale. Nooruse uljusega, kuid ilma nooruse abituseta.»

Rong sõitis minema ja punased tuled kadusid vihma sisse. Laperdaperemee tõi autovõtmed tagasi. Auto tagurdas teele. Clerfayt pidas kinni, et ümber keerata. Sekundi murdosa vältel nägi ta Lilliani katusealuses kitsukeses ruumis armatuurlaua noogavas valguses, samal ajal kui väljas ladises vihma sadada. Nadrasena ei olnud ta teda kunagi varem näinud. Tema nagu pidomeetri, kellade ja muude meerikute soojas kumas oli raba- ja kontrastina sellele täiesti ajatu ning äraolev — ajatu, tajus Clerfayt järsku, otsekui surm, kellega ta võidusõitu alustas, mille kõrval kõik autovõidusõidud olid lapsemäng. Ma lahkun temast Pariisis ja kaotan ta, mõtles Clerfayt. Ei, ma pean katsuma temast kinni hoida! Ma oleksin idioot, kui ma seda ei teeks!

Kas te olete juba mõelnud, mida te Pariisis peale hakkate?» küsis Clerfayt.

Mul elab seal onu. Tema käes on kogu mu raha. Siitamaani maksis ta iga kuu sanatooriumisse teatud summa. Nüüd nõuan ma talt kõik korraga välja. Ega see kergelt ei lähe. Ta peab loovud ikka veel neljateistkümnendaastaseks.»

«Kui vana te siis tegelikult olete?»

«Kakskümmend neli ja kaheksakümmend.»

Clerfayt naeris. «Kena kombinatsioon. Mina olin kord kolmkümmend kuus ja kaheksakümmend — siis kui sõjast tagasi olin.»

«Ja mis edasi sai?»

«Sain neljakümneks,» ütles Clerfayt ja lükkas esimese käigu sisse. «Üsna kurb lugu.»

Auto ronis raskelt maanteele ja alustas pikka langust. Samal silmapilgul kostis selja tagant mootori jõuramist. See oli toorna punane sportauto, mis koos nendega tunneli oli läbunud. Liht oli oodanud neid ühe kuuri varjus. Nüüd põristas ta oma nelja silindriga nende selja taga, nagu oleks tal neid kuusteist.

«Sihukesi leidub alati,» lausus Clerfayt. «Tahab meiega sõidu ajada. Kas anname talle korraliku õppetunni? Või jätame talle illusiooni; et tal on maailma kiireim auto?»

«Jätkem täna igamehele tema illusioon.»

«Hüva.»

Clerfayt pidas Giuseppe kinni. Punane sportauto nende taga polt samuti seisma ning andis signaali. Tee oli möödasõiduks ilmselt lai; kuid mees ei loobunud oma plaanist.

«Nii see juba kord on,» ohkas Clerfayt ja võttis paiga.
«Inimene on inimene ja peab ennast hävitama.»

Punane sportauto jälitas neid Faidoni. Ta püüdis neil maks-
mis maksab kannul püsida. «Kihutab ennast veel surnuks,» la-
sus lõpuks Clerfayt. «Viimati olekski äärepealt kurvist väl-
lennanud. Laseme ta parem mööda.»

Clerfayt pidurdas, kuid lisas kohe jälle gaasi. «Vaata
tobul Selle asemel et mööda sõita, pörutas ta meile peaaeg-
tagant sissel Selja taga on ta meil sama ohtlik kui eeski.»

Clerfayt tõmbas paremale teepeenrale. Mingi laudlobu-
levitas vastsaetud puu lõhna. Giuseppe peatus kuuri ees. Punane
auto seekord ei peatunud. Ta kihutas mööda. Juht viipas põlgi
kult ja naeris.

Seejärel saabus täielik vaikus. Kostis vaid oja vulinat,
vihma tasast sahinat. See ongi õnn, adus Lillian. Too viiv va-
kust, midatäitis tume, niiske ja pakitsev ootus. See ei lähe t-
lial meelest — niisugune öö, mahe sulin ning läikiv, märg tee.

Veerand tunni pärast tõusis udu. Clerfayt lülitas sisse läh-
tuled. Ta sõitis väga aeglaselt. Mõne aja järel hakkas silm taa-
teeserva seletama. Umbes saja meetri ulatuses oli vihm sum-
hajutanud; siis sukeldusid nad taas sügavikust üleskerkivas
udupilve.

Korraga pidurdas Clerfayt järsult. Nad jõudsid parajas-
udust välja. Otse nende ees, kõveriti ümber kilomeetripo-
lösutas punane sportauto, üks ratas üle kuristikku serva. Sama
kõrval seisis mees, kes roolis oli olnud, ilmselt vigas saamata.
«Teil oli õnne,» lausus Clerfayt.

«Õnne?» osatas mees raevunult. «Aga auto? Te vaadake
Pealegi pole mul kindlustust! Ja mu käsi!»

«Halvemal juhul on teie käsi natuke nikastanud. Te saate
teda ju liigutada. Kuulge, olge parem rõõmus, et üldse veel te
peal seisate.»

Clerfayt tuli autost välja ja silmitses vrakki. «Mõnikord on
isegi kilomeetripostidest kasu.»

«Teie, härra, olete kõiges süüdi!» karjus mees. «Teie sundi-
site mind kihutama. Ma võtan teid vastutusele! Kui te oleksite
mind mööda lasknud ja poleks hakanud võidu sõitma —»

Lillian naeris. «Mida see daam seal naerab?» küsis mees
vihaselt.

«See pole teie asi. Aga kuna täna on kolmapäev, sa-
olen ma nõus selgitama. Too daam tuleb kaugelt tähest e-
tunne veel siinseid kombeid; ta naerab sellepärast, et te häda-
date oma auto üle, kuigi võiksite pigem rõõmustada, et teil

ühel hing sisse jäi. Ja daamile on see arusaamatu. Mina see-
tõnu imetlen teid. Järgmisest külast saadan mõne veoauto teid
oma vedama.»

«Pidage! Nii lihtsalt te ei pääse! Kui teie poleks sundinud
mind endaga võidu kihutama, vaid oleksite lasknud mul rahu-
likult sõita ega oleks —»

Oleks on paha poiss,» märkis Clerfayt. «Ning üleüldse
lõundke kõik kaotatud sõja arvele.»

Mees uuris Clerfayti auto numbrit. «Prantsuse auto! Kuidas
ma seal oma raha kätte saan?» Ta tammus vasakusse kätte
murtud pliatsi ja paberilpakaga ringi. «Teie number! Kirju-
tage mulle oma number üles! Kas te ei näe, et ma ei saa oma
kõnega kirjutada?»

«Oppige ära. Minul on tulnud elus raskemaidki asju õppida.»

Clerfayt istus tagasi autosse. Mees järgnes talle. «Kas te
mõtlete sündmuspaigalt põgenemisega vastutusest vabaneda?»

Jah. Kuid sellele vaatamata saadan ühe auto teid sleppi
oma.»

Mis? Te jätate mind siia tee peale vihma kätte?»

Seda küll. Minu auto on ju kaheistmeline. Aga teie hingake
miks värsket õhku, imetlege mägesid ja tänage jumalat, et veel
elus olete, ning mõtelge sellele, et teist paremadki on pidanud
võitma.»

Biascas leidsid nad autoremonditöökoja. Tolle omanik
olustas parajasti. Mees jättis pere lauda ning võttis enesega
dies pudeli barberaveini. «Tal kulub vast tilgake märjukest
oma,» ütles ta. «Ja mul enesel kah.»

Giuseppe jätkas laskumist mööda mäekülge, kurv-kurvilt,
erpentiinides. «See on igav lõik,» lausus Clerfayt. «Niimoodi
läheb kuni Locarnoni välja. Siis jõuame järve äärde. Kas olete
muid?»

Lillian raputas pead. Väsinud! mõtles ta. Igav! Kas see ter-
reepurikas mu kõrval siis tõesti ei taju, kuidas kõik minus
ariseb? Kas ta ei mõista, mis minu sees praegu toimub? Kas
ta ei jaga, et mu jääne maailmapilt on üles sulanud ja annab
indast märku ning kõneleb minuga, täpselt samuti nagu kõne-
levad minuga praegu vihmased, märjad kaljumäed, org oma
arjude ja tuledega ja see maantee? Kas ta ei aima, et ma enam
il nendega nii üheks ei saa kui täna, kus ma leban nagu kät-
le lundmattu Jumala kätel, kartlik ja usaldav justkui väikene
loomuke, ent ometi samal ajal teades, et see kõik on minu jaoks
olemas vaid see üksainumas kord, ja et ma selle kaotan hetkel,
mil ta on minu oma ja mina tema oma; teades, et too maantee ja
need külad ja kõrtsitubade ees seisvad mustad veoautod ja val-

gustatud akende tagant helisev laul ja tuhkjalt hõbetav taev ja need kohanimed — Osogna, Cresciano, Claro, Castione, B linzona —, mida vaevalt olen jõudnud silmadega haarata, kol mu selja taga põrmu varisevad nagu varjud? Kas ta siis ei nä et ma olen sõel, mis kohe läbi laseb, mille ta vastu võtab, müt aga korv, mis kogub? Kas ta ei märka, et ma ei saa sõna suu kuna mu süda paisub täiusest lõhkemiseni, ning et nend väheste nimede seas, mida ta tunneb, on temagi nimi, ehk kü kõik nad tähendavad vaid üht ja sama elu?

«Kuidas teile teie esimene kokkupuude inimestega siin a meeldis?» küsis Clerfayt. «Mees, kes hädaldab oma varandus pärast ja peab elu iseenesestmõistetavaks? Te kohtate ve palju samasuguseid.»

«Teatud mõttes pakkus see vaheldust. Üleval hoidsid jät kõik oma elust kinni nagu kohutavalt tähtsast asjast. Mina is ka.»

Nende ees rullusid lahti tänavad, laternad, majad, kaugel ulatuv sina ja arkaadidega palistatud väljak. «Veel kümme m nutit,» sõnas Clerfayt. «See on juba Locarno.» Kolinal veet neile vastu tramm ja tõkestas viimasel hetkel tee; Clerfayt na ris, nähes Lilliani ilmet, millega too trammi vaatas — otsust oleks see katedraal. Lillian polnud neli aastat trammi näinud. Mägedes neid polnud.

Ühtäkki avanes nende silme ees järv, lai, hõbedane ja rahutu. Vihm oli üle jäänud. Pilved kiirustasid madalalt kuu eest möö da. Piki kallast lebas rahulikult Ascona oma piazzaga.

«Kus me ööbime?» küsis Lillian.

«Järve ääres. Hotellis «Tamaro».»

«Kuidas te siin kõike tunnete?»

«Pärast sõda elasin aasta aega siin,» vastas Clerfayt. «Hom me varahommikul mõistate, miks.»

Ta peatus väikese hotelli ees ja tõstis pakid autost välja. «Omanikul on suurepärane raamatukogu. Ta on omamoodi teadusemees. Ja üks teine tüüp seal mäe otsas on oma võõraste maja Cézanne'i, Utrillo ja Lautreci täis riputanud, niimoodi siin lood. Kas läheme kohe sööma?»

«Kuhu?»

«Brissagosse, see jääb otse Itaalia piirile. Sinna on kümme minuti tee. Restorani nimega «Giardino».»

Lillian silmitses ümbrust. «Glütsiiniad õitsevad.»

Sinised õiekobarad rippusid valgetel majaseintel. Ühelt aial müürit valgus alla mimoosikulda ja sulgjat rohelist.

«Kevad,» sõnas Clerfayt. «Onnistatud olgu Giuseppe! Tem vahetab meil aastaaegu.»

Auto sõitis aeglaselt mööda järvekallast. «Vaadake, mimoosid,» ütles Clerfayt ja osutas õitsvatele puudele rannas. «Terved mimoosialleed. Ja seal künkal kasvavad iirised ja nartsissid. See künk siin on Porto Ronco, too seal mäe otsas Ronco. Vanade moomlaste ehitatud.»

Clerfayt parkis auto kõrge kivitrepi kõrvale. Nad läksid trepist üles väikesesse restorani. Clerfayt tellis pudeli Soavet, siis veel Prosciuttot, Scampist riisiga ja Valle Maggia juustu.

Külatajaid oli hõredalt. Aknad olid lahti. Ruumi täitis mahe õhk. Lauda kaunistas vaas valgete kameeliatega.

«Te elasite siin?» küsis Lillian. «Selle järve ääres?»

Jah. Peaaegu terve aasta. Ma elasin siin pärast põgenemist ja sõja lõppu. Kavatsesin jääda vaid paariks päevaks, kuid kujunes teisiti. Seda oli mulle aga hädasti tarvis. See oli nagu ravikuur, lõin luuslanki, võtsin päikest, vahtisin sisalikke müüri peal, sinist taevast ja vett ning katsusin unustada nii palju kui võimalik, et silmad enam ühteainsasse punkti ei puuriks, vaid tasapisi jälle märkama hakkaksid, et kakskümmend aastat inimlikku jaburust pole loodusele vähimatki korda läinud. *hulule!*»

Lillian rüüpas kergelt itaalia veini. «Kas mulle üksnes tundub või on toit tõepoolest äärmiselt maitsev?» küsis ta.

«On äärmiselt maitsev. Meie peremees võiks vabalt ükskõik millise suure hotelli ülemkokk olla.»

«Ja miks ta siis pole?»

«Ta oligi kunagi. Aga koduküla meeldib talle rohkem.»

Lillian tõstis pilgu. «Teda tõmbas siia tagasi — selle asemel et siit lahkuda?»

«Ta lahkus korra — kuid tuli jälle tagasi.»

Lillian asetasklaasi lauale. «Ma olen õnnelik, Clerfayt,» ütles ta. «Kuigi pean tunnistama, et ega ma täpselt ei tea, mida see sõna tähendab.»

«Ka mina ei tea seda.»

«Kas te pole siis kunagi õnnelik olnud?»

«Isegi mitu korda.»

Lillian tunnistas teda. «Iga kord on see olnud erinev tunne,» ütles Clerfayt.

«Millal kõige tugevam?»

«Ei tea öelda. Iga kord kuidagi teisiti.»

«Aga millal ikkagi kõige tugevam?»

«Üksi olles,» sõnas Clerfayt. Lillian naeris. «Kuhu me nüüd läheme? On teil veel varuks mõni võlurist restoraniomanik või hotelliperemees?»

«Neid on siin hulgi. Ja öösel, täiskuu ajal, kerkib järvest klaasrestoran. See kuulub ühele Neptuni pojale. Seal võib siis

juua vanu rooma veine. Aga nüüd laheme baari, kust saame veel veini, mis Pariisis juba läbi on müüdad!»

Nad sõitsid tagasi Asconasse. Clerfayt jättis auto hotelli ette. Nad kõndisid üle piazza ning laksid trepist alla mingisse keldrisse. Seal asus väike baar.

«Mul ei pruugiks enam tilkagi juua,» ütles Lillian. «Ma olen joobnud juba mimoosidestki. See maa ju lausa ujub neis. Mis saared need seal järve keskel on?»

«Rooma impeeriumi ajal seisnud seal Venuse tempel. Nüüd peab keegi seal restorani. Aga täiskuu-öödel jalutavad saartel veel ka vanad jumalad ringi. Siis avastab peremees hommikul et paljud pudelid on tühjad, ilma et kõrge oleks avatud. Aeg ajalt magab seal Paan oma joobumust välja ja ärkab alles keskpäeval. Siis võib kuulda tema flöödimängu ning üheltki laine p.kkuselt ei saa raadiost puhast heli.»

«Imehea vein. Mis mark see on?»

«Vana šampanja, mis on keldris seistes suureparaselt laagerdunud. Onneks ei taipa endised jumalad sellest mõhkuga muidu oleksid nad ta ammu ära joonud. Sest šampanja leiutati alles keskajal.» Nad lahkusid baarist. Ühel majasemal rippus krutsifiks. Kohe üle tänava oli restorani uks. Lunastaja vaatas tummalt valgustatud ruumi, kust kostis naeru ja larmu. Lillianile tundus, nagu peaks selle kohta midagi ütleva — kuid siis polnudki järsku midagi öelda. Kõik sobis kokku.

Lillian seisis hotellitoas akna all. Väljas oli järv, õõ ja tuul. Varakevad tuuseldas pilvis ja piazza-aärseis plataanides. Clerfayt astus tuppa. Ta võttis Lilliani ümbert kinni. Lillian pöördus ja vaatas mehele otsa. Clerfayt suudles teda. «Kas sa ei pelga?» küsis Lillian.

«Mida?»

«Minu haigust.»

«Ma pelgan seda, et mul lõhkeb võidusõidu ajal kaheksa-kiilomeetrilise tunni kiiruse juures esikumm,» lausus Clerfayt.

Lillian hingas kergendatult. Me oleme ju sarnased, mõtles ta. Meil kummalgi pole tulevikku! Tema tulevik kühmab alati vaid järgmise võidusõiduni, minul järgmise verejooksuni. Lillian naeratas.

«Ma olen kuulnud sellist lugu,» ütles Clerfayt. «Pariisis viidi üht meest giljotiini alla hukkamisele. Oli külm ja tee oli pikk. Seepärast tegid valvurid vahepeatuse, et keelt kasta. Nad rüüpasid veinipudelist ja pakkusid siis ka süüdimõistetule. Too võttis pudeli vastu, uuris seda ja sõnas: «Loodetavasti ei saa siit mõnd nakkushaigust,» ning jõi. Pool tundi hiljem veeres ta pea korvi. Tolle loo rääkis mulle vanaema, kui ma olin kümne-

kuulnud. Tal oli harjumuseks juua iga päev ära pudel calvadosi. Kõik ennustasid talle peatset surma. Ta elab siamaani. Ennustajad on ammu surnud. Ma võtsin keldribaarist kaasa pudeli puna šampanjat. See pidavat kevadel tugevamini vahutama mu muidu. Elu vaim lööb välja. Ma jatan ta siia teile.»

Clerfayt asetas pudeli aknalauale, võttis aga kohe jälle ära. Veini ei tohi kuuvalgele jätta. Kuu võtab veinilt lõhna. Ka see lõhn on mul vanaemalt.»

Ta läks ukse juurde. «Clerfayt,» sõnas Lillian.

Mees pöördus. «Ma ei sõitnud siia selleks, et üksi jääda,» ütles Lillian.

Pariisi eeslinnad olid hallid, räämas ja vettinud; ent midagi lähemale linna südamele, seda tuntavamaks sai lumm. Nurgakangialused ja tänavad ilmusid otsekui Utrillo või Pissaro maalidelt, hallus kahvatas ja muutus peaaegu hõbedaseks, ning korraga oli jõgi nende ees, jõgi oma sildade ja puksiiridega ja hliirekõrvul puudega, nii nagu ka bukinistide kirjud read ning vanade majade tähtsad ristnurgad Seine'i paremal kaldal.

«Sealt,» osutas Clerfayt, «toodi Marie-Antoinette giljotineerimisela. Vastas restoranis saab väga hästi süüa. Tühi kõht ja ajalugu on siin kõikjal seotud. Kus te tahaksite elada?»

«Seal,» vastas Lillian ja viitas üle jõe väikese hotelli heledale fassaadile.

«On see teile tuttav paik?»

«Kuidas nii?»

«Ma mõtlen, sellest ajast, mil te veel Pariisis elasite?»

«Tol korral redutasin ma enamasti ühe juurviljakaupmehe keldris.»

«Vahest eelistaksite siiski kuueteistkümnendat arrondissement'i? Või lähete oma onu juurde?»

«Minu onu on nii ihne, et elab ise tõenäoliselt ühetoalise korteris. Aga sõidame tolle pisikese hotelli juurde ja küsime, kas neil on vabu tube. Kus teie elama hakkate?»

«Ritzis.»

«No muidugi,» lausus Lillian.

Clerfayt noogutas. «Ma olen liiga vaene, et koonerdada. Nad sõitsid üle Boulevard St.-Micheli silla Grand-Augustin kaldapealsele ning peatusid Hotel Bissoni ees. Samal hetkel, minad autost välja astusid, väljus ka hotellist teener kellegi kohyritega. «Ja vabanebki minu jaoks tuba,» sõnas Lillian. «Keegi kolib minema.»

«Tahad sa tõesti siia jääda? Uksnes seepärast, et nägid seda üle jõe?»

Lillian noogutas. «Ma kavatsen üldse niimoodi elama hakata ilma igasuguste soovitude ja eelarvamusteta.»

Leiduski vaba tuba. Hotellis polnud küll lifti, kuid õnneks tuba teisel korrusel. Trepid olid libajaiks kulunud ning vanad. Tuba ise oli väike ja tagasihoidlikult sisustatud; ent tundus olevat korralik ja ka vannituba oli olemas. Mööbel oli kaasaegne peale tillukese barokklaua, mis toretses nagu prints lihtrahva seas. Tapeet oli luitunud ja elektrivalgus nõrk — revastu helklesid akna taga jõgi, Conciergerie, kaldatammid ja Notre-Dame'i tornid.

Sa võid siit iga kell ära kolida,» sõnas Clerfayt. «Tihti kipub inimestel ununema.»

Kuhu? Sinu juurde Ritzi?»

Mitte minu juurde, vaid lihtsalt Ritzi,» vastas Clerfayt. Ma elasin seal sõja ajal ligi pool aastat. Habemega ja vale nime all. Mul oli tuba odavamas tiivas, mis jääb Rue Camboni poole. Teisel pool, Place Vendôme'i ääres elasid suured sakslased. Kõik see oli väga veider.»

Hotelliteenija tõi kohvrid üles. Clerfayt läks ukse juurde.

Luled sa täna koos minuga õhtust sööma?»

Mis kell?»

Üheksa paiku?»

Üheksa paiku.»

Lillian vaatas talle järele. Nad polnud tee peal ainsagi sõnaga sõna õhtut meenutanud. Prantsuse keel on mugav keel, mõtleb ta. Libised muudkui sinalt teie peale ja tagasi, ning katki pole midagi, see on mäng. Lillian kuulis Giuseppe mürinat ja astus akna alla. Võib-olla tuleb ta tagasi, mõtles ta, võib-olla ka mitte. Ta ei teadnud seda, ja see polnudki kuigi tähtis. Tähtis oli see, et ta oli Pariisis, et oli õhtu ja et ta hingas. Boulevard St.-Micheli valgusfoorides süttis roheline tuli, ning justkui pöörasel ajukahil kihutas kari Citroëne, Renault'sid ja veoautosid üle silla Giuseppele järele. Lillian ei mäletanud, et ta oleks ilal varem säärast hulka autosid näinud. Sõja ajal oli neid vähe. Liiklusmüra oli tugev, ent Lilliani kõrvus kõlas see nagu orel, millel raudsõed käed mängisid majesteetlikku Te Deumi.

Lillian pakkis oma asjad lahti. Ta polnud palju ühes võtnud. Ka raha oli vähe. Lillian valis onu telefoninumbri. Keegi ei vastanud. Ta helistas uuesti. Nüüd kostis torust võõras hää. Selgus, et telefon oli juba mitu aastat onu nimelt kustutatud.

Lillian sattus ärevusse. Oma igakuise elatissumma oli ta elani kätte saanud pangast, onuga polnud tal juba pikemat aega mingit kontakti. Ega ta veel surnud saa olla, mõtles Lillian. Kummaline, et esimene mõte oli ikka see! Võib-olla on ta lihtsalt ära kolinud, teise korterisse. Lillian küsis hotellist aadressraamatut. Leidus ainult vananenud väljaanne, esimesest

sõja-aastast pärit, ja uut ei olnudki veel ilmunud. Ka sütt oli vähe. Tuba läks vastu õhtut jahedaks. Lillian võttis mantli ümber. Sanatooriumist lahkudes oli ta igaks juhuks mõned villased riided kaasa võtnud, lootes nad siin all kellelegi ära kinkida. Ent nüüd oli tal hea meel, et need tal käepärast olid. Videvik nõrgus aknast halli ja räämasena sisse. Lillian käis vannis, et kuidagi sooja saada, ning heitis voodisse. Ta oli nüüd üksinda, esimest korda pärast sanatooriumist lahkumist. Esimest korda mitmete aastate jooksul oli ta tõeliselt üksinda. Raha jaoks kõige rohkem nädalaks. Pimedusega koos tuli tagasi ka ärevus. Kes teab, kus onu võib olla? Ehk oli ta mõneks nädalaks reisima läinud. Või oli juhtunud hoopis õnnetus ning onu on surnud. Võib-olla on Clerfaytki jäljetult kadunud tollesse tundmatusse linna, mõnda teise hotelli, teiselaadsesse olemisse, ja Lillian ei kuule ka temast enam iial midagi. Ta värises külmast. Romantika hajus kiiresti paari tõsiasja, külma ja üksinduse ees. Sanatooriumi hubases pesakeses undasid praegu vaikselt radiatuurid.

Uksele koputati. Koridoris seisis tecner kahe pakiga. Lillian taipas kohe, et ühes olid lilled. See võis olla üksnes Clerfaytilt. Rutakalt ulatas ta mehele hämaras valguses liiga suure rahatahe. Teises pakendis oli villane tekk. «Ma arvan, et see kuulub Teile ära,» kirjutas Clerfayt. «Pariis vaevleb ikka veel sõepuuduse käes.» Lillian tegi teki lahti. Sealt kukkusid välja kaks pappkarpi. Neis olid elektripirnid. «Prantsusmaa hotelliomanikud koonerdavad elektriga,» selgitas Clerfayt kirjas. «Vahe-tage oma pirnid nende vastu välja, ja maailm muutub kohe kaks korda valgemaks.»

Lillian talitaski nõnda. Nüüd nägi ta vähemalt lugeda. Hotelliteenija oli toonud talle ajalehe. Lillian lehitses seda veidi, kuid pani juba varsti käest. See kõik ei läinud talle enam korda. Tema aeg oli liiga üürike. Ta ei saa iial teada, kes järgmisel aastal presidendiks valitakse, samuti ka seda, milline partei parlamendis ohjad enda kätte haarab. Ega see teda enam huvitanudki; teda valdas veel vaid kihk elada. Omaenese elu.

Ta riietus. Tal oli onu viimane aadress; pool aastat tagasi oli sealt tulnud viimane kiri. Lillian kavatses kohale sõita ja asja lähemalt uurida.

Kõik lahenes lihtsalt. Onu elas, endises kohas; ta oli vaid telefonist loobunud.

«Sinu raha?» ütles onu. «Kuidas aga soovid. Ma saatsin senini iga kuu teatud summa Šveitsi; väljasaatmisloa hankimisega oli tükk tegemist. Aga loomulikult võin ma maksta selle sulle välja ka Prantsusmaal. Ja millisel aadressil?»

«Ma ei soovi raha kuude kaupa. Ma tahan kõike korraga kätte saada.»

«Milleks?»

«Ma tahan riideid osta.»

Vana mees vaatas teda ainitisel pilgul. «Sa oled just nagu su isa. Oleks tema —»

«Ta on surnud, onu Gaston.»

Gaston silmitses oma suuri kahvatuid käsi. «Sinu raha on otsakorral. Mida sa siin kavatsed ette võtta? Taevane arm, kui minul oleks õnn Šveitsis elada!»

«Ma ei elanud Šveitsis. Ma elasin haiglas.»

«Sul pole aimugi, mida tähendab raha. Sina lööksid kõik paari nädalaga läbi. Sa kaotad —»

«Väga võimalik,» lausus Lillian.

Onu vaatas talle jahmunult otsa.

«Ja kui sul tasku tühi on, mis siis?»

«Sinule ma koormaks kaela ei jää.»

«Sa peaksid abielluma. Kas sa oled terve?»

«Oleksin ma siis muidu siin?»

«Sellisel juhul peaksid sa tõesti abielluma.»

Lillian naeris. Asi oli liiga läbinähtav; onu tahtis vastutust tema eest kellelegi teisele veeretada. «Sa peaksid abielluma,» kordas Gaston. «Ma võiksin sind mõnede isikutega tutvustada.» Lillian naeris taas; ent temas tõrkas uudishimu, mida vanamees seipitseb. Ta peab olema juba kaheksakümme täis, mõtles Lillian, kuid käitub nõnda, nagu oleks tal veel teine kaheksakümme ees.

«Heakene küll,» lausus Lillian. «Aga nüüd ütle mulle: millega sa üksi olles tegeled?»

Linnupea tõstis rabatult pilgu. «Millegagi ikka — ma ei tea tegelen — veider küsimus! Miks sa seda pärid?»

«Kas sulle ei tule vahel tahtmist võtta kõik mis sul on ja ilma rändama minna ja kogu oma raha sirgeks lüüa?»

«Just nagu su isa!» vastas vana mees põlglikult. «Ka temal ei olnud arusaamist kohusest ja vastutustundest. Ma peaksin katsuma sind eestkoste alla panema.»

«Seda sa ei saa teha. Sa arvad, et ma viskan oma raha tuulde — ja mina arvan, et sina heidad oma elu tuulde. Las jääda kummalegi oma arvamus. Ja too mu raha homseks välja. Ma tahan kohe sisseostud ära teha.»

«Kust kohast?» uuris marabu kiiresti.

«Balenciaga juurest tõenäoliselt. Sa ära unusta, et see raha kuulub mulle.»

«Sinu ema —»

«Homme!» lausus Lillian ja suudles onu kergelt laubale.

«Kuule, Lillian, ole mõistlik! Sul on ju korralikud riided.

Nende moemajade kleidid maksavad terveid varandusi!»

«Tõenäoliselt,» vastas Lillian ja vaatas üle pimedade hoonetega vastasasuva majaderivi haile aknaid, kus peegeldus viimane ehapuna, otsekui oleks klaaside asemel lihvitud kiltkivi.

«Just nagu su isa!» Vana mees oli sügavalt kohkunud. «Täna pipealt! Sul oleks praegu muretu elu, kui tal poleks olnud oma jaburaid plaane —»

«Onu Gaston, ma olen kuulnud, et tänapäeval võib olla rahast ilma jääda kahel viisil. Üks viis on koguda ja siis kõrgi inflatsiooniga kaotada, ja teine viis raha välja anda. Aga nüüd räägi mulle veel, kuidas sul läheb.»

Gaston tegi kärsitu liigutuse. «Eks näed isegi. Tänapäeval pole kerge. Rasked ajad. Ma olen vaene mees.»

Lillian vaatas ringi. Ta nägi ilusat vanaaegset mööblit, pehmeid pealiskattega tugitoole, kristallkroonlühtrit, mille ühele kuid osi ühendas juuspeen võrk, ja mitut head maali. «Sa oled alati ihnur olnud, onu Gaston,» ütles Lillian. «Aga milleks nüüd veel, vana saas?»

Gaston silmitses teda hindavalt oma tumedate linnusilmadega. «Kas sa mõtled siia elama tulla? Mul on vähe ruumi.»

«Ruumi on sul täiesti piisavalt, aga mina ei taha siin elada. Kui vana sa õieti oled? Kas sa polenud mu isast mitte kakskümme aastat vanem?»

Vanamees ärritus. «Kui sa nii täpselt tead, mis sa siis veel minu käest küsid?»

«Kas sa surma ei karda?»

Gaston vaikis vilku. «Kui taktitu sa oled,» sõnas ta seejärel vaikelt.

«Sul on õigus. Ma poleks pidanud seda küsima. Aga ma küsin seda eneselt nii sageli, et ei märkagi enam, kuidas see teisi võib kohutada.»

«Mul pole veel häda midagi. Juhul kui sa peatsele pärandusele loodad, siis eksid.»

Lillian naeris. «Selle peale ma küll ei looda! Pealegi elan ma juba hotellis ega jää sulle siia koormaks.»

«Missuguses hotellis?» tundis Gaston kärmelt huvi.

«Bissonis.»

«Jumal tänatud. Ma poleks põrmugi imestanud, kui sa oleksid Ritzi läinud.»

«Ma ise kah mitte,» vastas Lillian.

Clerfayt tuli kokkulepitud ajal Lillianile järele. Nad sõitsid Restaurant Le Grand Véfouri. «Milline oli siis teie esimene kokkupuude maailmaga siin all?» küsis Clerfayt.

«Tundub, et olen sattunud inimeste hulka, kes arvavad, et

elavad igavesti. Vähemalt peavad nad ennast nõnda ülal. Nad elavad meeleheitlikult oma vara ja unustavad seejuures kogu elu.»

Clerfayt naeris. «Ja ometi töötasid kõik viimase sõja ajal, et ei tee enam kunagi seda viga, kui vaid eluga pääseksid. Unustamees ei tunne inimeste piire.»

«Kas sinagi oled unustanud?» küsis Lillian.

Ma olen selle nimel kõvasti vaeva näinud. Ent loodetavasti ei läinud see mul lõplikult korda.»

«Kas ma sellepärast armastan sind?»

Sa ei armasta mind. Kui sa mind tõesti armastaksid, ei vastaks sa seda sõna nii kergemeelselt — ega ütleks seda mulle.»

«Kas ma armastan sind sellepärast, et sa ei mõtle tulevikule?»

«Tõelisel juhul pidanuksid armastama sanatooriumis iga mees. Täna me sööme merikeelt röstitud mandlitega ja rüüpame tervale värsket Montrachet'd.»

«Miks ma sind siis ikkagi armastan?»

Sest ma olen praegu lihtsalt sinu seltsis. Ja kuna sa armastad elu. Mina olen sulle vaid anonüümne tükike elu. Ning ülimult ohulik.»

«Kas minule?»

Inimesele, kes on anonüümne. Teda võib ju iga hetk kelleki teise asendada.»

Mind samuti,» ütles Lillian. «Mind samuti, Clerfayt.»

Selles olen ma viimasel ajal kahlema hakanud. Kui ma muutuse häält kuulda võtaksin, peaksin siit rutem kui muidu välja laskma.»

«Sa pole ju veel õieti kohalegi jõudnud.»

«Ma sõidan homme ära.»

Kuhu?» küsis Lillian uskumatult.

«Kaugele. Ma pean Rooma minema.»

Ja mina Balenciaga juurde, kleite ostma. See on veelgi enam kui Rooma.»

Ma sõidan tõepoolest. Oma lepingut pikendama.»

Ilüva,» lausus Lillian. «See jätabki mulle aega moemajades etteklemiseks. Minu onu Gaston sooviks mind aga lausa eestlase alla panna — või mehele.»

Clerfayt naeris. «Ta tahaks sind uuesti vanglasse pista, enne kui sa tead, mida tähendab vabadus?»

Mida ta siis tähendab?»

Iga minagi tea. Tean ainult, et ta pole ei vastutustundetus ega eesmärgitus. Lihtsam on taibata, mida ta pole, kui seda, mida ta tähendab.»

Millal sa tagasi tuled?» küsis Lillian.

«Paari päeva pärast.»
«On sul Roomas armuke?»
«Jah,» vastas Clerfayt.
«Seda ma arvasin.»
«Mispärast?»

«Oleks imelik, kui sa oleksid siiani üksi elanud. Ka mul polnud üksi, kui me kohtusime.»

«Aga nüüd?» — «Nüüd,» lausus Lillian, «nüüd on mul enesega liiga palju tegemist, et selle üle mõtiskleda.»

Järgmisel pärastlõunal läks ta Balenciaga ärisse. Pe spordirõivaste ei olnud tal palju midagi. Paar kleiti veel sa aegse moe järgi, teised asjad oli ta pärinud emalt ja üks õ leja oli neid Lilliani tarvis veidi kohendanud.

Lillian silmitses tähelepanelikult ümberringi saalis istuva na si. Ta vaatles nende kleite ja püüdis nägudelt välja lugu sama ootust, mis teda ennast täitis. Ta ei leidnud seda. Ta n üksnes tõredaid vanaldasi papagoisid, keda kattis üleliia p ming, vaap ning kes heitsid oma kanavarvastega, laugudela madest kadedaid pilke noorematele sookaaslastele, ja noid n remaid, hapra elegantsiga naisi, kelle skeptiline silmavaade b das kõike muud kui lihtsa elusolemise müstilisest võlu. Teiste istus ka trobikond ilusaid ameeriklannasid, muretult omava lobisedes ja kihistades. Üksnes siin-seal vilksatas selle vaa aknaliku edeva dekoratsiooni hulgas mõni üksik maagiline n otseku! kõige kaduva märgutuli — enamasti eakas n ägu il hirmuärevuseta, kuid see-eest vanaduse erilise sarmiga, mis n te nagu rooste, vaid nagu plaatina väärtuslikul anumal t kaunidust veelgi enam rõhutas.

Moedemonstratsioon algas. Lillian kuulis väljast sissetung vat summutatud linnamüra, mis sarnanes vargse trummp naga terasest, betoonist ja masinatest koosnevas moodsas m metsas. Näs, nagu oleks tuul nood vihejail jalgel lukuvad m neenud sealt välja puhunud nagu kunstlikud loomad, min p kaks venitatud kameeleoni, kes vahetasid kleite justkui n värvi ja vaikides toolidest mööda libisesid.

Lillian valis välja viis kleiti «Kas soovite neid kohe sel proovida?» küsis müüjatar.

«On see võimalik?»

«Muidugi. Need kolm on teile parajad, ülejäänud aga l laiad.»

«Millal ma nad kätte võin saada?» küsis Lillian.

«Millal teil vaja on?» — «Kohe.»

Müüjatar naeris. «Kohe tähendab meie juures kolm või n nädalat — minimaalselt.»

«Mul on kohe tarvis. Kas ma saan need mudelid, mis mu parajad, ära osta?»

Müüjatar raputas pead. «Ei saa, me kasutame neid iga päev demonstratsioonil. Aga me teeme mis suudame. Tööd on meil te peen, mademoiselle. Kui me teie tellimused järjekorra alusel tootaksime, ootaksite kuus nädalat. Kas proovime nüüd seda mudelit ohutualetti?»

Näidised olid viidud kabiini, mis oli üleni peeglitest. Õmblejanna tuli kaasa, et vajalikud mõõdud võtta. «Te olete suurepä valiku teinud, mademoiselle,» märkis müüjatar. «Need lüüdid sobivad teile, nagu oleksid nad just teie jaoks tehtud. Monsieur Balenciaga rõõmustab kindlasti, kui neid teie seljas näeb. Kahju, et teda praegu siin ei ole.»

Kus ta siis on?» küsis Lillian viisakusest ja vastust oota maha, ise samal ajal kleiti seljast võttes:

«Kahju. Müüjatar nimetas koha, kust Lillian oli äsja tul nud. Lillianile tundus see nii võõras, nagu oleks jutt Tiibetist. Ta «võitis sinna puhkama,» sõnas prantslannast müüjatar.

«Jah, puhata saab seal hästi.»

Lillian ajas end sirgu ja vaatas peeglisse. «Näetel!» lausus müüjatar. «Mis ma ütlesin! Enamik naisi ostab asju, mis neile meeldivad. Teie ostsite selle, mis teile sobib. Eks ole ju?» kü sis õmblejannalt.

«Jah, noogutas. «Ja nüüd veel keep!»

Õhukleit oli süsimust, milles oli tripsuke mehhikopunast, ning kitsalõikeline; keep seevastu oli avar, valmistatud mingist poolhabipaistvast materjalist, ja hoidis kangelt justkui tärjel dunud.

Kui dramaatilinel!» sõnas müüjatar. «Te näete selles välja nagu langenud peaingel.»

Lillian silmitses ennast. Suurest kolmeosalisest peeglist vaa tud talle vastu kolm naist, kaks profiilis ja üks eestvaates, ning kui ta sammu kõrvale astus, nägi ta taga peegelseinas u lundatki, kes oli talle selja pööranud ja näis kavatsevat juba lahkuda.

Kui dramaatilinel!» kordas müüjatar. «Miks Lucille teda nii moodi kanda ei oska?»

«Kes on Lucille?»

«Meie parim mannekeen. Toosama, kes kleiti demonstreeris.»

Miks ta peakski seda niimoodi kandma? mõtles Lillian. Ta kannab veel tuhandeid teisi kleite ja teeb nõnda mitu aastat, siis «abiellub ja sünnitab lapsi ja vananeb. Ent mina kannan toda t tati üksnes tänavu suvel. «Kas te ei saaks seda kiiremini val mada kui nelja nädalaga?» käis ta peale. «Vähemalt selle ühe? Mul on vähe aega.»

Mis teie arvate, mademoiselle Claude?» küsis õmblejanna. Müüjatar noogutas. «Me hakkame tööga kohe peale.»

«Siis millal?» uuris Lillian.

«Kahe nädala pärast võite kätte saada.»

«Kahe nädala —» Lillianile tundus see kahe aastana.

«Kui jõuame, siis kümne päeva pärast. Te peate paar korra proovis käima.»

«Hea küll. Kui just teisiti ei saa.»

«Teisiti tõesti ei saa.»

Lillian käis iga päev proovis. Kabiini vaikus lummas teda kuidagi eriliselt. Vahetevahel kuulis ta väljast teiste naiste hääli, kuid isikliku kabiini hallides ja hõbedastes toonides tundis ta end linna saginast isoleerituna. Omblejanna sehkend tema ümber nagu preester ebajumalakuju ümber. Pistis nõelte kinni, tõmbas riidet koomale, sättis volange, lõikas, pomises nõel turritavate huulte vahelt arusaamatuid sõnu, laskus põlv ja ning sikutas ja silus ettevaatlikult riidet, nihkus edasi ja taga, just nagu mingit pidevalt korduvat rituaali täites. Lillian seisis vagusi ja jälgis enda ees peeglites kolme naist, kes olid temaga sarnased ja samas kuidagi osavõtmatult kauged, kellel tema silme all midagi toimus, millel vaid kaudselt temaga ühtlasi näis olevat ja mis sellegipoolest ka teda põhjalikult muutis. Mõnikord kerkis kabiini eesriide ja sisse piilus teine müüjatar oma soole iseloomuliku väsimatu võistleja kiire hindava pilguga, uudishimulik ja alati valvel. Sel puhul Lillian adus, et ta polnud selle kõigega pistmist. Tema ei olnud meeste peale valjas; tema oli elu peale väljas.

Päevade kuludes süvenes veider intiimsus tema ja peegil elavate naiste vahel, kes muundusid koos iga uue kleidiga. Lillian kõneles nendega, ilma et lausunuks sõnagi; heiaastused naeratasid talle vastu, ilma et oleksid naeratanud. Nad olid üksteisele kuidagi tõsimeelselt ja vaikselt, mingil melanhoolisel mõelähedased, justkui õed, kes on üksteisest lahus üles kasvanud ning kes pole osanud ilal arvata, et veel omavahel kohtuvad. Nüüd sai see teoks nagu unenäos, ja see meenutas sõnatut rendezvous'd, millest õhkus leebet raskemeelsust — varsti tulid neil taas lahkuda ja nad ei näe üksteist enam eales. Isegi kleitide hispaanapärase tegumood rõhutas seda — sameti pilkane dramaatiline must, siidi erkpõletav troopiline puna, pikad korbid, mis tegid keha peaaegu substantsiuks, ja lühikese foreemi või raske brokaat, mille taga võis aimata liiva, päikest ja ootamatut surma.

Balenciaga naasis. Ta jälgis vaikides üht proovi. Järgmisel päeval tõi müüjatar kabiini midagi hõbedast, mis meenutas kalasoomust, kuhu ilal pole langenud päikesekiir. «Monsieur

Balenciaga soovib, et te võtaksite ka selle kleidi,» sõnas müüjatar.

«Kahjuks pean ma loobuma. Sest niigi olen oma võimalused juba tületanud; iga päev olen midagi uut juurde ostnud.»

«Te proovige seda korra selga ja te ei kõhkle enam.» Müüjatar naeratas. «Hinna suhteski jõuame kokkuleppele. Monsieur Balenciaga soovib, et te kannaksite tema valmistatud riideid.»

Lillian tõmbas enesele hõbedase olematuse ülle. Kleit oli päriliku, kuid selle asemel et Lilliani veelgi kahvatumaks muuta, tõusis see tema nägu ja õlgu kuldse pronksjumega. Lillian ohkas. «Olen nõus. Sellisest kleidist on raskem keelduda kui Juan ja Apollo ettepanekutest.»

Mitte alati, mõtles ta, ent antud hetkel oli see nõnda. Lillian elas kaalutus, hallikas ning hõbedases maailmas. Hommikuti mölgas ta kaua, seejärel läks Balenciaga juurde, pärast seda alustas sihitult tänavail ning istus õhtuti üksi hotellis restoranis.

Siis kuulus Pariisi parimate hulka; ta polnud seda varem tundnud. Lillian ei igatsenud seltskonna järele ja Clerfaytki meenutalle vaid põgusalt. Anonüümne elu, mis tänavailt, kohvikust ja restoranidest talle igast kandist peale triivis, oli seda-võrd vallutav ning uudne, et ta ei tundnudki erilist vajadust isikliku elu järele. Ta läks hoovusega kaasa, vool kandis ega peatanud teda, ta armastas seda, sest see oli elu, tundmatu, muutetu, sõge elu, pühendatud muretuile ja sõgedaile eesmärkidele, mis ulpisid tema lainetel nagu kirjud poid tuulisel merel.

«Te tegite targa ostu,» ütles müüjatar viimase proovi ajal. «Ükski neist kleitidest ei lähe ilal moest. Te võite kanda neid veel aastad.»

Aastaid, mõtles Lillian ja tundis külmavärinaid ning naerata

Lillian virgus justkui magusast uimast. Ta oli elanud praegu kaks nädalat kleitide, kübarate ja kingade seas nagu joodik veinikeldris. Esimesed kleidid said valmis ning Lillian lähetas arved onu Gastonile, kes oli saatnud hotelli küll tene igakuise summa, aga ei penni-võrragi rohkem. Onu oli ette kaandeks toonud, et ümbervormistamine võtab aega.

Gaston ilmus järgmisel päeval kohale ülimalt närvilises olekus. Ta jooksis hotellis edasi-tagasi, nimetas teda vastutustundetuks ning nõudis lõpuks ootamatult, et Lillian tema juurde koliks.

«Et ma sul pidevalt silma all oleksin?»

«Et sa raha säästaksid. On ju tõeline kuritegu nii palju riiet peale raisata. Ma saaksin aru, kui nad kullast oleksid!»

«Nad ongi kullast; sa ainult ei näe seda.»

«Vahetada tulusad, protsente kandvad aktsiad paari riide hilbu vastu —» halises Gaston. «Sind peab eestkoste alla panema!»

«Katsu ainult. Viimane kui Prantsusmaa kohtunik mõistab mind õigeks ja laseb sind ennast uurimisele võtta. Kui sa mulle varsti raha kätte ei anna, siis ostan kaks korda nii palju kleite ja saadan arved sulle.»

«Kaks korda nii palju hilpe? Sa oled —»

«Ei, onu Gaston, ma ei ole hull; hoopis sina oled. Sina, kes sa alailma koonerdad, et viimaks nood tosin pärijat, keda sa vihkad ja vaevalt tunnedki, sul kõik rõõmsalt läbi lööksid. Aga aitab sellest! Lähme parem sööma. Siin on suurepärane restoran. Ma panen sinu auks ühe oma uutest kleitidest selga.»

«Ei tule kõne allagil! Raisata raha ka —»

«Ma teen sulle välja. Mulle antakse siin krediiti. Samas võid mulle edasi jutustada, kuidas mõistlikud inimesed elavad. Praegu aga olen ma näljane nagu suusataja peale kuuetunnist treeningut. Või mis, olen veelgi näljasem! Kleidiproovis käimine tõstab isu. Oota mind all. Ma olen viie minuti pärast valmis.»

Ta jõudis alla tunni aja pärast. Gaston istus raevust ja tõusest kalbena väikese laua taga, millel seisis mingi suurte õhudega taim ja lebas paar žurnaali. Ta polnud enesele iseapetitiivi tellinud. Lillian oli ülimalt rahul, et Gaston teda ei tundnud. Onu keerutas vuntse, kui nägi teda nõrgalt välguetatud trepist alla tulemas, tõusis siis püsti ja heitis tema eale vanamoodise elumehepilgu. «See olen ju mina, onu Gaston!» rääkis Lillian. «Ma loodan, et sa tead, mis asi on intsest.»

Gaston kõhatas. «Absurd,» vääksatas ta. «Mul on üksnes silmeümbrine nõrk. Millal ma sind viimati nägingi?»

«Kaks nädalat tagasi.»

«Ma ei mõtle seda. Varem.»

«Ülles nelja aasta eest — siis ma olin poolnäljas ja meele-
matel.»

«Ja nüüd?»

«Nüüdki olen ma veel poolnäljas, kuid see-eest otsusekindel.»

Gaston võttis taskust näpitsprillid. «Kelle pärast sa need ostsid?»

«Saenda.»

«Kas sul pole —»

«Vausad mehed, kellega seal üleval võnuks abielluda, olid konstruktorid. Nad ei näinud spordiriietes küll halvad välja, kuid hõlpsalt olid justkui talumatsid pidusaalis.»

«Oled sa siis päris üksik?»

«Jah, aga mitte nii nagu sina,» ütles Lillian ning sisenes oma ees restorani.

«Mida sa süüa soovid?» küsis Gaston. «Arusaadav, et mina ei söö. Mul endal pole isu. Aga mida sulle. Arvatavasti mingit õiget diceteinet? Omletti, puuviljasalatit, mineraalvett —»

«Mina võtan,» vastas Lillian, «kõigepealt merisiilikuid, ütle mulle terve tosin, ja vodkat.»

Gastoni pilk langes tahtmatult hindadele. «Merisiilikud on halvavislikud!»

«Üksnes kitsipungadele. Sest nood lämbuvad nende kätte,» ütles Gaston. «Siis veel Filet Poiré —»

«Kas see pole liiga vürtsine? Vahest hoopis keedetud kana, ja kas teil polnud sanatooriumis mitte kaeratangu —»

«Jah, onu Gaston. Mägedes elades pugisin ennast kaeratan-
nudest ja keedetud kanadest oivalise looduspildi saatel kõrini.
Aitab! Telli meile filee juurde veel pudel Château Lafite'i.
Kas sa ei hooli sellest margist?»

«Ma ei või seda endale lubada. Ma olen väga vaaseks jäänud, mu armas Lillian.»

«Ma tean. See teebki meie söömingu nii dramaatiliseks.»

«Kuidas?»

«Iga veinisöömuga neelame alla ka tilga sinu südameverd.»

«Ptüi, kurat!» ütles Gaston korrage täiesti normaalselt. «Muttud need olgu! Ja veel sellise veini puhul! Räägime pa millestki muust. Tohin ma su merisiilikuid maitsta?»

Lillian ulatas talle taldriku. Gaston sõi kiirustades ära k merisiilikut. Söögiga hoidis ta veel kokku; veini joomisel l aga kaasa. Kuna tal juba niikuinii maksta tuli, siis tahtl selle eest ka midagi saada.

«Laps,» sõnas ta, kui pudel tühi oli, «kuidas küll aeg l dab! Ma mäletan sind veel, kui sa —»

Lillian tajus hetkelist lõikavat ängi. «Jätame selle, Gaston. Ütle parem: miks mulle pandi nimeks Lillian? Ma kan seda nime.»

«See oli su isa soov.»

«Mispärast?»

«Tahaksid sa kohvi juurde likööri? Või konjakit? Kas Cha reuse'i? Või Armagnaci? Loomulikult!» Gaston oli silmanäht valt üles sulanud. «Hüva, kaks Armagnaci. Jah, sinu isa «Jah?»

Marabu pigistas ühe silma kinni. «Noorpõlves elas ta p kuud New Yorgis. Üksinda. Hiljem nõudis ta, et sulle pandi nimeks Lillian. Sinu emale oli see üksipuha. Pärast tuli välja su isal olnud New Yorgis üks — ühesõnaga väike romaan. N sega, kelle eesnimi oli Lillian. Anna mulle andeks, kuid ise küsisid.»

«Jumal tänatud!» sõnas Lillian. «Ma arvasin, et ema lu seda mõnest raamatust. Ta luges üldse palju.»

Linnupea noogutas. «Seda ta tegi. Su isa jälle sellevõ vähem. Kuidas sinuga siis on, Lilly? Kas sa mõtled nüüd heitis pilgu ringi — «mõtled siia elama jääda? Kas sa ei arv et on paremaid lahendusi?»

«Sedasama tahtsin ma just sinu käest küsida. Vein on su palju inimlikumaks teinud.»

Gaston limpsis Armagnaci. «Ma korraldan sinu auks väike koosviibimise.»

«Sellega sa mind korra juba ähvardasid.»

«Oled nõus?»

«Kui sa tee- või kokteiliõhtu korraldad, siis mitte.»

«Ma annan sinu auks dinee. Mul on veel ka paar pudelit va ni varuks — üksnes paar pudelit, aga seltskond võib ju s edasi pidutseda.»

«Hea küll.»

«Sa oled kasvanud ilusaks tüdrukuks, Lilly. Aga kalgik Kalgiks! Isa polnud sul selline.»

Kalgiks, mõtles Lillian. Mida nimetab ta kalgiks? Peab paika? Võib-olla mul pole lihtsalt aega malbeks pettuseks, m riputab heade maneeride kassikulda ebameeldiva tõe üle ja m isis taktitundeks nimetatakse?

Lillian võis oma aknast näha Sainte-Chapelle'i sihvakat torni. Nõelana torkas see üle Conciergerie hallide müüride tae vasse. Kabel oli talle juba varasemast tuttav. Esimesel päikesepaistelisel päeval seadis ta sammud sinna.

Oli keskpäevane tund ja kõrgete kirevate akendega ruum oli valgest, otsekui oleks see üksainus läbipaistev kiirtetorn. Seal näis koosnevatki akendest, mis ergasid madonnasiniseid, noogupunaseid, kollaseid ja rohelisi toone. Helendus oli nii hea, et värve võis tunda lausa nahapinnal, just nagu kümb- kahud shendavas valgusvannis. Peale Lilliani viibisid kabelis veel mõned ameerika sõdurid, kes aga varsti lahkusid. Lillian võitis pingil istet, ümbritsetud valgusest nagu õhulisest kuning- lkuul rühst, ja tal tekkis soov heita endalt kõik kehakatted ning minna seda lüümet brokaati üle oma ihu voogamas. See oli val- melus, raskusjõust vabanenud ulm, üheaegselt nii langemine tõljumine; talle tundus, et ta hingab valgust ja see sinine, punane ja kollane manglevad ta kopsudes ja veres, nagu oleks ta ja leadvuse eraldav sein kadunud ja valgus voolaks temast lähtumatult läbi, niisamuti nagu ta seda nähtamatute röntge- ri puhul oli kogenud — ainult et siis paljastus tema ske- ett, nüüd aga kiirgas see saladuslikku jõudu, mis pani südame tubutama ja vere kohama. See oli elu ise, ja mil ta seal niimoodi otus, vaikselt ning liikumatult, lastes valgusel enese peale ja endast läbi sadada, kuulus ta jäägitult selle juurde ja oli selle loomatu osa, ta polnud enam isoleeritud üksik, vaid valgus endas ja endasse ja kaitses teda; Lilliani valdas korrage müs- teline tundmus, et ta ei sure iial, seni kuni see valgus teda hoiab, ning et miski temas jääb igavesti surematuks — see, mis kuulus tolle maagilise valguse juurde. See oli talle suureks lohutuseks

ta ei tahtnud seda kunagi unustada; selline pidi olema kogu elu, mida ta mõotis veel vaid päevadega, — mesilaskärje sar- anne, laidetud maailma kõige kergema kiirtemeega, valgus ilma varjudeta, olemine ilma kahetsuseta, põlemine ilma tuhata — Lillianile-meenus oma viimane käik Sainte-Chapelle'i. Ema oli see, kes ta siia tõi. Gestaapo jälitas tol korral parajasti tema ta. Nad veetsid kirikutes terveid päevi, kuna see tundus kõige tavalisemana. Sel moel tutvus Lillian enamiku Pariisi kiriku- tega, ise üha pimedamais soppides kükitades ja palvetamist tee- mades. Aga peagi hakati ka kirikutesse salakuulajaid sokuta- ma ning Notre-Dame'i hämarus ei kaitsnud neid enam. Siis soo- vilasid ema sõbrad päevasel ajal Sainte-Chapelle'is istuda; seal- sel kirikuteenrit võis usaldada. Lillian tundis end tollal ses erga- valguses kurjategijana, keda tiritakse hämarast peiduurkast politseiprožektorite halastamatusse valgussõõri — või pidalitõbi- ni, kes on jäetud operatsioonisaali heleda otsiva valguse kätte. Ta oli seda vihanud ega suutnud seda unustada.

Nüüd oli kõik teisiti. Möödaniku varjud olid hajunud valguse esimeses rauges voos nagu udu. Lillian ei tundnud enam viha; üksnes õnne. See valgus on vastupandamatu, mõtles ta. Selles lahustus malu hirmuäratav omadus möödunust muutis õppust võtta, vaid see kivistunud kujul olevikku üle kanda. Olevik sellega täis toppida nagu tuba vana kasutu mööbliga, ning sulanes selleks, milleks pidigi: kogemustega karastatud teadlikuks eluks. Lillian sirutas end valguse käes. Talle nagu ta kuuleks seda. Kuulda võib nii paljut, mõtles ta, kui ainult küllalt vagusi olla. Ta hingas aeglaselt ja sügavalt. Ta hingas kuldset ja sinist ja veinikarva punast. Ta tundis, kuidas sanatooriumi oma viimaste varjudega nendes värvides hajunud röntgeniülesvõtete hallid ja mustad želatiinlehed rullusid kokku ning põlesid tasases heledas leegis olematuks. Seda oli ta oodanud. Seepärast oli ta siia tulnud. Valguskiirte õnn, mõtles ta maailma õnnestavaim.

Kirikuteener pidi teda kaks korda kõnetama. «Sulgemisajal on käes, mademoiselle.»

Lillian tõusis püsti ja nägi väsinud, murelikku mehenägu. Viivu vältel ei suutnud ta mõista, et mees ei tunne sama, mida tema praegu tunneb — kuid ega korduv ime olegi enam lühike. «Kaua te siin juba olete teeninud?» küsis Lillian.

«Kaks aastat.»

«Kas te tundsite meest, kes siin sõja ajal oli?»

«Ei tundnud.»

«On kindlasti ilus siin kõige selle keskel päevi veeta.»

«Millegagi peab ju ennast elatama,» vastas mees. «Aga ega kiita pole. Kui inflatsioon arvestada.»

Lillian võttis taskust rahatähe. Kirikuteeneri silmad löid särtsu. See on tema ime, mõtles Lillian, ja seda ei saa talle kellekski pahaks panna — see tähendas leiba ja veini ja elu ja küllap ka õnne. Lillian astus välja halli õue. Muutuvad imed siis tõesti harilikuks, mõtles ta, kui sa nendega harjud. Muutuvad nad tõesti argipäevaks, nii nagu elu mõiste siin all näib olevat argiseks muutunud, rutiinseks valguseks, mis kuhugi ei kao, selle asemel et säravaks templiks jääda?

Lillian lasi pilgul ringi käia. Hele päikesepaiste tulitas kõrgel valasuva vangla katuseid, kuid selles kätkesid kõik need kiired, mis äsja kabelis valgusepidu olid pidanud. Mitu politseinikku läks üle õue, ja mööda pööras auto, mille trellitatud akende tagant piilusid välja näod. Valguse ime oli sisse piiratud politsei- ja kohtuhoonetest, teda ümbritsesid aktikapid, kuriteod, mõrvad, protsessid, kadedus, õelus ja see abitu terendus, mida inimkond nimetas õigluseks. Iroonia oli tugev — ent Lillian ei olnud kindel, kas polnud siin varjul mõni sügavam tagamõte ning kas ei pidanudki kõik just nõnda olema, et ime jääks imeks. Korraga

...mõttel ta Clerfaytile. Ta naeratas. Ta oli nüüd valmis. Lillianil ... Clerfaylist peale tolle ärasõitu ühtki teadet. See ei teinud talle ku haiget; ta polnud seda oodanudki. Ta ei vajanud veel Clerfayti, ent vaatamata sellele oli meeldiv teada, et ta oli ole-

Clerfayt oli oma aega Roomas büroode, kohvikute ja töökojades peale kulutanud. Öhtuid veetis ta koos Lydia Morelliga. Ta mõtles ta Lillianile sageli; siis aga ei tulnud neiu talle enam nutne päeva vältel meelde. Lillianile mõtlemine tegi tal midagi koofaks, mida temaga naiste puhul naljalt ei juhtunud. Lillian näis talle kena noore koerakutsikana, kes kõigega liialdas, mis ta iganes tegi. Küllap ta õpib, mõtles Clerfayt. Pealegi ei olnud Lillian, et ta peab tasa tegema kõik, mis paistis temast sõna laanud. Varsti ta mõistab, et polegi millestki ilma jäänud. Clerfayt ümbritsevas orienteeruma ja muutub samasuguseks kui Lydia Morelli — samasuguseks kui Lydia Morelli, kuid tõenäoliselt mitte nii taustlikuks. Lillianil polnud ei Lydia skeptilist tarkust ega tema naiiselikku hoolimatust. Lillian oli loodud poeetiliste ideaalidega sentimentaalse võitu mehe jaoks, kellel jagub tema tarvis üldiselt aega, otsustas Clerfayt — mitte aga minu jaoks. Lillian pidanuks jääma Volkovi juurde. Too oli elanud ilmselt vaid temale ja seetõttu ta loomulikult ka kaotanud, nii see juba kindel oli. Clerfayt oli harjunud teisiti elama. Tal polnud enam mingit tahtmist millessegi süveneda. Lydia Morelli oli tema jaoks liiga õige. Lillian oli kujutanud endast võluvast üürikest elamust puhkuse ajal. Pariisi jaoks oli ta liiga provintslilik, liiga nõudlik ja liiga kogenematu.

Clerfayt tundis langetatud otsusest kergendust. Pariisi jõudes ütles ta Lillianile ja saab temaga veel korra kokku, et kõik peaks olema hästi. Aga võib-olla polegi midagi rääkida. Muidugi Lillianil on kahtlemata juba niigi kõik selge. Kuid miks ei tule ta siis temaga uuesti kohtuda? Clerfayt ei juurelnud selle üle pikemalt. Miks mitte kohtuda? Nende vahel polnud ju midagi olnud. Clerfayt kirjutas oma lepingule alla ja jäi veel paariks päevaks Rooma. Lydia Morelli sõitis Pariisi ühe päeva. Clerfayt sõitis Giuseppega. Lydia sõitis rongiga; ta ei sallinud autosid ega lennukeid.

Õõ ees oli Lillian alati hirmu tundnud. Õõs oli midagi loomatavat, mingid varjukäed, mis haarasid kõri järele, mis kohutav ja väljakannatamatu surma üksildus. Sanatooriumi elades ei kustutanud Lillian kuude viisi öösel tuld, et päästa taliskuu-ööde lõikavast valevusest ja kuupaisteta, kahkjate õõlumehalluse surutisest, mis oli küll kõige värvitum asi maailmas. Pariisis olid ööd mahedamad. Väljas akna taga oli jõgi ja Notre-Dame ja vahetevahel lärmas tänaval mõni joobnu, või vana auto kummide sahinal üle sillutise. Kui ta esimesed kleidid kätte sai, ei pannud ta neid kohe kappi. Ta riputas nad teisel laial. Sametkleidi laotas ta voodi peale ja hõbedase kohe sõrme kõrvale, nii et võis neid puudutada, kui võpatades unest virgus veel vanade painajate küüsis, kus ta ihuüksi, lämmatatud kurgus, aiva langes ja langes lõputust pimedusest lõputusse pimedusse — ja siis võis ta käe välja sirutada ning puudutu kleite otsekui hõbedasi ja sametisi kõisi, mille abil ta sai ennast sest vormitu hallusest tagasi kindlatesse raamidesse tõmmata, tagasi aega ja ruumi, kontakti, ellu. Lillian libistas käed üle kleitide, tundis peopesa all riide puudutust ja tõusis üles püsti, kõndis toas edasi-tagasi, tihti peale alasti, ja kleidid ümber ritsesid teda nagu sõbrad, rippusid riidepuudel mõõda seinu kapiuks, ja kummutil reas seisis tema kõrgekontsälised kingad mustad ja kuldsed ja kastanikarva, otsekui oleks hulk elegantsid Botticelli ingleid nad sinna maha jätanud, et korraks Saint-Chapelle'i keskõisele palvusele lennata ning alles koidikul tagasi pöörduda. Ainult naine suudab mõista, mõtles Lillian, mille lohtu võib pakkuda niisugune tühi asi kui kübar. Ta uitas ja hõlmas oma asjade vahel ringi, hoidis brokaati vastu kuuvalgust, pani tillukese kübara pähe ja proovis mõnd kingapaari vahel ka kleiti, seisatas kahvatus valguses peegli ees ja puud pilgu matti heistusse, uuris oma nägu ning õlgu, kas neis pole juba varisemise märke, silmitses rindu, kas need pole ehk lohtu venenud, ja jalgu, kas ehk reitelt võib välja lugeda seesmisest kurtumise jooni. Veel mitte, mõtles ta, veel mitte, ja jätkas hõlmetult müstilist mängu, võttes järgmise kingapaari, järgmise

õõnukese, mille puhul jääb mõistatuseks, kuidas too üldse lohtu püüab, mõne neist vähestest ehetest, mis tal oli ja mis ei olnud maagilist võlu omavat, vaatas taas kujutist peegli ees ja talle vastu naeratas ja vastu küsis ja vastu vaatas, nagu oleks ta midagi sellist, millest Lillianil endal aimugi polnud.

Clerfayt ei saanud temalt enam silmi, kui nad uuesti kohtuti. Muutus oli sedavõrd suur. Clerfayt oli Lillianile helistunud alles kolmandal päeval pärast Pariisi jõudmist — otsekui ta ei oleks kohust täites, milles ei puudunud ka kübe uudishimu, nagu kavatsenud jääda tunniks. Ta jäi terveks öhtuks. Kõhus polnud ükski riides, seda märkas Clerfayt kohe. Ta oli näinud ta jooksul rohkesti naisi, kes riietusid hästi, ja riiete alal oli ta näinud Morelli rohkem kodus kui mõnigi drillimishull seersant apprevalljakul. Lillian ise oli muutunud. Clerfaytile näis, et kui ta mõni nädala eest oli lahkunud veel pooleldi plikalikust, pisut

hõbedast ja ebaküpselt olendist, leidis ta nüüd eest vastupuhkust, kelles noorusliku värskuse kõrval oli aga juba tubli mõistus väga ilusa naise maagilist enesekindlust. Clerfayt oli muutunud Lilliani hüljata, nüüd oli ta rõõmus väljavaate ees teda ehk veel enesele võita. Lahusoleku vältel oli Clerfayt ületähtsustunud ja endamisi liialdanud neid Lilliani omadusi, mis andsid talle teatava provintsliku maigu — ebakõla sisemise intensiivsuse ja kindlusetu vormi vahel, mida Clerfayt oli pidanud hüsteerilise moodumuseks. Nüüd polnud sellest enam jälgegi järel. Clerfayt loitles rahulikult ja väarikalt, ja Clerfayt teadis, kui haruldane see oli. Tihti kohtas hõbedases kooses kõige odavamate

nooruses nähti seesmist palangut, mida see ju osaliselt oli, kuni kaine arvestus ning saatusele alistumine tulukese lohtu timestas — kuid siin oli lugu teine. Kuidas ta seda varem ei märganud? Ta oli seda küll aimanud, mitte aga tunnistanud. Talle tundus, nagu oleks ta näinud forelli liiga kitsas akvaariumis, kes seal abitult küljelt küljele rübeles, põhjast taimide juurtega välja kiskus ja muda üles keerutas: nüüd korraga et abistanud teda enam klaasruudud ja kivid — ta oli leidnud poole, kuhu ta kuulus, ja ta ei rabelnud enam, ta mängles oma enesega kütuse ja vikerkaarvärvidega, mis veiklesid ta siledal seljal nagu keravälgud.

«Ouu Gaston kavatses minu auks peo korraldada,» sõnas Lillian paar öhtut hiljem.

«Loesti?»

«Jah. Ta tahab mind mehele panna.»

«Ikka veel?»

«Rohkem kui kunagi! Ta ei kardä mitte üksnes minu, vaid ka enese laostumist, kui ma kleitide ostmist jätkan.»

Nad istusid taas Grand Vélouris. Ja nagu eelmiselgi korral, tõi kelner neile nüüdki merikeelt röstitud mandlitega, millele nad vale nad jõid seegi kord varsket Montrachet'd. «Sa oled Rooma sõnaahtraks jäänud,» lausus Lillian.

Clerfayt tõstis pilgu. «Sooh?»

Lillian naeratas. «Või on selles süüdi naine, kes äsja sinu armukade?»

«Milline naine?»

«Kas ma pean teda siis sulle tõepoolest näitama?»

Clerfayt ei olnud Lydia Morelli saabumist hoomanud. Aasta nüüd märkas ta naist. Mis, pagana pihta, ta just siit pidi tulema? Clerfayt ei tundnud meest, kes Lydiaga kaasas oli, kuid teadis, et tolle nimi on Johnson ja et ta on väga rikas. Lydia polnud nähtavasti minutitki aega kaotanud, pärast seda kui ta talle hommikul oli öelnud, et ta ka täna õhtul vaba ei ole. Ta taipas Clerfayt, miks Lydia just siia oli tulnud — aasta tagasi olid nad sageli siin koos istunud. Lemmikrestoranidega polnud ettevaatlik olema, mõtles ta vihaselt.

«Kas sa tunned teda?»

«Nagu paljud teisedki; ei rohkem ega vähem.»

Clerfayt pani tähele, et Lydia ei lasknud Lilliani silmist mööduda. Et talle oli juba sajafrangise täpsusega teada, milliseid riideid Lillian kandis, kust need pärit olid ja palju maksid. Clerfayt oli veendunud, et Lydia oli ära hinnanud ka Lilliani kingad, olgu need et ta neid ei näinud. Selles suhtes oli Lydia selgeltnägija. Clerfayt oleks olukorda vältinud, kui ta selle peale oleks tulnud, nüüd, kus teine seal oli, otsustas ta sellest kasu lõigata. Lillianil ei olnud reageeringud on ikka kõige mõjusamad. Üks selliseid konkurente. Kui Lillian armukadetsena hakkaks, siis see oleks parem.

«Ta on väga hästi riides,» lausus Lillian.

Clerfayt noogutas. «Ta on selle poolest tuhtud.»

Järgmisena ootas Clerfayt märkust Lydia vanuse kohta. Lydia oli neljakümne, ent nägi päevavalgel välja kolmkümmend ja õhtul kakskümmend viis, kui valgus oli soodne. Ja kaalid, kus Lydia käis, olid alati soodsalt valgustatud. Märku Lydia vanuse kohta aga ei tulnud. «Ta on ilus,» ütles Lillian. «On see vahekord?»

«Ei ole,» vastas Clerfayt.

«Siis olid küll rumal.»

Clerfayt jäi Lillianile üllatunud otsa vaatama. «Kuidas nii?»

«Ta on väga ilus. Kust ta pärit on?»

«Ta on itaallane.»

«Roomast?»

«Jah,» vastas Clerfayt. «Roomast. Miks sa seda uurid? Oled sa armukade?»

Lillian pani klaasi kollase Chartreuse'iga rahulikult lauale. Clerfayt,» vastas ta. «Ma ei ole armukade. Mul pole armukadeid lihtsalt aega.»

Clerfayt vaatas teda suuri silmi. Iga teise naise puhul pidi ta olema valeks; ent Lilliani sõnades ta ei kahelnud. Lillian teadis seda tõsiselt, ja nii see ka oli. Clerfaytile tegi see üha rohkem vahet, ilma et ta oleks teadnud põhjust. «Räägime paari minutit muust.»

«Miks? Kas sellepärast, et sa ühe teise naisega Pariisi tagasi tulud?»

«Jah, Kust sa sellise absurdse asja võtad?»

«See pole siis õige?»

Clerfayt kõhkles vaid viivu. «Jah, see on õige.»

«Sul on hea maitse.»

Clerfayt vaikus ja ootas järgmist küsimust. Ta oli otsustanud, et ta ei tahaks tulla tõtt kõnelda. Veel kahe päeva eest oli ta arvanud, et ta saaks vahekorra Lillianiga niisama pealekauba; nüüd, kui ta neid mõlemaid kõrvuti nägi, soovis ta olla vaid koos Lillianiga. Ta teadis, et oli end ise ält vedanud, ja tal oli süda täis; ta teadis ka, et asja ei saanud enam parandada ja kõige vähem aitas siin loogika. Lillian oli tal praegu käest lipsanud, ja ta ei tahtnud seda halvimal moel võitluseta. Tema tagasivõitmiseks ei tahtnud Clerfaytil muud üle, kui teha raskeimat, mis säärases olukorras seisus teha andis — üles tunnistada, ja mitte kaotada.

«Ma ei tahtnud sinusse armuda, Lillian,» ütles Clerfayt.

Lillian naeratas. «See vahend ju ometi ei aita. Niimoodi teevad koolipoisid.»

«Armastuses ei ole täiskasvanuid.»

«Armastus —» lausus Lillian. «Milline suur sõna! Ja mida loote see tähendab!» Ta silmitses Lydia Morellit. «Äsi on palju lihtsam, Clerfayt. Kas hakkame minema?»

«Kuhu?»

«Ma tahan oma hotelli.»

Clerfayt vaikus ja tasus arve. Läbi, mõtles ta. Nad läksid keskmisest uksest, möödudes otse Lydia Morelli lauast, kes ei tundnud Clerfayti märkamagi. Hotelliteener oli parkinud Clerfayti auto kitsas tänavas otse kõnniteele restorani ette. Lillian teadis Giuseppele. «Seal ongi su äraandja. Vii mind nüüd sinna.»

«Ei. Lähme veel Palais Royali. Kas aed on seal lahti?» küsis Clerfayt.

«Võib-olla, mu härra.»

«Ma olen seal käinud,» ütles Lillian. «Mida sa tahad? Biga-antiks hakata?»

«Mine nüüd! Tule minuga kaasa.»

Nad sammusid läbi arkaadide. Oli jahe ja lõhnas tugeva mulla ja kevade järele. Tuul puhus hooti ning oli palju soojasid õõst, mis olid laskunud müüride vahele. Clerfayt jäi seisma. «Ütle midagi. Ja ära käsi mul midagi põhjendada. Ma ei oota seda.»

«Mida siin põhjendada?»

«Kas siis pole?»

«Minu meelest mitte,» ütles Lillian.

«Ma armastan sind.»

«Sellepärast, et ma skandaali ei tee?»

«Ei,» lausus Clerfayt. «See oleks vastik. Ma armastan sind sellepärast, et sa korraldad mulle ebahariliku skandaali.»

«Ma ei tee üldse mingit skandaali,» vastas Lillian ja tõmbas kätt kitsa karusnahkse krae tihedamini ümber kaela. «Ma arvan, et ma vist ei teagi, kuidas see käib.»

Lillian seisis mehe ees ja rahutu tuul sasis ta juukseid. Clerfaytile tundus ta ühtäkki täiesti võõrana, naisena, keda ta polnud ilal tundnud ning kelle ta oli juba kaotanud. «Ma armastan sind,» ütles ta veel kord, võttis Lilliani oma käte vahele suudles teda. Ta tundis Lilliani juuste hõrku lõhna ja kõrmõrkjat parfüümi. Lillian ei puigelnud vastu. Ta seisis mehe embruses, silmad pärani ja äraolevad, justnagu kuulataks ta tuule sosinat.

Clerfayt raputas teda. «Ütle midagi! Tee midagi! Ütle kas või et ma pean ära minema! Löö mind näkku! Ära ainult seisa näkku kipskuju.»

Lillian ajas end sirgu ja Clerfayt lasi temast lahti. «Ma peaksid ära minema?» küsis Lillian.

«Tahad sa siis, et ma jään?»

«Tahta — see kõlab täna õhtul kuidagi jäigalt. Ja üldse, mida sellega peale hakata? Jäik murdub kergesti. Tunned tuult? Mida tema küll tahab?»

Clerfayt ei pööranud temalt silmi. «Mulle näib, et sa mõtled tööpoolest kõike, mida ütled,» sõnas ta mõne aja pärast sügavalt hääningus. Lillian naeratas. «Mis siin imelikku on? Ma ütlen sinu ju sulle, et kõik on palju lihtsam kui sa arvad!»

Clerfayt oli silmapilgu vaht. Ta ei teadnud, mida teha. «Hüva, ma viin sind hotelli,» sõnas ta lõpuks.

Lillian pöördus koos temaga minekule, rahulikult ta kõrvale sammudes. Mis minuga ometi lahti on? mõtles Clerfayt. Ometi täiesti segaduses, olen vihane Lilliani peale ja Lydia Morelli peale, ja ainus, kelle peale vihastada, olen ometi ma ise.

Nad seisatasid auto juures. Samal hetkel astus restoraniukse välja Lydia Morelli koos oma partneriga. Lydia mõtles algul Clerfaytist uuesti mööda vaadata, kuid uudishimu sai tema võitu. Pealegi pidid nad mõlemad seni ootama, kuni Clerfayt

...tänavas külge külje kõrvale pargitud autode rägastikust välja tagurdatakse, enne kui nad oma auto juurde võisid minna. Virtuooslikult hooletu loomulikkusega tervitas ta Clerfayti ja viis talle oma kaaslast. Lydia võime välja uurida, kes ta on ja kust ta tuleb, oli imekspandav. Clerfayt arvas, et ta Lilliani kaitsma, ent veendus peagi selle otstarbetuses. Ta, mil kaks hotelliteenrit kõva kisa ja käre autosid edasi ajasid manööverdasid ja liiklust kinni pidasid ning tema Lydia Morelliga autodest rääkis, arenes naiste vahel süütuna näiv võitlus, milles peitus aga tubli annus teravust ja tapvat armastust. Endasarnase võistleja puhul oleks Lydia kahtlema võtnud, et ta on jäänud; ta oli Lillianist palju vanem ja tunduvat noorem ning õelam — kuid näis, nagu sõdiks ta tuulega. Lillian suhtles temaga nii relvitukstegeva lihtsameelsuse ja nii ennustavusega, et kogu Morelli salakavalus jooksis lihtsasti ta paljastus ründajana ning osutus seetõttu pooleldi lööduks. Ta, kavalier pidi tähele panema, et Lydia oli asjast huvitatud pool. Ja see, kes oli vanem.

«Tule auto, mu härra,» teatas teener Clerfaytile.

Clerfayt sõitis ahtast tänavast välja ja keeras ümber lähima nurgale. «See on sul hiilgav saavutus,» ütles ta Lillianile. «Ta ei tea, kes sa oled, ega seda, kust sa tuled, ega seda, kus sa elad.»

«Kui ta tahab, saab ta selle homme teada,» vastas Lillian rahulikult.

«Kelle käest? Minult?»

«Omblejalt. Lydia ju nägi, kus mu kleit tehtud on.»

«Ja see ei häiri sind?»

«Üldsegi mitte!» sõnas Lillian ja hingas sügavalt sisse värsket õhku. «Sõidame üle Place de la Concorde'i. Täna on pühapäev; purskkaevud on tuledega valgustatud.»

«Mulle tundub, et sind ei häiri üldse miski, või kuidas?» küsis Clerfayt.

Lillian pööras näo mehe poole ja naeratas. «Sügavama mõtlemise eest mitte.»

«Seda ma arvasin. Mis sinuga on juhtunud?»

Ma tean, et ma suren, mõtles Lillian, tundes samal ajal talerna valgust üle näo libisemas. Ma tean seda sinust vahetumult, see ongi kõik, ja sestap kuulen ma seda, mis sinule on teada, kui nuukset ja karjet ja hõiskamist, ja mis sinule on argipäev, on minule armuand ja kingitus. «Vaata, purskkaevud!» ütles ta.

Clerfayt sõitis aeglaselt ümber väljaku. Pariisi hõbehalli kerkisid kõrgele sätendavad joad, mis võlusid end

välja iseendast ning viskusid nartsislikult taas iseendisse sulises, tuhandete aatate pikkust eksistentsi sümboliseeriv lisk troonis helkja teljena kesk põgusaimat kõige põgusamalt purskavat kaevu, ja veejoad viskusid üles taevasse ja hääbuvad balansseerides hetkeks ning hetkeks unustades oma raskust tõve, et siis uuesti alla varisedes laulda maakera vanimat laulu: veekohinat, mateeria igavese muundumise ja indiviidsuse igavese kaduvuse lõputut laulu.

«Võrratu väljak!» lausus Lillian.

«Jah,» vastas Clerfayt. «Kunagi seisis siin giljotiin. Teisel pool löödi Marie-Antoinette'il pea otsast. Praegu purskavad siin purskkaevud.»

«Sõida veel Rond-Point' juurde,» ütles Lillian. «Sealt purskkaevud.»

Clerfayt sõitis Champs-Elysées'd pidi alla. Rond-Point'is ühines vee laulu ja valge vahuga veel ka kollastest tulpade miniatuurne piigimets, kus lilled seisis valvel nagu tääklepreisi sõdurid. «Kas ka see jätab sind ükskõikseks?» küsis Clerfayt.

Lillian ei vastanud kohe. Aeglaselt pööras ta pilgu veejoadinalt ja öölt. Clerfayt piinleb, mõtles Lillian. Kui vähe oleks vajal!

«See jahutab mind maha,» sõnas ta. «Kas sa siis sedamõista?»

«Ei. Ma ei taha mahajahutamist; ma tahan saada kindla tunnet.»

«Seda minagi. Aitab väga palju, kui sa vastu ei pane.»

Clerfayt oleks tahtnud praegu auto kinni pidada ja teda ootada; ent ta ei teadnud, millega see lõpeks. Ta tundis end kadagi veidral kombel petetuna ja ta oleks parema meelega kollaste tulpide peenrasse sõitnud, et need lõmastada ja ümberringi segi paisata ja Lillian kaenlasse haarata ja temaga koos minema kihutada — kuid kuhu? Kuhugi koopasse või duurkasse või hotellituppa — või polegi pääsu sellest alalt. Isetust küsimusest nendes heledates silmades, mis talle ilal pealt otsa ei vaadanud?

«Ma armastan sind,» ütles Clerfayt. «Ja unusta kõik muu. Unusta too naine.»

«Miks siis? Miks ei tohiks sul kedagi olla? Ega sa oma arva, et minagi kogu selle aja ükski olin?»

Giuseppe nõksatas ja suri välja. Clerfayt pani mootori uue käima. «Sa mõtled sanatooriumi?» küsis ta.

«Pariisi.»

Clerfayt põrnitses Lillianile otsa. Lillian naeratas. «Ma ei saaks ei või ükski olla. Ja nüüd vii mind hotelli. Ma olen väsinud.»

«Hea küll.»

Clerfayt sõitis piki Louvre'i, möödus Conciergerie'st ja üles Boulevard St.-Micheli silla. Ta oli vihane ja abitu. Kõige suurem olnud oleks ta Lilliani praegu lõõnud, kuid ta raev oli kadunud. Lillian oli talle tunnistanud ju üksnes seda, mida ta ei tahtnud ja eest oli tunnistanud, ning ta ei kahelnud Lilliani sõnades. Nüüd soovis ta vaid üht, Lilliani tagasi võita. Lillian oli saanud korraga olulisim ja ihaldusväärseim naine, mida ta tundis. Clerfayt ei teadnud, mida teha, ent ometi pidi midagi juhtuma; ta ei saa Lillianist lihtsalt niisama hotelli ukse taga hoida, Lillian ei pöörduks siis enam ilal tagasi, praegu on tal viimane võimalus, ta peab leidma võlusõna, mis Lilliani tagasi viib. Ta peab, muidu astub ta autost välja, suudleb teda hääbuvalt naeratades ja kaob hotelli ukse taha, kus lehkab kalatõugu ja küüslaugu järele, edasi lääpa tallatud kiivakast trepist üles mööda tillukesest letist, mille najal tukub ööportjee, kõrval kõike Lyoni vorsti ja pudel Vin ordinaire'i — Lillian läheks otsa ja viimane, mis ta temast näeks, oleksid tema heledad saleddad allured kitsa koridori hämaruses, kuid need tihedalt kõrvuti üksteisest üles lähevad, ning üleval, oma toas, kasvavad tal ümber kuldsest boolerojakist välja tiivad ja ta lendab läbi õhu minema, viuhki välja, kuid mitte Sainte-Chapelle'i, millest ta temale oli jutustanud, vaid hoopis ülielegantse nõialuua sellesse, mis muidugi ka Balenciaga või Diori firmamärki kannab, kellel Walpurgi ööle, millest võtavad osa üksnes frakkides käivad, kellel kõik kiirusrekordid purustatud, kes vestlevad üksteist kuues keeles, teavad kõike Platonist Heideggerini ning on peale selle veel klaverivirtuoosid, poksimaailmameistrid ja muud.

Ööportjee haigutas ja virgus. «On teil köögi võtit?» küsis Clerfayt.

«On küll. Soovite mineraalvett? Või šampanjat? Või õlut?»

«Looge meile külmutuskapist karp kalamarja.»

«Sinna ma kahjuks ligi ei pääse. Ainult madame'il on selle võti.»

«Siis tuleb teil lipata nurga peale Laperouse'i. Toote sealt õige karbi. See paik on veel lahti. Meie ootame siin. Ma võtan teile veekorra seniks üle.»

Clerfayt tõmbas taskust raha. «Ma ei taha kalamarja,» lausub Lillian.

«Mida sa siis tahad?»

Lillian kõhkleb. «Clerfayt,» vastas ta lõpuks. «Seni pole mul mees nii hilja minu juures olnud. Ainult seda sa ju teada saad?»

«See on õige,» sekkus portjee. «Madame tuleb alati üksikult. Ce n'est pas normal, monsieur. Kas toon teile šampanjat? Meil on veel kolmekümne neljanda aasta Dom Perignoni.»

«Siis tooge seda, te kullatükk,» hüüdis Clerfayt. «Ja mis süüa pakute?»

«Ma tahan tükikest seda vorsti.» Lillian osutas portjeele.

«Ma annan oma jao teile, madame. Köögis on teda veel laht.»

«Tooge parem köögist,» ütles Clerfayt. «Ja musta leiba tükk Brie' juustul»

«Ja pudel õlut,» ütles Lillian.

«Kas te šampanjat ei soovigi, madame?» Mehe nägu vahtis pikaks. Ta mõtles oma protsentidele.

«Dom Perignoni igal juhul,» täpsustas Clerfayt. «Kas ainult minu jaoks. Ma tahan midagi pühitseda.»

«Mida siis?»

«Tunnete võitu.»

Clerfayt seadis ennast portjeelooži istuma.

«Hakake nüüd minema! Ma passin senikaua peale.»

«Kas sa üldse oskad kõrgemat seltskonda teenindada?»

«Loomulikult. Sõjas õppisin ära.»

Lillian nõjatus küünarnukkidega letile. «Sõjas õppisid paljusid asju, mis?»

«Enamiku. Sõjal pole ju õieti lõppu olnudki.» Clerfayt näitas tellimuse veepudelile ja ühe ärasõitja soovi, et teda kell hommikul äratataks. Seejärel andis ta hämmeldunud kiilasid mehele kaheteistkümnenda numbri ja kahele noorele lannale tubade kakskümmend neli ja kakskümmend viis võtme. Tänavalt taarus sisse võrdlemisi purjus mees ning uuris, kas Lillian on vaba ja palju ta maksab.

«Tuhat dollarit,» ütles Clerfayt.

«Ükski naine pole seda väärt, sa igavene lollpea,» vahtis mees ja kadus jälle kaldapealsesse õhe.

Portjee jõudis pudelite ja vorstiga tagasi ning avaldas võrdlemisi kord valmisolekut Tour d'Argent'is või Laperouse'is ära käia, kuid veel midagi tarvis peaks olema. Tal olevat ka jalgratas varul.

«Eks homme näe,» lausus Clerfayt. «Kas teil on veel midagi tuba vaba?»

Mees tunnistas teda segaduses, nagu oleks Clerfayt mõistagi kaotanud. «Aga madame'il on ju tuba.»

«Madame on abielus. Minuga,» lisas Clerfayt, mis viis mehe kesse uuesti segadusse, nii et ta nähtavasti üldse ei taibanud, mistarvis oli tellitud siis Dom Perignon.

«Tuba number kuus on vaba,» kostis ta viimaks. «See on olemas madame'i kõrval.»

«Kena. Viige kõik asjad üles.»

Mees pani üleval kandami lauale, ja kui oli saanud kopsa jootraha, teatas, et võib oma rattaga öö otsa nende teenistusse

le. Clerfayt kirjutas talle sedelile järgmiseks hommikuks hommikust, arst ja mõned muud tarbed muretseda ja need tema ukse alla. Mees lubas korralduse täita ja lahkus. Korraks tuli Clerfayt ning tõi jääd, seejärel kadus ta lõplikult.

Lillian vahtis, et ma ei näe sind enam iialgi, kui sind täna hommikul jätan,» lausus Clerfayt.

Lillian istus aknalauale. «Mina mõtlen seda igal ööl.»

«Mida?»

«Et ma olen kõike viimast korda.»

Clerfaytil tõmbus süda krampi. Lillian paistis korraga väga kurb, pehme profiil öötaeva taustal — üksikuna, mitte mahajäetuna. «Ma armastan sind,» ütles Clerfayt. «Ma ei tea, kas see on võimalik, aga nii see on.»

Lillian ei vastanud. «Sa tead, et ma ei ütle seda sulle tänase õhtu pärast,» ütles Clerfayt ega aimanudki, et valetas. «Unusta see tänane õhtu. See oli vaid juhus ja lollus ja suur eksitus.»

«Et tahtnud sind mingil juhul haavata.»

Lillian vaikis veel tükk aega. «Mulle tundub, et teatud mõtlemine ma haavamatu,» ütles ta seejärel mõtlikult. «Tõepoolest. Võib-olla see peab hüvitama muud.»

Clerfayt ei teadnud, mida vastata. Ta sai ebamääraselt aru, mida ta mõtles; ometi tahtnuks ta uskuda vastupidist. Ta vahtis Lillianile otsa.

«Kui nakk on öösel nagu teokarbi sisekülge,» ütles ta. «See tundub, et ei neela valgust, vaid kiirgab tagasi. Tahad sa tõesti öösel juua?»

«Jah, Anna mulle ka tükike seda Lyoni vorsti. Koos leiva- ja õunaga. Kas sa ei tõi seda?»

«Miski ei häiri mind enam. Mul on praegu niisugune tunne, et ma ei taks ma eluaeg tänast õhtut oodanud. Teispool seda mõtlemist ja küüslauguhaisuga valvurikonkut seal all ei olegi midagi. Me pääsesime sealt veel äärepealt ära.»

«Arvad?»

«Jah. Kas sa ei kuule, kui vaikseks kõik on jäänud?»

«Sina ise oled vaikseks jäänud,» vastas Lillian. «Sest sa ei ole oma tahtmise saanud.»

«Kas olen? Mulle näib hoopis, et olen moeateljeesse sattunud.»

«Oo, minu vaikivad sõbrad!» Lillian heitis pilgu toas laiali heidetud kleitidele. «Nad on pajatanud mulle öösiti muinasjutu- ja balladest ja karnevalidest. Kuid täna õhtul ei vaja ma midagi. Kas korjan nad kokku ja panen kappi?»

«Jah, ripuvad. Mida nad sulle jutustasid?»

«Kõiksugu asju. Pidudest ja linnadest ja armastusest. Ja ka mehest. Ma pole kunagi merd näinud.»

«Me võime sinna sõita,» Clerfayt ulatas talle klaasi külma

õllega. «Mõne päeva pärast. Mul tuleb Sitsiiliasse minna. Või sõidule. Aga ega ma seal võida. Tule minuga kaasa!»

«Tahad sa alati võita?»

«Vahel kulub see ära. Idealistid võivad rahaga suuri ette võtta.»

Lillian naeris. «Ma räägin seda onu Gastonile.»

Clerfayt silmitses väga õhukesest hõbebrokaadist kleitiga, lebas voodipeatsis.

«See kleit on Palermo jaoks otsekui loodud,» sõnas ta.

«Ma kandsin teda siin mõni öö tagasi.»

«Kus kohas?»

«Siin.»

«Üksi olles?»

«Üksi, kui teada tahad. Ma pidasin pidu koos Sainte-Chapelle'i, pudeli Pouilly, Seine'i ja kuuga.»

«Enam ei jää sa üksi.»

«Ma ei olnudki üksi, nii nagu sina seda mõtled.»

«Ma tean,» ütles Clerfayt. «Ma räägin, et ma sind armastan, nagu peaksid sa selle eest tänulik olema — aga ma ei mõtle seda nõnda. Ma väljendan ennast lihtsalt primitiivselt, kuna olukord on minu jaoks nii uudne.»

«Sa ei väljenda primitiivselt.»

«Iga mees teeb seda, kui ta ei valeta.»

«Tule,» ütles Lillian. «Ja ava oma Dom Perignon. Lõuast vorsti ja õllega oled sa minu jaoks liiga kõhklev, liiga tavaline ja liiga labaselt filosoferiv. Mis sa nuusutad? Mille järele me lõhnan?»

«Küüslaugu, kuu ja valede järele, millele ma aga jälile ei saa.»

«Jumal tänatud! Tulgem maa peale tagasi ja jäägemgi siin na. Täiskuuga kipub inimene hõlpsasti lendu tõusma. Ja muistustel pole ka raskustungi.»

...mähkmed laulis. Clerfayt kuulis seda läbi une. Ta ärkas ja hakkas ringi käia. Võttis aega, enne kui talle selgus, et ta on siin. Päikesekiired ning valgete pilvede ja vee kilgenemine veeklesid laes ja tuba paistis ülepea olevat tagurpidi keeratud. Helerohteline satäänvolang ääristas tekki. Vannitoa ukse avati ja akengi avatud, nii et Clerfayt võis näha teisel pool akna vaslasaknal rippuvat kanaarilinnu puuri. Veidi kaugemal akna laua taga võimsate rindade ja kollaste juustega naine, kes kuivõrd Clerfayti silm seletas — mitte enam hommikuks, vaid juba lõunasööki, mille juurde kuulus ka pool pudelit punast veini.

Clerfayt otsis kella. See polnud meelepate; kell näitas kaks tundi ja polnud juba mitu kuud järjest nii kaua maganud ning tundis niidid korraka näpistavat nälga. Ettevaatlikult avas ta kella. Lavel lebas pakike asjadega, mis ta eelmisel õhtul oli tellinud. Ooportjee oli sõna pidanud. Clerfayt tegi paki lahti, lasi välja jooksma, pesi end ja riietus. Kanaarilind laulis endiselt. Blondiin oli asunud õunakoogi ja kohvi kallale. Clerfayt istus jorpoolse akna alla. Liiklusmelu käis täistuuridel. Raamatute kaunistid olid avatud ja helklevas päikesepaistes paistis puksijr, klähviv spits seljal. Clerfayt küünitask ettepoole ja nägi kõrvalaknal Lilliani siluetti. Lillian kummardus keskenmööda ja tähelepanelikult ilmet aknast välja, märkamata, et Clerfayt teda jälgis, ja lasi nööri otsa kinnitatud lamedat korvikat alla. Restorani ukse ees oli austrikaupmees oma kastid laiali heitnud. Too paistis protseduuri juba tundvat. Korvike jõudis aknani, ta vooderdas selle niiske adrugaga ja vaatas üles. «Marengi? Või belone? Belonid on täna muidu etemad.»

«Kui beloni,» vastas Lillian.

«Kaksteist,» ütles Clerfayt.

Lillian pöördus ümber ja naeris. «Kas sa hommikust ei söö?»

«Jah, neid seal. Ja apelsinimahla asemel kerget Pouillyd.»

«Jah, siis kaksteist?» küsis austrikaupmees.

«Kaheksateist,» vastas Lillian, ja Clerfayti poole vaadates ütles: «Tule minu tuppa ja võta vein kaasa.»

Clerfayt tõi restoranist padel, Poullyd ja klaasid. Ta lõi leiba, võid ja tüki küpset Pont l'Évêque'i.

«Teed sa tihti nii?» küsis ta.

«Peaaegu iga päev.» Lillian osutas mingile kirjale. «Ühes mees toimub onu Gastoni juures dinee. Kas tahaksid ka tulla?»

«Ei.»

«Kena. Pealegi saboteeriks see ettevõtmise eesmärgi poolest mind rikkale mehele. Või oled sina rikas?»

«Rikas ikka ainult paariks nädalaks. Kas sa abiellud mees on küllalt rikas?»

«Vala mulle veini,» vastas Lillian. «Ja ära albi.»

«Sinust usun ma kõike.»

«Mis ajast peale?»

«Ma mõtlesin sinu üle järele.»

«Millal?»

«Magades. Sinu puhul ei või millelegi kindel olla. Sina teiste seaduste järgi kui mu ülejäänud tuttavad.»

«Hüva,» sõnas Lillian. «See ei tee kunagi halba. Mida tänas päeval teeme?»

«Täna päeval tuleme koos minuga Ritz Hoteli. Seal ootab julises nurgakeses ajakirju sirvides veerandtunnikese, kuni üleväljal oma toas ära käin ja riided vahetan. Seejärel lähen lõunat sööma, siis õhtust, siis jälle lõunat ja veel kord lõunat — sabotaaziks onu Gastoni ülehommesele dineele.»

Lillian vaatas aknast välja ega vastanud. «Kui sa lähed sinuga ka Sainte-Chapelle'i,» lisas Clerfayt. «Või Notre-Dame'i või ehk isegi mõnda muuseumi, sa sinisuka ja kreeka hetääri hilisaegne ohtlik kombinatsioon, mis Bütsantsi laanega areenilt kadus. Olen valmis koguni Eiffeli torni juurde minema või Seine'i laevatuuri kaasa tegema.»

«Seine'il olen ma juba käinud. Mulle pakuti seal mingi tapamaja omaniku armukese staatust ühes kolmeloalise korteriga.»

«Ja Eiffeli tornis?»

«Sinna lähen ma sinuga, mu armsam.»

«Seda ma loodan. Oled sa õnnelik?»

«Mida see tähendab?»

«Kas sa ikka veel ei tea? Aga kes seda üldse teab? Võib-olla tähendab see noateral tantsimist.»

Lillian lahkus onu Gastoni dineelt. Vikont de Peystre tois autoga hotelli. Lillian oli veetnud hõrgutavate roogade kaudu masendavalt igava õhtu. Külalisteks olid paar naist ja kuni

lineenutasid olemuselt siile — sedavõrd uudishimulikkust ohkus neist. Meestest olid neli vallalised, kolm kaks neist noored, vikont de Peystre kõige vanem. «Kokkumõeldam! Misparast te vasakul kaldal elate?» küsis Lillian. «Mõistlikust põhjustel?»

«Juhuse tõttu. See on parim põhjus, mida ma tean.»

«Te peaksite elama hoopis Place Vendôme'il.»

«Ei, allatav,» märkis Lillian, «kui jätaks kõik minust paremaks, kus ma elama peaksin.»

«Place Vendôme'il, korter, mida ma ei kasuta. Tege-
võib-olla moodsalt sisustatud ateljee.»

«Kas tulriksite selle mulle?»

«Miks mitte?»

«Ja palju see maksab?»

«Kui sa ei ole selja sirgu. Milleks kohe rahast rääkida? Te võite selle korteri ikka enne üle. Ja kui ta teile meeldib, siis võite selle kasutada.»

«Mina mingite tingimusteta?»

«Kui sa soovid,» vastas Lillian. «Loomulikult oleks väga hea, kui te teinekord minuga koos ohtustaksite — aga seegi on võimalik.»

«Kui sa ei ole,» ütles Lillian. «Üllad inimesed pole ilmast veel kadunud. Kui sa ei taha, et teile sobiks seda vaatama tulla? Kas homme? Või ma tuleksin järgi tulla, et ühiselt sööma minna?»

«Kui sa ei taha,» vastas Lillian. «Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna? Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna?»

«Kui sa ei taha,» vastas Lillian. «Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna? Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna?»

«Kui sa ei taha,» vastas Lillian. «Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna? Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna?»

«Kui sa ei taha,» vastas Lillian. «Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna? Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna?»

«Kui sa ei taha,» vastas Lillian. «Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna? Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna?»

«Kui sa ei taha,» vastas Lillian. «Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna? Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna?»

«Kui sa ei taha,» vastas Lillian. «Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna? Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna?»

«Kui sa ei taha,» vastas Lillian. «Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna? Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna?»

«Kui sa ei taha,» vastas Lillian. «Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna? Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna?»

«Kui sa ei taha,» vastas Lillian. «Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna? Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna?»

«Kui sa ei taha,» vastas Lillian. «Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna? Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna?»

«Kui sa ei taha,» vastas Lillian. «Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna? Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna?»

«Kui sa ei taha,» vastas Lillian. «Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna? Kui sa ei taha, et ühiselt sööma minna?»

ümbritseda teid keskkonnaga, mida te väärite. Ning mul
meest, kes pole enam kaugeltki noor: sinne elu võib näida
• küll hurmav, ometi on ta kaotatud aeg teie jaoks. Sest see, mis
teie vajate, on luksus. Suur luksus. Vabandage mind kol-
mendi pärast, kuid mul on selles suhtes terased silmad. 10
ööd, mademoiselle.»

«Kas onu Gaston ol' õhtu heaks palju vaeva näinud?» küsis Clerfayt, veel enne, kui ta sisse sai astuda.

«Ma ei hooli enam sellest.»

«Jah,» kostis Clerfayt. «Sa võõrutad mind halbadest kohtadest. Joomine ei paku enam mõnu. Vahemalt mitte ilma sünnita.»

«Jah. Võistluste vahepeal. Ja eriti pärast õnnetust. Argu ma arvan. Või et enda eest pageda. Nüüd on sellega lõpp. Pärastlõunal käisin Sainte-Chapelle'is. Homme lähen Clamuse muuseumi. Üks mu tuttav, kes meid koos on näinud, kinnitab, et sa sarnanevat daamiga, keda on kujutatud koos üksikarv sealsetel gobeläänidel. Sul on suur menu. On sul veel tahtnud kuhugi minna?»

«Täna õhtul olid sa külas kodanlusel, kelle meelest elu peab olema mugav, dub kõõgi, salongi ja magamistoaga ega sarnane üldsegi mitte küttega, vaid puhvis purjekaga, mis iga hetk võib uppi lennata. Sa pead olema valmis sellest kõigest korralikult välja puhkama.»

«Sinu seltsis pole seda vajagi. Vahest tahaksid siiski väike ringsõidu teha?»

«Igapäev läinavasse ja igasse lokaali, mis sul iganes pähe
 100. Sa oled täna jumalikult riides — onu Gastoni kosilaskan-
 11. Tallidele mõeldes arutu raiskamine. Ainuüksi selle kleidi pä-
 12. peanuu välja minema — isegi kui sa vastu punnid. Riided
 13. (to laud.)»

Ueltnyit tõi Giuseppe kaldaäärsest rüsinast välja ja ootas
maani hotelli ukse ees. Parajasti suleti kõrvalasuvat resto-

1. Lydia Morelli. Ta oli enne oma kavalieri restoranist

10. 1. heitis valge karusnahkse boa otsapidi üle öla. «Nii et
1000 tulli Vordlemisi koduvillane, mu armas. Mingi noore tübu-
kale

«Ovi! Too rumal laps oma loapugerikuga selles paigas ja
1. lõunaga-kleidiga!»

...või kolme? Ja mulle tundus, et tal on neid vähemalt
olema meen. Sedavõrd erinev näeb ta nendega iga kord

«Kui sa ei pidanud sellest ammu üle olema?»

... minutit hiljem saabus Lillian. «Just äsja öeldi mulle, et oled vaga veetlev isik,» lausus Clerfayt. «Ma pean sind olema eest peitma hakkama.»

«Kas oli igav oodata?»

«...olnud. Kui inimene pole kaua midagi oodanud, siis teeb ta talle uudne kogemus kümme aastat nooremaks. Või koguni kakskümmend. Veel üsna hiljuti arvasin, et ma ei oota enam midagi mudagi.»

•Minu olen terve oma elu oodanud.» Lillian seiras kreemika-
 lise pitsides naist, kes ühe kiilaspea saatel restoranist lahkus;
 ta oli pählisuurustest teemantidest kaelakee. «Küll särab!»
 ütles ta.

Clerfayt ei vastanud. Ehted oli ohulik valdkond; kui Lillian
kiindub, siis leidub hulgaliselt mehi, kes suudavad tema
paremini rahuldada kui Clerfayt.

«Mitte minu silmis,» lisas Lillian naerdes, otsekui lugema mehe mõtteid.

«Kas see on sul uus kleit?» küsis Clerfayt.

«Jah. Täna sain kätte.»

«Kui palju sul neid nüüd on?»

«Koos sellega kaheksa. Miks sa seda küsid?»

Lydia Morelli näis õigesti informeeritud olevat. See, et kolm ütles, käis asja juurde.

«Onu Gaston saab rabanduse,» sõnas Lillian. «Ma saan arved talle. Aga nüüd sõidame Pariisi parimasse ööklubis, on õigus. Riided kohustavad!»

«Kas külastame veel mõnda lokaali?» küsis Clerfayt. Kell neli öösel.

«Veel ühte,» vastas Lillian. «Või oled väsinud?»

Clerfayt teadis, et ta ei tohi Lilliani käest sama küsida.

«Seni mitte,» lausus ta. «Tunned sa ennast hästi?»

«Suurepäraselt.»

«Kena, siis käime veel ühest ööklubist läbi. Kus mängivad mustlased?»

Montmartre ja Montparnasse vappusid endiselt sõjaajal palavikus. Kabareede ja ööklubide kirevad urud virvendasid justkui vee all. Tegelikult olid nad kõik üksteise analoogid, üks lõputu kordus, šabloon, ning Clerfayt tundnuks ilma Lillianita kohutavat igavust — ent Lillianile oli see uudne, ta näinud asju nõnda, nagu need olid või nagu nad mõjusid, nõnda, nagu ta neid näha tahtis ja nägigi. Arutult kallid loomad muutusid tema silmis elutule lahvanguiks, jootrahannid orkestrandid mängisid ta meeltes unelmkontserte, ning salakavalad mis kubisesid gigolotest, uusrikastest, kahtlase väärtusega narkoterahvastest ja teistest tüüpidest, kes ei tahtnud koju minna, kuna ei teadnud, mida seal peale hakata, või kes lootsid leida siit põgusat seiklust või kasulikku äritehingut, kehastasid ta eksistentsi hüljgavat bakhanaali, sest ta tahtis seda ja pärast oli ta siia tulnud.

See'p see ongi, mõtles Clerfayt, see'p see ongi, mis teda teistsuguseks teeb kui kõik need inimesed, kes siin istuvad. Ta ei tühkavad seklusi ja äri ja natukest lustivat lärmi, et oma see on tähtjust täita — tema on elu peale väljas, ikka ja ainult elu peal ja ta jahib seda kirglike jahimehena nagu mõnd valget hirve, muinasjutulist üksisarve, ta küüb seda nõnda visalt, et see näib tab, ta ei tunnista mingeid tõkkeid ega vaata korvale, ja kui end siis tema kõrval kord vana ja paadununa, kord päris lapsena kuna tunded, kerkiavad ühtäkki su ette ammuste aastate tagant.

olnud, hõllandused, üle kõige aga, otsekui välgusähvatus mõttel, igipõline äratundmine elu ainulaadsusest.

Mustlased olid koondunud ümber laua, keha ettepoole kumades ja mängisid sametiste silmade särades. Lillian kuulas andumata, temale on see midagi ehedat, mõtles Clerfayt, avar pusta, ootustev kaevas, üksindus, esimene tuleleek, mille äärest inimlikkust otsis, ja isegi vanim, kulunuim, sentimentaalseim kogupühendas talle kogu inimkonna laulu, itku elu ja surma vabast vastuolu pärast. Lydia Morellil näis õigus olevat, et see Lillianil kodukootus, ent tulise pihta, see teda just jumaldamata.

«Ma olen täna vist liiga palju joonud,» sõnas Clerfayt.

«Mis on liiga palju?»

«Kui iseenast enam ära ei tunne.»

«Sellest juhul tahaksin alati liiga palju juua. Sest ma ei salli unustada.»

Lillian ei kohku millegi ees tagasi, mõtles Clerfayt. Nii nagu ta on talle elu peegelpilti kujutab, leiab ta ka igas labasuses, mis sellel kahtlemata oli, kui teda esimest korda öeldi, et ta pole oli värske. Milline piin! Ta teab, et ta on määratud surmale, aga ta on selle endale sisse võtnud nagu mõni teine moraal, ja see muudab tema jaoks kõik, ta ei karda enam midagi, ta ei pole pühaduseteotus, miski pole labasus ja — kurat võtab asja ma omeli konutab siin ja väriseb, selle asemel et mõelda koos temaga tollesse ennastunustavasse pöörisesse?

«Ma jumaldan sind,» ütles Clerfayt.

«Aga korda seda nõnda sageli,» vastas Lillian. «Selleks peaksid olema kottumatu olema.»

«Suu puhul mitte.»

«Lille seda ikka,» sõnas Lillian. «Ma vajan seda nagu õhku.»

Clerfayt naeris. «Mõlemad klapivad. Aga kellel on sest soojem külma! Kuhu me nüüd läheme?»

«Hotelli. Ma kavatsen sealt ära kolida.» Clerfayt otsustas minna mitte millegi üle imestada.

«Häva. Läki siis asju pakkima,» ütles ta.

«Kõik on juba pakitud.»

«Ja kuhu sa kolid?»

«Lähed hotelli. Juba teist päeva helistab keegi mulle umbes kolm korda päevas. Mingi naischaal käsib mul tagasi kobida sinna, et tulla — ja nõnda edasi.»

Clerfayt vaatas talle uurivalt otsa. «Kas sa ööportjeega oled kokku, et ta telefoni ei ühendaks?»

«Olen küll. Aga sellest pole kasu. Näiteks eile ütles helistaja, et ta on mu ema. See naine kõneleb aktsendiga, ta pole tõeliseltlane.»

Lydia Morelli, mõtles Clerfayt. «Miks sa mulle sellest pole rääkinud?»

«Milleks? Kas Ritz on täis?»

«Ei ole.»

«Tore. Onu Gaston langeb homme minestusse, kui ta kuskus ma elama hakkan.»

Lillian ei olnud pakkinud. Clerfayt laenas ööportjeelt hea suure kohvri, mille oli taganemisel maha unustanud üks saksa major, ja ladus Lilliani rõivad sinna sisse. Lillian istus vana naeris. «Mul on kahju siit lahkuda,» ütles ta. «Mulle ei kas siin väga meeldima. Kuid mu kiindumused pole egoistlikud. Mõistad?»

Clerfayt tõstis pea. «Kardan, et mõistan. Sul pole kellestki loobuda.»

Lillian naeris taas, jalad pikalt välja sirutatud, veiniklaas käes. «Asi pole selles. Pärast seda, kui ma sanatooriumist tulisin, võin minna, kuhu tahan.»

Täpselt samuti läheb ta ära võib-olla ka minu juurest. Nüüd vahetaks hotelli. «Too saksa major on jätnud siia oma mõõgaga sõnas Clerfayt. Ilmselt on ta selle suure taganemistulude maha unustanud, mis on saksa ohvitseri kohta äärmiselt tavatu asi. Las jääbki siia kohvrissi. Muide, sa oled šarmani kombel purjus. Onneks reserveerisin ma sulle Ritzis juba kolme päeva tagasi toa. Muidu läheks sul täna raskeks Concierge äärde üle kolida.»

Lillian hõlgas majori mõõga ja andis istudes au. «Sa näed, did mulle. Miks ma sind kunagi eesnimelpidi ei kutsu?»

«Keegi ei tee seda.»

«See oleks hea põhjus vastupidi talitada.»

«Valmis,» ütles Clerfayt. «Kas soovid saabli kaasa võtta?»

«Las jääb siia.»

Clerfayt pistis võtme lukuauku ja ulatas Lillianile maali.

«Olen ma liiga kõhn?» küsis Lillian.

«Ei, minu arvates oled sa koguni paar naela juurde võtnud.»

«Kõik muu ongi ebaoluline,» pomises Lillian.

Nad lasid kohvrid taksosse viia, mis nende järel Ritz'i poole suundus.

«Kas minu tuba jääb Place Vendôme'i poole?» küsis Lillian.

«Jah. Mitte Rue Camboni äärde.»

«Kus sa ise elasid, sõja ajal?»

«Rue Camboni poolses küljes, pärast vangilaagrist tulekut. See oli suurepärane pelgupaik; sealt ei osanud keegi mind otsida. Minu vend elas samal ajal saksa tiivas, mis jäi Place Vendôme.

Me oleme elsaslased. Kuid mu venna isa oli sakslane, ta oli prantslane.»

«Kas sa vend sind siis kuidagi kaitsta ei saanud?»

«Ei,» naeris. «Tal polnud aimugi, et ma siin elan, ning ta oma meelega oleks ta tahtnud, et ma Siberis olen. Mida sa sellest saad? Seda parem. Näed sa, missugune taevast? Varsti on see talv. Kuuled lindude laulu? Linnas kuuleb neid üksnes tellanjal. Loodussõpradel tuleb ööklubides vastu pidada, kui nad koduteel rästaste sädinat nautida.»

«Kas sa elad Place Vendôme'ile. Avar hall väljak puhkas sinu vaikuses. Pilvede allservas õhetas tumekollaselt algav päev. Eluajaloolisi arhitektuuriimesid, võiks oletada, et need ehitajad on olnud õnnelikumad kui meie,» sõnas Lillian.

«Kas sa seda?»

«Kas sa vastas Clerfayt. Ta lasi autol treppi veereda. «Mina olen õnnelik,» ütles ta. «Ja see pole mingit tähtsust, kas me oleme selle sõna tähendust. Ma olen õnnelik sellel silmapilvel, selles vaikuses, sellel väljakul, sinuga koos. Ja kui sa oled juba välja puhanud, asume tee. Tasapisi lõunasse. Siisime, vaistlustele, millest olen sulle juba rääkinud: Targa Florenti.»

Targa Florio saja kaheksa kilomeetri pikkune ja ligi tuhat neljasaja kurviga rada oli iga päev paariks tunniks treening sõitjate jaoks suletud. Kuid kuna võistlejad ei lahkunud rida ka vahepealsetel aegadel, et kinnistada mällu iga kurvi ja lüügi gust ja teepinna iseärasust, kummas võimsate mootorite mure aovalgest aovalgoni valkjalt kumava maantee ja maastiku kol

Clerfayti paarimees oli Alfredo Torriani, kahekümne aastane Itaallane. Nad veetsid terve päeva ringrajal. Ohtul olid mõlemad põlenud nägudega, näljaste ja januistena.

Clerfayt oli Lillianil ära keelanud treeningute ajal
ääres seista. Ta ei tahtnud, et Lillian muutuks teiste võistleja-
abikaasade ja sõbrannade sarnaseks, kes seisid, stopperid ja
märkmepaberid käes, firmade remondiboksides juures, kus valiti
tati kumme ja täideti bensiinipaake, ja tegid end asjaosalisteks.
Selle asemel oli Clerfayt tutvustanud teda ühe oma sõbra
kellel oli mere ääres villa, ja ta sinna viinud. Mehe nimi
Levalli ning ta oli tuunikalapüügi laevastiku omanik. Clerfayt
valik polnud juhuslik. Levalli oli esteet, kilaspäine, paks
homoseksualist.

Lillian lebas päevade viisi kas mere ääres või aias, mis un-
ritses Levalli villat. Aed oli võrdlemisi metsikuks kasvanud
romantiline ja marmorkujusid täis piktud nagu Eichenovi
luuletus. Lillianil polnudki soovi Clerfayti sõltmas näha, ta
armastas mootorite kõma, mis tungis apelsimisalu vaiku-
Tuul kandis selle temani koos uimaslava õitelõhnaga; mereka-
hinaga põmudes võimendus see meeluterutavaks sümfoniaks.
Lillian andis seda Clerfayti kauge kõnena. Terve päeva un-
ses too nähtamatu loor teda; Lillian andis sellele samuti ku-
silia taeva põletavale sinale ja mere pimestavale helgile. Cle-
fayt oli alati temaga; Lillian võis magada mingi jumalaku-
varjus piinlate all või istuda pingil ja lugeda Petrarcat või
Augustinuse pühitumisi, või külitada millelegi mõtlemata me-
ääres või istuda terrassil saladuslikel videvikutundidel, mis
itaallannad soovivad juba felicissima notte ning tundmatu
mala kirs märk naab kahtluse alla seadvat iga lausutud son-

Õhku oli ikka temaga, too taeva laotust ja õhtuhämarust
 ja tinnimpöörin, millega ta enda veretukse üha ühise rütmi
 ja vaiksel vastates kaasa võnkus. Loojangu eel saabus
 talle, saadetuna madalast jörinast, mis lähenedes paisus

«Jupiteit nagu antiikaja jumalad,» ütles Levalli Lillianile. «nõrdsad condottierid ilmuvad välgu ja kõuemürina saadetakse Jupiteri pojad.»

«...lel on midagi selle vastu?»

• Kõrgekiirne mootorimüra hakkab mulle vastu. See meenu-
tuba põnnilennukite undamist sõja ajal.»

Ühtlaseks paks mees asetab grammofonile plaadi Chopini viiskontserdiga. Lillian seiras teda mõtlikult. Veider, mõtles ta hõkkülgsest juhindub inimene üksnes isiklikust kogemusest isiklikust ohutundest; kas on too esteet ning kunstisõber muutunud sellele, mida tunnevad tuunikalad, kui tema laet kinnad oma võrkudes minema lohistab?

...peeva pärast korraldas Levalli peo. Ta oli saatnud kutsesid kaasaajale külalisele. Künkad ja tormilaternad põlesid õhustaevas kiirgas, õhk oli soe, ning peegelsiledal meeletoetus parafu kuu, mis rippus horisondi kohal ergavalt justnagu võõralt planeedilt saabunud õhupall. Lillade muusikuses «Kuidas teile tänane õhtu meeldib?» küsis

4 44 11 11 1

• l'annat ma ei soovigi.»

«*Вопросы*»

...telt jah. Neli aastat olen ma sellest unistanud, mil ma
...des lumevallide vahele needitud See siin on täielik
...dunne — täielik vastand mägedele —»

«...on mul hea meel,» ütles Levalli. «Viimasel ajal korral-
dusid mul harva pidused»

«... Et sec harilikuks ei muutuks?»

10. Aga see teeb mind kuidas seda nüüd öeldagi — me-

Tavaliselt on pidude eesmärk midagi unustada — kult ei lahe see korda. Teistegi on see nii.»

•Alma ei taha küll midagi unustada.»

«Tahha?» küsis Levalli viisakalt.

«in mitte,» vastas Lillian.

«Kohal, kus me praegu seisame, asus kunasidaste villa ja toimusid suurejoonelised peod ühes kaalannade, törvikuvalguse ning tuldpuorskava Etna säde all. Te arvate, kas roomlased jõudsid saladuse lahendamisele või kui meie?»

Will it saladuse?»

«... thanks me üldse elame?»

«...не сии?»

«Võib-olla mitte, kuna me seda küsima peame. Andke andeks, et ma sellest rääkima hakkasin. Itaallased on melanhoolsed inimesed; nad näevad küll vastupidised välja, aga nad ei ole seda.»

«Ja kes seda on,» vastas Lillian. «Keegi ei naera lõputult.»

Lillian kuulis Clerfayti autot lähenemas ja naeratas. «Räägitakse, et selle villa viimane roomlannast omanik lasknud hommiku saabudes kõik oma armukesed hukata. Ta olnud romantilise hingega ega suutnud õiste illusioonide kokkuvarisemist taluda.»

«Kui keeruline,» imestas Lillian. «Miks ta ei võinud neid lihtsalt enne koitu minema saata? Või ise ära minna?»

Levalli võttis tal käe alt kinni. «Äraminek pole alati lahendus — sest iseenesest ei saa kunagi vabaneda.»

«See on alati kõige lihtsam, kui sa tead, et omandusvaist sind ainult piirab — ja et midagi pole püsivat, ka sa ise mitte —»

Nad sammusid muusika suunas. «Kas teie ei taha midagi omaada?» küsis Levalli.

«Mina tahan väga paljut,» vastas Lillian. «Sellepärast parem mitte midagi. See teeb peaaegu sama valja.»

«Peaaegu!» Levalli suudles Lilliani kätt. «Ma viin teid nüüd teisele poole küpresside juurde. Me tegime neile tantsimiseks klaaspõranda, mis on alt valgustatud. Nägin sealiseid Riviera ajalokaalides ja tegin nüüd järele. Kuid sealt saabuvadki juba teie kavalierid — pool Napoli, Palermot ja Roomat.»

«Kas vaatate pealt või mängite kaasa,» ütles Levalli Clerfaytile. «Või teete mõlemat. Mina eelistaksin pealtvaatajaks jääda. Sest kahe heinakuhja vahel ei saa kunagi sõnuks.»

Nad istusid terrassil ja silmitsesid küpresside ees valgustatud klaasparketil tantsivaid naisi. Lilliani partneriks olid prints Fiola.

«Elav loek,» lausus Levalli Clerfayti poole pöördudes. «Te vaadake, kuidas ta tantsib! Kas olete näinud naisi Pompei mosaiikidel? Naiste ilu kunstis on see, et kõik juhuslik on kõrvale jäetud ja puhas ilu säilitatud. Olete ehk käinud Kreeta vaatamas Minose palee maalinguid? Neid Ehnatoni-aegseid egiplannasid? Mandlisilmade ja voolitud nägudega kaunitare, hüljutavaid tantsijannasid ja noori kuningannasid? Nad kõik on nagu tulekeeled. Kuid vaadake tantsulava! Naised lausa hõljuvad tolle põrgu sulnis tehistules, mille tegelikuks allikaks on klaas, elekter ja tehnika — seda ma just taotlesingi. Kujuteldavast põrgust tõusvad leegid, mis noolivad tantsijate kehi, ning kahkja kuuvalguse tähesära nende oimudel ja õlgadel moodustavad üheskoos allegooria, mille peale võime kas üleolevalt naerda või

unistavalt ohata. Nad on ilusad, need naised, kes ei lase meil pooljumalateks tõusta, vaid rakendavad meid hoopis perekonna-, riigi- ja omaenese vankri ette, jättes meile aga samal ajal illusiooni, nagu tiivustaksid nad meid jumalike sfääride poole. Kas pole nad ilusad?»

«Nad on tõesti ilusad, Levalli.»

«Kõigis neist on varjul omajagu Kirket. Kuid kummalisel kombel ei usu nad seda ise. Praegu, mil nad seal tantsivad, sütitab neid veel noorussäde, ent juba hõljub nende kohal lüüme kodanlikkuse vari kogu selle paarikümnenaelase kaaluga, mis nad juurde võtavad, perekonnaelu tülpimuse, tühiste ihade ning eesmärkide auahnusega, väsimusega, enesealahoiaga, lõputu kordumise ja pikaldase vananemisega. Üksnes tolle ühe suhtes, kes tantsib Fiolaga ning kelle teie siia tõite, see ei kehti. Kuidas teil see õnnestus?»

Clerfayt kehtas õlgu.

«Kust te ta leidsite?»

Clerfayt viivitas vastusega. «Teie stiili järgides, Levalli — Hadeses väravalt. Esimest korda paljude aastate jooksul kuulen teid nii lüüriliselt väljendumas.»

«Enamasti puudub selleks ka põhjus. Või Hadeses väravalt. Ma ei taha teilt rohkem pärida. Sellest piisab, et lasta fantaasial lennata. Nii-öelda lootusetuse hallis hämaruses, kust ainult Orfeus väljapääsu leidis. Aga isegi tema pidi selle eest maksma: leda karistati topeltüksindusega, kuna ta — nii paradoksaalselt kui see ka kõlab — üritas üht naist Hadesest tagasi nõutada. Kas teie olete valmis maksma, Clerfayt?»

Clerfayt naeratas. «Mina olen ebausklik. Säärastele küsimustele ma enne võiduajamist ei vasta.»

Täna on tõeline Oberoni öö, mõtles Lillian Fiola ja Torriani niga tantsides. Kõik on nõiduslik ses säravas valguses, sinistes varjudes ja reaalse ning ebarealse samaaegsuses. Samme pole kuulda; üksnes liuglemist ja muusikat. Sellest ma unistasingi, kesk lund oma toas istudes, palavikukaart voodipeatsis, ja raadiost Napoli ja Pariisi kontserte kuulates. Surm taandub nüüsgugusel ööl kuu ja mere vahel täiesti võimetuks, ööl, mil same-line tuul laotab mimooside ja apelsiniõite joovastavat lõhna. Inimesed kohtuvad, on mõnda aega koos, lahkuvad taas, ja leiavad end viivu pärast kellegi teise käte vahelt; näod vahetuvad, ent käed jäävad samaks. Kas ikka jäävad samaks? mõtles ta. Seal istub mu armsam kõrvuti melanhoolikuga, kes üürikeseks ajaks siin maa peal on selle unenäolise aia omanik, ja ma näen, et nad räägivad minust. Melanhoolik kõneleb praegu ja küsib Clerfaytilt sedasama, mida minultki. Saladust! Kas pole mitte

selle kohta üks muinasjutt, kus käabus habemesse naerab, sest keegi ei tea tema saladust? Tema nime?

Lillian naeratas. «Millele te mõtlete?» küsis Fiola, kes seda märkas.

«Ühele muinasloole, kus kangelas saladus seisnes selles, et keegi ei teadnud tema nime.»

Fiola naeratas omakorda valgete hammaste välkudes. Need näisid ta tumepruunis näos kaks korda valgemad kui teistel. «Kas see on ka teie saladus?» küsis ta.

Lillian raputas pead. «Mis tähtsust on üldse inimese nimel?»

Fiola heitis pilgu emade peale, kes seisid palmide all tantsupõranda ühes servas. «Mõnede jaoks on see kõik kõiges,» sõnas ta.

Lillian nägi mööda tantsides, et Clerfayt vaatab teda mõtlevalt. Ta toetab mind ja ma armastan teda, mõtles Lillian, armastan, sest ta on minuga ega nõua seletusi. Millal ta hakkab neid nõudma? Loodetavasti mitte kunagi. Võib-olla mitte kunagi. Meil ei jää selleks aega. «Teie naeratusest võib järeldada, et olete väga õnnelik,» lausus Fiola. «Kas see ongi teie saladus?»

Mis tobedaid küsimusi ta esitab, mõtles Lillian. Miks talle pole juba algkoolis selgeks tehtud, et naiste käest ei küsita, kas nad on õnnelikud.

«Mis küll on teie saladus?» küsis Fiola. «Suur tulevik?»

Lillian raputas pead. «Oh ei,» vastas ta rõõmsalt. «Kui te teaksite, millist kergendust see kõigeks võib anda.»

«Vaadake meie Fiolat,» ütles vana komtess Vitelleschi juuresolijatele. «Selle võõra kõrval ei pane ta teisi daame enam tähelegi.»

«Ma saan temast täiesti aru,» vastas Teresa Marchetti. «Kui ta nii palju mõne meie tüdrukuga oleks tantsinud, oleks ta juba peaaegu kihlatud, ja vennad peaksid seda perekonna solvamiseks, kui ta temaga ei abiellu.»

Vitelleschi vaatas Lilliani läbi lornjeti. «Kust see isik üldse pärit on?»

«Igatahes mitte Itaaliast.»

«Seda näen ma isegi. Arvatavasti mõni segavereline —»

«Täpselt nagu minagi,» torkas Teresa Marchetti, «ameerika, indiaani, hispaania verd — ent täiesti paslik, et Ugo Marchetti kaasavaradollaritega vee peal hoida, tema lagunevat paleed rotetest puhastada, sinna vannitoad ehitada ja oma metresse seisukohaselt üleval pidada.»

Komtess Vitelleschi tegi, nagu poleks ta midagi kuulnud. «Mis teil viga rääkida. Teil on üks poeg ja üks pangaarve. Minul on neli tütart ja võlad. Fiola peaks tõesti abielluma. Kuhu me nõnda välja jõuame, kui need üksikud jõukad noormehed, kes

meie ringkonnas veel on, inglise mannekeenidega abielluvad, nagu see praegu suurmood on. Maa röövitakse ju lausa paljaks.»

«Siin oleks tõepoolest tarvis seaduse karmi kätt,» lausus Teresa Marchetti irooniliselt. «Samuti peaks keelustama varanduseta nooremate vendade abiellumise rikkaste ameeriklannadega, kel pole aimugi, et laulatuse-eelsele peapööritusele järgneb maapagu keskaegses haaremis: itaaliaalikus abielus.»

Komtess ei teinud ka seekord kuulmagi, vaid oli ametis kahele tütrele näpunäidete jagamisega. Fiola oli parajasti seisatanud serveerimislaua kõrval. Lillian jättis temaga hüvasti ja lasi Torriani end Clerfayti juurde saata. «Miks sa minuga ei tantsi?» küsis ta temalt.

«Ma ju tantsin sinuga,» vastas Clerfayt, «ma üksnes ei tõuse püsti.»

Torriani naeris. «Clerfayt ei armasta tantsimist. Ta on selleks liiga edev.»

«Tõepoolest,» lausus Clerfayt, «Mu tantsuoskus on kole nadi, Lillian. Seda saidsa juba Palace Baris kogeda.»

«Ma ei mäleta sellest midagi.»

Lillian läks Torriani käevangus tantsupõrandale tagasi. Levalli võttis taas Clerfayti kõrval istet. «Tume leek,» sõnas ta. «Või pistoda. Kas teie meelest pole need valgustatud klaasplaadid mälusetud?» jätkas ta veidi aja pärast ärritunult. «Kuuvalgusest piisab täiesti, Luigit!» hüüdis ta, «kustuta põranda alt tuled. Ja too meile vana Grappat. — Lilliani vaatamine teeb mind nukraks,» ütles Levalli Clerfayti poole pöördudes ja ta nägu oli pimeduses õige troostitu, sügavate varjudega.

«Naise ilu teeb mind alati nukraks. Ei tea miks?»

«Kuna tead, et see on kaduv, ja tahad, et see püsiks.»

«On see nii lihtne?»

«Ma ei tea. Minule sellest piisab.»

«Teeb see ka teid kurvaks?»

«Ei,» vastas Clerfayt. «On teisi asju, mis mind kurvastavad.»

«Mõistan.» Levalli rüüpas Grappat. «Eks ole neid minulgi. Aga ma väldin neid. Ma tahangi jääda paksuks Pierrot'ks. Vaitske seda Grappat.»

Nad jõid ja vaikisid. Taas kord möödus Lillian nende eest. Minu jaoks ei ole tulevikku, mõtles ta. See on umbes sama mis olla ilma raskustungita. Ta vaatas Clerfayti poole ja vormis huultega sõnatu lause. Clerfayt istus nüüd üleni pimeduses. Lillian suutis ainult vaevu eristada ta nägu. Ega see polnudki vajalik. Elule ei pruukinud otse silma vaadata. Tuli üksnes teda tajuda.

«Mitmendal kohal ma olen?» küsis Clerfayt boksis peatudes läbi mootorite undamise.

«Seitsmendal,» karjus Torriani talle vastu. «Kuidas rada on?»

«Viimane pask! Kuumus sööb kummi nagu kalamarja. Lilliani oled näinud?»

«Jah. Ta istub tribüünil.»

Torriani tõstis Clerfaytile kruusi sidrunijoogiga suu juurde. Sõidujuht jooksis ligi. «Olete valmis?» hüüdis ta. «Läks! Läks!»

«Ega me nõiad ole,» karjus vanemmehhaanik. «Ükski kurat ei jõua kolmekümne sekundiga rattaid vahetada!»

«Läks nüüd! Tehke sival!»

Bensiinijuga purskus paaki. «Clerfayt,» ütles sõidujuht. «Otse teie ees on Duval. Pöletage talle perral Pöletage talle perra, nii et ta kõrbe! Ja siis lõikate mööda. Muud midagi. Kaks kohta tema ees on meie.»

«Läks! Valmis!» karjus vanemmehhaanik

Auto sööstis paigalt. Ettevaatlikult, mõlles Clerfayt, tasa ja targul Tribüünidel sulasid millekski kirjuks, valkjaks, välkuvaks, seejärel oli ees üksnes tee, ereseine taevaalaotus ja täpp horisonidil, mis pidi peagi kasvama tolmuks, Duvaliks ja tema autoks. Rada tõusis nelisada meetrit. Madonie mäemassiiv, sidrunimetsad, oliivisalude hõbevirkendus, kurvid, serpentiinid, ülijärsud kurvid, lendav kruus, mootori tuline hingeõhk, putukas, mis nagu püssikuul vastu prilliklaasi plaksatas, kaktusehekid, tõusud ja langud, kaljud, praht, kilomeeter kilomeetri järel, siis vana kindluslinn Caltavuturo, üksainus pruun ja hall, taas tolm, üha paksem tolm, ja järsku ämblikutaoline põrnikas: auto.

Clerfayt oli kurvides kiirem. Vahe vähenes jõudsalt. Kümne minuti pärast polnud enam mingit kahtlust: tema ees oli Duval. Clerfayt rippus tal kannul, ent Duval ei andnud teed vabaks. Ta blokeeris Clerfayti igal möödumiskatsel. Oli välistatud, et ta teda ei näinud. Kahel korral olid nad teravas kurvis nii ligi, et olid teineteist näost näkku näinud, Duval pärast ja Clerfayt enne kurvi. Duval takistas Clerfayti meelega.

*Autod kihutasid tihedalt teineteise kannul. Clerfayt varjus eni tolmupilve, kuni ees avanes pikk kaarjas tõus ja vaate vabaks andis. Clerfayt teadis, et kohe järgneb lauge kurv; Duval võttis seda pikalt välisest äärest, et mitte lasta Clerfaytil paremalt mööduda ning seejärel keskelt sisse lõigata. Clerfayt oli sellega arvestanud; ta sööstis järsult kurvi enne Duvali, tõmbas seestpoolt Duvalist mööda, auto libises, ta valitses seda kohe jälle, üllatunud Duval jäi sekundi võrra hiljaks, ja Clerfayt oligi ees. Tolm oli nüüd selja taga; ta nägi korraga Etnat oma valkja suitsupilvega majesteetlikult hõõguva taeva poole tõusmas, ja nad tuhisesid edasi, Clerfayt ees, Duval tema järel, üles Polizzi, ringraja kõrgeima punkti poole.

Kõik oli toimunud kiiresti, see otsustav hetk pärast kilomeetritepikkust tormamist tihedas tolmupilves, ja siis äkitselt sinine laevas, puhas õhk, mis nagu vein tema tolmukorpas näkku ulhas, mõirgava mootori kuumus, päike, kauguses terenduv vulkaan, maailm, mis teda taas ümbritses, nii lihtne, ülev ja vaikne, osavõtmatu kogu aju ning inimeste suhtes, too prometeuslik silmapilk, mil auto saavutas tipp-punkti — kõik see oli Clerfayt! Äärmuseni üles kruvinud ja vaimu kehast eraldanud, nii et ta ei mõelnud enam millelegi, samal ajal kui ta kõike korraga tajus: autot, mida ta juhtis, vulkaani, mille kraater viis otse põrgusse, ja tulisest metallist taevasina, millele ta vastu kihutas.

Veel mõned sekundid, ja tee sööstis jälle kõrgusest alla, kurvist kurvi, auto ühes sellega, pidevalt käike vahetades, üha ning uuesti käike vahetades, sest see, kes seda paremini mõistis, pidigi võidumees olema, edasi alla Fiume Grande orgu, et kohe samas üheksasaja meetri kõrgusele kuumaastikule tõusta ning uuesti alla söösta, otsekui hiiglaslikul kiigel, kuni Collesano juurde jõudes taas palmiread tee äärde kerkisid, agaavid, lilled, rohelus ja meri, ja Campo Felicest peale algas võidusõidu uus sirge, seitse kilomeetrit piki randa. Clerfayt mõtles Lilliani üle alles siis, kui ta boksis rataste vahetamiseks peatus. Tribüünid virvendasid tal silme ees kui kirjud lillekastid; mürin nais olevat lakanud ja vaikuses, mida tegelikult polnud, aga mis tema meeltes valitses, tundus Clerfaytile, et ta on koos laavaga kraatrist välja paisatud ja hõljub nüüd nagu Ikaros laiad del asbesttiibadel alla maa poole, kus teda ootab avasüli põhjatu tunde- palang, mis on avaram kui armastus ja kehastub ühes tribüünil istuvas naises, ühes nimes ja ühtedes huultes.

«Läks!» karjus sõidujuht.

Auto sööstis rajale; kuid Clerfayt polnud korraga enam üks. Liugleva flamingo varjuna saatis teda tundmus, kord tuulena tema järel, kord nähtamatu plaguna tema ees, ent üha tihedalt temaga koos.

Järgmise ringi ajal hakkas auto vibama. Clerfayt suut-
autot küll teel hoida, aga tagaots läks liugu, ta keeras rooli
vastu, kuid kohe tuli kurv, mille ääred mustendasid pealtvaata-
jaist nagu külapagari kook kärbestest, auto oli kaotanud juhi-
tavuse, libises ja sai löögi, Clerfayt vahetas käiku sel lühikesel
lõigul, mis teda veel kurvist lahutas, andis gaasi, aga rooli
vedas tal käed risti, õlga lõi terav valu, kurv kasvas hiiglaseks-
ergava taeva taustal, inimesed kolmekordistusid, kasvasid samuti
hiiglasteks, talle näis võimatu neile otsasõitu vältida, tal laks
silme ees mustaks, ta hambad löid millessegi, käsi tundus otsast
rebitavat, kuid ta ei lasknud lahti, tuline laava valgus üle
õlgade, kokkuvarisevast maastikust eraldus üks tilluke helendav
auk, ta klammerdus sellesse silmadega, kusjuures auto tema all
lõrkus, ja siis nägi ta tühikut, ainsat, mis ei kubisenud hiiglasli-
kest kahejalgsetest kärbestest, ta rebis uuesti rooli ringi, vaju-
tas gaasipedaalile ning — oh imet — auto kuuletus taas. Hup-
pas läbi avause nõlvakust üles, takerdus põõsarägasse ja kivi-
desse, tagakummi protektor rebenes heleda laksatusega nagu
pitsahoop ja auto jäi seisma.

Clerfayt nägi inimesi ligi ruttamas. Ennist olid nad laialt
pudenenud justkui veepritsmed vette sulpsatanud kivi ümbert,
nüüd ründasid nad aga karjades, nagu moonduvad ja rusikad
püsti, suud mustade aukudena ammuli. Clerfayt ei teadnud, kas
tahtsid nad teda maha lüüa või õnnitleda, ja see oli talle sel
hetkel ka ükskõik; peaasi, et nad ainult autot ei puuduta ja teda
ei aita, muidu on ta kohe askvalitseeritud. «Eemale! Kaed
eemale!» karjus ta, upitas end üles, tundis taas kõrvetavat valu
ja midagi sooja, märkas siis n. n. nast tühjale tilkuvat verd, suutis
ainult üht kätt tõsta, tõrjuvalt ahvardades: «Eemale siit! Mitte
puutuda!» Komberdas autost välja, seistas radiaatori ees.
«Mitte aidata! See on keelatud!»

Ligitõtanud jäid seisma. Nad nägid, et ta püstitab jalul. Verest-
ki ei maksnud end heidutada lasta, ta oli vaid näo ära löönud.
Clerfayt tegi ringi ümber auto. Uuris katkest kummi. Protektor
oli rebenenud. Clerfayt vandus. Uus kumm ja sihuke lugul
Kiresti lõikas ta lahtikärisenud riba ära ja kompas kummi. See
oli täis, kuigi mitte just kõva, nagu talle paistis, ent siiski kül-
lalt kõva, et teekattele vastu pidada, kui ta ettevaatlikumalt
kurve võtab. Rangluu ei olnud õnneks murdunud, üksnes käsi
oli veidi nikastanud. Ta pidi katsuma sõitu parema käega jät-
kata. Kuidagi tuli boksi jõuda; seal ootas Torriani, kes ta välja
vahetab, ning seal olid ka mehhaanikud ja arst.

«Tee vabaks!» karjus ta. «Autod tulevad!»

Sellest piisas. Kingu tagant hakkas kostma järgmise võist-
leja lähenemist, undamine tugevnes, pealtvaatajad ronisid mäe-
külgi pidi üles, pöörane ulgumine lõi kõrvad lukku, kummid

vilisesid, ja otsekui madallennul rakett või tolmupomm tuiskas
auto läbi kurvi.

Clerfayt istus rooli. Kaasvõistleja nägemine oli mõjunud
paremini kui ükskõik milline süst. «Eest ära!» karjus ta. «Ma
lulen!»

Auto rullus tagurpidi alla, mootor hakkas tööle, kui ta äge-
dalt rooli lappas ja autot otseks rihtis. Ta lahutas siduri, lükkas
käigu sisse, haaras uuesti roolist, sõitis teele, tundis, et auto
kuuletub, ta ei kiirustanud ja mõtles vaid üht: pean jõudma
boksi, sirge pole enam kaugel, siis on kõik kombes, ainult mõ-
ned kurvid veel.

Järgmine võistleja jõudis talle järele. Clerfayt takistas
leda kuis suutis. Surus hambad risti, sest teadis, et talitab mee-
lega määrustevastaselt ja ebaausalt, kuid ei saanud teisiti ega
lasknud teist mööda, kuni too viimaks kurvis sobiva võimaluse
leidis. Kaitseprillidega tolmuvalge juht tõstis tervituseks käe. Ta
oli jõudnud märgata katkest rehvi ja Clerfayti verist nägu. Het-
keks valdas Clerfayti solidaarsuspuhang; ent juba kuulis ta
uue rivaali lähenemist ning vendius asendus raevuga, raevuga,
millest hullemat on raske ettegi kujutada: see oli sihitu sõge
vaen.

Põhjus on selles, sähvatas tal läbi pea, et oleksin pidanud
sõidule keskenduma, selle asemel et unistada! Üksnes asjaar-
mastajad võivad endale romantikat lubada, tegelikult pole siin
kohta millelegi ega kellelegi peale auto ja juhi, iga kolmas ele-
ment nende vahel tähendab kas otsest või kaudset ohtu — pör-
gusse kõik flamingod, kuradile kõik tunded, sest muidu poleks
midagi juhtunud, ma oleksin pidanud kurve pehmemalt võtma
ja kumme säästma, nüüd on liiga hilja, ma kaotan liiga palju
aega, sealt tulebki järgmine neetud karp, mis minust mööda
põrutab, ja kohe ka teine, see sirge on mu vaenlane, nad asuvad
mind seal ründama nagu vapsikud ja ma pean nad mööda lask-
ma, kuradi Lillian, mis on tal siia asja, ja kurat mind ennastki,
mis asja mul temaga on?

Lillian istus tribüünil. Ta tunnetas rahvahulgast õhkuvat
hüpnooti ja püüdis selle mõjule vastu seista; kuid oli täiesti või-
matu tihedalt kokkukihilutud inimridade vahel ennast kaitsta.
Mootorite kurdistav müri toimis nagu tuhandekordne tuimas-
lus, mis kõrvust sisse valgudes ta aju üheaegselt nii halvas kui
lasalülitas ja teda tervenisti massipsühhoosi meelevalda jättis.

Pikapeale hakkas Lillian sellega juba harjuma, siis aga tuli
lagasilöökk. Melu näis sündmustikust eralduvat. See tundus
hõljuvat isepäi maastiku kohal, kus tillukesed kirjud autokesed
ringi sibasid. Kõik paistis laste mänguna; valgetes ja värvilis-

tes türipides kääbused jooksid rattaid ja tungraudu enda ees veeretades edasi-tagasi, sõidujuhid vehkisid lippude ja tahvlitega mis meenutasid biskviite, ning kogu tegevust saatis valjuhaaldist kostev teadustaja monotoonne hääl, lugedes üles minuteid ja sekundeid, millede tõeline tähendus selgines alles ajapikku. Ka ratsavõistlus oli samasugune; samuti härjavõitlus — ohu muutus vabatahtlikult mänguks ning mänguasjadeks, mida ei saanud tõsiselt võtta, kui ise vahetult selles ei osalenud.

Lillian tundis, kuidas miski temas tolle kumeda mürina vastu protestis. Ta enese kokkupuuted surmaga olid olnud nii vahetud ja pikaajalised, et praegune mäng tundus talle lihtsalt frivoolsena. See oli umbes sama asi kui laste hasart läheneva auto eest viimasel minutil üle tänava joosta. Ta teadis, et seda tegid ka kanad ja jäid niiviisi auto alla; et inimesed nii teevad, polnud põrmugi imetlusväärne. Elu oli midagi suurt, ja ka surm oli midagi suurt — sellega ei mängita. Julge olla tähendas muud kui mitte hirmu tunda; esimene oli ohu teadvustamine, teine aga ohuteadvuse puudumine.

«Aga Clerfayt?» küsis keegi Lilliani kõrval. «Kuhu ta ometi jääb?»

Lillian võpatas. «Mis temaga on?»

«Ta peaks juba ammu olema läbi läinud.»

Inimesed tribüünidel muutusid rahutuks. Lillian silmas Torriani, kes tema poole üles vaatas, talle lehvitas, rajale osutas ja seejärel uuesti üles vaatas ning lehvitas, et ei maksa muretseda, kõik on korras. Lilliani hirmutasid nood žestid rohkem kui miski muu. Clerfaytiga on õnnetus juhtunud, mõttes ta ja tardus. Saatuse sõrm segas vahele, ajal, mil ta seda ei aimanud. Ki, mõnes tolle neetud raja paljudest kurvidest. Sekundid venisid tinaraskelt, minutitest said tunnid. Karussell pöörles valgel teelindil nagu painajalik unenägu, rinnas haigutas must koobas, ootusest õõnes. Siis kostis valjuhääldist monotoonne hääl: «Võistleja number kaksteist, Clerfayt, on kurvist välja sõitnud. Täpsemad andmed seni veel puuduvad.»

Lillian tõstis aeglaselt pea. Kõik oli sama mis ennegi — taevas, helendav sina, kirju inimbukett tribüünidel. Siis silma kevade silmipimestav valge lõõm — ja ometi oli kusagil praegu värvitu laik, udukogu, milles Clerfayt kas võitles või oli juba alla andnud. Surma käsitamatus nõoris taas kleepuvalt ta kõrvi; seda hingematvale ohupuudusele järgnevat vaikust polnud ilal võimalik seedida; see oli olematus. Lillian lasi silmadel aeglaselt ringi käia. Kas tema üksi oli märgitud tolle tõdemuse nähtamatute plekkidega? Kas temale üksi näis, et sisemuses kärbuvad kõik rakud, lämbudes igaüks omaette? Lillian vaatas ümbritsevaid nägusid. Ta ei suutnud neilt välja lugeda midagi peale sensatsioonihimu, sensatsioonihimu, mis toitus surmajoo vastu-

sest, aga mitte avalikult, vaid vargsi, kandes võltskaastunde, valehirmu ja naudingut pitserit, et see karikas sind ennast ei puudutanud; sensatsioonihimu, mis sind hetkeks argisest tui-musest üles raputas nagu digitaalsesüst loidu südant.

«Clerfayt on elus,» kuulutas teadustaja. «Ta ei saanud tõsiselt vigi. Ta tõi ise auto rajale tagasi. Ta jätkab. Ta võistleb edasi.»

Lillian kuulis kahinat, mis käis läbi tribüünide. Ta nägi, kuidas ilmed teisesid. Nüüd oli see kergendus, pettumus ja hämming. Keegi oli pääsenud, oli üles näidanud mehisust, ei olnud alla andnud, jätkas sõitu. Igamees tribüünil tundis endas korraga sedasama mehisust, nagu oleks tema see, kes praegu edasi võistleb, ja paari minuti vältel kujutas ka kõige kahvatum gigolo endast tõelist kangelast, kõige lakutum tuhvialune uljast surmapõlgurit. Seksuaalsus, mis alati, sangari jälgimisega kaasnes, paiskas tuhandeist neerupealistest adrenaliini pealtvaatajate verre. See oli see, mille eest nad olid maksnud!

Lilliani valdas äkkviha, mattes virvendava looriga ta silmad. Ta vihkas korraga ümbritsevaid inimesi, vihkas neist igaüht, vihkas mehi, kes selga sirutasid, vihkas naisi, kes oma meelatele pilkudele vaba voli andsid, vihkas toda tunnustuslainet, mis nüüd publiku seas levis, seda üllameelsust, mis ohvrist ilma-jäämise puhul oli teisenenud imetluseks, ja ta vihkas ka Clerfayti, ehkki teadis, et see oli vaid kergendusreaktsioon eelnenud hirmule; aga ta vihkas Clerfayti sellest hoolimata, kuna see toda lapsikut mängu surmaga kaasa tegi. Esimest korda pärast sanatooriumist lahkumist meenus talle Volkov. Siis nägi ta Clerfayti saabumas. Ta nägi tema verist nägu ja seda, kuidas ta autost välja astus.

Mehhaanikud vaatasid autot üle. Nad vahetasid rattaid. Torriani seisis Clerfayti kõrval. «Kuradi kummi!» vandus Clerfayt. «Lõin endal koonu veriseks ja nikastasin käe ära. Auto on muidu korras. Sõida sina edasi.»

«Klaari!» hüüdis sõidujuht. «Lase käia, Torriani!»

Torriani hüppas sisse. «Valmist!» karjus vanemmehhaanik. Auto sõostis paigalt.

«Mis käega juhtus?» uuris sõidujuht. «Luumurd?»

«Ei ole. Nikastatud või midagi sinnapoole. Olaliigesest.»

Tuli arst. Clerfayt tundis meeletut valu. Ta istus mingi kasti otsa. «Lips läbi?» küsis ta. «Loodetavasti peab Torriani lõpuni vastu.»

«Teie ei tohi küll enam sõita,» lausus arst.

«Võtke plaastrit,» vastas sõidujuht. «Tõmmake tal leukoplas-tiga õlad kõvasti kinni. Kleepige ta kokku, igaks juhuks.»

Arst raputas pead. «Sellest on vähe. Valu lööb sisse, kohe kui ta rooli taha istub.» Sõidujuht naeris. «Minevaasta põletas ta

ära mõlema jala tallad. Ja ometi sõitis lõpuni. Ma ütlen teile — jalad olid tal põlenud, mitte kõrvetada saanud.»

Clerfayt konutas üha kasti otsas. Ta oli lõtv ja tühi. Arst tegi talle bandaaži. Ma oleksin pidanud keskenduma, mõtles ta. Loomuliku liikumiskiiruse ületamine ei tähenda veel jumalaks saamist. Pealegi ei pea paika, et üksnes inimene suudab tänu ajule välja mõelda abivahendeid, mis lubavad tal ületada tema loomulikku liikumiskiirust. Sest kas ei tee siis seda ka täi, kui ta istub kotka sulgedes?

«Mis teil seal õieti juhtus?» päris sõidujuht.

«See neetud kumm! Hakkas kurvis libisema. Ja jäi mingi puuroika taha kinni. Ma sain rooliga päris kena obaduse. Viimane pask!»

«Viimane pask oleks see, kui pidurid, mootor ja rool oma dega läbi oleksid! Aga too käru ju liigub veel. Iial ei või teada, kes lõpuni vastu peavad! Võistlus pole veel kaugeltki lõppenud! Torriani on see esimene sõit Targas. Loodetavasti veab ta välja.»

Clerfayt põrnitses maas vedelemaid metalloosi, mis mehhaanikud olid välja vahetanud. Ma olen liiga vana, mõtles ta. Mida ma üldse siit otsin? Aga kuhu mul mujalegi minna?

«Sealt ta tulebki!» rõõgatas sõidujuht, binokkel silmil. «Sa püha müristus, kus on vennas! Aga ta ei jõua enam järele. Vahe on liiga suureks kasvanud.»

«Kes meie omadest veel rajal on?»

«Selles kogu lugu ongi! Ainult Weber. Ta on praegu viiendal kohal.»

Torriani tuiskas mööda. Lehvitas ja kadus. Sõidujuht lõi indiaanlasetsu.

«Duval katkestas! Ja Torriani on juba neli minutit järgi võtnud? Tervelt neli minutit! Püha Jumalaema, kaitse teda!»

Mees oli kangesti seda nägu, nagu kavatses ta palvetada. Torriani vähendas vahet eessõitjatega veelgi.

«Oh sa loppis logu!» rõõkis sõidujuht. «Too kuldne sell on lausa musu ära teeninud! Rajarekord! Püha Antonius, kaitse teda!»

Torriani vähendas vahet iga ringiga. Clerfayt ei tahtnud küll kade olla, ent tundis siiski, kuidas kibestumus temas järjest enam maad võttis. Kuuteistkümnenda vanusevahe andis end tunda. Ometi teadis Clerfayt, et see polnud igakord määrav. Nii võitis näiteks Caracciola ühe etapi murtud puusaluuga sõites ja põrgulikku valu taludes endast palju nooremate konkurentide ees, Nuvolari ja Lang võistlesid veel pärast sõda, mil neist kümme aastat nooremad juba tippspordist loobusid — aga ükskord koidab lahkumishetk kõigile, ja Clerfayt teadis, et temagi aeg pole enam kaugel.

«Valentel kiilusid kolvid kinni! Monti jääb maha. Weber on lõusnud kolmandaks!» karjus sõidujuht. «Kas võite Torriani välja vahetada, kui vaja peaks minema, Clerfayt?»

Clerfayt märkas kahtlustulukest sõidujuhi silmis. Veel on teil mind vaja, mõtles ta. Aga varsti enam mitte. «Las ta sõidab,» ütles ta. «Kuni jaksab. Torriani on noor mees, küll ta lõpu ni vastu peab.»

«Tal võivad närvid üles öelda.»

«Ta sõidab priimalt.»

Sõidujuht noogutas. «Olekski nagu nii enesetapp, sihukese olaga, kurvides,» lausus ta kobavalt.

«Ei mingit enesetappu. Ma sõidaksin lihtsalt aeglasemalt.»

«Püha Jumalaema!» anus sõidujuht. «Tee nii, et Torellil pidurid peale jäävad! Õnnetust pole vaja, aga las katkestab. Kaitse Weberit ja Torriani! Tulgu Bordonile auk bensiinipaakil!» Iga võidusõidu ajal muutus sõidujuht omal kombel vagaks; ent nii pea kui pinges maandus, kirus ta jälle kergendunult edasi.

Viimase ringi eel peatus Torriani boksis. Pahupidi silmi rõhus ta rinnuli roolirattale. «Mis juhtus!» rõõkis sõidujuht. «Kas te ei saa edasi sõita? Mis juhtus? Tirige ta välja! Clerfayt! Halastaja Püha Madonna, kõikide valude leevendaja — tal on ju kuumarabandus! Kuidas siis sedasi! Uskumatu! Nii palav nüüd ikka ka ei ole! Kevadisel ajal! Kas te ei saa enam edasi sõita? Auto —»

Mehhaanikud olid juba ametis. «Clerfayt!» keelitas sõidujuht. «Peaasi, kui te vaid finišisse jõuate! Weber on kolmandal kohal, sellest pole lugu, kui te paar minutit kaotate! Ikkagi tulete neljandaks. Hüpake sisse! Õnnis taevas, sa püha arm, milline võidusõit!»

Clerfayt istus juba rooli taga. Torriani oli minestanud.

«Peaasi, et te finišisse jõuate!» painas sõidujuht. «Peaasi on lõpuni sõita! Ja neljandana! Weber muidugi kolmas! Ehk koguni teine. Ja veel pisike auk Bordoni paakil Püha Neitsi, s nu helduse juures võiks ka mõni kumm minnal! Sa Jeesuse õnnis veri —»

Viimane ring, mõtles Clerfayt. Küll pean vastu. Valust saab jagu. Ikkagi kergem kui koonduslaagris risti rippuda. Olen näinud poissi, kellel SD puuris Berliinis välja täiesti terved hambad, et ta oma kaaslased üles annaks. Poiss ei andnud. Weber on mu ees. Nii et ei maksa pingutada. Maksab küll! Kuidas ma ometi sõidan! Ega auto lennuk ole! Gaas põhjal! Julge pealehakkamine on pool võitu.

Teadustaja monotoonne hääl kõmistas: «Clerfayt on tagasi rajal. Torriani katkestas!»

Lillian silmas möödavihisevat autot. Ta nägi Clerfayti sidemes õlga. See narr! mõtles ta. See igavene laps, kes lapseks jääbki. Kergemeelsus ei ole julgus. Ta lendab uuesti hunnikusse! Mida teate teie kõik surmast, te arutud terved? Nemad seal mägedes teavad, kes iga oma hingetõmbe nagu armuanni eest võitlema peavad!

Käsi tema kõrval torkas talle pihku visiitkaardi. Ta viskas selle minema ja tõusis püsti. Ta tahtis ära minna. Sajad silmapaarid koondusid temale. Lillianile tundus, nagu jälgiksid teda sajad tühjad läätsed, mis peegeldasid päikest. Nad jälgisid teda pingsalt. Tühjad silmad, mõtles ta. Silmad, mis näevad ja ei näe ka. Kas see polnud mitte alati nii? Või oli kusagil teisiti? Lillian mõtles taas sanatooriumile lumes. Seal oli olnud teisiti. Seal olid mõistvad silmad.

Lillian astus tribüünilt alla. Mida teen ma siin, nende võõraste inimeste keskel? mõtles ta ja jäi seisma, nagu peatanuks teda tugev tuulehoog. Jah, mida ma siin teen? mõtles Lillian. Ma tahtsin siia tagasi; aga kas saab üldse kuhugi tagasi tulla? Ma ihkasin kogu hingest siia tagasi, kuid kas ma kuulun nüüd siia? Olen ma nüüd nagu need teised? Ta vaatas ringi. Ei, mõtles ta, siia ma ei kuulul! Teadmatus turvalisse rüppe pole tagasiteed. Olnud ei saanud olematuks muuta. Tume saladus, mida ta tundis ning mida teised näisid eiravat, tuletas end alatasa meelde. Selle eest polnud pääsu, kuhu ta ka ei põgeneks. Lillianil oli tunne, nagu variseksid ta silme ees kokku uhke etenduse kirevad ja kuldsed dekoratsioonid ja paljastaksid neid püsti hoidnud tellingud. See polnud mingi pettumus, vaid üksnes hetkeline kirgastus: tagasiteed ei eksisteerinud, ja väljastpoolt ei olnud abi loota. See-eest aga, tundis ta samal silmapilgul, purskus viimne fontään, mis tema hinge veel oli jäänud, tohutu jõuga kõrgustesse, tema jõud ei jagunenud enam tõsina teise vahel, vaid koondus sesse ühesse, et sel moel pilvede ja Jumalani küündida. Ta ei küüni nendeni iial — ent kas pole juba tollest katsestki küllalt, ja kas ei ole tantsiskleva vee tagasilangus iseendasse juba iseenesest üks täitumine? Iseendasse, mõtles Lillian. Kui sügav pidi olema võõrandumus ja kättesaamatu paleus, et seda mõista!

Lillian tajus korraga, et ta on vabanenud käsitamatust surutisest. Otsekuu mingi ebamäärane ja aegunud vastutus oleks ta õlult maha langenud ja mööda tribüüni puuastmeid alla veerenud, ja ta astus sellest välja nagu vanast kleidist. Olgugi et etenduse dekoratsioonid olid kokku varisenud: tellingud jäid püsti, ja keda selle alastus ei kohutanud, see oli sõltumatu ja võis selle vahel ise endale rolli valida, vastavalt oma julguseastmele. Ta võis selle najal oma üksindust tuhandes variatsioonis välja mängida, või ka armastuses — sest näidend ei lõppe-

nud iial. Ta ainult teiseses pidevalt. Sa olid tema ainuke näitleja ja ühtlasi ainuke pealtvaataja.

Rahvahulga ovatsioonid ragisesid nagu kuulipildujavalang ole Lilliani. Võistlus hakkas lõppema. Pisikesed ja kirevad, vihisesid autod üksteise jarel labi finišijoone. Lillian seisis trepil, kuni silmas Clerfayti autot. Seejärel hakkas ta aeglaselt astmetest alla astuma, osavõtmatu võõra käteplagna suhtes, uudse ja kosutava tõdemuse poole, mida võinuks nimetada ühtviisi vabaduseks kui üksinduseks, ning armastuse soojuse poole, milles sahisest juba lahkumise noot — ja mõlemad tulid talle vastu otsekuu suveõõ, kus sulisevad purskkaevud.

Clerfayt oli näo verest puhtaks pühkinud, kuid huuled veel veritsesid.

«Ma ei saa sind praegu suudelda,» ütles ta Lillianile. «Ega a ei kartnud?»

«Ei. Aga sa ei tohiks enam sõita.»

«Sul on õigus,» vastas Clerfayt kuulekalt. Talle oli see reaktsioon tuttav. «Olin ma siis tõesti nõnda kehv?» küsis ta ja krimpsutas ettevaatlikult nägu.

«Ta oli suurepärane,» ütles Torriani, kes istus kalbena mingi suure kasti otsas ja jõi konjakit.

Lillian vaatas teda vaenulikult. «See on möödas,» ütles Clerfayt. «Ära mõtle sellele rohkem, Lillian. See polnud hädaohtlik. Sulle ainult paistis nii.»

«Sa ei tohiks enam sõita,» kordas Lillian.

«Hüva. Homme tõmbame lepingu puruks. Nõus?» Torriani naeris. «Ja ülehommee kleebime jälle kokku.»

Sõidujuht Gabrielli astus ligi, ja mehhaanikud panid autosid ära. Haises kõrbenud õli ja bensiini järele. «Kas tulete täna õhtul, Clerfayt?» küsis Gabrielli.

Clerfayt noogutas. «Me oleme siin meestel jalus, Lillian,» ütles ta siis. «Lähme kusagile puhtamasse kohta.»

Clerfayt märkas Lilliani ilmet. Selles oli veelgi ennistise tõsiduse iseäralik helk. «Kas sa tõesti tahad, et ma võistlemisest loobun?»

«Jah.»

«Miks?»

Lillian ei vastanud kohe. «Ma ei tea, kuidas seda sulle öelda — aga see on minu meelest, kuidagi — väga ebaeetiline.»

«Sa suur jumal!» ahastas Torriani.

«Ole rahulik, Alfredo,» manitses Clerfayt.

«Ma tean, et see kõlab albilt,» ütles Lillian. «Ja ega ma seda sõna-sõnalt mõtle. Paari minuti eest teadsin veel täpselt, mida ma öelda tahan; kuid nüüd on pea tühi.»

Torriani võttis suure lonksu. «Võidusõitjad on pärast võist-

lust sama tundlikud kui kesta ajanud vähid. Ärge tekitage meile komplekse.»

Clerfayt naeris. «Kas sa tahad öelda, et ei maksa Jumala kannatust proovile panna, Lillian?»

Lillian noogutas. «Ainult siis, kui midagi muud üle ei jää. Mitte asja ees, teist taga.»

«Sa suur jumal!» kordas Torriani. «Asja ees, teist taga!» Ta tõusis kastilt püsti ja läks üle tee Gabrielli juurde.

«See kõik on jama,» lausus Lillian lõõdult Clerfaytile. «Ära pane tähele.»

«See pole sugugi jama. Sa paned mind vaid imestama.»

«Miks?»

Clerfayt jäi seisma. «Sest kas mina olen sulle kunagi öelnud, et sa pead sanatooriumisse tagasi pöörduma?» ütles ta rahulikult.

Lillian vaatas talle ainiti otsa. Ta oli silani arvanud, et Clerfayt kas ei tea tema haigusest üldse või mõtleb, et tal pole suurt häda midagi.

«Ma ei pea sanatooriumisse tagasi pöörduma,» lausus Lillian järsult.

«Ma tean. Aga olen ma seda sulle kunagi öelnud?»

Lillian adus varjatud irooniat. «Nii et minul pole õigust sulle sõnagi öelda?»

«Oh ei,» vastas Clerfayt. «Iga kell.»

Lillian naeris. «Ma armastan sind väga, Clerfayt. Kas kõik naised on pärast võidusõitu nii lapsikud kui mina?»

«Ma ei mäleta enam. Kas see kleit on sul Balenciaga juurest?»

«Ma ei mäleta enam.»

Clerfayt tundis, kuidas põsesarnad ja õlanukid tulitama hakkasid. «Täna õhtuks läheb mul nagu kirjuks nagu puding ja õlg paiste nagu õhupall. Kas sõidame üles Levalli juurde, kuni ma veel juhtida suudan?»

«Sa pidid ju sõidujuhi juurde minema.»

«Tühja sellest. Pühitsevad seal hotellis ainult võitu nagu ikka.»

«Kas sulle ei meeldi võite pühitseda?»

«Iga võit tähendab sammukest lõpu poole. Seda, et sul on üks võimalus jälle vähem,» lausus Clerfayt. Nägu hakkas tal juba tursuma. «Oled sa nõus mulle täna õhtul külmi kompresse tegema ja ette lugema peatüki puhta mõistuse kriitikast?»

«Olen nõus,» vastas Lillian. Ja millalgi tahan ma sõita Veneetsiasse.»

«Miks just sinna?»

«Sest seal pole ei mägesid ega autosid.»

Nad veetsid Sitsiilias veel kaks nädalat. Selle aja jooksul tervenes ka Clerfayti õlg. Enamasti istusid nad kas Levalli metsistunud aias või mere ääres. Villa oli otsekui kajut, mis kiikus vaikselt mere- ja ajahoovuste raugematuil laineil. Järgmine võidusõit pidi toimuma alles paari nädala pärast.

«On sul ehk siinolemisest juba villand?» küsis Clerfayt. «Või sõidame siit minema?»

«Kuhu?»

«Näiteks Pariisi. Või ükskõik kuhu. Kui inimesel pole kindlat kodu, võib ta sõita, kuhu süda lustib. Siin lähevad ilmad varsti palavaks.»

«Kas kevad on siis juba läbi?»

«Siin lõunas küll. Kuid me võime Giuseppeesse istuda ja talle järele kihutada. Roomas pole kevad veel õieti alanudki.»

«Ja kui ta ka seal läbi saab?»

Clerfayt naeris. «Kui soovid, siis hakkame teda järjest taga ajama. Järgmise peatuse teeme Lombardia järvede ääres. Sealt järgneme talle Sveitsi, siis piki Reini alla, kuni tabame ta Hollandi tulbiväljadel tuhandeis värvides. Siis tunneme, et aeg on seisma jäänud.»

«Oled sa nii juba varemgi teinud?»

«Jah, saja aasta eest. Enne sõda.»

«Koos mõne naisega?»

«Seda küll, aga siis oli kõik teisiti.»

«Kindlasti on kõik alati teisiti. Ka ühe ja sama naise puhul. Ma ei ole armukade.»

«Ma tahan, et oleksid.»

«Mu meelest oleks kohutav, kui sa oleksid tühjalt elanud ja mulle räägiksid, et olen esimene naine su elus.»

«Sa oled esimene.»

«Ei ole; aga minugipärast, kui sa natukesekski teiste naiste nimed suvatsed ära unustada, olen ma rahul.»

«Kas sõidame siis edasi?»

Lillian raputas pead. «Ei veel. Ma ei taha mängida, et aeg on peatunud. Ma tahan teda tunda, ja mitte ennast petta. Sana-
tooriumi talvedes seisis aeg paigal; mina mitte. Mind solgutati nagu jäämüüri ees edasi-tagasi.»

«Seisad sa siis nüüd paigal?»

Lillian suudles teda. «Ma tiirutan ühe koha peal ringi. Natukest aega. Nagu tantsija.»

Varsti muutis aga Lillian meelt ega mallanud enam paigal püsida. Päevad läbi oli tal tunne, et on Sitsiilias elanud juba mitu kuud. Need olid tõepoolest kuud, mõtles ta — kuud tema jaoks. Temal oli oma ajaarvamine. Kaht päeva eraldas tal teineteisest öö otsekui nädalatepikkune kuristik, ja siis see üksildane ärkamine. Ta ei lubanud Clerfaytil kunagi terveks ööks enda juurde jääda. Ta kandis selle eest hoolt, et teine enne uinumist ära läheks. Clerfayt pidas seda Lilliani kapriisiks; ent tegelikult ei tahtnud Lillian, et Clerfayt kuuleks, kuidas ta kõhib.

Lillian lendas Rooma, et seal teisele lennukile ümber istuda. Clerfayt ja Torriani sõitsid tagasi autoga. Pariisis pidid nad kohtuma. Lillian veetis ühe pärastlõuna Rooma varemciis lonkides. Järgmisel päeval istus ta Via Veneto kohvikuis. Tal oli küll lennukipilet sama päeva õhtuks, aga ta ei kasutanud seda. Teda oli vallanud korraka raskemeelsus, äng, mille põhjuseks oli vahest ainult tõdemus, et ta ei jõua ilal tollesse viimasesse, hõbehalli faasi elu horisondil, millega lõpeb ühe tubli raamatupidaja maine teekond. Lillian jäi ööseks hotelli ja läks alles järgmisel päeval lennujaama. Seal märkas ta aga vaateaknal Veneetsia reklaamplakatit, ning talle meenus, mida ta oli õelnud Clerfaytile Levalli juures; pikemalt kaalumata astus ta kassa juurde ja lasi oma pileti Veneetsiasse ümber vormistada. Ta tundis, et peab seal tingimata ära käima, enne kui ta Pariisi jõuab. Ta tahtis milleski selgusele jõuda, kuid ei teadnud veel täpselt, mis see oli; ent see pidi selguma enne, kui ta Clerfaytiga uuesti kohtub.

«Millal mu lennuk väljub?» küsis ta.

«Kahe tunni pärast.»

Lillian läks tagasi hotelli ja pani asjad kokku. Ta oletas, et Clerfayt on juba Pariisis, aga miski takistas tal telefoni või kirja teel oma plaanide muutumisest teatada. Seda võib teha ka Veneetsias, mõtles ta ja teadis samas, et petab vaid sellega iseennast. Ta tundis, et peab paar päeva üksi olema, üksi omaette ja sõltumatult, enne kui ta tagasi pöördub. Tagasi pöörduda? mõtles ta. Ei tea kuhu? Kas polnud ta ometi ise pesast välja lennanud, ning peab nüüd aina edasi lendama nagu need muinasjutulinnud, kes sündinud ilma jalgadeta ja sunnitud len-

dama seni, kuni nad ükskord surnult maha langevad? Kuid kas polnud ta just sellest unistanudki? Ning kas ei tahtnud ta praegu selgusele jõuda selles, et võib-olla oleks üldse õigem Clerfaytist lahkuda?

Lennuk maandus laguunipinnalt heistuvasse roospunasesse õhtupoolikuvalgusesse. Lillian sai nurgapealse toa Hotel Danielis. Liftipoiss seletas ülessõidul, et just siin leidnud omal ajal nset vanaldase George Sandi ja noore Alfred de Musset' tõriline romaan.

«Ja mis lõpuks sai? Kellega mees teda siis pettis?»

«Mitte kellegagi, mademoiselle. Mees oli meeleheitel. Madame Sand hoopis pettis teda.» Liftipoiss naeratas. «Ühe itaallasest arstiga. Monsieur de Musset oli ju luuletaja.»

Lillian märkas liftipoisi silmis lõbusat iroonilist sädet. Tõenäoliselt pettis George Sand vaid iseennast, mõtles ta, ja armastas üht, olles ise teiseaga.

Liftipoiss avas ukse. «Madame jättis mehe maha,» lisas ta. Sõitis sõnakestki lausumata minema.»

Nii nagu minagi, mõtles Lillian. Kas minagi püüan vaid iseennast petta? Lillian läks oma tuppa ja jäi seal seisma. Ruum oli täis hõljuvat roosat videvikuvalgust, mis on Veneetsias nii niinuomane. Ta astus akna alla ja vaatas välja. Vesi sinetas rahulikult, ent mitmesse ritta köidetud gondlid hakkasid ägedalt üles-alla õõtsuma, kui üks vaporetto mürinal San Zaccaria ette sõitis ning peatus. Süttisid esimesed tuled, kahvatuvalged ning abitud kogu selle roosa ja sinise taustal, kuni leetseljakuid ääristavate oranžide ohulaternateni välja, mis kiirgava keena lembivalt San Giorgio Maggiore kaela ümber kaardusid. See linn siin on kõikidest mägedest kõige kaugemal, mõtles Lillian. Kaugemale enam ei saa pageda. Ta ei tundnud end ahistatuna, vaid vabana. Ning kõik oli ümberringi võõras ja lummas. Keegi ei tunne mind siin, mõtles Lillian. Ja keegi ei tea, et ma siin olen! Foo anonüümsus haaras Lilliani nagu õnnetulv, õnnetulv, et tal oli õnnestunud õnne käest pääseda, olgu kas hetkeks või alaliseks.

Too tundmus vaid tugevnes temas, kui ta üle piazza sammus. Lilliani valdas igale algusele omane seikluslik meeleolu. Ta uitas sihitult; sõitis gondliga ja maabus Quadri-äärse tänava-
restorani juures, mis veetles teda oma kaheksateistkümnenda sajandi stseene kujutavate seinamaalingute ning kuldsete aplikatsioonidega. Lillian sõi scampist ja jõi kergelt valget veini. Tema kõrval tantsisid maskid. Lillian tundis end nendega, idenfifitseeruvat — ta oli pääsenud, varjunud nähtamatu maski taha,

millega kaasnes igast peidupaigast õhkuv vastutusest vabanemise joobumus. Roosas videvikuvalguses lebas tema ees tuhat algust, nii nagu selle linna tuhat kitsast tänavatki, mida armas tasid maskid. Kuhu need teed küll viisid? Kas tundmatute, senikogematute uudsete leidudeni või üksnes võluvate, väsitavate kordusteni, mis lõppesid kassiahastusega, kui mõistsid, et olid raisanud nende peale väärtuslikema, mis sul oli: aja? Kuid aega ju peabki raiskama, mõtles Lillian, arutult, kõigele vaatamata, või muidu oled muinasjututegelane, kes tahtis müüa oma kullatükki nii kallilt, et ei suutnudki ära otsustada, kui kallilt, ja selle otsa suri.

«Kuhu ma täna õhtul veel minna võiksin?» küsis Lillian kelnerilt.

«Täna õhtul? Võib-olla teatrisse, signora.»

«Kas praegu oleks veel lootust piletit saada?»

«Ma arvan küll. Teatritesse pole just suurt tungi.»

«Ja kuidas ma siit teatri juurde pääsen?»

Kelner hakkas talle teed juhatama. «Aga kas sinna gondliga ei saa sõita?» uuris Lillian.

«Saab küll. Ja varem sõideti teatrisse ikka gondliga. Nüüd käiakse rohkem jala. Teatril on kaks sissepääsu. See pole nii kaugel.»

Lillian istus Palazzo Ducale ääres gondlisse. Kelner oli õigust rääkinud, peale Lilliani saabus teatri ette vaid üksainus gondel. Selles istus vanem ameeriklastest armastajapaar, kes pildistasid välklambi sähvides. Nad suunasid fotoaparaadid ka Lilliani gondlile. «Naisterahvas ei tohiks Veneetsias üksi olla,» ütles gondoljeer Lillianile, aidates tal gondlist välja astuda. «Eriti noor naisterahvas. Ilus aga mitte kunagi.»

Lillian vaatas talle otsa. Mees oli vana ja ei jätnud muljet, nagu tahaks ta ennast kaaslaseks välja pakkuda. «Kas Veneetsias saab ennast siis üksikuna tunda?» küsis Lillian ja silmitses katuste kohal õhetavat õhtutaevast.

«Siin rohkem kui kusagil mujal, signora. Muidugi kui sa just Veneetsias sündinud pole.»

Lillian jõudis vaevalt istet võtta, kui eesriie avanes. Etendati mingit lustmängu kaheksateistkümnendast sajandist. Lillian lasi silmadel teatrisaalis ringi käia, mida valgustas lava ja solittlampide nõrk kuma. See oli maailma ilusaim teater, ja oli arvatavasti enne elektrivalgustusele üleminekut pakkunud oma küünalde ning rõdukaunistustega lummuslikku vaatepilti. Seda tegi ta veel praegugi.

Lillian asus jälgima laval toimuvat. Tema itaalia keele oskus oli aga üsna napp ja seetõttu loobus ta peagi teksti kuulamisest. Kummaline kõle surutiis, mis oli vallanud teda juba Roomas, haaras Lilliani taas. Kas gondoljeeril oli tõesti õigus? Või tuli see sellest, et ta kõike nii rõhutatult sümboolsena võttis — et murene saabub kuhugi, jälgib etendust, millest ta suurt midagi ei taipu, ja peab lahkuma just siis, kui parajasti taipama hakkab? See oli võrdlemisi sisutühi jant, mis tema ees laval aset leidis, milles võis ta kiiresti veenduda — komöödia tegelased võrgutasid üksteist, petsid, tundsid suisa sündmatut lõbu endast rumalama unapidi vedamisest, ja Lillian ei saanud aru, miks see talle sedasi hinge laks, et ta kuidagi veidralt nuuksuma hakkas ja taskuräti huultele pidi tõstma. Alles kui nood lukسد kordusid ning ta taskurätis tumedaid laike märkas, selgines talle kõik.

Ta jäi veel helkeks istuma ja katsus seda alla suruda, ent veri ummistas uuesti kõri. Ta pidi nüüd välja minema, kuid ei teadnud, kas tuleb sellega omal jõul toime. Ta pöördus enda paremal käel istuva mehe poole ja palus prantsuse keeles, et see ta koridori saadaks. Mees raputas tõrksalt pead, ilma et oleks talle otsa vaadanud. Ta oli süvenenud näidendi jälgimisse ega mõistnud, mida Lillian soovis. Lillian pöördus vasakul istuva naise poole. Meeleheitlikult otsis ta itaaliakeelset sõna, millega abi paluda. Talle ei tulnud midagi pähe. «Misericordia,» suutis ta viimaks pomiseda. «Misericordia, per favore!»

Naine ta kõrval tõstis üllatunult pilgu. «Are you sick?»

Lillian noogutas, taskurätt huultel, ja andis peaga märku, et soovib väljuda.

«Too many cocktails,» lausus vanem blond naine. «Mario, darling, help the lady to get some fresh air. What a mess!»

Mario tõusis. Ta toetas Lilliani. «Just to the door,» sosistas Lillian. Mees võttis tal käe alt kinni ja juhtis ridade vahelt välja. Vaid üksikud pead pöördusid põgusalt. Laval triumfeeris parajasti nutikas armuke. Mario avas fuajeeukse ja jäi Lillianile üksisilmi otsa vahtima. Ta nägi enda ees korraka valguses kleidis väga kalbet naist, kelle sõrmede vahelt tilkus rinnaesi-sele verd. «But, signora, you are really sick,» lausus ta kohkunult. «Shall I take you to a hospital?» Lillian raputas pead. «Hotel Danieli. Auto — palun —» pressis Lillian vaevaliselt läbi hammaste, «takso —»

«Aga signora, Veneetsias ei ole ju taksoid! On ainult gondlid! Ja mootorpaadid. Te peate kindlasti haiglasse minema.»

«Ei, ei! Siis paat. Ja hotelli. Seal on kindlasti ka arst. Palun — ainult paadini — te peate ju tagasi minema —»

«Ah,» ütles Mario, «Mary võib vabalt oodata. Niikuinii ei saa ta itaalia keelest aru. Ja tükk on igav.»

Fuajee kahvatu pompeipunane interjäär pärast eesriide erga-

vat purpurit. Ornamentika teravvalge. Uksed. Astmed ja tuul, siis plats taldrikute ja kahvlite klõbinaga, vabaõhurestoran, läbisegi naeru ja seltskondlikku suminat. Nendest mööda, alla pimedada, lehkava kitsa kanali äärde, kust järsku eraldus paat ja paadimees, täpselt nagu Styxi ülevedaja: «Gondola, signora, gondola?»

«Jaal Ruttul Ruttul Signora on haige.»

Gondoljeer põrnitses Lilliani. «Haavatud?»

«Ära päril Siial Ruttul!»

Kitsas kanal. Väike sild. Majademüürid. Vee loksumine. Gondoljeeri kaikuv hõige ristmikul. Pehkinud trepid; pehastunud uksed; tillukesed aiad pelargooniumidega; toad paljaste kollaste elektripirnidega ning raadiohelid; nõõrile kuivama riputatud pesu; üks rott nagu köietantsija majakarniisil; naiste kiledad hääled, sibula, küüslaugu ja õli lehk, seisva vee läppunud hais.

«Kohe oleme päral,» sõnas Mario.

Järgmine kanal, veidi laiem. Suuremad lained, ees avarduv Canal Grande. «Kas peame mõne mootorpaadi kinni?»

Lillian lebas tagumisel istmel, põigiti, nagu ta sinna oli langenud. «Ei,» sosistas ta. «Edasil Mitte vahetada —»

Möödalibisevad tuledesäras hotellid, terrassid, popsutav, tosutav, reisijaid täis vaporette, mootorpaadid valges univormis meestega — kui üksik oli tegelikult inimene, kui ta kesk elu rõõmsat juubeldamist sellesama eest heitles, ja kuidas kõik ümbritsev painajalikuks viirastuseks muutus, kui sul tuli võidelda viimase hingetõmbe pärast! Mööda gondliridadest, mis õõtsusid maabumissildade külge köidetult nagu mustad kirstud peegelduval veel, nagu hilglaslikud mustad veeraisakotkad, kes püüdsid oma metalsete nokkadega temast kinni haarata; siis aga tuligi juba Piazzetta ja tuledehämu, avarus ja tähed, suur hele ruum taevakätkuse all, ja üks kohutavalt magus tenor Santa Lucia laulmas mingis turistidepaadis õhkamissilla varjus. Kas ma tõesti suren niimoodi, mõtles Lillian, lõsakil, pea kuklas, vee loksumine kõrvus, selle laulu saatel, ja mu kõrval on tundmatu mees, kes ühtejärke pärib: «How are you feeling? Jõuate veel paar minutit vastu pidada? Kohe oleme päral.» Ei, niimoodi ma küll ei sure, teadis Lillian.

Mario aitas ta paadist välja. «Arve,» sosistas Lillian hotelli kanalipoolse ukse kõrval seisvale portjeele. «Lõpparve. Ja kutsuge mulle arsti Kiiresti.» Mario saatis Lilliani läbi halli. Ruum oli võrdlemisi tühi. Laudkond ameeriklasi pöördus teda vaatama. Kusagil vilksatas Lillianile nagu tuttav nägu, ent ta ei suutnud meenutada, kes see võis olla.

Liftipoiss, kellega ta saabudes oli vestelnud, oli endiselt

aguetis. «Teie hotell on tõesti dramaatiline,» sosistas Lillian tema poole pöördudes. «Nii te mulle ju ütlesite?»

«Ärge rääkige, madame,» manitses Mario. Ta oli tõeline häälikasvatatud kaitseingel sametise häälega. «Arst tuleb kohe. Doktor Pisani. Ta on väga hea arst. Ärge ainult rääkige! Too jääkuubikuid,» ütles ta liftipoisile.

Lillian lamas terve nädala oma toas. Aknad olid lukatud pärani, väljas oli juba nii soe. Ta polnud Clerfaytile mingit teadet saatnud. Ta ei tahtnud, et Clerfayt leiaks ta eest haigena. Ta ei tahtnud ka, et Clerfayt viibiks tema voodi juures. See oli tema isiklik asi, ainuüksi tema oma. Lillian magas palju ja veetis päevadki poolunes, kuulates hilisööni gondoljeeride kähedaid huikeid ning Riva degli Schiavoni äärde kinnitatud gondlite loksumist. Vahetevahel külastas teda arst ja ka Mario käis teda vaatamas. Tegemist oli olnud vaid kerge verejooksuga, mis polnud eriti ohtlik, ja arst suhtus Lillianisse väga mõistvalt; Mario lõi talle lilli ja jutustas oma raskest elust koos vanemate naistega. Kui ta ometi ükskord rikka noore pruudi leiaks, kes teda mõistaks. Loomulikult ei pidanud ta Lilliani silmas. Mariole oli kõik algusest peale selge ning ta sai Lillianist suurepäraselt aru. Neil polnud teineteise ees saladusi ning nad kõnelesid otsekui kolleegid. «Sina elad surma kulul nagu mina naiste kulul, kes tunnevad paanilist hirmu, et mehed lakkavad nende vastu huvi tundmast,» ütles Mario ja naeris. «Ehk teisisõnu: ka sina kardad sedasama, kuid sinu gigolo on surm. Vahe on ainult selles, et tema jääb sinule truuks. Seevastu aga petad sina teda kuis saad.»

Lillian kuulas teda lõbustatult. «Meie kõigi gigolo on surm. Enamik inimesi üksnes ei tea seda,» ütles ta. Mida sa hiljem teha kavatsed, Mario? Kas abiellud mõne oma vanema daamiga?»

Mario raputas tõsiselt pead. «Ma panen raha kõrvale. Ja kui mul paari aasta pärast on kena summa koos, siis avan väikse elegantse baari. Umbes nagu Harry's Bar. Mul elab Paduas kihlatu, kes on esmaklassiline kokk. Tema fettucinid!» Mario moputas huultega sõrmeotsi. «Kas sa koos oma sõbraga meile külla tuled?»

«Tulen küll,» vastas Lillian, liigutatuna sellest taktitundest, millega Mario teda lohutada püüdis ja mõista anda, et tema arust elab Lillian veel kaua. Ent kas polnud siis ka ta ise salami uskunud imesse, mis teda päästaks? Imesse, et just see, mida talle keelati, võiks teda ravida? Ma olin romantiline sentimentalist, mõtles Lillian, kes arvas lapsikult, et Jumalaema võib päästa mind oma heasüdamliku käevilpega ükskõik kui lootusetult olukorrast. Ta nägi Mario siluetti akna all pärastlõuna heleda roosa kvartskivivalguse taustal ning mõtles märkusele, mida oli kuulnud Sitsiilias ühe inglase võidusõitja suust: et romaani

rahvastel puudub huumorimeel. Kuid neil polegi seda vaja, mõtles Lillian; nende jaoks on kõik elus võitjaks tulla ammu läbi põetud lastehaigus. Huumor on tsiviliseeritud barbaarsuse vill; kaheksateistkümnendal sajandil ei tundud seda peaaegu üldse, see-eest oli inimestes palju rüütellikust, et niimoodi elus üle olla sellest, mida ei saanud vältida. Prantsuse revolutsiooni ajal astusid surmamõistetud tapalavale väärikalt, mitte naerdes; nad läksid surma, nagu läheksid õukonda.

Mario tõi Lillianile roosikrantsi, mille oli õnnistanud paavst, ja ilustustega veneetsia karbikese, kus võis hoida kirju.

«Mul ei ole sulle midagi vastu kinkida, Mario,» ütles Lillian.

«Seda polegi vaja. Mul on väga hea tunne, kui saan midagi kinkida, selle asemel et ise pidevalt kingitustest elada.»

«Kas sa sellest siis loobuda ei või?»

«Minu amet on liiga tulus, et sellest lihtsalt loobuda. Aga ega mu elu ka kerge ole. See on mu töö. Mulle meeldib väga, et sa minu käest midagi ei nõua.»

Mees, kelle nägu Lillianile tuttavana oli paistnud, kui Mario ta hotelli saatis, oli vikont de Peystre. Viimane oli Lilliani ära tundnud ning hakanud talle juba järgmisel päeval lilli saatma. «Miks te hotellis elate?» küsis Peystre, kui Lillian talle viimaks helistas.

«Mulle meeldivad hotellid. Kas teie sooviksite mind haiglasse saata?»

«Mis te nüüd. Haiglad on operatsioonideks. Ma vihkan neid nagu teiegi. Aga mida arvaksite majakesest aiaga vaikse kanali ääres —»

«Kas teil on ka siin kinnisvara? Nii nagu korter Pariisis?»

«Sellise maja leidmine poleks raske.»

«On teil siis maja?»

«On küll,» vastas Peystre.

Lillian naeris. «Teil on kõikjal kinnisvara, mina aga väldin seda nagu tuld. Ei tea, kumb meist enne alla annab? Paremini kutsume mind restorani.»

«Kas teil on lubatud välja minna?»

«Ega ta soovitav ole. Kuid see teebki asja põnevaks, kas pole?»

See teebki asja põnevaks, kordas Lillian mõttes, kui ta alla halli läks. Kes sageli surmasuust pääseb, sünnib ka sageli uuesti ja iga kord harda tänutundega südames, kui ta vaid loobub illusioonist elule pretendeerida.

Lillian jäi üllatunult seisma. See'p see ongi mõtles ta. See ongi kogu saladus! Pidin ma tõesti selleks Veneetsiasse sõitma,

ja sinna sisse võluvasse hotelli kinaverpunaste ja koobaltsiniste õhtupoolikutega, et seda taibata?

«Te naeratate,» märkis Peystre. «Miks? Kas sellepärast, et petate oma arsti?»

«Mitte arsti. Kuhu me läheme?»

«Tavernasse. Istume siit gondli peale.»

Nad väljusid hotelli külguksest. Oõtsuv gondel. Hetkeline mälestus ja liiveldustunne, mis aga kiiresti möödus, kui Lillian gondlisse istus. See polnud enam ujuv sark; samuti ei meenutanud ta enam musta raisakotkast, kes metalset nokka tema järele sirutas. See oli vaid gondel, tume mälestus linna kunagi nii ohjeldamatust elurõõmust, et selle talitsemiseks pidid linnaisad välja andma seaduse, mille kohaselt gondlid võisid olla veel üksnes mustad, sest muidu oleksid nende omanikud toredusega võisteldes ennast laostanud.

«Ma olen Veneetsiaga tuttav ainult akna kaudu,» sõnas Lillian. «Kui paari tundi esimesel õhtul mitte arvestada.»

«Sellisel juhul tunnete te linna minust paremini. Mina olin siin viimast korda kolmkümmend aastat tagasi.»

Taas kanal. Hotellid. Valgete linade ning klaasidega kaetud laudad terrassidel. Loksuv vesi. Kitsas kanal nagu Styxi voog. Kuidas ma seda kõike juba tunnen? mõtles Lillian korraka rusutult. Kas ei peaks nüüd kohe järgnema aken, millel ripub kanaarilinnupuur?

«Kus see Taverna asub?» küsis ta.

«Teatri kõrval.»

«Kas sellel restorani on ka terrass?»

«Tõepoolest. Kas olete seal juba olnud?»

«Põgusalt. Sõõmas ma ei käinud. Läksin sealt ainult mööda.»

«See on väga hea restoran.»

Lilliani kõrv tabas taldrikute kõlksatust ja häätesuminat juba enne, kui nad ümber nurga jõudsid pöörata.

«Te naeratate,» kordas Peystre. «Õelge, miks?»

«Te küsite seda minult juba teist korda. Ma naeratan sellepärast, et olen näljane! Ja kuna tean, et kohe saan süüa.»

Peremees teenindas neid isiklikult. Ta serveeris neile mereande, nii värskelt, küpsetatult kui ka keedetult, ja lahtist valget veini.

«Miks te siin üksi olete?» küsis Peystre

«Lihtsalt tuju; aga ma sõidan varsti jälle tagasi.»

«Pariisi?»

«Jah.»

«Clerfayti juurde?»

«Te teate juba sedagi? Jah, Clerfayti juurde.»

«Kas sellega on nii tuline kiire?» küsis Peystre ettevaatlikult.

Lillian naeris. «Olete teie alles visa. Kas teil oleks midagi muud välja pakkuda?»

«Ei, kui te ei soovi. Kui te aga nõus olete, ei kohusta ma teid millekski. Ja miks ei võiks te veidi aega — ütleme: siin ringi vaadata?»

Nende laua juurde astus letukaubitseja. Ta võttis kotist kaks plüüsi terjerit ja lasi neil üle lauaplaadi vänderdada.

«Mul ei tarvitse siin enam ringi vaadata,» lausus Lillian. «Mul ei ole kordavateks elamusteks aega.»

Peystre võttis plüüskoera ja ulatas need mehele tagasi. «Kas olete nii kindel, et need alati korduvad elamused on?»

Lillian noogutas rõõmsalt. «Minu puhul küll. Erinevused pistasjades ei huvita mind. Variatsioonid ei lähe mulle korda.»

«Üksnes tuum?»

«Ainult see, mida ma sellega peale hakkam. Nii et uus mees ei tähendaks mulle veel uut kogemust. Aga seda te ju omeli silmas peate? Mulle näib, et ma olen üsna otsekohene inimene.»

Mänguasjakaupmees seadis lauale mängukanaala. Restorani peremees tuli, lükkas rändkaupleja kõrvale ja serveeris runimis hõõguvaid viirikuid ning espressot. «Kas te ei karda kunagi, et võite millestki ilma jääda?» küsis Peystre.

Lillian vaatas talle otsa ja vaikus hetke. «Millest siis?» küsis ta viimaks.

«Näiteks mõnest seiklusest. Või üllatusest. Millestki uudsest. Millestki, mida te veel ei tunne.»

«Mul oli see kartus siis, kui s ia tulin. Ma pelgasin, et jaan ilma New Yorgist, Yokohamast, Tahitist, Apollost, Dionysosest, Don Juanist ja Buddhas — kuid nüüd olen ma sellest hirmust vabanenud.»

«Millal te sellest siis üle saite?»

«Paari päeva eest.»

«Ja mis selle põhjuseks oli?»

«Ma lihtsalt õppisin, et ilma jääda võib ainult iseendast.»

«Kus te seda õppisite?»

«Hotellaknast välja vaadates.»

«Nüüd küsin ma teie käest kolmandat korda, miks te naeritate,» uuris Peystre.

«Sellepärast, et ma hingan. Et ma praegu siin olen, et on öhtu ja et me räägime tühja juttu.»

«On see tühi jutt?»

«Igatahes. Kas siin konjakit saab?»

«Me võime saada vana ja väga head Grappat,» vastas Peystre. «Ma kadestan teid.»

Lillian naeris.

«Te olete muutunud,» ütles Peystre. «Pariisis olite hoopis teistsugune. Mis teiega on juhtunud?»

♦ Lillian kehtas õlgu. «Ma ei tea. Võib-olla see, et olen loobunud ühest illusioonist — nimelt et sul on õigust elule, ja ühtlasi muidugi ka kahtlusest, kas see elu sind viimaks ebaõiglaselt ei kohtle.»

«Väga ebaeetiline seisukoht.»

«Just,» kinnitas Lillian ja jõi oma Grappa lõpuni. «Loodetavasti lubate mul siiski selle tõdemuse juurde jääda. Vähemasti mõneks ajaks.»

«Mulle näib, et ma olen hüljnenud,» lausus Peystre. «Ma pidaaksin tulema paar tundi või paar päeva varem. Millal te ära sõidate? Juba homme?»

«Ülehomme.»

«Mis siis ikka. Kahju.»

«Kahju,» sõnas Lillian, «pole kaugeltki nii traagiline sõna kui arvatakse.»

«Kas see kuulub ka teie uue usutunnistuse juurde?»

«Seda mõistsin alles täna.»

Peystre nihutas tooli tahapoole. «Minu lootus on homsetel tädedel.»

«Lootus,» ütles Lillian, «on aga hoopis traagilisem sõna kui arvatakse.»

Clerfayt otsis Lilliani Pariis. ja arvas viimaks, et küllap ta on sanatooriumisse tagasi läinud. Kuid oma kahtlust telefoni teel kontrollides sa. ta etava vastuse. Seejärel jätkas Clerfayt otsinguid veel Roomas ja uuesti Pariisis, ent tagajärjelult Lõpuks, tegi Clerfayt järelduse, et Lillian on ta maha jätnud. Koguni onu Gaston teatas talle tõredalt, et tal pole aimugi, kus tema vennatütar parajasti viibib ja et see teda ei huvitagi. Sellest ajast peale oli Clerfayt püüdnud Lillianile enam mitte mõelda ning edasi elada, nagu poleks midagi olnudki.

Pärast nädalast Pariisis viibimist kohtas ta Lydia Morellit.

«Kas su väike pääsupoeg on pesast välja lennanud?» küsis Lydia.

«Tema olemasolu näib sulle tõsist peavalu tegevat. Varem ei läinud teised naised sulle korda.»

«Kas ta jättis su maha?»

«Jättis maha?» kordas Clerfayt muiates. «Milliseid vananenud väljendeid sa kasutad!»

«See on maailma vanimaid väljendeid.» Lydia uuris teda teraselt.

«Kas me hakkame nüüd etendama perekonnatüü 1890. aasta vaimus?»

«Sa oled siis tõepoolest armunud!»

«Ja sina omakorda armukade.»

«Olen armukade jah, aga sina oled õnnetu. Selles on meie vahe.»

«Arvad?»

«Jah. Mina vähemalt tean, kelle peale ma armukade olen; sina oma võistlejat ei tunne. Lähme parem istume kusagil.»

Clerfayt läks koos Lydiaga restorani. Öhtu kuludes asendus nõutus Lilliani suhtes tema meeltes sõgeda vihaga, et naine oli see, kes ta maha oli jätnud. Lydia oli torganud terava nõelaga Clerfayti hella kohta.

«Sa peaksid abielluma,» ütles Lydia hiljem.

«Kellega?»

«Seda pead sa ise teadma. Sa oled selleks küps.»

«Kas pakud mulle ennast?»

Lydia naeratas. «Seda ma ei riskiks. Pealegi oled sa minu jaoks liiga vaene. Aga abiellu mõne rikka naiseaga. Neid pole praegu raske leida. Kui kaua sa veel võistelda mõtled? See on nooremate jaoks.»

Clerfayt noogutas. «Ma tean, Lydia.»

«Ära pöörita midagi silmi. Me kõik vananeme. Peab oludega kohanema, enne kui hilja.»

«Kas ikka peab?»

«Ära ole narr. Teist võimalust ju pole.»

Ma tunnen üht, kes ei mõtlegi oludega kohaneda, vilksatas läbi Clerfayti pea. «Oled sa juba välja mõelnud, kellega ma abielluma peaksin, Lydia? Sa oled korraka minu vastu nii hoolitsevaks muutunud.»

Lydia takseeris meest. «Selle üle võime veel aru pidada. Sa oled kõvasti muutunud.»

Clerfayt raputas pead ja tõusis püsti. «Ela hästi, Lydia.»

Naine liibus tema vastu. «Ega sa ju päriselt ära ei lähe?»

«Kui kaua me juba teineteist tunneme?»

«Neli aastat. Kuid suurte aukudega.»

«Nagu koide näritud brokaat?»

«Nagu inimesed, kes endale ilal vastutust pole võtnud — kes on tahtnud vaid saada, kuid mitte midagi anda.»

«Kumbki väide pole õige.»

«Meil oli koos nii hea, Clerfayt.»

«Nagu nendel, kellel kusagil hea ei ole?»

«Seda ma ei tea. Aga tohin ma sulle ühe saladuse reeta?»

«Sa tahad öelda, et elus polegi mingeid saladusi ja ainult elu ise on suur saladus?»

«Ei, nii mõtlevad vaid mehed. Ma reedan sulle naiste saladuse. Ükski asi siin ilmas pole päriselt nii halb ega päriselt nii hea, kui ta meile näib. Ja mitte miski ei ole lõplik. Tule täna õhtul minu juurde.»

Clerfayt ei läinud Lydia poole. Ta oli üle kere roidunud ja igati liimist lahti. See oli kuidagi teistmoodi kui muidu saarastel puhkudel. Clerfayt ei tundnud puudust mitte niivõrd Lillianist, temast endasti oli midagi puudu. Eneselegi märkamata oli ta üle võtnud Lilliani elustiili. Elu ilma homse päevata, mõtles ta. Aga nõnda ei saanud elada; homme oli olemas, vähemalt tema jaoks, ka tema ameti kiuste; see lihtsalt pidi olema.

Lillian on mind suluseisu pannud, mõtles Clerfayt vihaselt. Ta muutis mind palju nooremaks, aga samuti tobedamaks. Varem läinuksin ma praegu Lydia Morelli juurde ja jäänuksin

sinna nii kauaks, kuni ise oleksin tahtnud, ja kõik; nüüd tunneksin end seda tehes koolipoisina ja vaevleksin hiljem kassiahastuses, nagu joonuksin halba veini. Ma oleksin pidanud Lillianiga abielluma, mõtles Clerfayt. See oleks lahendus! Lydial oli õigus, ehkki mitte nii, nagu tema seda mõtles. Clerfayt tundis korraga kergendust ja oli selle üle imestunud. Iial polnud talle varem pähe tulnud mõtet abielluda; nüüd järsku näis see täiesti enesestmõistetav, ning ta ei saanud aru, kuidas ta sellele varem polnud tulnud. Nagunii ei suutnud ta elu ilma Lillianita enam ette kujutada. See polnud ei traagiline ega romantiline ega ka mitte sentimentaalne; elu ilma Lillianita paistis järsku lihtsalt üksluise aastatereana — ühesuguste tubadena, kust on kaikenud elektrivool!

Clerfayt jättis Lilliani otsimise. Ta teadis, et sel pole mõtet; kui Lillian peaks Pariisi tagasi pöörduma, tuleb ta ise tema juurde; või siis ei tule. Clerfaytil polnud aimugi, et Lillian elas juba jälle Hotel Bissonis. Lillian soovis veel mõned päevad üksinda olla. Ta ei tahtnud, et Clerfayt kohtaks teda olukorras, kus ta ei paistnud eriti tervena. Lillian magas palju ja ei käinud väljas. Kuna tema suured kohvrid olid Hotel Ritzis Clerfayti juures, kasutas ta asju, mis tal kahe väiksema kohvriga Sitsiilias kaassas olid olnud.

Lillianil oli tunne, nagu oleks ta pärast raju taas sadamasse jõudnud, ainult et sadam oli vahepeal muutunud. Kulissid olid muutunud; või veelgi enam, need olid needsamad, aga valgustus oli teine. Kõik ol' kirkas ja selgepiiriline, küll halastamatu, ent nukruseta. Raju oli möödas. Roosa illusioon samuti. Pääsu ei olnud. Ka Raebust ei olnud. Melu hakkas vaibuma. Veel veidi, ja ta võis kuulda oma südamehääli. Ja mitte ainult tema kutses — ka tema vastust.

Esimene inimene, kelle Lillian Pariisis üles otsis, oli onu Gaston. Too oli algul üllatunud, ent juba paari minuti pärast ilmutas ettevaatliku rõõmu märke. «Kus sa nüüd elad?» küsis ta Lillianilt.

«Bissonis. See pole väga kallis hotell, onu Gaston.»

«Sinu arvates paljuneb raha muidugi üleöö. Kui sa oma kombeid ei muuda, on sul varsti näpud põhjas. Kas sa üldse tead, millal su arve otsa saab, kui sa pillamist ei lõpeta?»

«Ei tea. Ja ega ei tahagi teada.»

Ma pean suremisega kiirustama, mõtles Lillian irooniliselt.

«Sa oled alati üle oma võimaluste, elanud. Vanasti elasid inimesed üksnes kapitalilt laekuvatest protsentidest.»

Lillian naeris. «Ma olen kuulnud, et Sveitsi piiri ääres Basel's nimetatakse pillajaks juba seda, kes ei ela protsentide pealt laekuvatest protsentidest.»

«Sveits,» vastas Gaston paatosega, nagu räägiks ta Venus

Kaipygosest. «Nende rahal on päris väärtus! Onnelik rahvas!» ta piidles Lilliani. «Ma võiksin sulle siit korterist ühe toa vabaks teha. Nii saaksid hotellikulud kokku hoida.»

Lillian vaatas toas ringi. Siis oleks onul hea oma salaplaane septseda ja mind tanu alla sokutada, mõtles Lillian. Ja mul ilma peal hoida. Ta kardab, et ma laostan ka tema. Kuid Lillianil ei tulnud mõttessegi seda kõike onule öelda. «Ma ei jää sinu ülalpeetavaks, onu Gaston,» lausus ta. «Ausõnal!»

«Noor Boileau on tihti sinu järele küsinud.»

«Kes see on?»

«Kellavabrikant Boileau poeg. Nad pärinevad väga auväärsest suguvõsast. Ema —»

«Sa mõtled toda jänese mokka?»

«Jänese mokka! Kui vulgaarselt sa väljendud! Säärasele pisi-asjale ei maksa vanade suguvõsade puhul tähelepanu pöörata! Pealegi on see tal opereeritud. Ainult pisike arm järel. Ja lõpupeude lõpuks, ega mehed mõned mannekeenid ole!»

Lillian silmitses väikest kõigutamatut meest. «Kui vana sa oled, onu Gaston?»

«Jälle hakkad peale? Sa ju tead minu vanust väga hästi!»

«Aga mis sa arvad, kui vanaks sa üldse elad?»

«Sa lähed juba lausa häbematuks. Vanematelt inimestelt muidugi asja ei küsita. See on Jumala teha.»

«Jumala teha on paljud asjad. Ükskord tuleb tal õige paljudele küsimustele vastata, kas sa ei arva? Minulgi on temalt üht-teist küsida.»

«Kuidas?» Gaston ajas silmad pärani. «Mis sa ütlesid?»

«Ah, ei midagi.» Lillianil oli tegu, et alla suruda vihasöösti. Tema ees seisis mühakas käabuskuuk, põikpäine kui jää, kui kampion kolmekümnesentimeetrilisel võidusõidurajal; ise vana, aga elab kindlasti mitu head aastat Lillianist kauem, teab kõike, mõistab kõige üle kohut ja on oma jumalaga sina peal.

«Onu Gaston,» sõnas Lillian. «Kui sa saaksid uuesti otsast alata, kas teeksid siis midagi teisiti?»

«Aga loomulikult!»

«Mida?» küsis Lillian, nõrk lootusevärin hääles.

«Loomulikult kaitseksin ma ennast siiski frangi devalvatsiooniest. Juba tuhande üheksasaja neljateistkümnendal aastal oleksin ameerika aktsiaid ostnud — ja siis hiljemalt kolmekümne kaheksandal —»

«Hea küll, hea küll, onu Gaston,» katkestas teda Lillian. «Ma mõistan.» Tema viha oli lahtunud.

«Sa ei mõista üldse midagi. Muidu käiksid sa oma natuke rahaga, mis sul veel on, ettevaatlikumalt ümber! No muidugi, sinu isa —»

«Ma tean, onu Gaston. Ta oli pillajal Aga ma tunnen üht veel suuremat pillajat kui tema.»

«Kes see võiks olla?»

«Elu ise. Ta käib pillavalt ümber nii sinu kui minu kui kõigi teistega.»

«Jutt või asi. Salongibolševism! Sa pead sellest lahti ütlema! Elu on selleks liiga tõsine.»

«Kahtlemata. Meil kõigil tuleb kord oma võlad tasuda. Ja anna mulle mu raha kätte. Ära tee nägu, nagu oleks see sinu raha. Ta kuulub minule.»

«Raha! Raha! Muud mõtet sul peas ei olegi kui raha!»

«Ei, onu Gaston. Hoopis sinul pole muud mõtet kui raha!»

«See on sinu õnn! Muidu oleksid sul juba ammu näpud põhjas.» Gaston asus vastumeelselt tšekk välja kirjutama. «Ja hiljem?» küsis ta kibedalt, ise samal ajal paberit õhus lehvitades, et tint kiiremini kuivaks. «Mis hiljem saab?»

Lillian vaatas teda suuril silmil. Olen kindel, et onu Gaston hoiab koguni kuivatuspaberi pealt kokku, mõtles ta. «Mingil hiljemal ei tule,» vastas Lillian.

«Seda ütlete te kõik. Aga kui teil taskus tuul puhub, siis tulete kohe jälle minu juurde ja ma pean oma nappidest säästudest —»

Lillian tundis, kuidas tal viha pärast silme ees mustaks läks. Ta rabas tšeki onu Gastoni sõrmede vahelt. «Ära hädalda! Mine ja osta endale parem ameerika aksiaid, sa patrioot!»

Lillian sarnus mööda vihmamärgi tänavaid. Sel ajal, kui ta onu Gastoni juures viibis, oli väljas sadanud, kuid nüüd paistis taas päike ja sillerdas vastu asfaldilt ning tecaärsetest lompidest. Isegi vihmaveelokudes peegeldub taevast, mõtles Lillian ja pidi vägisi naeratama. Sest siis võis Jumal peegelduda ka onu Gastonis. Aga kus täpselt? Gastonis oli Jumala osadust raskem leida kui taevast helki porises vees, mis voolas rentilis kanalisatsioonikaevu poole. Enamikus inimestes, keda Lillian tundis, oli seda raskem leida. Kõik nad küürutasid oma büroode kirjutuslaudade taga otsekui ürgsed Metuusamad, see oli kogu nende troostitu saladus! Nende elukäsituses puudus surma mõiste. Ja ometi elasid nad nagu väikekaupmehed, mitte aga kui sargid. Nad olid lohutamatu teadmise lõpu paratamatusest enda ees maha salanud, mängisid jaanalindu ja pidasid kinni väikekodanlikust illusioonist, nagu elu oleks igavene. Veel hana veelgi üritasid nad üksteist tudisevi päi üle trumbata ja kahmida enda kätte ikka rohkem seda, mis neid juba varakult iseendi orjadeks oli teinud: raha ning võimu.

Lillian võttis taskust tuhandefrangilise, silmitses seda hetke

ja viskas siis kõhklematult Seine'i. Tema protest oli küll väga lapsikult sümboolne, ent see ei läinud talle praegu korda. Ta lundis oma teost sügavat rahuldust. Pealegi jäi ju onu Gastoni tšekk niikuinii alles. Lillian jalutas edasi ja jõudis Boulevard St.-Michelile. Liikluses oli tipptund. Inimesed tõttasid, tõuklesid ja kiirustasid, päike läikis sadadel autokatustel, mootorid undasid, kõikjal oli tuhandeid sihtpunkte, kuhu tuli jõuda nii kiiresti kui võimalik, ja igaüks neist pisikestest sihtpunktidest varjutas tolle viimase nii põhjalikult, et näis, nagu seda ei olekski olemas.

Lillian ületas tänava punaste fooritulede poolt peatatud kahe väriseva monstrumiterea vahelt nagu Mooses kunagi koos Israeli rahvaga Punase mere. Sanatooriumis oli teisiti, mõtles Lillian, seal seisis too viimane sihtpunkt alati seniidis otsekui lume päike, inimesed elasid selle paistel, teda küll ignoreeriti, kuid ei salatud maha, ja see andis pilgule teravust ning hingele jõudu. Kes teadis, et teda ootab tapalava, mille eest tal pole pääsu, ja kes sellele selitatud pilgul ning viimase hingejõuga vastu astus, see ei olnud enam pelk ohvriloom. Ta oli suurest lühunikust kröömikese võrra üle.

Lillian jõudis hotelli juurde. Ta elas taas teisel korrusel, et poleks vaja rohkem trepist käia. Mereandidega kauplev mees seisis juba restorani ukse ees. «Täna on mul võrratuid garneele,» kiitis ta. «Austrite hooaeg hakkab läbi saama. Enne septembrist neid loota ei ole. Kas olete siis veel siin?»

«Kindlasti,» vastas Lillian.

«Kas seon teile kimbukese garneele kokku? Hallid on maitsvamad. Roosad näevad jälle paremad välja. Soovite ikka halle?»

«Jah, halle. Ma lähen lasen ülevaalt korvi alla. Pange mulle ka pool pudelit rosé-veini, aga hästi külma. Küsige Lucienilt, ülemkellnerilt.»

Lillian läks aeglasel sammul trepist üles. Tuppa jõudnud, lasi ta korvi aknast alla ja sikutas jälle tagasi. Veinipudel oli lahti korgitud ja nii külm, et pudel oli tõmbunud higiseks. Lillian seadis end aknalauale istuma, jaladki üles tõstetud ja vastasraami vastu toetatud, pudeli aetas ta enda kõrvale. Lucien oli pannud korvi ka klaasi ja servjeti. Lillian jõi veini ning hakkas garneele lüdimas. Elu on mõnus, leidis ta ega tahtnud kaugeemale mõelda. Pimedust käsitas Lillian osana suurest tasakaalust, kuid praegu ei tahtnud ta sest midagi teada. Mitte praegusel momendil. Asjaolu, et ta ema oli surnud vähki pärast väga raskeid operatsioone, mõjus siin omajagu kaasa. Alati oli olemas veel midagi halvemat kui sul endal. Lillian kissitas päikeselõõsas silmi. Ta tundis läbi naha valgust. Nõnda nägigi teda Clerfayt, kes vastu kõiki lootusi igaks juhuks veel kord Bissonist mööda kõndis.

Clerfayt rebis ukse lahti. «Lillian! Kus sa oled olnud?» hüüdis ta.

Lillian oli teda näinud, kui ta üle tänava jooksis. «Ma olen Veneetsias, Clerfayt.»

«Miks seal?»

«Ma rääkisin sulle ju Siitsiilias, et tahan kunagi Veneetsias ära käia. Ja nüüd Roomas tuli see mulle jälle meelde.»

Clerfayt pani ukse kinni. «Tähendab Veneetsias! Miks sa mulle telegrammi ei saatnud? Ma oleksin sulle järele sõitnud. Kui kaua sa seal olid?»

«On see ülekuulamine?»

«Veel mitte. Ma otsisin sind igalt poolt, aga Veneetsia peale ma ei tulnud. Kellega sa seal olid?»

«Ja see pole sinu meelest ülekuulamine?»

«Ma ju ootasin sind! Tont teab, mida ma kõike ei mõelnud. Kuidas sa sellest aru ei saa?»

«Saan,» lausus Lillian. «Kas soovid garneeled? Neil on adru ja mere maitse.»

Clerfayt võttis papptaldriku garneelidega ja viskas aknast välja.

Lillian saatis neid pilguga. «Sa tabasid rohelist Citroëni. Oleksid sa sekund kauem oodanud, oleks üks paks blondiin lah- tises Renault's nad endale pähe saanud. Ulata mulle palun mu nõõriga korv. Ma tahan veel süüa.»

Viiu näis, et Clerfayt viskab ka korvi garneelidele järele. Kuid siis andis ta selle Lillianile. «Ütle talle, et ta laseks veel ühe pudeli roséd üles saata,» ütles Clerfayt. «Ja tule akna pealt maha, et ma saaksin sind kallistada.»

Lillian libistas end aknalaualt maha. «Kas sa tulid Giuseppega?»

«Ei. Ma jätsin ta Place Vendôme'ile trotsima losinal Bentley't ja Rolls-Royce'i, kellega ta ühes reas peab seisma.»

«Too ta siis ära ja sõidame Bois'sse.»

«Seda me võime teha küll,» sõnas Clerfayt ja suudles Lilliani. «Aga sina tuled minuga kaasa ja me toome Giuseppe koos ära; muidu oled sa juba jälle kadunud, kui ma tagasi tulen. Ma ei taha enam millegagi riskida.»

«Kas sa ootasid mind?»

«Vahetevahel, kui ma sind just patajasti ei vihanud või o- kar. nud, et oled mõne vagistaja küüsi langenud. Kellega sa Veneetsias olid?»

«Üksinda.»

Clerfayt vaatas talle otsa. «Võib ehk tõsigi olla. Sinu puhul on kõik võimalik. Aga miks sa mulle sõna ei jätnud?»

«Meil pole see ju kombeks. Kas sa ei sõida ka ise vahel Roo-

ma ja ei ilmu alles paari nädala pärast välja? Pealegi koos armukesega?»

Clerfayt naeris. «Ma teadsin, et sa ükskord sellega lagedale luled. Kas sa selle pärast olidki ära?»

«Muidugi mitte.»

«Kahju.»

Lillian küünitas aknast alla vaatama, et kas võib juba korvi üles tõmmata. Clerfayt ootas kannatlikult. Uksele koputati. Clerfayt läks lävele, võttis kelneri käest veinipudeli vastu ja jõi klaas- itäie, samal ajal kui Lillian kaupmehele hüüdis, et soovib veel paar pihutäit garneeled. Seejärel lasi ta silmadel toas ringi käia. Ta nägi Lilliani kingi, mis olid pilla-palla laiali, pesutükke, mis vedelesid tugitoolis, ja irtakil kapiukse taga rippuvaid kleite. Lillian on taas minu juures, mõtles Clerfayt ning teda valdas ügav, seletamatu ja erutav rahu.

Lillian pöördus ümber, korv käes.

«Kuidas nad lõhnavad! Kas me läheme ka kunagi mere- järde?»

«Jah. Monte Carlosse, kui sa tahad. Seal tulevad mul ühed võistlused.»

«Kas varsti?»

«Kui tahad, võime kohe minema hakata. Näiteks täna. Või homme?»

Lillian naeris. «Sa tunnend mind päris hästi. Ei, mitte täna ega homme, kui me täna või homme minna võime.» Ta võttis klaasi, mille Clerfayt talle ulatas. «Ma ei kavatsenud nii kauaks Veneetsiasse jääda, Clerfayt,» lausus ta. «Ma arvestasin vaid paari päevaga.»

«Ja miks sa siis jäid?»

«Mul ei olnud tervis päris korras.»

«Olid haige?»

Lillian ei-vastanud kohe. «Külmelasin veidi.»

Lillian hoomas, et Clerfayt ei uskunud teda. See meeldis talle. Clerfayti umbusk muutis verejooksu tema endagi silmis ebaus- tavamaks; võib-olla oli see siiski tühisem kui ta arvas. Lillian lundis end korruga nagu paks naine, kes on eneselegi märk- mata kakskümmend naela alla võtnud.

Ta surus ennast Clerfayti vastu. Clerfayt hoidis teda kõvasti oma embuses. «Ja millal sa minu juurest jälle ära lähed?» küsis Clerfayt.

«Ma ei lähe sinu juurest ära, Clerfayt. Mind lihtsalt pole vahel päris käeulatuses.»

Jõe peal tuututas puksiir. Tekil riputas noor naine kirevat pesu nõõrile kuivama. Kambüüsiuksel mängis tüdruk hundi-

koeraga. Laevnik hoidis rooliratast, käised üles kääritud, ja vilistas.

«Kas näed?» küsis Lillian. «See tekitab mul alati kadedust. Perekondlik õnn! Nagu Jumal on tahtnud.»

«Kui sul see käes oleks, laseksid juha järgmises ankrupargas laevalt jalga.»

«See ei takista mind kadedust tundmast. Kas lähme nüüd Giuseppele järele?»

Clerfayt võttis ta ettevaatlikult sülle. «Praegu ei huvita mind Giuseppe ega Bois. Nende jaoks on meil täna õhtul veel küllalt aega.»

«Niisiis: sa kavatsed mind luku taha panna,» ütles Lillian ja naeris.

Clerfayt ei naernud. «Ma ei kavatse sind luku taha panna. Ma kavatsen sinuga abielluda.»

«Miks?»

Lillian tõstis pudeli roséd vastu valgust. Aken kumas otsekui verrekastetult läbi veini. Clerfayt võttis tal pudeli käest. Et sa ühel heal päeval jälle kaduma ei läheks.»

«Ma ju jätsin kohvrid sinu juurde Ritzi. Kas sa arvad, et abielu paneb mind kindlamini tagasi tulema?»

«Asi pole tagasitulekus. Asi on paigalejäämises. Aga hea küll, võtame teise aspekti. Varsti on sul raha otsas. Minult sa võtta ei taha —»

«Sul pole ju endalgi, Clerfayt.»

«Mul on praegu kahe sõidu honorar. Pluss säästud ja uue lepingu tasu. Nii et sel aastal elame me muretult.»

«Hüva, eks ootame siis järgmiseni.»

«Mispärast?»

«Sellepärast, et sa aru saaksid, kui mõttetu samm see oleks. Mille eest sa mõtled tuleval aastal mu kleidid ja kingad kinni maksta? Ise ju rääkisid, et su leping saab aasta lõpus läbi.»

«Mulle on pakutud meie firma esindaja kohta.»

Lillian tõstis jala üles ja vaatles seda. Jäävad liiga peenike-seks, mõtles ta. «Hakkad autokaupmeheks?» küsis ta. «Seda ei kujuta ma küll hästi ette.»

«Ega minagi; aga ma pole osanud paljusid asju ette kujutada, mida hiljem olen teinud. Või teha tahtnud. Võtame näiteks sinuga abiellumise.»

«Miks sa kõike korraka tahad teha? Auväärt autokaupmeheks saada ja minuga abielluda?»

«Sa räägid nii, nagu oleksid mõlemad suured loodusõnnetused.»

Lillian libistas end voodist välja ja haaras hommikumantli. «Kus kohas sa neid autosid müüma hakkad?»

Clerfayt ei vastanud kohe. «Toulouse'i regioonis jääb koh. vabaks.»

«Püha jumal!» ütles Lillian. «Ja millal?»

«Paari kuu pärast. Sügisel. Hiljemalt aasta lõpus.»

Lillian asus juukseid kammima. «Ma olen varsti liiga vana, et tippkonkurentsis püsida,» lausus Clerfayt tema selja taga voodis pikutades. «Ma ei ole ei Nuvolani ega Caracciola. Võiksin võib-olla ennast kusagile sõidujuhiks sokutada, aga see tähendaks pidevat ringisõelumist, eks nii nagu meie paks Cesare — ta ei näe nüüd oma naist isegi talvel, sestpeale kui Aafrika ja Lõuna-Ameerika etapid kah kaval on võetud. Ei, mulle aitab sellest. Ma tahan teisiti elama hakata.»

Miks nad kõik tahavad teisiti elama hakata? mõtles Lillian. Miks nad tahavad muuta seda, millega nad on naise südame võitnud? Kas nad tõesti ei taipa, et võivad sel moel naise viimaks kaotada? Koguni Mario kavatses viimasel päeval oma g'goloamet. maha panna ja koos minuga uut elu alustada. Ja Clerfayt, kes arvab, et ta mind armastab, ning keda minagi armastasin, kuna ta näis samavõrd tulevikuta olevat kui mina, nüüd tahab ka tema pöördet taha ja usub veel seejuures, et mina peaksin seeütle õnnelik olema.

«Ma olen mõnikord mõelnud, et kas meiesugused inimesed üldse peaksid abielluma?» ütles Lillian. «Mitte ükski nendest tavalistest põhjustest ei ole mind selles veennud. Kõige rohkem vahest see, mida mulle nimetas üks haige maletaja: et surmahirmu tunnil keegi su juures oleks. Aga ma kahtlen, et kas sa siis juba nagunii nõnda lootusetult üksi ei ole, et sa enam kedagi ei märka, olgu neid ustavaid hingi su voodi ümber palju tahes. Camilla Albell, kes sanatooriumis suri, oli kinnisidee, et tema lõpu juures peab tingimata viibima mõni ta armuke, ja et selles kindel olla, nägi ta oma kolme mehega suheldes kurja vaeva, et neid vaheldumisi ühe päeva jooksul oma süngi ääres näha. Ta kannatas välja isegi tutvuse mingi äärmiselt nõmeda ja ülbe tüübiga. Camilla jäi külatänaval auto alla ja suri pool tundi hiljem. Isegi toda ülbe tüüpi polnud tema kõrval — mees istus sel ajal vabaõhukohvikus, kust keegi ei teadnud teda otsida, ja sõi moorapäid vahukoorega. Camilla kätt hoidis külapolitseinik, keda ta ilal varem polnud näinud, ja Camilla oli talle selle eest nii tänulik, et üritas teda veel suudeldagi. Aga seda ta enam ei jõudnud.»

«Lillian,» ütles Clerfayt rahulikult. «Miks sa alati teemat vahetad?»

Lillian pani kammi käest. «Kas sa tõesti ei saa aru? Mis siis on olnud, Clerfayt? Paljas juhust viis meid kokku — miks sa ei taha, et nii jääkski?»

«Ma tahan, et sa minu juurest ära ei läheks. Mitte kunagi. Selge, mis?»

«Ei sugugi. Niimoodi kedagi kinni ei hoia.»

«Hüva. Ütleme siis teisiti. Ma ei taha enam vanaviisi edasi elada.»

«Tahad vaikselt põõsasse pugeda?»

Clerfayt silmitses segiaetud voodit. «Et sul ka kohe kõige jöhkramad väljendid keelel on! Aga lase ma proovin uuesti. Ma armastan sind ja tahan sinuga koos elada. Eks naera sellegi peale, kui heaks arvad.»

«Selle peale ei naera ma ilal.» Lillian tõstis pilgu. Ta silmad olid pisarais.

«Ah, Clerfayt! Mis lollusi me küll räägime?»

«Tõepoolest!» Clerfayt tõusis ja võttis Lilliani käed oma pihku. «Me olime ometi surmkindlad, et meiega sääraseid asju ei juhtu.»

«Lase olla! Lase olla! Ära riku seda ära.»

«Mida siin rikkuda on?»

Kõike, mõtles Lillian. Liblikatibadele ei saa ehitada perekonnaõnne Toulouse'is, isegi kui nad graniiti raiuda. Kuidas ikka egoism pimestab! Iga teise mehe puhul oleks ta mu käitumist kohe mõistnud — iseenda suhtes on aga pime. «Ma olen ju haige, Clerfayt,» ütles ta lõpuks ebalevalt.

«Seda enam ei tohi sa üksi olla.»

Lillian vaikis. Boris, mõtles ta. Boris mõistaks mind. Clerfayt kõneles korraga nagu Boris, aga ta ei olnud Boris.

«Kas lähme toome nüüd Giuseppe ära?» küsis ta.

«Ma toon ise. Kas sa ootad mind siin?»

«Jah.»

«Ja millal sa tahaksid Riviérasse sõita? Kas varsti?»

«Jah, varsti.»

Clerfayt jäi tema selja taha seisma. «Mul on Riviéras tilluke inetu majaköök.»

Lillian nägi peeglist mehe nägu ja ta käsi oma õlgadel. «Siin on varjul veel tõelisi üllatusi.»

«Maja võib lasta ümber ehitada,» lausus Clerfayt.

«Kas sa teda maha müüa ei taha?»

«Sa vaata ta enne järele.»

«Hea küll,» ütles Lillian äkki tõtakalt. «Lase kellelgi mu kohvrid siia tuua, kui sa hotelli jõuad.»

«Ma võtan nad ise kaasa.»

Clerfayt lahkus. Lillian jäi istuma ja puuris silmad hämarduvasse õhtusse. Kalamehed kükitasid veepiiril. Paar selli valmis-lusid kaldapealsel õhtucinet võtma. Milliseid kummalisi radu pidi võib küll käia töö, mida nimetatakse armastuseks, mõtles Lillian. Kas polnud see mitte Levalli, kes ütles, et iga plikakku

uljaspead saadab alati koduperenaise vari ning muretu sõda metevallutajat ehtkohanlase omandikirg? Minu kohta need sõnad ei käi, mõtles Lillian; ent mis oli Clerfaytiga juhtunud? Eks olnud ju Lillian armastanud teda kui meest, kes elu järele haaras, nagu oleks iga hetk see kõige viimane? Toulouse'i Lillian pahvatas naerma. Ta polnud kunagi tahtnud oma haigussest rääkida, sest ta oli arvanud, et haige on tervele midagi eemaletõukavat; nüüd adus ta, et see võib ka vastupidi olla, et haigele võib terve koguni vulgaarne tunduda, nii nagu vaesunud aristokraadile mingi uusrikas. Talle näis, nagu oleks Clerfayt temast täna mingil erilisel kombel eemaldunud ja sinna teise suurde leeri üle läinud, mis temale oli kättesaamatu. Clerfayt ei olnud enam kadunud hing; tal oli äkitselt tulevik. Kas ma siis sellepärast tema juurde tagasi tuln, mõtles Lillian ja tundis oma imestuseks, et nutab, vaikselt ning hääletult — aga ta polnud õnnetu. Ta oleks tahtnud ainult kõike pisut kauemini säilitada.

Clerfayt ilmus kohvritega. «Kuidas sa ilma oma asjadeta nii kaua hakkama said?»

«Ma andsingi juba uued tellimused sisse. Riiete puhul on see lihtne.»

See polnud tõsi; ent Lillianile tundus korraga, et tal on selles moraalne õigus. Koguni kahekordne õigus — ta pidi tähistama seda, et ta Veneetsiast oli eluga pääsenud, ja pidi pillajad mängima protestiks Clerfayti soovile temaga abielluda ning Toulouse'i elama asuda.

«Kas ma tohin sulle paar kleiti kinkida?» küsis Clerfayt. «Ma olen momendil piisavalt rikas.»

«Mõtled mulle veimevakka soetama hakata?»

«Vastupidi. Et sa ära Veneetsiasse sõitsid.»

«Hüva. Uhe võid ju kinkida. Kuhu me tänä õhtul läheme? Kas Bois'sse?»

«Siis peame mantlid kaasa võtma. Muidu on veel liiga külm. Aga vaatama võime ikka minna. Mets on heleroheline, kevadiselt sinakaisse bensiiniaurudesse mähkunud ja väga võluv. Kõik teeäärred on õhtuti autosid täis pargitud. Armastus on igast aknast lipu heisanud.»

Lillian võttis kapist musta läbipaistvast riidest kleidi, mida kaunistas mehhikopunane dramaatiline rüüš, ja lehvitas seda aknast välja. «Armastuse auks,» tähendas ta. «Jumaliku, maise, väikese või suure armastuse auks, ainult et mitte Toulouse'i Millal sa nüüd ära sõidad?»

«Kust sa tead, et ma jälle ära pean sõitma? Oled võistluskalendrit vaadanud?»

«Ei ole. Aga meie puhul ei või ial teada, kes kelle maha jätab.»

«See asi muutub.»

«Mitte enne aasta lõppu!»

«Abielluda võib ka varem.»

«Pühitsegem ikka enne kokkusaamist ja lahkumist. Kuhu sa pead sõitma?»

«Rooma. Ja sealt edasi Tuhande-Miili-Rallile läbi Itaalia. Nädala pärast. Sinna sa kaasa ei või tulla. See on üks otsatu sõit, muud midagi, nii et oled lõpuks ka ise vaid tee ja mootor.»

«Lähed võitma?»

«Mille Miglia on itaallaste leivanumber. Caracciola võitis selle kord, Mercedesega sõites, muidu on aga patent itaallaste käes. Torriani ja mina oleme kolmandaks meeskonnaks. Juhuks, kui midagi peaks viltu vedama. Võin ma siia jääda, kui sa riidetud?»

Lillian noogutas. «Missuguse kleidi ma panen?» küsis ta.

«Pane üks nendest, mis minu juures vangis olid.»

Lillian avas kohvri. «Kas see?»

«Jah. Sellega olen ma juba vana tuttav.»

«Sa pole mind sellega näinud.»

«Sinu seljas tõesti, aga ma tunnen teda sellegipoolest. Ta on paar ööd minu toas rippunud.»

Lillian pöördus, peegel käes. «Mis sa räägid?»

«Ausõna,» ütles Clerfayt. «Ma ehtisin otsekui šamaan oma loa sinu kleitidega, et sind tagasi kutsuda. Oppisin seda sinult endalt. See oli must maagia ja ühtlasi suur troost. Naine võib küll hüljata mehe, aga mitte kunagi oma riideid.»

Lillian uuris peeglist oma silmi. «Nii et siis minu varjud olid sinu juures.»

«Need polnud sinu varjud — sinu seljast mahaaetud ja mahajäetud ussinahad.»

«Mina oleksin eeldanud sinu seltsis pigem mõnda teist naist.»

«Ma proovisin ka seda. Aga sa oled mind teiste naiste suhtes ära rikkunud. Nad näivad mulle sinu kõrval nagu ähmased värvireproduktioonid ehtsa Degas' baleriini asemel.»

Lillian naeris. «Sa mõtled neid vastikuid pakse tantsijannasid, keda ta tavatses maalida?»

«Ei. Ma mõtlen joonistust, mis on Levalli majas seina peal. Sa oled seda näinud — kütkestavas poosis baleriin, kelle nägu on üksnes paari tõmbega visandatud, nii et iga vaataja võib sinna oma unistuse sisse manada.»

Lillian pani jumestuspliatsid käest. «Unistus nõuab alati mänguruumi, tahad sa öelda? Et kui kõik on viimseni paigas, pole fantaasia enam kohta?»

«Jah,» ütles Clerfayt. «Tee iseenda juurde käib alati oma unistuste kaudu — mitte kunagi aga teiste.»

«On kaks võimalust: sa kas leiad ennast või kaotad lõpl. kult.»

«Nii üht kui teist. Just nii nagu mõnikord unes, veidi enne ärkamist — sa aina langed ja langed mingisse lõputusse musta tühimikku. On sulle see tunne tuttav?»

«Vägagi,» vastas Lillian. «Ma kogesin sellist kivina kuristikku kukkumist sanatooriumis iga päev vaikse tunni ajal, mida Krokodill nimetas uhkelt siestaks. Kas vein on otsas?»

Clerfayt tõi talle klaasi. Lillian pani käe mehele kaela ümber. «Kummaline,» ütles ta poolüminäl, «aga niikaua kui sa ei unusta, et langed, pole veel kõik kadunud. Elu näib armastavat paradokse — mida kindlam sa milleski oled, seda naeruväärsemaks osutud, lausa kuristiku äärel seisvaks, aga kui sa tead, et oled lootusetult kadunud, puistatakse sind kinkidega üle. Sul ei tarvitse midagi selle heaks teha — elu jookseb sulle järele nagu pai puudel.»

Clerfayt võttis tema kõrval istet. «Kust sa seda kõike tead?»

«Ma räägin niisama huupi. Need on üksnes pooltõed — nagu kõik muugi siin ilmas.»

«Kas ka armastus?»

«Mis on armastusel tõega pistmist?»

«Sul on õigus. Armastus ja tõde on vastandid.»

«Ei ole,» sõnas Lillian ja tõusis püsti. «Armastuse vastand on surm — ja armastus on vaid kibe hurm, mis teda üürikeseks ajaks unustada laseb. Seepärast teab igaüks, kellel surmast aimu, midagi ka armastusest.» Lillian tõmbas kleidi üle pea. «Seegi on pooltõde. Kes meist teaks midagi surmast?»

«Mitte keegi — peale selle, et ta on elu vastand — mitte armastuse vastand, ja seegi on küsitav.»

Lillian naeris. Clerfayt oli jälle endine. «Kas tead, mida ma tahaks?» küsis Lillian. «Ma tahaksin elada kümnet elu ühekorraga.»

Clerfayt libistas sõrmedega üle ta kleidi kitsaste õlapaelte. «Milleks? Sest lõpuks teeb see ikkagi ainult ühe elu välja, Lillian — see oleks nagu maletaja, kes mängib korraka kümne vastasega, ja mängib tegelikult ikkagi ühtainsat partiid — iseenese oma.»

«Minagi jõudsin selleni välja.»

«Kas Veneetsias?»

«Jah, aga mitte nii, nagu sina mõtled.»

Nad seisid akna all. Conciergerie kohal rippus kahvatu ehapuna. «Ma tahan oma elu läbisegi elada,» ütles Lillian. «Et elaksin praegu päeva või tunni viiekümneaastasena — seejärel kolmekümnesena, siis kaheksakümnesena — ja seda kõike ühe

päeva jooksul, nii kuidas mul parajasti lusti on — mitte aga ridaribu üksteise järel, nagu aeg ette näeb.» Clerfayt naeris. Minu jaoks muutud sa nõndagi küllalt kiiresti. Kuhu me sööma läheme?»

Nad suundusid trepist alla. Clerfayt ei saa aru, mida ma õelda tahan, mõtles Lillian. Ta peab mind tujukaks; ta ei taju, et ma tahan ainult sealpoolsest endale mõne päeva välja lunida nendest päevadest, mida ma eal ei ela. Nii või teisiti — see eest ei muutu ma kunagi kaheksakümneaastaseks õelaks eideks või mingi mehe vananevaks pettumuseks, keda ta enam nähagi ei taha ja kelle eest ta tagasi kohkub, kui ta teda aastate järel kohtab — ma jään oma armastatu mälu nooreks ning seeläbi tugevamaks kui kõik teised naised pärast mind, kes nad küll kauem elavad ja vanemaks saavad kui mina.

«Mida sa naerad?» küsis Clerfayt trepil. «Kas mind?»

«Iseennast,» vastas Lillian. «Ainult ära küsi, miks — küll sa ajapikku taipad.»

Kahe tunni pärast tõi Clerfayt Lilliani hotelli tagasi. «Tänaseks aitab,» lausus ta naeratades. «Sa pead nüüd puhkama.»

Lillian jäi talle üllatunult otsa vaatama. «Puhkama?»

«Sa vajad rahu. Ise ju rääkisid, et olid haige.»

Lillian püüdis tabada olematut iroonilist nooti. «Mõtled seda tõsiselt?» küsis ta siis. «Ära ainult ütle, et ma lõppis välja naen.»

Ööportjee ilmus, mõistev irve näol. «Soovite õhtuks salaa- mit? Või kaaviari? Perenaine ei pannud kalamarja täna luku taha.»

«Tooge mulle unerohtu,» sõnas Lillian. «Head ööd, Clerfayt.»

Mees ei lasknud tal minna. «Saa minust ometi aru, Lillian! Ma ei taha, et sa endale liiga teed ja homme tagantjärele põed.»

«Sanatooriumis ei olnud sa nii ettevaatlik.»

«Tookord ma arvasin, et sõidan paari päeva pärast ära ja ei näe sind enam kunagi.»

«Aga nüüd?»

«Nüüd olen ma valmis ohverdama paar tundi, et võiksin sinuga koos olla nii kaua kui võimalik.»

«Kui praktiline!» ütles Lillian kurjalt. «Head ööd, Clerfayt.»

Clerfayt vaatas talle teravalt otsa. «Tooge meile pudel Vouvray'd üles,» pöördus ta seejärel ööportjee poole.

«Kohe, mu härra.»

«Tule!» Clerfayt võttis Lillianil käest. «Ma viin sind tuppa.»

Lillian raputas pead ja tõmbas käe lahti. «Kas sa ka tead, kellega ma viimati säärast väitlust pidasin? Borisiga. Ent tema argumendid olid paremad. Sul on õigus, Clerfayt. On väga hea,

kui sa varakult magama heidad; sa pead ennast eelolevaks võist luseks välja puhkama.»

Clerfayt põrnitses teda vihaselt. Portjee tuli pudeli ja kahe klaasiga. «Me ei vaja enam veini,» ütles Clerfayt.

«Oodake, mina vajan küll.»

Lillian võttis pudeli, surus selle kaenla alla ja napsas siis ühe klaasi pihku. «Head ööd, Clerfayt. Arme näeme täna und sellest, et langeme — lõputusse kuristikku —, sina näe und parem Toulouse'ist!»

Ta lehvitas klaasiga ja läks trepist üles. Clerfayt jälgis teda liikumatult, kuni ta silmist kadus.

«Üks väike konjak, mu härra?» pakkus ööportjee. «Võib-olla topelt?»

«Teie terviseks!» vastas Clerfayt ning surus talle paar raha tähte pihku.

Clerfayt kõndis mööda Grand-Augustini kaldapealset kuni La Périgord'ne'i restoranini. Ta nägi valgustatud akende taga vihmaseid paare tuhas küpsetatud trühvleid söömas, mis oli tolle restorani firmaroog. Vanem abielupaar tasus parajasti arvet; noored armunud sosisklesid õhetades, ninapidid koos. Clerfayt läks üle tänava ja hakkas aeglaselt tagasi lonkima, möödudes raamatukaupmeeste suletud kastidest. Või Boris, mõtles ta ärevalt. See veel puudus! Tuul kandis temani Seine'i lõhna. Mustade mügerikena konutas paar pargast hingavas pimeduses. Ühelt neist kostis kaeblikku lõõtspillimängu.

Lilliani aknad olid valged, aga kardinad olid ette tõmmatud. Clerfayt nägi tema varju läbi eesriiete edasi-tagasi lukumas. Lillian ei vaadanud kordagi välja, ehkki aknad olid lahti. Clerfayt mõistis, et oli valesti käitunud, kuid ta ei saanud sinna midagi parata. Ta oli õelnud seda, mida mõtles. Ja Lillian oli tõesti loppis ilmega olnud; ta nagu oli restoranis korraka ära vajunud. Otsekui oleks see kuritegu, et ma tema pärast muretsen, mõtles Clerfayt. Mida ta küll praegu võib teha? Pakib asju? Akki turgatas Clerfaytile pähe, et Lillian teab, kuidas ta all ootab — ta polnud ju kuulnud Giuseppet ära sõitmas. Rutuga ületas Clerfayt tänava ja hüppas autosse. Pani mootori käima, andis üleliia gaasi ning kihutas minema, Place de la Concorde'i suunas.

Lillian asetas veinipudeli ettevaatlikult voodi kõrvale põrandale. Ta kuulis Giuseppe kaugenevat häält. Seejärel võttis ta kohvrast vihmamantli ja tõmbas ülle. Ühes elegantse kleidiga moodustas see veidra kombinatsiooni, kuid Lillianil polnud vähimatki tahtmist ümber riietuda; kleit jäi mantli alt paistma. Ta ei

lähtnud voodisse heita. Seda oli ta sanatooriumis ja viimase nädala jooksul niigi küllalt teinud.

Ta läks trepist alla. Ööportjee tuli jooksupalu.

«Soovite taksot, madame?»

«Ei, ei soovi.»

Lillian astus tänavale ja jõudis ilma eriliste vahejuhtumiteta Boulevard St.-Michelile. Seal aga sattus ta kohe igat sorti asja-meeste, küll valgete ja pruunide, küll mustade ja kollaste huvikeskmesse. Tundus, nagu ta oleks eksinud sohu, kus sääsed teda raevukalt ründama asusid. Mõne minuti vältel läbis Lillian sotsiaal edastatud erootika intensiivkursuse, mille kõrval isegi kiimalised tänava rakatsid näisid romantiliste armunutena.

Äsjasest veidi uimane, võttis Lillian ühe kohvikuesise laua taga istet. Prostituudid mõõtsid teda hindavate pilkudega; kõigil neil oli oma territoorium, mida nad olid valmis võõra konkurendi eest küünte ja hammastega kaitsma. Lilliani laud pälviski kiiresti üldise tähelepanu. Temataolised naised ei istunud enam nii hilja seda sorti kohvikutes. Isegi mitte ameeriklannad.

Lillian sai uusi pakkumisi — esiti taheti talle müüa pornograafilisi fotosid, siis soovitati rüütellikku kaitset, kolmandaks paluti väikesele lõbusõidule. Peale selle võis ta valida veel odavate juveelide, noore neegri, terjerikutsika ja mõnede lesbiliste daamide vahel. Kuid Lillian ei kaotanud pead, vaid andis kelderile juba ette kopsaka jootraha. Too, heitnud pilgu rahatähele, peletas pealetukkevamad kauplejad kohe eemale. Nõnda sai Lillian mahti juua rahus oma Pernod'd ja ümbrust silmitseda.

Kõrvallauas istuv kahvatu näoga habemik hakkas teda joonistama; vaibakaupmees üritas talle müüa mururohelist palvetamismatti, kuid kelder ajas ta minema; lõpuks astus Lilliani juurde nooreohtu meesterahvas ja esitles end keskpärase poeedina. Lillian mõistis, et ükski jäädes ei anta talle rahu. Sestap palus ta poeeti enese seltsis klaasikese veini juua. Ent literaat ütles eelistavat vorstivõileiba. Lillian tellis talle rostiifi.

Poeedi nimi oli Gérard. Lõpetanud söömise, luges ta Lillianile kaks oma luuletust; ülejäänud kahte deklameeris ta peast. Need olid eleegiad surmast, hääbumisest, kaduvikust ja elu tühisusest. Lilliani tuju paranes. Poeet oli kõhn, ent fantastilise isuga. Lillian küsis, kas ta jaksab ehk veel ühe prae ära süüa. Gérard'i sõnutsi ei pidavat see mingi probleem olema ja Lillianis peituvat tõeline poeesiasõber. Kas ei leia temagi, et elu on mõttetutu? Milleks üldse elada? Gérard pistis kinni järgnevad kaks rostiifi ning ta värsid muutusid üha raskemeelsemaks. Ta hakkas arutlema enesetapu olemuse üle. Ta ise olevat selleks valmis — loomulikult homme, mitte kohe täna, eriti kui arvestada äsja lõppenud külluslikku söömaaega. Lilliani meeleolu

tõusis veelgi; Gérard oli küll kõhn, kuid nägi piisavalt terve välja, et veel viiskümmend aastat elada.

Clerfayt veetis aega Ritzi baaris. Viimaks otsustas ta Lillianile helistada. Ööportjee võttis kõne vastu. «Madame'i pole siin,» teatas mees, kui oli Clerfayti hääle ära tundnud.

«Kus ta siis on?»

«Läks välja. Umbes poole tunni eest.»

Clerfayt kaalutles; nii kiiresti Lillian asju kokku ei jõudnud pakkida. «Kas ta võttis kohvrid kaasa?» küsis ta siiski igaks juhuks.

«Ei, mu härra. Madame'il oli üksnes vihmamantel seljas.»

«Hästi, tänan.»

Või vihmamantel, mõtles Clerfayt. Ta saab sellega hakkama, et kaks kätt taskus jaama minna ja minema sõita — tagasi oma Boris Volkovi juurde, kes on minust nii palju parem.

Clerfayt jooksis auto juurde. Ma ei oleks tohtinud tema juurest ära tulla, mõtles ta. Mis minuga ometi on? Kui saamatuks teeb inimese tõeline armastus! Kuhu on jäänud mu üleoleku lihv! Kui üks on inimene, ja kui ähmaseks võib muutuda silm kõige selge kogemuse kiustel! Clerfayt lasi ööportjeel uuesti seletada, mis suunas Lillian oli minema hakanud. «Mitte Seine'i poole, härra,» rahustas mees. «Ta pööras uksest paremale. Võib-olla tahtis ta veel natuke jalutada ja tuleb varsti tagasi.»

Clerfayt sõitis aeglaselt mööda Boulevard St.-Micheli. Lillian kuulis Giuseppe häält ja nägi samas ka autot. «Aga surm?» küsis ta Gérard'ilt, kelle ees toretses juustuvaagen. «Mis siis, kui surm on veelgi troostitum kui elu?»

«Kust me võime teada,» küsis Gérard melanhoolselt mäludes vastu, «kas elu pole meile mitte karistuseks kanda antud kuriteo eest, mille oleme sooritanud ühes teises maailmas? Võib-olla on see siin hoopis põrgu, ja mitte too, millega kirik meid pärast surma ähvardab.»

«Kirik töötab ka paradiisi.»

«Võib-olla oleme siis kõik langenud inglid, kes peavad heastama oma patud aastatepikkuse tšarmiga maa peal.»

«Me võime seda kannatuste teed ju lühendada.»

«Vabasurmi!» Gérard noogutas innukalt. «Mille eest me aga alati tagasi kohkume. Ja ometi oleks see väljapääs! Kui elu oleks tuli, küllap me siis juba teaksime, mida teha! Pea ees tulle! Milline ironia —»

Giuseppe möödus neist juba teist korda; nüüd Place Edmond-Rostand'i poolelt. Ironia, mõtles Lillian, on ainus, mis meile veel jäänud, ning sageli ei puudu tal oma võlu, nii nagu praegu selle ettekande puhul. Ta nägi Clerfayti, kelle silmad ekslesid

hirmu ega märganud kümne sammu kaugusel istuvat Lilliani.

«Mis oleks suurim soov, mis te elule esitaksite, juhul kui see võiks täituda?» küsis Lillian Gérard'ilt.

«Igavene täitumatus,» vastas poeet kõhklemata.

Lillian silmitses teda tänulikult. «Järelikult ei ole teil enam midagi soovida,» lausus ta. «Sest teie soov on täidetud.»

«Oh leiaksin ma veel teietaolise partneril!» õhkas Gérard sünge galantsusega ja tõrjus eemale kunstnikku, kes oli Lilliani portreega valmis saanud ja nüüd nende laua juurde tuli. «Alati-seks. Te mõistate mind.»

«Andke see pilt mulle,» ütles Clerfayt pettunud kunstnikule.

Ta oli lähenenud neile selja tagant ja hindas Gérard'i põlglikul pilgul. «Tehke et kaote,» ühmas talle Gérard. «Kas te ei näe, et me oleme hõivatud? Jumala eest, meid segatakse kogu aeg. Garçon, veel kaks Pernod'd! Ja visake too härra välja!»

«Kolm Pernod'd,» täpsustas Clerfayt ja võttis istet. Kunstnik ootas kõnekas poosis endiselt ta kõrval. Clerfayt ulatas talle raha. «Kena koht,» pöördus Clerfayt Lilliani poole. «Miks me varem pole siia tulnud?»

«Kes te üldse olete, kutsumata külaline?» küsis Gérard, ikka veel veendunud, et Clerfayt on mingisugune sutenöör ning üritab tavalise trikiga Lillianiga tutvust sobitada.

«St.-Germain-des-Prés' hullumaja direktor, mu poeg, ja see daam siin on meie patsient. Tal oli täna linnaluba. Aga ons midagi juhtunud? Ega ma viimati hiljaks pole jäänud? Kelner, viige nuga kohe laualt ära! Ja kahvel samuti!»

Luuletajalik uudishimu sai Gérard'i skeptitsismi üle võitu

«Kas tõesti?» sosistas ta. «Ma mõtlesin ka ise —»

«Te võite rahulikult valjusti rääkida,» katkestas teda Clerfayt. «Meie patsient on oma olukorraga leppinud. Täielik süüdimatus. Ta ei allu ühelegi seadusele. Isegi mõrva korral ei saaks teda vastutusele võtta.» Lillian naeris «Tegelikult on asi vastupidi,» ütles ta Gérard'ile. «See siin on mu endine mees Raviastusest jalga lasknud. Minu süüdistamine on tema haiguse tüüpiline sümptom.»

Poeet polnud samuti eile ilma sündinud Lillianiga oli ta prantslane. Talle oli asi selge ja ta tõusis süüdimatu naeratusega püsti. «Mõned lahkuvad liiga hilja ja mõned liiga vara,» sõnas ta. «Mine õigel ajal — nõnda kõneles Zarathustra. Ilomme, madame, ootab teid kelneri käes pühendusluuletus.»

«Mul on hea meel, et sa tulid,» ütles Lillian. «Kui ma oleksin magama heitnud, jaanuksin kõigest ilma. Ilma rohelisest eha-valgusest ja vere magusast tükist. Ja jõemudast ja pääsukestest selle kohal.»

Clerfayt noogutas. «Anna mulle andeks. Ent vahel ei jõua ma sulle lihtsalt järele. Sa saadad tundidega korda seda, milleks teised vajavad aastaid — sa oled nagu võlulill, mis joogi käte all minutiga mullast võrsub ja õide puhkeb —»

— ja sureb, mõtles Lillian. «Ma ei saa teisiti, Clerfayt,» ütles ta. «Ma pean elus nii paljut tasa tegema. Siit ka mu pinnapealus. Kaalutleda jõuan hiljemgi.»

Clerfayt võttis Lilliani käe ja suudles seda. «Ma olen idioot. Ning mida päev edasi, seda hullem. Aga ega mul selle vastu midagi ole. See koguni meeldib mulle. Peaasi, et sa minuga oled. Ma armastan sind üliväga.»

Järsku puhkes kohviku ees valjuhäälnene ja äge tüli. Hetke pärast oli kohal ka politseinik, paar alžeerlast vehkisid kätega ning mingi tüdruk sõimles. Ajalehepoisid jooksid edasi-tagasi ja hõikusid.

«Tule,» ütles Lillian. «Mul on toas veel veini.»

«Ja millal te valmis kleidid mulle ära saadate?» küsis Lillian. Balenciaga firmakaupluse müüjatar naeratas. «Nii ruttu kui võimalik.»

«Nädala pärast?»

«Enne kahte nädalat küll mitte. See on keeruline töö. Kiiremini pole tõesti võimalik. Täna alles alustame.»

Müüjatar kandis Lilliani mõõdud tabelisse. «Te olete veidi kõhnemaks jäänud, madame.»

«Teil on õigus. Ükski vägi ei suuda panna mind kaalus juurde võtma.»

«Onnelik inimenet!»

«Jah,» vastas Lillian. «Mõnede jaoks oleks see tõepoolest õnn.»

Lillian astus välja Avenue George V-le. Pärastlõuna tervitas teda kuldse valguse, tuule ja autodevooluga. Ta jäi silmapilguks seisma ja mõtles kleitidele, mis ta äsja oli tellinud. Oigupoolest ei kavatsenud ta rohkem uusi riideid osta, kuna tema meelest jagus tal neid elu lõpuni piisavalt, ent Clerfayt oli talle oma kinkimisideega visalt peale käinud, ja siis oli ta lõpuks veel Veneetsia arvelt ühe juurde võtnud; — sealne verejooks röövis ta elust kindlasti päevi ja nädalaid, ja selle asemel et nukrutse-da, halada ning enesele etteheiteid teha, paistis talle sootuks mõttekamana arvestada, et ta seeläbi ka vähem raha oma igapäevasteks tarveteks kulutab ning selle asemel endale ühe kleidi rohkem võib lubada. Ta oli seda erilise hoolega valinud. Algul köitis teda dramaatiline õhtutualett, kuid lõpuks langetas ta otsuse ülilihtsa kostüümi kasuks. Dramaatiliseks osutus hoopis see, mille Clerfayt talle kinkis — nii sai kleidist omapärane protest Toulouse'i ja kõige sellega seonduva vastu.

Lillian naeratas endale vaateakna peegelpildis. Mõnede asjade puhul ei saagi pinnapealne olla, mõtles ta. Riided võivad paremat moraalist tuge pakkuda kui mis tahes õigus, mis tahes kaastunne ja mõistmine, paremat tuge kui kõik pihisad kokku, kõige suurem elutarkus, kõik reeturlikud sõbrad ning isegi ar-

mastatu. See polnud mingi frivoolsus, vaid puhas tõdemus pistasjade olul. sest ning lohutavast toimest.

On hea, kui sa niisugust asja tead, mõtles Lillian, ja minu jaoks on see vist ainuke lahendus. Tal ei olnud enam aega põhjalikeks õigustusteks ja õieti isegi mitte vastuhakuks. Ta oli oma tahtmise kord läbi viinud, nii et mõnikord oli tal seda raske uskudagi — nüüd jäi üle üksnes saatusega arved klaarida.

Lillian teadis, et kõik see, millega ta ennast pettis või trööstis, võis kuuluda üsna odavate võtete kategooriasse, aga ta oli neist suurejoonelistest manöövritest, mille abil inimesed elust üle piüdsid olla, juba sedavõrd võõrdunud, et suurusjärku tema silmis enam ei eksisteerinud. Liatigi näis Lillianile, et hetke fineside toimesse uskumine ja nende nautimine nõuab sama palju, kui mitte tugevamat enesevalitsemist, pealehakkamist ja sisenõusjõudu kui need teised, mis kõlavamaid nimesid kandsid. Nii siis ostis ta rõivaid ning leidis neist samasugust lohutust nagu mõni teine kogu maailma filosoofiast; ta ajas teadlikult segi armastuse Clerfayti ja elu vastu, kaugenes sellest, siis jälle lahenes, uskus selle kestvusse ja teadis samal ajal, et see kord puruneb. Ohupalliga võis küll lennata, kuni ta kandis — ent maju tema külge riputada ei saanud. Ja kui ta alla kukkus, jäi järele vaid narts kortsus riiet, mitte enam ohupall.

Fouquet' juures Champs Elysées'le keerates kohtas Lillian vikont de Peystre'it. Mees võpatas, kui teda nägi. «Kui särav te välja näetel!» ütles vikont. «Kas olete armunud?»

«Jah. Oma uude kleiti.»

«Mõistlik tegu!» kütis Peystre. «Sellega ei kaasne mingeid kõhklusid ega kartusi.»

«Siis polegi see armastus.»

«See on osa ainsast armastusest, millel üldse mõtet on: enesearmastusest.»

Lillian naeris. «Ja selles puuduvad teie meelest kõhklused ning kartused? Siis peate küll kas valumalmist või vahikummist olemal!»

«Ei kummastki. Ma olen vaid hilinenud väljaanne kaheksateistkümnendast sajandist ja jagan seetõttu kõikide vales ajal sündinute saatust: mind ei mõisteta. Kas te jooksite koos minuga siin terrassil tassi kohvi? Või kokteili?»

«Kohvi, meeleldi.»

Nad said laua õhtuse päikese kätte. «On hetki, mis on alati ühesugused,» ütles Peystre. «Kas istuda päikesepaistel, kõnelda armastusest või elust — või lihtsalt vaikida. Näiteks praegu. Kas te elate endiselt tolles tillukeses hotellis Seine'i kaldal?»

«Küllap vist. Mõnikord pole ma isegi selles päris kindel. Ilommakuti, kui aknad on avatud, näib mulle sageli, et leban otse keset Place de l'Opera saginat. Ja öösi jälle tundub, nagu

irüviksin mööda Seine'i alla — mõnes hääletult libisevas lootsikus või selili vees, silmad lahti, iseendast lahus ning samas täiesti iseenda päralt.»

«Teil on kummalised mõtted.»

«Vastupidi. Mul peaaegu ei olegi mõtteid. Unistused vast mõnikord küll, aga sedagi väga vähe.»

«Kas te ei vaja siis unistusi?»

«Ei,» vastas Lillian. «Ma ei vaja neid tõesti.»

«Sellisel juhul oleme teineteisega sarnased. Ka mina ei vaja kujutelmi.» Kelter tõi Peystre'ile šerri ja Lillianile kannukese kohvi. Peystre vaatas kohvi põlglikul ilmel. «Seda juuakse ikka pärast sööki,» sõnas ta. «Vahest võtaksite siiski pigem aperitiivi?»

«Ei. Mis kell on?»

«Viis,» vastas Peystre imestunult. «Kas te joote kindlal kellajal?»

«Üksnes täna.» Lillian viipas ülemkelnerile. «On teil juba uudiseid, monsieur Lambert?»

«Loomulikult! Radio Roma! Ülekanne algas ju paari tunni eest! Terve Itaalia istub raadio ees või seisab tänaval,» teatas ülemkelner erutatult. «Iga hetk algab raskema klassi mootorite start. Monsieur Clerfayt sõidab monsieur Torrianiga. Nad ei vaheta teineteist välja: Clerfayt sõidab ja Torriani on mehhaanikuks. See on sportautode võidusõit. Kas toon raadio? Ta on mul siinsamas.»

«Jah, tooge.»

«On Clerfayt praegu Roomas?» küsis Peystre.

«Ei ole. Brescias.»

«Mul ei ole võidusõitudest vähimatki aimu. Mis see niisugune on?»

«Tuhande-Miili-Ralli algab Brescias ja kulgeb läbi kogu Itaalia tagasi Bresciasse.»

Ülemkelner tuli kaasaskantava raadioga. Ta oli autospordifanaatik ja reportaaži algusest peale jälginud. «Autod lastakse minutiliste vaheaegadega rajale,» seletas ta. «Kiiremad kõige viimastena. See on aja peale sõit. Ma keeran praegu Mailandi saatjale. Kell on viis — kohe tulevad uudised.» Ta kruttis nuppe. Raadio hakkas ragisema. Korraga oligi eetris Mailand, diktoriges poliitilisi uudiseid, vurinal, otskui kartes, et ei jõua muidu küllalt ruttu sporditeadeteni. «Ja nüüd siirdume otseülekannega Bresciasse,» jätkas ta teisenenud, hasartsel hääletoonil. «Osa võistlejaid on juba teele lähetatud. Turuväljak on inimesi puupüsti täis, nii et raske on hingatagi —»

Aparaat kähises ja praksus. Siis kostis läbi häälte sumina selge mootorimürin, mis kohe vaibus. «Üks pörutas mööda,» sõistas monsieur Lambert ärevalt. «Ilmselt Alfa.»

Terrassil oli vaikseks jäänud. Uudishimulikud kogunesid ligi või kallutasid end toolidel nende laua poole.

«Kes juhib?»

«On vara veel midagi öelda,» vastas ülemkelner asjatundja väarikusega. «Tugevamad alles lähevad starti.»

«Palju võistlejaid üldse on?» küsis Peystre.

«Ligi viissada.»

«Sa püha jumal!» lausus keegi. «Ja kui palju neil sõita tuleb?»

«Üle tuhande kuuesaja kilomeetri, mu härra. Keskestlõbi teeb see oma viisteist-kuusteist tundi. Võib-olla ka veidi vähem. Aga Itaalias sajab. Brescia kohal määratseb äike.»

Reportaaž lõppes. Ülemkelner viis raadio minema. Lillian naaldus toolileenile. Veel hetke näis terrassi vaikes ja kuldses pärastlõunavalguses kangastuvat pilt, pilt keset seda jaakuu bikute kilksumist klaasides ning portselantaldrivate klõbinat, mis üksteise otsa kuhjatult näitasid söödu joodu hulka, — varvitu pilt, lüüme nagu mõned vähilised vees, nii et tema taga võis seletada veel Fouquet' terrassi toole ja laudu: hall turuplats täis ebamäärast müra, mille algupära oli hajunud tuhandes kajas, ja tontlikud autod, teineteise sabas, igaühes neist kaks tilukest elusädet, mis ei tahtnud midagi muud, kui ennast kaalule panna. «Brescias sajab,» lausus Lillian. «Kus see Brescia õieti asub?»

«Mailandi ja Verona vahel,» vastas Peystre. «Kas te ei õhtustaks täna koos minuga?»

Girlandid rippusid räbaldunult, vihmast räsituna. Märjad lipud plagisesid vastu vardaid. Kõu kõmises, justnagu ei võisteldaks mitte ainult maa peal, vaid ka nähtamatute autodega taevas. Loomulik ja tehiskõu segunesid teineteisega; moolori jõuratusele vastas ülalt välg ning mürin. «Veel viis minutit,» ütles Torriani.

Clerfayt istus rooli taga. Ta ei olnud just närvis. Ta teadis, et tema võiduvõimalused olid väikesed, aga igal võidusõidul oli varuks ka üllatusi ja pikal distantstil palju juhuseid.

Clerfayt mõtles Lilliani ja Targa Florio peale. Seal oli ta naise unustanud ja teda vihanud, kui ta sõidu ajal järsku meenust ja niiviisi tema tähelepanu juhtimiselt kõrvale tõmbas. Võistlus oli osutunud tähtsamaks kui Lillian. Nüüd oli asi teisiti. Clerfaytil puudus Lilliani suhtes kindlus ja ta mõtted keerlesid tema ümber, aga ta ei andnud endale aru, et muutunud oli ta ise. Pagan seda teab, kas Lillian üldse on veel Pariisis, mõtles Clerfayt. Hommikul oli ta küll temaga telefoni teel rääkinud; siin-

sõs mürinas tundus aga hommik lõputult kaugena. «Kas sa Lillianile telegrammi saatsid?»

«Jah,» vastas Torriani. «Stardini kaks minutit.»

Clerfayt noogutas. Auto veeres turuplatsilt aeglasel käigul Viale Veneziale ning peatus. Nad seisis nüüd lähtejoonel. Stopperit käes hoidev mees oli sellest hetkest alates enam kui pooleks päevaks ja pooleks ööks nende maailma keskpunktiks. Vähemalt peaks olema, mõtles Clerfayt; aga ta ei ole seda. Ma mõtlen liiga palju Lillianile. Ma peaksin Torriani rooli laskma, kuid nüüd on liiga hilja. «Kakskümmend sekundit,» lausus Torriani.

«Jumal tänatud! Läks, kurat võtku!»

Stardilipp sähvatas ning auto sööstis rajale. Neid saatsid pealtvaatajate huilged. «Clerfayt,» hüüdis teadustaja, «startis koos mehhaanik Torrianiga.»

Lillian naasis hotelli. Ta tundis, et tal on palavik, ent ta otsustas seda ignoreerida. Selles polnud midagi erilist, vahel näitas kraad vaid pügala võrra rohkem kui õigus, mõnikord ka rohkem, ja Lillian teadis, mida see tähendas. Ta vaatas peeglis. Vähemalt õhtul ei näe ma siis väga närtsinud välja, mõtles Lillian ja naeratas oma nõksu peale, mida ta taas kasutas: teha vaenlasest õhtune sõber, mis andis silmadele läike ning näole kõrgema temperatuuriga kaasneva õhetuse.

Peegli eest tagasi astudes märkas Lillian laual kaht telegrammi. Clerfayt, mõtles ta ja südamest käis valu läbi. Aga mis võis nii lühikese aja jooksul juhtunud olla? Ta viivitas veidi ning piidles väikesi kokkuvõldituid ja kinnikleebitud paberilehti. Ettevaatlikult võttis ta neist esimese kätte ning avas. Telegramm oli Clerfaytilt. «Stardime viieteistkümneminuti pärast. Veeuputus. Ära minema lenda. Flamingo.»

Ta pani kõrvale. Mõne aja pärast avas ta ka teise. Nüüd oli ta hirm veelgi suurem kui enne; see võis olla võistluste korraldajalt, et teatada õnnetusest, kuid see oli samuti Clerfaytilt. Miks ta neid mulle läkitab? mõtles Lillian. Kas ta siis ei tea, et iga telegramm tekitab praegu külmavärinaid?

Lillian tegi kapiukse lahti, et õhtuks kleiti valmis vaadata. Uksele koputati. Koridoris seisis majahoidja. «Ma tõi teile raadio, mademoiselle. Mailandi ja Rooma kuulete sellega puhtalt.»

Mees lükkas stepsli kontakti. «Teile on veel üks telegramm.»

Palju ta neid mulle saata mõtleb? mõtles Lillian. Parempangu mulle juba kõrvaltuppa detektiiv, kes mind pidevalt kontrollib. Ta valis kleidi välja. See oli toosama, mida ta Veneetsias kandis. Kleit oli vahepeal puhastuses olnud ja vereplekid kadunud. Sestpeale uskus Lillian, et selle kandmine toob talle õnne ning ta suhtus kleiti nagu amuletti. Ta hoidis riidet kõvasti peos, kui ta viimase telegrammi avas. See ei olnud enam Clerfaytilt;

see sisaldas õnnesoove Clerfaytile. Kuidas ta minu aadressil saad tulla? Lillian püüdis naxis valguses veel kord allkirja lugeda. Hollmann. Ta otsis märget lähetuspaiga kohta. Telegramm oli saadetud sanatooriumist Bella Vista.

Lillian asetask lehe üliettevaatlikult lauale. Täna on ju vaimude päev, mõtles ta ja istus vooditsale. — Clerfayt, kes varitses seal raadiokastis ning ootab oma jõurava mootoriga parajat hetke, et tupp tormata — ja nüüd veel see telegramm, mis toob vaikivad vaimud akna taha seirama.

Lial varem polnud Lillian sanatooriumist mingit teadet saanud. Ta ei olnud sinna ka ise kirjutanud. Tal puudus selleks iga-sugune tahtmine. Ta oli püüdnud sanatooriumi alatiseks unustada. Ta oli olnud oma äratuleku pöördumatuses nii kindel, et lahkumine võrdus surmaga.

Lillian istus kaua vagusi. Siis hakkas ta raadionuppe keerma; oli uudiste aeg. Rooma tulvas tupp ulguva pöörisena, milles vajasid nimesid, tuttavad ja tundmatud paigad, linnad, Mantua, Ravenna, Bologna, Aquila, tunnid ja minutid, diktori ärev hää, mis rääkis minutitlastest vahemaadest nagu Pühast Graalist, kõneles vigastatud veepumpadest, kinnikiilunud kolbidest ja katkenud bensiinijuhtmetest, nagu oleks tegemist globaalkatastroofiga, ning mis vihurina selle ajaga võidukihutamise siia hämarasse tupp kandis, vihase võitluse sekundite pärast, mille eesmärk polnud aga eluit sekundeid võita, vaid kuskil märjal musttuhande kurviga ja karjuva inimmassiga ääristatud teel paarsada meetrit varem mingisse punkti jõuda, mis kohe jälle maha jäeti, — kihutamise, nagu peaks pagema aatomipommi eest. Miks küll mina seda ei mõista? mõtles Lillian. Miks mind see miljonite inimeste joobumus külmaks jätab, kes nad täna õhtul ja ööl Itaalia maanteid palistavad? Mind peaks see ju omeli tugevamini puudutama? Kas mu enese elu pole täpselt samasugune? Võiduajamine, et võtta endast välja mis võtta annab, jahtida viirastust, mis terendab kättesaamatus kauguses, otsekui kunstjanes koortekarja ajukahil?

«Siin Firenze,» teatas hää raadios võidukalt ning asus taas aegu üles lugema, millele järgnesid jälle nimesid ja automargid, keskmised ja maksimaalkiirused, kuni uhke lõpetuseni: «Kui liidrid semises tempos jätkavad, jõuavad nad Bresciasse tagasi uue rajarekordiga!»

Lillian jahmus. Bresciasse, mõtles ta. Tagasi tollesse väikesesse, garaažide, kohvikute ja poodidega provintsilinna, kust nad teelegi asusid. Nad mängisid surmaga, kihutasid terve öö, langesid vastu hommikut võitmatu väsimuse küüsi, nägudel maskjas mustusekorp, aga nad sõitsid edasi, aina edasi, justkui juhiks neid maailma üllaim eesmärk — ja ainult selleks, et

sinna väikesesse provintsilinna tagasi jõuda, kust nad veidi ajast olid lahkunud! Bresciast Bresciasse!

Lillian lülitas raadio välja ja astus akna alla. Bresciast Bresciasse! Kas võis veel kujundlikumat mõttetuse sümbolit olla? Oli elu neile selleks niisuguse ime nagu terved kopsud ja südamed kinkinud, niisugused käsutamatud keemilised vabrikud nagu maksad ja neerud, selle valge pehme olluse koljudes, mis oli fantastilisem kui kogu tähesüsteem, kõik selle, et temaga siis riskeerida ja õnnelikul juhul tagasi Bresciasse jõuda? Milline kohutav alpus!

Lillian silmitses autodeketti, mis katkematult kaldapealsel mööda libises. Kas ei sõitnud igaüks neist Bresciast Bresciasse? Toulouse'ist Toulouse'i? Rahulolust rahuloluni? Enesepeetusest enesepeetuseni? Mina täpselt samuti mõtles ta. Tõenäoliselt ka minal Kõigele vaatamata! Aga kus on minu Brescia? Lillian vaatas Hollmanni telegrammi. Seal, kust see oli saadetud, polnud Bresciat. Ei Bresciat ega Toulouse'i. Seal toimus vaid hääletu, halastamatu võitlus, võitlus iga hingetõmbe eest igaviku piiiril. Polnud seal ka mingit rahulolu ega enesepeetust. Lillian keeras ringi ning kõndis taas mõnda aega edasi-tagasi. Ta silitas oma kleite ja talle tundus, nagu variseks neilt tuhka. Ta haaras harjad ja kammid pihku ja pani need siis uuesti peeglilauale, märkamata, et oli need kätte võtnud. Mis ma küll olen teinud? mõtles Lillian. Ja mida ma praegu teen? Varjuna hiilis aknast tupp aimus, et ta on hakkama saanud ränga eksimusega, eksimusega, mida ta polnud suutnud vältida ja mida nüüd ei andnud enam heaks teha.

Ta hakkas õhtuks riietuma. Telegramm lebas endiselt laual. Tulepaistel näis see valgem kui kõik muu toas. Ta heitis sellele aeg-ajalt mõne pilgu. Ta kuulis jõe loksumist ning tundis sõormeis vee ja puulehtede lõhna. Mida nad seal üleval praegu teevad? mõtles Lillian ja andis esimest korda voli mälestustele. Mida tegid nad seal mägedes ajal, mil Clerfayt läbi Firenze pimedate tänavate oma laternate valgusvihkudele järele kihutas? Lillian kõhkles veel viivu — siis tõstis ta telefonitoru ja nimetas sanatooriumi numbri.

«Kohe jõuame Sienasse!» karjus Torriani. «Seal tangime. Ja vahetame kumme.»

«Millal?»

«Viie minuti pärast. Kuradi vihml!»

Clerfayt krimsutas nägu. «Ega see meid üksi sega. Teisi ka. Passi peale, kus boks on!»

Majade siluetid suurenesid. Projektorid rebisid nad pladisevast pimedusest välja. Kõikjal seisis inimesi, vihmamantlid sel-

jas ja sirmid pea kohal. Vaatevälja ilmusid valkjad müürid, eest taanduvad inimesed, vihmavarjud, mis kõikusid tormis nagu seened, küljetsi libisev auto—

«Boksi!» karjus Torriani.

Pidurid kriiksusid, autokere vappus ja peatus. «Bensiin, ves, rattad, kähku!» hüüdis Clerfayt mootorimüra vaibuvasse järel kajasse, endal pea endiselt kumisemas. See kaja ei kadunud tal kõrvust, otsekui kumiseksid tühjad vanaaegsed saalid kõue käes.

Keegi ulatas talle klaasi sidrunijooki ja uued prillid. «Mistmendal kohal oleme?» küsis Torriani.

«Tublid mehed! Kaheksateistkümnendal.»

«Kehvasti,» sõnas Clerfayt. «Ja teised?»

«Weber on neljas, Marchetti kuues, Frigerio seitsmes. Conti katkestas.»

«Kes esimene on?»

«Sacchetti, kümne minutiga Lotti ees.»

«Ja meie vahemaa?»

«Üheksateist minutit. Ärge muretsege — kes esimesena Rooma jõuab, ei võida liialt kogu sõitu. See on igaühele selgel!»

Gabrielli, nende sõidujuht, seisis korraka auto kõrval. «Jumala enda sõrm on mängus!» seletas ta. «Püha Jumalaema, Kristuse lunastav veri, sina ise tead!» palvetas ta. Karista Sacchetti selle eest, et ta esimene on! Üks väike bensinipumbarike, rohkemat ma ei palu! Ja Lottile ka! Oh peainglid, kaitske —»

«Kuidas te üldse siia saite?» küsis Clerfayt. «Miks te meid Brescias ei oota?»

«Valmis!» karjusid mehhaanikud.

«Läks!»

«Oodake!» Olete te hulluks läinud?» kähistas sõidujuht. «Ma lendan —» Mootorimüra neelas ta sõnad. Auto kihutas minema. Inimesed kargasid ehmunult eemale ja rattad hakkasid taas neelama teelinti, millele nad olid kleebitud. Millega võib tegelda praegu Lillian? mõtles Clerfayt. Oigupoolest oli ta arvanud, et boksis ootab teda ees telegramm, ehkki ta ei osanud seda endale põhjendada, kuid telegrammid võisid ju ka hilineda, ja võib-olla saab ta selle järgmises boksis kätte. Ent siis ümbritsesid teda jälle öö, tuled ja inimesed, kelle hõikeid ta läbi rüma ei kuulnud ning kes meenutasid seetõttu tummfilmi tegelasi, ja lõpuks jäi ta silmitsi veel vaid teega, tolle ussiga, mis näis siuglevat ümber maakera, ja selle tundmatu elajaga, kes mõirgas kapoti all.

Kaugekõne tuli väga kiiresti. Lillian oli arvanud, et saab ühenduse alles mitme tunni pärast, sest ta tundis Prantsuse sideleenistust, ning pealegi näis talle, et sanatoorium on sama kaugel kui mõni võõras planeet.

«Sanatoorium Bella Vista kuuleb.»

Lillian polnud kindel, kas ta tundis vastaja häält. Võib-olla oli see ikka veel preili Heger. «Ma palun härra Hollmanni,» sõnas ta ja tajus äkki, kuidas ta süda taob.

«Oodake üks hetk.»

Lillian kuulatas pingsalt liini peaaegu tabamatut uminat. Ta vaatas kella; sanatooriumis oli äsja lõppenud õhtusöök. Miks ma ometi nõnda erutatud olen, nagu üritaksin vaime välja kutsuda? mõtles Lillian.

«Hollmann kuuleb. Kes räägib?»

Lillian ehmus, sedavõrd selge oli hääl. «Lillian,» pomises ta.

«Kes?»

«Lillian Dunkerque.»

Hollmann ei vastanud kohe. «Lillian,» kordas ta seejärel uskumatul toonil. «Kust te helistate?»

«Pariisist. Teie telegramm jõudis päralt. Clerfayti hotellist saadeti see mulle. Ma tegin ta kogemata lahti.»

«Kas te siis polegi Brescias?»

«Ei olé,» sõnas Lillian ning tundis korraka kahetsust. «Ma ei sõitnud Bresciasse.»

«Kas Clerfayt ei tahtnud seda?»

«Jah, ta ei tahtnud.»

«Ma istun raadio äärest!» ütles Hollmann. «Eks teiegi, tõenäoliselt!»

«Jah, Hollmann.»

«Clerfayt sõidab suurepäraselt. Kõik on veel täiesti lahtine. Ma tunnen teda; ta hoiab end praegu tagasi. Ta laseb teistel autod puruks ajada. Enne keskööd ta kihutama ei hakka; võib-olla ootab aga veel kauemgi — eil pärast keskööd annab ta gassi, olen kindel. Te ju teate, et see on aja peale sõit. Tal endal pole vähimatki aimu, mitmes ta on, ja see on kõige närvesöövam, et

ta saab olukorrast pildi ainult vahepeatustest bensiini võttes, ja andmed, mis talle seal antakse, on võib-olla juba vananenud. See on võidusõit teadmatusse — kas te mõistate mind, Lillian?»

«Jah, Hollmann. Võidusõit teadmatusse. Kuidas teil endal läheb?»

«Hästi. Ajad on seni fantastilised. Keskmised kiirused sada kakskümmend ja enamgi kilomeetrit tunnis. Kusjuures kiiremad alles hakkavad jõudma pikkadele sirgetele. Ja need on üksnes keskmised, mitte maksimaalkiirused!»

«Jah, Hollmann. Teil läheb siis hästi?»

«Väga hästi. Palju paremini kui enne. Millist raadiojaama te kuulate? Keerake Rooma peale; Rooma on neile praegu lähemal kui Mailand.»

«Ma kuulangi Roomat. Mul on hea meel, et teil paremini läheb.»

«Ja teie ise, Lillian?»

«Väga hästi. Ja...»

«Võib-olla ongi õigem, et te Brescias ei ole, seal sajab ja tormab — ehkki mina poleks vastu pidanud, seisaksin seal raja ääres. Kuidas te end muidu tunnete, Lillian?»

Lillian mõistis, mida Hollmann silmas pidas. «Hästi,» vastas ta. «Mis üleval uudist?»

«Ei midagi erilist. Paari kuuga on siin vähe muutunud.»

Paari kuuga, mõtles Lillian. Kas polnud need aastad? «Ja kuidas läheb —» Lillian ebales, ent teadis korraga, et just selle pärast ta oligi helistanud, «kuidas läheb Borisil?»

«Kellel?»

«Borisil.»

«Boris Volkovil. Teda pole peaaegu üldse näha. Ta ei käi enam sanatooriumis. Aga ma arvan, et tal läheb hästi.»

«Kas te olete teda vahel näinud?»

«Olen ikka. Kuid see oli juba kaks-kolm nädalat tagasi. Ta jalutas oma koeraga, selle hundikoeraga, teate ju küll. Aga me ei rääkinud teineteisega. Kuidas seal all kah on? Kas nii, nagu ette kujutasite?»

«Enam-vähem,» ütles Lillian. «Ehkki kõik sõltub sellest, kuidas asju vaadata. Kas üleval on veel lumi maas?»

Hollmann naeris. «Ammu sulanud. Kõik aasad õitsevad. Lillian —» Hollmann tegi pausi, «— ma saan siit paari nädala pärast välja. See ei ole niisama jutt. Dalai Laama ise lubas.»

Lillian ei uskunud seda. Temalegi oli aastate eest selliseid lubadusi jagatud. «Suurepärane,» sõnas ta. «Siis kohtume siin all peagi. Kas ütlen seda Clerfaytile edasi?»

«Parem mitte; ma olen teatud mõttes ebausklik. Sest — aga kohe tulevad uued uudised! Te peate ju ka kuulama! Nägemiseni, Lillian!»

«Nägemiseni, Hollmann.»

Ta oleks tahtnud veel midagi Borisi kohta mainida, kuid loobus. Ta silmitses mõnda aega musta kuuldetoru, asetas selle lõpuks ettevaatlikult hargile ja süüvis mõtetesse, neid tegelikult jalgimata, kuni märkas, et nutab. Olen ma ikka tobul mõtles ta ja tõusis püsti. Kõige eest tuleb maksta. Kas ma siis tõesti arvasin, et olen seda juba teinud?

«Õnne mõiste on tänapäeval ületähtsustatud,» lausus vikont de Peystre. «Paljudel sajanditel ei pööratud sellele mingit tähelepanu. See lihtsalt ei kuulunud toonasesse elukäsitusse. Lugege näiteks hiina, india või kreeka hiilgeaegade kirjandust. Emotsioonide asemel, millel õnne mõiste rajaneb, püüeldi hoopis iga-vikulistele väärtustele ning ülevuse poole. Kui aga sellest võrdu-takse, algavadki kriisid ja inimesi haarab emotsioonide, roman-tika ning õnne otsimise tühine kirg.»

«Kas too endiste aegade elutunnetuski pole sama tühine?» küsis Lillian.

«Ta on inimväärssem,» vastas Peystre.

«Kas neid kaht teie meelest ühendada on võimatu?»

Peystre vaatas Lillianile järelemõtlikult otsa. «Enamasti küll. Kuid teie puhul, mulle tundub, mitte. Ja see mind võlubki. Teil on need mõlemad küljed olemas. See eeldab aga nii sügava mee-leheite kogemust, et igasugused nimetused ja sealhulgas ka mee-leheide juba täiesti ülearuseks muutuvad. See tähendab olla väljaspool anarhiat — üksilduse polaarplatool, ilma vähimagi kurvastuseta. Kurvastus ja mässuvaim on teie puhul ammu tei-neteist neutraliseerinud. Seetõttu on väikestel asjadel sama olu-line väärtus kui suurtel. Detailid löövad särema.»

«Kaheksateistkümmes sajand tõstab pead,» märkis Lillian ker-gelt muiates. «Te ju peate ennast tema viimaseks järeltuljaks?»

«Ma olen tema viimane austaja.»

«Kas on ial õnnest rohkem räägitud kui tol ajal?»

«Üksnes eriti rasketel aegadel. Ja ka siis ainult räägitud ning unistatud, tegudes aga järgitud suuri aateid.»

«Kuni kõik lõppes giljotiini all.»

«Kuni kõik lõppes giljotiini all ja inimesed leiutasid õiguse õnnele,» kinnitas Peystre. «Kord lõpeb kõik giljotiini all.»

Lillian tühjendas klaasi. «Kas kogu see jutt pole ainult pikk sissejuhatuse ettepanekule, mida te mulle taas kavatsete teha: et ma nõustaksin teie armukeseks hakkama?»

Peystre jäi liikumatult istuma. «Kui soovite, siis nimetage seda nõnda. See oleks ettepanek ümbritseda teid keskkonnaga, mida te vajate. Või veelgi enam, keskkonnaga, mida te minu arvates väärите.»

«Mõtlete raamida mind nagu kalliskivi?»

«Nagu väga haruldast kalliskivi.»

«Mis kiirgab täielikku meeleheidet?»

«Mis kiirgab sinivalget üksildust. Ja sinivalget meelekindlust, mademoiselle. Minu kompliment! Ning vabandage mu põikpäisust. Aga teiesugune särav teemant on haruldus.» Peystre naeratas. «Vahest soovite nüüd uuesti kuulata värskeid uudiseid võidusõidust Itaalias?»

«Siin? Maximis?»

«Miks mitte? Sest Albert, selle paiga maestro, on suutnud täita hoopis keerulisemaidki soovet, kui ta on tahtnud. Ja teie heaks on ta kõigeiks valmis. Ma olen seda juba tähele pannud; Albertil on terane silm.»

Orkester hakkas traditsiooni kohaselt mängima meloodiaid «Lõbusast lehest». Kelnerid koristasid vahepeal laua ära. Albert liugles neist mööda ja läkitas sinna konjakipudeli, mida ei ehtinud pakš tolmuks ega Napoleoni embleem, vaid üksnes tagasihoidlik käsitsi kirjutatud sildike.

«Ma ju ütlesin, et tal on terane silm,» kommenteeris Peystre. «Maitske seda konjakit, ent loomulikult alles pärast tseremoniaalset käes soojendamist, aroomi nautimist ning asjakohast vestlust. Sest meid vaadatakse.»

Lillian võttis klaasi, ja ilma et oleks seda käes soojendanud või lõhna sisse hinganud, jõi selle ainsa sõõmuga tühjaks. Peystre naeris. Albert jälgis neid nurgast julgustava muigega. Mõne aja pärast saabus kelner väikese pudeli Framboise'ga. Ta asetaski lauale pisemad klaasid ning valas need täis. Kohe tõusis ninna varasuviste puuviljaaedade hõng.

«Vana Himbeergeist,» lausus Peystre hardunult. «Eelmisest veelgi haruldasem!»

Lillian arutles endamisi, mida Peystre küll teeks, kui ta praegu tolle Himbeergeisti tema üllatavalt näkku viskaks? Arvatavasti mõistaks ta ka seda ning võtaks juhtunu mõne igatpidi korrektse lausega kokku. Lillian ei põlanud teda, oh ei; ta nautis tema seltsi nagu leebet unerohu ja oli tema juttu tähelepanelikult kuulanud. Peystre kehas Lilliani jaoks hoopis teistsugust eluhoiakut. Ta oli õilistanud oma kartuse tegelikkuse ees esteetilise künismi kultuseks ja üritas ohtlikke mägiradu pargiteedeks tasandada. See ei aidanud. Kus Lillian seda juba varem oli kohanud? Levalli juures Sitsiilias muidugi. Et niimoodi elada, pidi olema suur rahakott ning väike süda. Säärased inimesed ei sõitnud Bresciast Bresciasse. Nad jäid Bresciasse ja sisendasid endale, et elavad kaheksateistkümnenda sajandi alguse Versailles's.

«Ma pean nüüd lahkuma,» lausus Lillian

«Te ütlete seda nii sageli,» sõnas Peystre. «See teeb teid vastupandamatuks. On see teie lemmikväljend?»

Lillian vaatas talle otsa. «Kui te teaksite, kui väga ma jääda ihkan,» ütles ta viimaks aeglaselt. «Olgu või vaesena ja ihuüksi, peasi et jääda! Jääda! Kõik muu on vale ja meelekindlus on hirm.»

Lillian lasi end hotelli ette sõidutada. Ööportjee tõttas talle erutatult vastu. «Härra Clerfayt on juba kaheateistkümnend! Ta on kuuest konkurendist mööda sõitnud. Reporter ütles, et ta on hiilgav öökuningas!»

«Seda ta on.»

«Kas klaasike šampanjat, et pühitseda?»

«Kunagi ei tohi liiga vara pühitsema hakata. Võidusõitjad on selles suhtes ebausklikud.»

Lillian istus veidi aega väikeses hämaras hallis.

«Kui ta sama tempoga jätkab, on ta varahommikul Brescias tagasi,» ütles ööportjee.

«Seda küll,» vastas Lillian ja tõusis püsti. «Ma lähen joon veel Boulevard Michelil tassi kohvi.»

Seal võeti teda vastu nagu alalist külalist. Kelner peletas tülitajaid eemale, Gérard juba ootas ja üliõpilased moodustasid tema ümber aukaardiväe.

Gérard'i hea omadus oli alati näljane olla; see andis Lillianile võimaluse mõtteid koguda, samal ajal kui mees sõi. Lillianile meeldis niiviisi tänavale vaadata, kus elu kuumade ja nukurate silmadega mööda kihutas. Seda lõputut liiklusvoolu jälgides oli raske uskuda, et igal üksikindiviidil on oma suurematu hing. Mis juhtub hingedega pärast surma? Kas nad lagunevad nagu kehadki? Või kummitavad üha ringi nois soovidest, lõbust ning meeleheitest tiineis õhtutes, põrmustunud, täis hääletut hirmu ning üha jääda nendeks, kes nad olid, ja mitte muutuda ammuseks hingeväetiseks nendele, keda sigitati hoolimatult praeguselgi hetkel tuhandete akende taga?

Gérard oli viimaks sõõmisega lõpule jõudnud. Eine päädis hõrgutava Pont-l'Évêque-juustuga.

«Kuis küll loomarümba praepalade ja poollagunenud piimasaaduste manustamine hinge poeetilisi kvaliteete hümnene kirjutama kutsub!» ohkas Gérard. «Ikka ja alati imeväärne ning lohtu pakkuv!»

Lillian naeris. «Bresciast Bresciasse,» ütles ta.

«Ma ei suuda küll taibata tolle selge ja lihtsa lause mõtet, ent ta tundub mulle üsna aksiomaatilisena.» Gérard jõi kohvitassi tühjaks. «Ta ei puudu ka teatud sügavus. Bresciast Bres-

ciassel! Ma panen selle oma järgmise luulekogu palkkirjale olete täna öösel kuidagi vaikne.»

«Ma ei ole vaikne. Ma üksnes ei räägi.»

«Nagu Bresciast Bresciasse?»

«Enam-vähem.»

Gérard noogutas ja nuusutas oma konjaki. «See laseb ka mu meeltes üha paremini ja paremini kõlama. Ta avab terve rea labasuste juurde, mis kunagi olid sügavad kui keldrid ja on seda võib-olla veel praegugi.»

«Kuulake siis edasi,» lausus Lillian: «Tegelikult on kõik ja seesama.»

Gérard langetas klaasi. «Kas abstraktselt või konkreetselt?»
«Nii abstraktselt kui vähegi võimalik.»

Gérard noogutas kergendatult. «Ma jõudsin juba karle te olete tusatujus ja käite välja mõne argumaluse.»

«Sootuks vastupidi — ühe äärmiselt õnnestava tõdemuse.»

«Üksikasjad on sama tähtsad kui tervik; aga tervik on olulisem. See veinipudel siin on sama lummay nagu Raffael; ja vistrikunäolises tudengiplikas, kes seal eemal istuvad, on võrdselt murdosa Medeiast ning Aspasiast — tähendab perspektiivituks, kõik on üheaegselt nii oluline kui ebaoluline; kõik on esiplaanil ja kõiges ilmneb Jumal. Kas te mõtlesite seda?» küsis Gérard.

Lillian naeratas. «Te olete väga taiplik!»

«Liigagi taiplik.» Gérard krampsutas nägu. «Lüga taiplik vahetult läbi elada.» Ta võttis suure lonksu konjaki. «Kui see seda tööpoolest olete läbi elanud,» jätkas ta õpetlikult, «on teile veel kolm võimalust —»

«Nii palju?»

«Kas sulguda budistlikku kloostri, hulluks minna või, eelistatavalt iseenese kätte läbi. Sest enesetapp, nagu te teate, on üks kolmest tegurist, mis meid loomadest eraldab.»

Lillian ei huvitunud kahest järgnevast erinevusest. «On kolmas faktor,» ütles ta. «Meie õnnetus seisneb selles, et me ei ole me eluõigusse. Meil ei ole seda õigust. Kui me selle äratundmise seni jõuame, tõelise äratundmise, muutub palju mõrkjaks ja magusaks.»

Gérard andis vaikides au, mõlemad käed üles tõstetud. «Millelegi ei looda, ei saa ka kunagi pettuda. Viimane väiksematest tarkustest.»

«Täna õhtuks viimane,» vastas Lillian ja tõusis püsti. «Kõik kaunimad tarkused surevad koos ööga. Kui palju laipu igal hommikul kokku pühitakse! Ja kummaline, mida kõike me meenutame pärast päikeseloojakut räägivad. Aga nüüd pean ma lahkuma.»

«Seda ütlete te iga kord; ometi tulete jälle tagasi.»

Lillian silmitses Gérard'i tänulikult. «Kas tõesti? Imelik, et ainult luuletajad sellest aru saavad.»

«Iga nemadki aru saa, nad üksnes loodavad seda.»

Lillian jalutas piki Grand-Augustini kaldapealset Voltaire'i kaldapealseni ja pöördus siis mööda kitsaid kõrvaltänavaid tagasi. Teda ei kohutanud öösel üksi kõndimine; inimesi ta ei leidnud.

Rue de Seine'il märkas Lillian üht kogu maas lebamas. Alguks oli ta, et see on mõni joobnu, ja läks mööda; ent miski naise meenutis, kes lamas pooleldi sõidu-, pooleldi kõnniteel, sundis teda ümber ringi keerama. Ta tahtis teda vähemalt tervenisti troonile tõmmata, et autod talle otsa ei sõidaks.

Kui ta oli surnud. Tema silmad olid pärani ning vaht'sid laenuks valguses ainiti Lilliani. Kui Lillian püüdis teda ümber tõsta, kukkus pea kumeda kopsatusega vastu tänava. Lillian karjatas summutatult; talle näis esmapilgul, et oli mõni haiget teinud. Ta uuris naise nägu; seal vahitses lõputu rõõm. Nõutult vaatas Lillian ringi; ta ei teadnud, mida teha. Aknad olid veel valged ja ühe suurema tagant, mis oli ümbraga kaetud, kostis muusikat. Taevast majade vahel oli väga hästi näha tähti. Lillian kuulis hõiget. Samas märkas ta ühe meest. Hetke oli Lillian kahevahel; siis tõttas ta tulile vastu. «Gérard!» häälitsetas ta üllatunult ja kergendunult. Kuidas te teadsite —»

Ma tuln teile järele. See on luuletajate eesõigus kevadõhtul —»

Lillian raputas pead. «Seal on üks naine surnult maas! Vahetult!»

Küllap ta on purjus. Joonud ennast meelemärkusetuks.»

«Ei, ta on surnud. Ma tean väga hästi, mismoodi inimene välja näeb, kui ta surnud on.» Lillian tajus, kuidas Gérard tõrjus.

Mis nüüd?»

Ma ei taha sellega tegemist teha,» vastas surmapoeet.

Me ei saa ju teda sinna lebama jätta.»

«Miks mitte? Ta on surnud. Mis edasi saab, on politsei asi. Ma ei soovi sellesse loosse segatud olla. Ja ega see teilegi kasuks tule! Hakatakse veel kahtlustama, et meie ta tapsime. Lähme siit minema!» Ta sikutas Lilliani käest. Lillian ei liikunud paigast. Ta silmitses nägu, mis ei teadnud enam midagi ja teadis samas kõike, mida Lillian ei teadnud. Surnu paistis äärmiselt mahajäetuna. Jal oli tal ruudulise seeliku all konksus. Laternavalgel ristusid sukad, pruunid kingad, poolavatud pihud, lühikeseks lõigatud tumedad juuksed ning kaela ümbritsev peenike kett.

«Lähme nüüd!» sosistas Gérard. «Sellest tuleb ainult pahan-

dusi! Politseiga on asjad naljast kaugel! Me võime ju kuni jaoskonda helistada. See on kõik, mida me teha saame»

Lillian lasi ennast eemale vedada. Gérard'il oli nii tühjaks et Lillian suutis tal vaevu kannul püsida. Kaldapealsele pool märkas Lillian, et Gérard on täiesti kalbe. «Surmaga seista on midagi muud kui temast rääkida, mis?» ütles ta sarkastilise irooniaga. «Kustkohast me siis helistame? Minu hotellist?»

«Seal kuuleb ööportjee meid pealt.»

«Ma võin ta minema saata, midagi tooma.»

«Hea küll.»

Portjee tuli neile särades vastu. «Ta on praegu künni-aga —»

Ta nägi Gérard'i ja vakatas etteheitvalt. «See on Clerfayt sõber,» ütles Lillian. «Tell on õigus, nüüd peab pisut puhata. Tooge meile pudel veini. Kus siin telefon on?»

Portjee osutas oma lauale ja eemaldus.

«Helistage,» käskis Lillian.

Gérard lappaski juba telefoniraamatut. «See on vana vili — anne.»

«Politsei numbrid jäävad alati samaks.»

Kümnendal kohal, mõtles Lillian. Seal ta muudkui sõidab ja sõidab, Bresciast Bresciasse, kuid vahepeal —

Lillian kuulis Gérard'i kõnelemas. Portjee saabus klaaside ja šampanjapudeliga. Kork lendas pealt heleda pauguga; portjee oli pudeliga liiga rõõmsalt vehkinud. Gérard jäi ehmunult vahtima. «Ei, siin ei tulistata,» sõnas ta siis ja pani toru hargile.

«Ma arvan, et teile kulub üks lonks ära,» ütles Lillian. «Ma ei tulnud momendil midagi muud pähe; pealegi on portjee teie õhtu pudeli avamist oodanud. Loodetavasti ei ole see pühaduste teotus.»

Gérard raputas pead ning jõi aplalt. Aeg-ajalt heitis ta kõõrdpilgu telefonile. Lillian mõistis, et Gérard pelgas politseikes võis olla kindlaks teinud, kust jaoskonda helistati. «Nah, tundus, et siin tulistatakse,» lausus Gérard. «Ja see olikõõrdkork. Miks on traagiline tihti nii kohutavalt koomiline?»

Lillian ulatas talle pudeli, et ta valaks.

«Ma pean nüüd lahkuma,» ütles poeet.

«Seekord peate siis teie lahkuma. Head ööd, Gérard.»

Mees silmitses pudelit. «Ma võin selle kaasa võtta, kui te enamus ei soovi.»

«Ei, Gérard. Teil tuleb valida.»

Lillian nägi, kuidas Gérard rutakalt ukse läbi kadus. Ta saabub üksildane öö, mõtles Lillian ja andis pudeli portjeele. «Jooge teie. Kas raadio on veel minu toas?»

«Loomulikult, mademoiselle.»

Lillian läks trepist üles. Raadio kroom- ja klaaspinnad helk

sid pimeduses. Lillian pani tule põlema ning ootas veidi aega, et näha, kas politseiauto tuleb. Seda ei tulnud. Kiirus- ja vööttis ta riidest lahti. Ta kaalutles, kas ta ei peaks ehk kallased, kleidid, õõseks tuppa laiali laotama; aga ta ei teinud seda. Aeg nende abi tarvis on möödas, mõtles ta. Ja oludki on tülised. Ometi jättis ta tule põlema ja võttis unerohtu.

Arvates oli Lillianil tunne, nagu oleks ta kusagilt alla lükanud. Ta abi kardinate torkis päike oma kiirtega öö otsa põlenud telefonini. Telefon helises. Politsei, mõtles Lillian ja võttis toru.

See oli hoopis Clerfayt. «Me saabusime just äsja Bresciasse!»

«Jah, Bresciasse.» Lillian raputas endalt veel viimased riis-need juba niigi unustusse vajuvast unenäost. «Jõudsid finišis!»

«Kuuendana.» Clerfayt naeris.

«Ah kuuendana. Suurepärase.»

«Jah! Ma olen homme Pariisis tagasi. Aga nüüd pean magama. Torriani ongi siin tugitoolis tukkuma jäänud.»

«Jah. Mine magama. Hea, et sa helistasid.»

«Kas tuled koos minuga Rivierasse?»

«Jah, kallid.»

«Oota mind.»

«Jah, kallid.»

«Ära enne kuhugi sõida, kui ma tagasi olen.»

Kuhu ma peaksin siis sõitma? mõtles Lillian. Bresciasse?

«Ma ootan sind,» lausus ta.

Keskpäeva veetis Lillian Rue de Seine'il jalutades. Tänav elas tavalist elu. Lillian sirvis ajalehti. Ta ei leidnud, mida otsida. Inimese surm oli liiga tähtsusetu, et sellele leheruumi kulu- tuda.

«Ma ostsin selle maja juba ammu enne sõda,» ütles Clerfayt. «Siis võis poole Rivierat vaata et jumalamüüdu ära osta. Ma ise siin küll kunagi elanud, panin ainult mõned asjad. Nagu sa näed, on ta ehitatud kõige magedamas suures kipskrohvornamendid võib ju maha võtta, hoonet mooda muuta ning korralikult sisustada.»

«Aga milleks? Kas sa kavatsed tõesti siia elama asuda?»
«Mis sul selle vastu on?»

Lillian suunas pilgu hämarast toast pimenevasse krukidega aeda. Mereni siit vaade ei kõündinud. «Kuule, Clerfayt, sõnas Lillian naeratades. «Ma saaksin aru, kui sa kuuskümne viis aastat vana oleksid! Varem mitte mingil juhul. Parast töomeheelu Toulouse'is. Siis võiksid tõesti veeta siin ehitajate laslikku rantjeepõlve, kui soovid, kus saad lubada enesepühapäevaseid dīneesid Hotel de Paris's ja väljasõite Cannesosse.»

«Aed on suur ja maja saab ilusasti ümber ehitada,» ütles Clerfayt kõigutamatult. «Raha mul selleks jätkub. Mille Ma ei koonerdatud. Ja ma loodan, et Monaco sõit toob veel lisa. Aga miks see sulle kuidagi pähe ei mahu, et me siin elada hakkaksime? Kus kohas sa siis elada tahad?»

«Ma ei tea, Clerfayt.»

«Seda teab nüüd küll iga inimene! Kas või umbkaudu.»

«Mina ei tea,» vastas Lillian heitunud. «Mitte kusagil, kus las kohas elada tahta tähendab ka seal surra tahta.»

«Siinne kliima on talvel sada korda parem kui Pariis.»

«Talvel!» kordas Lillian toonil, nagu põlenuks ta Siirius Styx või igavik.

«Talv saabub ruttu. Umberehitustega tuleb varsti alustada kui tahame õigeks ajaks valmis saada.»

Lillian silmitses hämarat ruumi enda ümber. See polnud murene kord, kus nad neil teemadel rääkisid. Ma ei taha siia jääda, mõtles Lillian ja küsis: «Kas sa ei pidanud mitte tal Toulouse'is töötama?»

Seda annab sättida; ma tahan ainult, et sa niipea kui võimalik asuksid elama kliimasse, mis on sinu jaoks kõige parem.»
«Mis laheb mulle kliima korda, mõtles Lillian ja ütles meele-
dult: «Kõige parem kliima on sanatooriumis.» Clerfayt vaatas talle teraselt otsa. «Kas sa pead sinna tagasi minema?» Lillian vaikis. «Tahad sa sinna tagasi?» küsis Clerfayt.
«Mis vastust sa minult nõuad. Kas ma pole praegu sinu juures?»

Oled sa mõne arstiga konsulteerinud? Oled sa siin all üldse mõne arstiga rääkinud?»

«Mul pole selles suhtes vaja ühegi arstiga rääkida.»
Clerfayt silmitses teda umbusklikult. «Me läheme koos arsti juurde. Ma otsin välja Prantsusmaa parima arsti ja me konsulteerime temaga.»

Lillian vaikis. See veel puudus, mõtles ta. Clerfayt oli tema juures paar korda varemgi küsinud, kas ta arsti juures käib, aga ta oli rahuldunud pelga kinnitusega, et käib küll. Nüüd oli ta muutunud. Sellest sai osa kogumõistest, mis ühendas tema minevikku, tulevikku, armastust, hoolitsust ning kõiki neid teisi asju, mis teda nimetusi, mis tema jaoks olid lakanud olemast, sest nad olid suremise üksnes veelgi raskemaks. Järgmine Clerfayti küsimine peaks olema katse teda haiglasse panna.

Akna taga hakkas mingi lind korraka heledalt siristama. «Lahune siit välja,» ütles Clerfayt. «Tolle kirju kandelaabri elektrivalgus on tõesti jube, selles on sul õigus. Aga ega see igaüks nii pea jääma.»

Qu'es liibus õhtu vastu stukkornamentidega majaseina. Lillian tõmbas sügavalt hinge. Talle tundus, nagu oleks ta mingist vabastusest vabanenud. «Tegelikult on asi nõnda,» alustas Clerfayt, «et sa ei taha minuga elada, Lillian! Ma tean seda.»

«Ma elan ju sinuga,» vastas Lillian abitult.

«Sa elad koos minuga moel, nagu sõidaksid homme minema. Nagu peaksid iga hetk rongi peale astuma.»

Kas sa ise siis ei soovinud niisugust kooselu?»

Võib-olla et soovisingi — aga enam ei soovi. Kas sa nõustud ühes minuga kusagil mujal elama?»

«Ei,» sõnas Lillian vaikselt. «Kuid ma ei teeks seda ka kellegi teisega, Clerfayt.»

«Miks?»

Lillian pigistas huuled trotslikult kokku. Miks ta nii tobedaid küsimusi mulle esitab? «Me oleme ju sellest palju rääkinud. Milleks jälle otsast alata?» ütles ta viimaks.

«Inimestevahelised suhted muutuvad. Kas armastus on sinu jaoks tõesti midagi nii madalat, et sellest ei tasu kõnelda?»
Lillian raputas pead. Clerfayt vaatas talle silma. «Ma pole

iaal elus endale midagi ihanud, Lillian. Aga nüüd ma ihkan ihkan sind.»

«Ma kuulun ju sulle!»

«Mitte päriselt. Mitte jäägitult.»

Ta tahab mind käsist ja jalust siduda ning sunnismul muuta, mõtles Lillian, ja on selle üle koguni uhke ja nimetab abieluks, hoolitsuseks ja armastuseks, mis võib-olla polegi. Ent kuidas ta küll ei mõista, et just see, mille üle ta ise on uhke on, mind hoopis eemale tõukab? Vihaselt silmitses Lillian väikest kruusateedega villat. Oli ta sellepärast mägedest põgenud, et siin lõpetada? Siin või Toulouse'is või Brescias? Kuhu kadunud seiklus? Kuhu oli kadunud Clerfayt? Miks ta oli muutunud? Miks nad kogu loo peale lihtsalt ei naernud? Mis jäi muud üle?

«Me võiksime vähemalt katsetada,» ütles Clerfayt. «Jäi ei klapi, müüme maja maha.»

Mul pole katsetamiseks enam aega, mõtles Lillian. Ja aega eksperimentideks, perekonnaõnnega. See teeb mind kurvaks. Ma pean siit lahkuma! Mul pole isegi aega sõprade kõnelusteks. See kõik on mulle liigagi tuttav, juba sanatooriumist, seoses Borisiga, ja sealtki ma põgenesin.

Akitselt ta rahunes. Ta ei teadnud veel täpselt, mida ta teeb, kuid mõte põgenemisele muutis kõik talutavamaks. Ta ei kartnud õnnetusi, sest oli küllalt kaua nende keskel ja nende sees elanud — ta ei kartnud ka õnne, nagu paljud teised, kes arvasid, et otsivad — ta kartis keskpärasuse vangikongi.

Ohtul korraldati mere kohal ilutulestik. Öö oli selge ja taeva väga kõrge, ning kuna meri ja taevas sulasid silmapiiril kaheksa jäi mulje, nagu tulistataks rakette lõpmatusse ja nad langesid teisele poole maakera ruumi, mis polnudki enam ruum, sest ei paistnud piire olevatki. Lillianile meenus ilutulestik; mida viimati oli näinud. See oli toimunud mägionni juures, ohtul tema põgenemist. Kas ei seisnud ta praegugi järjekordse põgenemise künnisel? Kõik mu elu tähtsamad otsustused naivasid muvat ilutulestike all, mõtles Lillian irooniliselt. Või pole kõik seninegi midagi muud kui pidev tulevark? Saluut, mis ta kas nüüd tasapisi haabuma ning tuhaks ja tolmuks pihustama Lillian heitis pilgu enda ümber. Mitte veel, mõtles ta hirmunult mitte veel! Kas ei eelne alati lõpule vähemalt veel üks, või suur palang, milles kogu jõud pillatakse vägevale finaalile.

«Me pole sinuga kordagi kasiinos käinud,» sõnas Clerfayt. «Või oled sa seda varem harrastanud? Ma mõtlen mängupölgut.»

«Ei ole.»

«Siis tuleks tingimata proovida. Sel juhul on sul veel rikk

musla käsi ja sa peaksid võitma. Kas sõidame? Või oled väsinud? Kall on juba kaks.»

«Fere hommikust! Kes meist väsinud on?»

Nad sõitsid aeglaselt läbi selge tähisõõ. «Ometi viimaks on lausunud Lillian.»

Me võime seniks siia jääda, kuni Pariisiski on suvi.»

Lillian naaldus Clerfayti õlale. «Miks inimesed igavesti ei võl elada, Clerfayt? Ilma suremata?»

Clerfayt pani käe talle ümber. «Jah, tõepoolest? Miks me elame? Miks me ei võiks elada kolmekümnestena kuni kaheksakümnestena eluaastani ja siis kohe surra?»

Lillian naeris. «Ma pole veel kolmkümmendki.»

Oigus muidugi, ütles Clerfayt ja võttis käe ära. «Ma kipun enda ühtelugu unustama. Mulle tundub, et sa oled kolme kuuga vähemalt viis aastat vanemaks saanud, nii palju oled muutunud. Sa laanud viis aastat ilusamaks. Ning kümme aastat ohtlikumaks.»

Algul mängisid nad üldsaalides; seejärel, kui need tühjaks jäid, siirdusid väiksematesse, kus panused olid suuremad. Clerfayt hakkas võitma. Ta mängis esiti trente et quarante'i ja läks lõpuks ruletilaua äärde, mille maksimum oli kõige kõrgem. «Seltsa minu selja taha,» sõnas ta Lillianile. «Sa tood mulle õnne.»

Clerfayt tegi panused kaheteistkümnele, kahekümne kahele ja üheksale. Ta kaotas vähehaaval, kuni tema mängumarkidest jättis veel vaid üheksaleks piirpanuseks. Ta asetas kõik punasele. Punane võitiski. Clerfayt võttis pool võidust välja ja jättis ülejäänud punasele. Punane võitis taas. Clerfayt jätkas maksimumiga. Punane võitis järgmised kaks korda. Clerfayti ette hakkas žetoone kuhjuma. Saalisviibijad muutusid tähelepanelikuks. Laua ääres polnud enam ainsatki vaba kohta. Lillian hoomas lähenevat Fiolat. Too naeratas Lillianile teiselt poolt lauda ja tegi panuse müstale. Punane võitis uuesti. Järgmises voorus oli must igast suunast maksimaalpanustega kaetud ja laua ümber tungles mängureid kolmes rivis. Peaaegu kõik nad mängisid Clerfayti vastu. Üksnes luider vana daam helesinisest vuaakist ohtukleidis asetas koos Clerfaytiga punasele.

Saal vakatas. Kuul klõbises. Vana daam aevastas. Punane võitis jälle.

Fiola andis Clerfaytile märku lõpetada; selline seeria pidi ju kunagi lõppema, kuid Clerfayt raputas pead ning jättis maksimumi endiselt punasele.

«Il est fou,» lausub keegi Lilliani selja taga.

Viimasel hetkel pani vana daam, kes oli oma võidusumma juba välja võtnud, kõik tagasi punasele. Üldises vaikuses võis

kuulda tema rasket hingamist, mis korraga katkes. Ta k... oma teist aevastushoogu talitseda. Ta käsi lebas nagu kol... küünis rohelisel kalevil. Sealsamas kõrval oli ka ta muu väike roheline kilpkonn.

Punane võitis nüüdki. Vana daam kiljatas. «Formidalt lausus naisterahvas Lilliani selja taga. «Kes see on?»

Numbritele ei teinud enam keegi panuseid. Kuuldu värvi pidevast kordumisest oli jõudnud kõigini. Mustale k... kallite žetoonide torn. Punane oli siiani seitse korda järje... ja tulnud; lõpuks pidi ju värv vahetuma. Clerfayt mäng... sana punasel. Vana daam lükkas viimasel silmapilgul ette värisedes lauale kilpkonna. Ja enne kui ta selle välja vahet... jõudis, läbis saali kahin: punane oli jälle võitnud.

«Madame, me ei saa teie kilpkonna kahekordistada,» ütles krupjee ning lükkas elutarga igivana peaga looma daami tagasi.

«Aga minu võit!» kähises lummutis.

«Vabandage, madame, aga te ei teinud panust ega teatanud sellest.»

«Te ju nägite küll, et ma tahtsin teha! Rohkem polegi vaj...

«Te peate kas panuse teinud olema või sellest teatanud,» ütles krupjee, kui kuul seisma jääb.»

Vana daam pildus vihaseid pilke enda ümber. «Faute aux jeux,» teatas krupjee ükskõikselt.

Clerfayt tegi endiselt panuse punasele. Vana daam... oma žetoonid pauralt mustale. Ka kõik teised panustasid mustale. Fiola mängis number kuuetele ja mustale. Punane võ... Nüüd võttis Clerfayt võidu välja. Ta lükkas margihunn... krupjeele ja tõusis. «Sa tõid mulle tõesti õnne,» ütles Clerf... Lillianile ja ootas, kuni kuul peatus. Sedapuhku võitis mu... «Kas sa näed,» sõnas Clerfayt. «Mõnikord toimib ka kuul meel.»

Lillian naeratas. Kui ta sind vaid armastuses aitaks! mõl... ta.

Fiola astus nende juurde. «Ma õnnitlen. Oskus õigel... lõpetada on elu suurimaid kunste.»

Ta pöördus Lilliani poole. «Või mis teie arvate?»

«Ma ei oska selle peale midagi kosta. Minul ei ole seda... malust olnud.»

Fiola naeris. «Ärge tulge mulle rääkimagi. Te haistate Sitsiiliast nagu suits ja jätsite maha mitu segiaetud pead. Jõu... site Rooma ning kadusite sealt kui välk. Ka Veneetsias õnnesta... teil märkamatuks ära käia, nagu ma olen kuulnud.»

Nad suundusid baari, et Clerfayti õnne terviseks juua.

«Ma arvan, et minu võidust piisab maja väljaehitamisel,» ütles Clerfayt Lillianile.

«Sa võid selle homme jälle maha mängida.»

«Tooks see sulle heameelt?»

«Muidugi mitte.»

«Ma ei mängi enam,» lausus Clerfayt. «Jätame kogu raha... Ja ma lasen aeda sinu jaoks ka swimmingpooli rajada.»

Mulle pole seda küll tarvis. Sa ju tead, et ma ei oska ujuda.»

Clerfayt heitis talle kiire pilgu. «Jah, ma tean. Kas sa oled...»

«Ei ole.»

See, et punane üheksa korda järjest võidab, on üpris harul... dane asi,» ütles Fiola. «Ma olen vaid kord oma elus pikemat... «emat näinud — kaksteist korda musta. Aga see juhtus veel... enne sõda. Siis mängiti cercle privédes palju kõrgemate piir... panustega kui praegu siin. Ja mees, kes selle seeriaga hakkama... sai, ajas panga lõhki. Pärast seda mängis ta kolmeteistkümnele,... ning kolmteist tuligi kaheteistkümnes coup's viis korda. Tõeline... «usalsioon. Kõik tegid panuseid tema järgi. Ta tühjendas panga... kaks korda õõ jooksul. See oli mingi venelane. Kuidas ta nimi... tund oligi? Volkov või midagi sarnast. Jah, Volkov.»

Volkov?» kordas Lillian hämmeldunult. «Ega ometi mitte Boris Volkov?»

Just! Boris Volkov. Kas te tundsite teda?» Lillian raputas... and. Mitte niiviisi, mõtles Lillian. Ta nägi, et Clerfayt teda...

Oleks huvitav teada, mis temast edasi sai,» jätkas Fiola. «Ta oli legendaarne mees. Üks viimaseid vana kooliga mängu... mid, Esmaklassiline laskur peale selle. Ta viibis siin koos Maria Anderseniga. Ehk olete sellest naisest midagi kuulnud. Ta oli... «ka võluvamaid kaunitare, keda ma üldse olen kohanud. Aga huk... kus Mailandis pommirünnaku ajal.» Fiola pöördus Clerfayti... poole. «Kas teile pole Volkovi nimi kunagi kõrvu hakanud?»

«Ei ole,» vastas Clerfayt.

Võider! Ta tegi omal ajal ka paar võidusõitu kaasa. Ama... töörina loomulikult. Ja ma olen harva näinud inimesi, kes suu... daksid nii palju alkoholi taluda. Arvatavasti põletas ta end... lobi; igatahes jättis ta mulje, et see on tema eesmärk.»

Clerfayti nägu oli morniks tõmbunud. Ta viipas kelnerile, et... «... uue pudeli tooks.» «Kas te mõtlete täna veel mängida?»... lükkas Fiola temalt.

«Mitte mingil juhul!»

«Miks siis? Seeriad tulevad seeriatega. Ja kes teab, võib... «... ilmub koguni must täna kolmteist korda järjest lagedale.»

«Ta ei tohiks edasi mängida,» ütles Fiola Lillianile. «Täna... «... malle. See seadus on sama vana kui maailm.»

Lillian vaatas Clerfayti poole. Mees polnud teda seekord kutsunud, et ta õnne tooks, ja Lillian mõistis, kust king puudub. Kui lapsik ta siiski on, mõtles Lillian hellalt. Ja kui oma kiivuses! Kas ta tõesti on unustanud, et armastuse purustamises ei maksa kunagi süüdistada kedagi teist, vaid ikka ennast?

«Ent teie mängige ilmtingimata,» ütles Fiola. «Teie olete siin ju esimest korda. Kas teete mulle seda meelehead? Tule!»

Nad astusid teise laua äärde. Fiola tegi panuseid, ja minuti pärast lasi ka Lillian mõned rahatähed žetoonideks vahetada. Ta mängis ettevaatlikult väikeste summa raha tähendas talle rohkemat kui lihtsalt varandust, see oli tema elust. Ta ei tahtnud mingi hinna eest jääda onu Gaborisevale hoolekandele.

Lillian hakkas pea kohe võitma. «Teil on õnnelik käs,» tementeeris Fiola, kes pidevalt kaotas. «Täna on teie õöl lühem, kui ma teiega samad panused teen?»

«Hiljem ise kahetsete?»

«Mängides mitte kunagi. Talitage nii, nagu pähe tuleb.»

Lillian mängis mõnda aega punase ja mustaga, siis l'adouzaine'i ja lõpuks numbritele. Ta võitis kaks korda zéro. «Olematus näib teid armastavat,» sõnas Fiola naerdes.

Ligines kilpkonnaga vana daam. Ta valis endale koha Lilliani vastas. Panustetegemise vahepeal sosistas ta kilpkonnaga. Tema käe ümber rippus lõdvalt väga ilus briljant. Kael oli sama kortsus kui loomagi oma, ja nad sarnanesid ka muudkui neteiseaga. Kummagi silmad olid peaaegu laugudeta ega paistnud omavat silmavalget.

Lillian panustas nüüd vaheldumisi mustale ja kolmetele kümnele. Veidi aja pärast taas silmi tõstes märkas ta, et Clerfayt seisis teisel pool lauda ning jälgis tema mängu. Lillian oli mänginud nagu Boris Volkov, ja ta mõistis, et Clerfayt oli hoomanud. Trotslikult jätkas ta kolmetekümnel. Kuue coup järel see võitiski. «Aitab küll,» lausus ta ja lükkas žetoonid laua oma kotti. Ta oli võitnud, teadmata, kui palju.

«Tahate juba lahkuda?» küsis Fiola. «Täna on teie öö, nagu ju isegi. Ta ei kordu liialt!»

«Öö on möödas. Kui me kardinad akende eest ära tõmbame, teeks aovalgus meid kaameteks tontideks. Head ööd, l'adouzaine! Mängige teie edasi! Keegi mängib alati edasi.»

Kui nad Clerfaytiga välja tänavale astusid, ilmutas Riviera end sellisena, nagu ta oli siis, mil turistid ta avastasid. Taevavärv sinine ja messingkollane ning päikeseootel; meri virvendas valgeid mapriil valkja ja lüümena nagu akvamariini. Paar kaluripa kollaste ning punaste purjedega seisis reidil. Rand oli vaikne

lühikesele polnud ainsatki autot. Tuul lõhnas langustide ja mere järele.

Lillian ei taibanud, millest korraka tühjuse puhkes. Ta kuulas Clerfayti juttu, kuid hakkas alles mõne aja pärast sõnade tähendust aduma. Clerfayti armukadedus Volkovi suhtes murdis välja tema pausu tagant

«Mida ma saan teha?» kuulis Lillian Clerfayti ütlevat. «Ma olen võitlema varjuga, kellegagi, keda ma ei saa puutuda, keda ma ei ole ja kes seeläbi palju rohkem siin on, kes on tugevam kui mina, kuna teda siin ei ole, kellel ei ole vigu, kuna teda siin ei ole, kelle ümber tekib pühaku oreool, kuna teda siin ei ole, kellel on eemaloleku tohutu eelis, mis annab talle minu vastu tuhat korda, samal ajal kui mina olen siin ja sa näed mind, nii nagu ma olen, nii nagu praegu, endast väljas, ja ebaõiglane, minugi-parast, väiklane, alp — ja minu vastas seisab suur ning ideaalne inimene, üks, kes ei saa milleski eksida, kuna ta midagi ei tee, kuna ta vaikib, ja selle vastu sa ei saa, täpselt samuti nagu sa ei saa midagi ka surnu mälestuse vastu!»

Lillian lasi pea roidunult kuklasse vajuda. Mis tobedat mehelekku jama ta jälle ajab? «Kas see pole nõnda?» küsis Clerfayt ja lõi rooliratta pihta. «Vasta, kas pole! Ma olen nüüd aru saanud, miks sa alati puikled! Ma tean, miks sa minuga abielluda tahad! Sa tahad tagasi minna! See'p see on! Sa tahad tagasi!» Lillian kergitas pead. Mis ta ütles? Lillian vaatas Clerfaytile. «Mida sa räägid?»

«Kas see pole tõsi? Kas sa praegugi sellele ei mõelnud?»

«Praegu ma mõtlesin ainult, et kui kohutavalt rumalad võivad olla ka kõige targemad inimesed. Ära sunni mind ometi vähevõimuga lahkuma!»

Mina sind lahkuma? Ma teen kõik, et sind iga hinna eest kiiresti hoida!»

«Ja arvad, et nii saad mind hoida? Jumal küll!»

Lillian lasi pea jälle kuklasse. «Sul ei pruugi armukade olla. Boris ei hoofiks minust enam isegi siis, kui ma tagasi läheksin.»

«See on iseasi. Sina tahad tagasi!»

«Ära aja mind tagasi! Püha taevas, oled sa pimedaks jäänud või?»

«Jah,» vastas Clerfayt. «Tõenäoliselt! Tõenäoliselt,» kordas ta hämmeldunult. «Aga ma ei saa sinna ka midagi parata. Ma ei saa sust enam lahti.»

Nad sõitsid vaikides mööda Corniche'i Antibes'i poole. Neile tuli vastu eesliivanker. Selles istus plikaohu tüdruk ja laulis. Lillian seiras teda oma kurnatuses kadedusest katkeval pilgul. Ja mõtles vanale daamile kasiinos, kes elab kindlasti veel kaua, vaatas naervat tüdrukut, mõtles siis uuesti enda peale, ja teda valdas jälle üks neid hetki, kus kõik oli arusaamatu ning mitte

ükski kunst ei aidanud, kus teda haaras jäägitu armetus ja temas meeleheitlikult kisendas: Miks? Miks just mina? Mida teinud olen, et see just mind pidi tabama?

Lillian vaatas mittemidaginägeval pilgul võluvast maale. Ole tee hoovas rasket lillelõhna. «Mispärast sa nutad?» küsis Clerfayt tigidalt. «Sul ei ole tõesti selleks vähimatki põhjust.»

«Ei, põhjust ei ole.»

«Sa petad mind varjuga,» jätkas Clerfayt kibestunud. «Veel nutad!»

Jah, mõtles Lillian, kuid varju nimi pole Boris. Või pean talle ütlema, mis selle nimi on? Aga siis pistab ta mind taga haiglasse ning lükkab ukse ette oma armastuse riivid, et muu matkilaaside taga ja desinfitseerimisvahendite lehas, hea liikkuse ja inimvarede läpata nud haisus surnuks põetataks.

Lillian heitis pilgu Clerfayti näkku. Ei, mõtles ta, mitte armastuse vanglat, siin ei anna protestida, vaid üksnes põgeneda! Ilutulestik oli lõppenud; ei maksnud selle tuhas surkläbi.

Auto keeras hotelli õuele. Üks supelmantlis inglase läks paari jasti ujuma. Clerfayt aitas Lilliani autost välja, talle seejärele otsa vaatamata. «Lähematel päevadel sa mind vaevalt näed,» lausus ta. «Homme algavad meil treeningud.»

Clerfayt liialdas; eelseisev võidusõit oli sõit mööda linnatähti, vaid, nii et harjutamine oli välistatud. Tänavad suleti alles vabal ajal võistluste endi ajaks; enne seda võisid juhid tutvuda rajaga ainult tavaliste liiklejate kombel, teed läbi sõites ja selle iseloomu susi meelde jättes.

Lillian nägi vaimusilmas otsekui läbi pika koridori, mis tema ja Clerfayti vahel veel võis juhtuda. See oli koridor, mis ühe ning üha ahtamaks muutus, kuni lõppes viimaks ummikuga. Tal oli võimatu seda mööda minna. Nii võisid teha teised, kellel oli aega küllalt. Tema mitte. Armastusel ei olnud tagasiteed, ilal ei saanud uuesti alustada. Mis tehtud, jäi verre ringlennu. Clerfayt ei muutunud temaga enam kunagi endiseks. Ta võis selleks muutuda iga teise naise, ainult mitte temaga. Ja see, mis nende vahel oli olnud, oli niisama pöördumatu kui aeg. Ei mingi ohver, suurimgi valmisolek ega hea tahe siin ei aidanud, see oli süinge, halastamatu seadus. Lillian teadis seda; sellepärast tahtis ta ära. Talle järelejäänud elu oli terve tema elu — Clerfayt elus moodustas see üksnes väga väikese osa. Järelikult sõltu kõik temast — mitte Clerfaytist. Nende suhe oli liiga ebavõrdne, mida Clerfayt koges vaid episoodina, ehkki ta seda praegu ei uskunud, tähendas Lillianile lõppu. Ma ei tohi sellest loobuda, mõistis ta korraka. Ta ei tundnud ei kahetsust ega nukrusi, isegi selleks oli tal liialt vähe aega, ent ta tundis imelist selgust, mis sarnanes hommiku kirkusega. Ning selles selguses kadus ebakõlade viimnegi udu. Äkilise ootamatu lahendus tähti

Lilliani terava õnnetundega. Ja — imelik küll — ühes sellega tuli tagasi ka õrnus —; teda ei ohustanud enam miski.

«Kõik su süüdistused on alusetud, Clerfayt,» lausus Lillian muhunenud toonil. «Kõik! Unusta see! Mitte midagi nendest pole õiget. Mitte kui midagi!»

Ta nägi, kuidas Clerfayti kulmud kerkisid. «Sa jääd siis oma juurde?» küsis mees kiiresti.

«Jah,» vastas Lillian. Ta ei tahtnud nende viimaste päevadeks enam mingisuguseid arveteõiendusi.

«Sis lõpuks ometi taipasid, mida ma mõtlen.»

«Jah, taipasin,» vastas Lillian ja naeratas.

«Kas sa abiellud minuga?»

Clerfayt ei pannud Lilliani ebalust tähele. «Jah,» ütles Lillian. Sellelgi polnud enam tähtsust. Clerfayt neelas teda silmadega. «Millal?»

«Millal soovid. Sügisel.»

Clerfayt vaikis hetke. «Viimaks ometi!» lausus ta siis. «Viimaks ometi! Sa ei kahetse seda kunagi, Lillian!»

«Ma tean.»

Clerfayt oli hoobilt nagu välja vahetatud. «Sa oled ju väsinud! Sa oled kindlasti surmväsinud! Oh meid rumalaid! Sa pead kohe magama minema, Lillian! Tule, ma viin sind üles.»

«Aga sa ise?»

«Kõigepealt lähen ujuma, nagu too inglase, ja seejärel teen tundele tiiru peale, enne kui liiklus algab. See on ainult rutiin, 100 tunnen rada peast.»

Clerfayt seisis Lilliani toa uksele. «Ma idioot! Olen üle poole sellest kaotanud, mis ma võitsin! Viha pärast!»

«Mina jälle võitsin.»

Lillian viskas käekoti žetoonidega lauale. «Ma ei ole neid üldgi lugenud.»

«Homme võidame taas. Kas läheme koos arsti juurde?»

«Jah. Aga nüüd pean ma magama heitma.»

«Maga kohe õhtuni. Siis sööme midagi ja läheme uuesti magama. Ma armastan sind piiritult.»

«Mina sind samuti, Clerfayt.»

Clerfayt sulges enda järel ettevaatlikult ukse. Esimest korda kohtleb ta mind nagu haiget, mõtles Lillian ja istus roidunud voodile.

Aken oli avatud. Lillian nägi Clerfayti randa tõttamas. Päikse võidusõitu, mõtles ta. Ma pean asjad valmis pakkima ja pean võidusõitu ara sõitma, kui tema Rooma läheb. Veel need paar päeva, mõtles Lillian. Ta ei teadnud, kuhu ta sõidab. See oli ka ükskõik. Ta pidi siit ära saama.

Rada oli kõigest pisut üle kolme kilomeetri pikk, ent loodi mööda Monte Carlo tanavaid, jooksis joonelt läbi linnasüdame, tegi sadama ümber ringi, tõusis Kasi'nomae otsa ja pöördus tagasi. Paljudes kohtades oli tänav nii kitsas, et hädavaevu võis teisest mööda sõitma, ning kogu distants koosneski peaaegu ainult kurvidest, S-, L- ja V-kurvidest. Võistlejad tuli sõita sada ringi, seega üle kolmesaja kilomeetri, mis tähendas kümneid tuhandeid käiguvahetusi, pidurdusi, kiirendusi, taas käiguvahetusi ja pidurdusi ja kiirendusi.

«Täielik karussell,» nentis Clerfayt naerdes. «Teatud mõttes sirkuseakrobaatika. Mitte kusagil ei saa sa poolt võimast välja panna. Kus sa istad?»

«Tribüünil. Paremat kümnendas reas.»

«Täna läheb palavaks. Kas sul käbarat on?»

«On küll.» Lillian näitas talle väikest õlgkübarat, mida ta hoidis.

«Hüva. Täna õhtul läheme mere äärde Pavillon d'Or'i ja meil on aega süüa ja jahedat veini jooma. Ning homme sõidame teie tuttava juurde, kes on arhitekt ja teeb meile maja ümberehitamisplaani. Sellest saab valgusküllane, suurte akendega ja päikese paisteline villa.»

Sõidujuht hõikas Clerfaytile midagi itaalia keeles.

«Läheb lahti,» sõnas Clerfayt ja nõõpis oma valge türbi kinni. Ta võttis taskust puutüki ning kopsis sellega vastu autot ja peopesa.

«Valmis?» karjus sõidujuht.

«Valmis.»

Lillian suudles Clerfayti ja sooritas ebauskliku kombetähtsuse. Ta sülitas kergelt auto ja Clerfayti ülakonna peale ja pöördus needusi, mis pidid vastupidist esile manama; siis tõstis ta kaks haraliaetud sõrme vannutavalt asfaldi ja teiste boksi poole — see oli jettatore — maagia kurja kaetuse vastu. Itaallastest mehhaanikud saatsid teda tummalt austava pilguga, kui ta neist möödus. Lillian kuuli selja tagant sõidujuhi palvevat

«Jeesuse õnnis veri ja kõikide kannatuste ema, aita Clerfayti ja Frigeriot ja —»

Lillian keeras ukse ringi. Marchetti sõbrannad ja kaks varujutli olid stopperite ning paberitega juba kohtadele asunud. Ma ei loobuks Clerfayti praegu maha jätta, mõtles Lillian ja tõstis kae Clerfayt naeris ning lõi kulpi. Ta nägi väga nooruslik välja. «Oh taevased väed, laske vastaste kummid kaks korda kiiremini läbi kõrbeda kui meie omad!» palvetas sõidujuht ja rõõmutas seejärel: «Stardiks valmis! Kõrvalistel lahkuda!»

Kakskümmend autot startisid. Clerfayt läbis esimese ringi kahesandana; tal ei olnud kõige parem lähtepositsioon ja pealegi oli ta stardis veidi sisse maganud. Nüüd haakis ta end Mirotti sappa, kuna teadis, et too asub eesolijaid ründama. Nende reas sõitsid Frigerio, Monti ja Sacchetti; liider oli Marchetti.

Neljandal ringil kihutas Micotti kasiino juurde viival sirgel tõusul mootori unnates Sacchetist mööda. Clerfayt rippus tal lähemal, samuti mootorist kõike välja pigistades, ja möödus Sacchetist napilt enne tunnelit. Seal väljudes nägi ta Micotti autot sõitmas suitsupilves tõssamas ning karust kaotamas. Clerfayt otsustas temast mööda ja asus Montit jälitama. Kolme ringi pärast oli ta tema gaasihoidla juures kurvis kätte ja püsis nüüdsest talle lähedalt kannul nagu terjer.

Veel üheksakümmend kaks ringi ning seitseteist konkurenti, mõtles Clerfayt, nähes boksis Micotti kõrvale pidama jäänud teist autot. Sõidujuht andis talle märku rahulikumalt jätkata; arvata-vasti pidasid Frigerio ja Marchetti, kes teineteist ei sallinud, eespool firma kulul omavahelist duelli, selle asemel et meeskonnataktikat järgida, ja sõidujuht püüdis Clerfayti ja Meyer Hindat reservis hoida, juhaks kui esimestega midagi peaks juhtuma.

Lillian nägi autoderivi iga kasina kahe minuti tagant mööda vuhisemas. Tarvitses vaid korra kõrvale vaadata, kui juba olid nad tagasi, küll pisut erinevas järjestuses, ent enam-vähem nii, nagu poleks üldse paigalt liikunudki. See kõik jättis mulje, nagu vahetataks pealtvaatajate ees ainult udupildiaparaadi klaasplaate, neid siia ja sinna, edasi ja tagasi nihutades. Kuidas nad omel naja ringi kohta arvestust suudavad pidada? mõtles Lillian. Siis aga meenus talle palvetav, higistav ning kiruv sõidujuht, kes tulijatele tahvleid ja lipukesti vastu sirutas, mingi salakoodi järgi neid viibutades ja vahetades.

Pärast neljakümnendat ringi tahtis Lillian lahkuda. Talle tundus, et ta peab praegu, kohe praegu siit ära sõitma, enne kui võistlus lõpeb. Väljavaade, et tal tuleb veel kuuskümmend korda näha noid tühiseid muudatusi järjestuses, võrdsustus tema

jaoks ajaraiskamisega, mida ta oli kogenud viimaste tund enne ärasõitu sanatooriumist. Lillianil oli kotis pilet Zürich. Ta oli ostnud selle hommikul, mil Clerfayt veel kord rada peal viima läks. Piletil oli ülehonne kuupäev. Clerfayt pidi siis Rooma lendama. Ta kavatses kahe päeva pärast tagasi jõuda. Lillian läks hommikul; Lilliani rong õhtul. Ma hiilin minema mõne varas, mõtles ta, just nagu reetur. Samal kombel kui mõni sanatooriumist Borisi juurest tahtsin minema hiilida. Tõenäoliselt ei pääsenud ta küll kõnelusest Volkoviga, kuid mis sellest kasu oli? Alati tuhid huultele valed sõnad, alati valefati teiste teisele, sest tõde oli nii küüniliselt kalk, ja alati kandis lõppkõrge duse ning ahastuse piserit, et see nii pidi kujunema ja et võiks seks mälestuseks pidi jääma tül, arusaamatus ja viha. Lillian kobas kotis piletit. Viimaks näis talle, et on selle kaotanud. Ta sellest piisas, et ta oma otsusekindluse tagasi saaks. Ta tundis külmavärinaid sooja päikesepaiste käes. Mul on palavik, mõtles ta ning kuulis ümbritsevate inimeste kisa. Ail sisetavast nõrgusadast, kus seisid pealtvaatajad tihedalt täistipitud valgete jahid, möödus parajasti juhtgrupp, ja üks tülukestest mängurit todest kaldus veidi kõrvale ning vupsas teisest samasugusest mööda. «Clerfayt!» juubeldas keegi paks daam Lilliani kõrvalt tagus endale kavalehega vastu linase kleidi all kummuvaid nööpe. «The son of a gun made it!»

Pärast tunniajalist võistlust oli Clerfayt juba teiseks tornimängijaks. Nüüd ajas ta külmavereliselt ja sihikindlalt Marchetti taga. Ta ei tahtnud temast veel mööduda — sellega oli aega kuni kaheksakümnenda, isegi üheksakümnenda ringini — ta tal tal ainult kannul püsida, et see närv, läheks, paar meetrit taga, muutumatu vanega. Ta ei tahtnud seekord enam riskida mootorit pingutada — ta tahtis Marchetti selga teha lasta, ja Marchetti tegigi seda korra, ilma et tal midagi oleks juhtunud, aga Clerfayt tajus, et teine muutus rahutuks, kui ta sellega vähimatki ei võitnud. Marchetti hakkas nüüd rada ja kurve blokeerima; ta ei tahtnud Clerfayti mööda lasta. Clerfayt tegi paar korra pettemanöövri, nagu üritaks ta mööda sõita; tulemus oli, et Marchetti teda tähelepanelikumalt jälgima hakkas kui iseenesest ning ettevaatus kaotas.

Nad olid enamikule juba ringi peale teinud ja mõnele rohkem. Sõidujuht higestas ja vehkis tähtlite ning lipukesega. Ta andis Clerfaytile märku Marchetti ahistamine lõpetada. Marchetti kumrus ju omaesse võistkonda ja aitas juba sellestki, et nad Frigerioga olid konkurbeerinud. Frigerio lõhkes kumm ja ta praegu peaaegu terve minuti Clerfaytist järel, nagu ka viimast teisest lüdrist. Clerfayti proovis omakorda kinni püüda Monti.

kuud nende vahe oli veel küllalt suur. Clerfayt võis ta U-kurvides hõlpsasti maha raputada, kuna ta oli neis kurvides kiirem kui Monti.

Taas möödusid nad boksidest. Clerfayt nägi, kuidas sõidujuht koiki pühakuud appi kuisus ja talle rusikaid vibutas, et ta Marchettist eemale hoiaks. Too oli Gabriellile väga ühemõttelise testi saatnud, Clerfayti pidurdada. Clerfayt noogutas ja lasi valgel autopikkuse võrra kasvada, aga mitte rohkem. Ta kavatses võistluse võita, olgu sõidujuhi abiga või abita. Ta jahtis võistlusest preemiat ning oli pealegi veel oma võidu peale kihlanud. Mul on seda raha vaja, mõtles Clerfayt. Tuleviku jaoks. Maja jaoks, kooseluks Lillianiga. Ebaõnnestunud start oli tema plaanide küll veidi kõigutanud, kuid ta teadis, et voidab; ta oli harjunud rahulik, saavutanud selle erise tasakaaluseisundi ülima keskenduse ja täieliku lõõgastuse vahel, mis sisendas tunde, et oled olukorra peremees. See oli omamoodi kirgastumus, mis valistas kõik kahtlused, kõhklused ning ebalused. Ta oli pärast asja varemgi kogenud, ainult mitte enam viimastel aastatel. See oli üks neid puhta õnne haruldasemaid silmapilke.

Pärast järjekordset kurvi nägi Clerfayt, et Marchetti auto löi tantsima, keeras külje ette ja paiskus metalli terava kriiskega silmele vastu. Nüüd hoomas ta ka musta õlilaiku, mis laia ribana üle tänava jooksis, ja kaht teist autot, mis olid teineteisega kokku põrganud ja nagu joobnud külitsi mööda õlist teed libisevad, ta nägi otsekui aegluubis Marchetti autot kummuli pöörduvat ning meest õhus liuglevat ja maha prantsatavat; sada silmapaari temas otsis meeletult pisikestki ava, kust mahuks läbi, ent niisugust ei olnud, tänav paisus hiiglaslikuks ja varises samal hetkel kokku, ta ei tundnud hirmu, ta katsus kulgepidi ja mitte täisnurga all kokku põrgata, veel viimasel minutil käis tal läbi pea, et peab roolirattast lahti laskma, kuid käed ei olnud küllalt kiired, kõik kerkis juba püsti, ta muutus korraka kaalutuks, ja siis tuli hoop rindu ning teine näkku, ja igast küljest sadas purunenud maailm talle kaela, viivuks välgas veel rajavalvuri kohkunud, valge peanupp, siis raksas mingi tohutu raske rusikas talle tagant selga ja kõik oli vaid üks suur lume kohin, ja siis ei olnud enam midagi.

Auto, mis Clerfaytile tagant otsa sõitis, oli rebinud ummikusse ava, nii et uued kohalejõudjad parajasti mööda pääsesid. Üksteise järel tuhisesid nad edasi, mõned pendeldades ja vänderdades, karvavõrra vrakke riivates, nii et plekk vastu plekki kiunatas, justkui ägaksid õnnetuses kannatanud autod. Rajavalvur ronis üle liivakottide ja hakkas kühvliga liiva õlilampi loopima, iga kord eemale karates, kui lähenevat mootorimürinat kuulis; sanitarid ilmusid kanderannidega ja vedasid Marchetti turva, ulatades ta üle kaitsebarjääri teiste kätte, joostes saabu-

sid mõned kohtunikud, et õnnetuskohta ohumärkidega tähistada, aga ring oli juba möödas, kõik olid õnnetuspaiga läbinud ja hakkasid varsti järgmiselt ringilt tulema, mõni kiiret pilku kõrvalt heites, teised ainiti teelnt. puurides.

Clerfayt polnud mitte üksnes teistele sisse sõitnud, vaid temale oli omakorda otsa sõitnud Monti. Monti oli pääsenud vigastuste kriimustustega. Ta lonkas omal jalal kõrvale. Clerfayt oli kiilunud oma autosse, mis oli kahelt poolt kokkuhüüdnud vastu liivakotte paiskunud. Ta nagu ol. lõmastatud ja roolirinnakorvi sisse surunud. Suust jooksis tal verd ja ta oli teadvusetu. Otseku kiirbuse d verise lihatük. ümber kogunes pühataha uudishimulikke, kes jälgisid pärana silmi sanitaride ja mehhaanikute tegevust, kui need Clerfayti istmeit välja saagimasid. Kohe nende ees põles üks auto. Tuletõrjujad olid suutnud vraki üldisest segadusest lahti kiskuda ning katsusid seda nõuetekohastada. Õnneks oli bensiinipaak kere küljest lahti rebitud ja otsest plahvatusohtu polnud, kuid bensiin põles, kuumus muutis väljakannatamatuks ja tuli võis levida. Iga kahe minuti järel tormasid autod sat mööda. Mootorite ulg kaikus linna üle nüüd nagu süinge reekvlem ja paisus Clerfayti kohale jõudes kõrvulukustavaks mõirgeks. Clerfayt aga rippus nagu posti otsa verisena oma kokkupressitud autos kõrgel õnnetuspaiga serva vaigustatud hääbuvate leekide kahvatust kumast niigi heleda parastlõunapäikeses. Võistlus jätkus; seda ei katkestatud.

Lillian ei taibanud kohe, milles on asi. Valjuhääldi kõla polnud eriti selge, hääle selles näis läbi omaenese kajade tundmatu sen. moonduvat. Pealegi seisis erutatud kõnleja mikrofonide lüga lähedal. Lillian kuulis, et jutt käis autodest, mis olid rajalt välja ja üksteist otsa sõitnud, sest kellegi paak oli lekkinud ja teele oli voolanud. Seejärele silmas ta tribüünile lähenevat juhtgruppi. Tõenäoliselt polnud õnnetus väga suur, mõtles ta, muidu ei läheks võistlus edas. Lillian otsis Clerfayti numbrit. Ta leides seda, ent Clerfayt võis ka juba möödas olla. Lillian olnud pikemat aega rajal toimuvat täpsemalt jälgunud. Valjuhääldist öeldi nüüd pisut arusaadavamalt, et õnnetus juhtus Quai de Plaisance'il — paar autot põrganud seal kokku, on ükski kuid vigastatud, kuid surma ei saanud keegi ja edasised teated tulevad mõne minuti pärast. Praegu juhib Frigerio viieteistkümne sekundilise eduga Conti ees, järgnevad Duval, Meyer III.

Lillian kuulatas pingsalt. Ei sõnagi Clerfaytist; ta oli ometi teine olnud. Ei sõnagi Clerfaytist, mõtles ta, kuulis taas lähenevat müra ning küünilas ettepoole, et näha kahteist, punast autot numbriga kaksteist.

Seda ei tulnud, ja Lilliani haarava kohkumuse tuima vaikus

«... rühmis sisse teadustaja õline hääle: «Vigastatute seas on ka Clerfayt; ta viiakse haiglasse. Esialgseil andmeil on ta teadvusetu. Montil on põlve- ja põiatrauma, Marchetti —»

Lillian võis olla, mõtles Lillian tahtmatult. Selles mänguvõidusõitjates selles mängulinna, mängusadamas ning mängupanoraas. See peab olema eksitus! Kohe tuleb Clerfayti auto — hooga, nagu nagu toona Targa Florios, võib-olla teistest veidi maha jäänud, kriimustatud ja mõlkis, aga Clerfayt ise terve ning vigastamata. Ometi, mil ta seda mõtles, tajus ta, kuis lootus õõnsaks muutus ja kokku varises, enne kui ta oleks jõudnud sellele kindlale otsusele — teadvusetu, mõtles Lillian ning klammerdus selle külge, mida see peab tähendama?

See võis tähendada kõike! Lillian teadvustas äkki, et ta oli eilegi märkamatuks lahkunud tribüünilt. Ta suundus bokside poole; ehk on Clerfayt sinna toodud. Ja lamab nüüd kanderadunud, õlg või käsi kinni seotud nagu Targa Florios, ning naerab kogu õnnetuse peale.

Ta viidi haiglasse, lausus sõidujuht higistades. «Sa Püha Isamalaema, püha Christophorus, miks just meiega! Miks mitte meiega või — mida? Oodake?» Ta tormas minema, et järjekorraselt signaliseerida. Autod kihutasid neist mööda, need lähedalt palju suuremad ja ohtlikumad välja, ja nende murin mattis kõik enda alla. «Mis juhtus?» hüüdis Lillian. Jälle kord see tobe võidusõit ja õelge mulle, mis temaga juhtus!»

Lillian lasi pilgul ringi käia. Keegi ei vaadanud talle otsa. Mehhaanikud olid ametis varuosade ja rehvidega ega tõstnud silmi. Kui Lillian kellelegi lähemale astus, nihkus see kohe temale. Teda võõristati nagu katkutõbist.

Viimaks ilmus sõidujuht tagasi. «Clerfaytile poleks sellest vähimatki abi, kui ma võistluse sinnapaika jätaaksin,» sõnas ta lähedal häälele. «Pealegi ei sooviks ta seda. Ta hoopis —»

Lillian lõikas tal sõna suust. «Kus ta on? Mind ei huvita võidusõitjate aukodeks!»

«Haiglas. Ta viidi otsemaid haiglasse.»

«Ja miks keegi temaga kaasa ei läinud? Näiteks teie? Miks te siin olete?»

Sõidujuht vaatas talle juhmilt otsa. «Millega mina saan teid aidata saan? Või ükskõik kes teine meist? See on ainult arstide leha.»

Lillian neelatas. «Mis temaga juhtus?» küsis ta vaikselt.

«Ma ei tea teile öelda. Mina teda ei näinud. Me olime kõik siin. Me ei saanud siit ometi lahkuda.»

«Jah,» ütles Lillian. «Et võistlus jätkuks.»

«Nii see juba kord on,» vastas sõidujuht abitult. «Me oleme kõik ainult ametnikud.»

Uks mehhaanik tuli joostes. Autode ulgumine ligines signorina — sõidujuht laiutas käsi ja vaatas teele. «Ma pean — On ta surnud?»

«Ei, ei! Ainult teadvuseta. Arstid — ma pean kahjuks, signorina —» Sõidujuht haaras kastilt mingi tahvli ja tormas nendema, et taas märguandeid jagada. Lillian kuulis tema kutsu: «Madonna, Madonna, miks seda minule, kuradi õli, pagan vob — kuradi õli!» Ta näitas kellelegi tahvlit, vehkis, tõstis käe üle ja jäi seisma, ehkki rodur oli juba möödas, vahtis ainiti rajala ja tahtnud kuidagi ära tulla.

Lillian pöördus aeglaselt minekule «Me tuleme — kohe pärast lõppu, signorina,» sosistas talle keegi mehhaanik. «Kohe pärast lõppu!»

Müra must baldahhiin rippus endiselt linna kohal, kui Lillian haiglasse sõitis. Ta oli suure vaevaga ühe voorimehe leidnud, kellele troskat ehtisid lipukesed ja kirjud paelad, hobust ennast aga õlgkübar. «Täna võtab kauem aega kui muidu, mademoiselle,» seletas voorimees. «Meil tuleb suur ring teha. Tavad on suletud. Võidusõit, saage aru —»

Lillian noogutas. Ta istus, mähkunud valusse, mis õiet, põlvi nudki valu, vaid nūri äng, mida ta oli proovinud tuimestuse vahenditega leevendada. Ta viibis otsekui poolunes, ainult silmad nägid ja kõrvad kuulsid, autosid ja mootorimüra, selgelt ja teravalt, otse talumatult teravalt. Voorimees aina lobises, muutis talle linna vaatamisväärsusi näidata. Lillian ei kuulnud; ta kuulis vaid mootorite undamist. Keegi katsus troskat peatada ja Lillianile midagi öelda. Lillian ei saanud aru, mida ning käskis voorimehel peatuda. Ta mõtles, et võib-olla tuuakse talle Clerfayti kohta teateid. Kuid mees, kitsaste mustade varudega valges ülikonnas itaallane, kutsus teda hoopis õhtueinele. «Mis?» küsis Lillian segaduses. «Mis veel?»

Mees muigas. «Eks seda siis näe. See sõltub teist.»

Lillian ei vastanud. Ta ei näinud enam meest. Too lihtsalt lakkas tema jaoks olemast. Sest ta ei teadnud midagi Clerfayti. «Edasil» käsutas Lillian voorimeest. «Kiiremini!»

«Sihukestel kavalerial on alati tuul taskus,» sõnas voorimees. «Õigesti tegite, et ta minema saatsite. Ega tea, võib-olla oleks tulnud veel arve ise kinni maksta. Vanemad härrasmehed on selles suhtes kindlamad.»

«Kiiremini!» lausus Lillian.

«Just nii!»

Kestis terve igaviku, enne kui nad haigla ees peatusid. Lillian oli jõudnud enesele vahepeal hulga vandetootusi anda, mida ta arvas pidada suutvat. Ta ei taha enam ära sõita, ta tahab sõita

jääd, tahab Clerfaytiga abielluda, kui Clerfayt vaid elaks! Lillian ladus oma töolusi, lastes neil nagu kivil vette sulpsatada, ilma pikemalt järele mõtlemata.

«Härra Clerfayt on operatsioonisaalis,» ütles valveõde.

«Kas te võite mulle öelda, mis vigastused tal on?»

«Kahetsen, madame. Kas te olete madame Clerfayt?»

«Ei ole.»

«Sugulane?»

«Mis tähtsust sel on?»

«Ei olegi, aga ma olen kindel, et pärast operatsiooni lubatakse ehk ainult kõige lähemaid sugulasi teda korraks vaatama.»

Lillian vahtis öde ainitisel pilgul otsa. Kas ta peaks ütlema, et ta on Clerfayti kihlatu? Milline absurd! «Kas teda on vaja hingimata opereerida?» küsis Lillian.

«Paistab küll; muidu ei oleks ta praegu operatsioonisaalis.»

Uks neid tüüpe, kes mind kannatada ei või, mõtles Lillian aritunult. Tal oli õdedega kogemusi. «Tohin ma senikaua oodata?» küsis ta.

Õde osutas pingile. «Kas teil ootetuba ei olegi?» küsis Lillian.

Õde viipas mingi ukse suunas. Lillian astus ruumi, kus seinad närbuvad potililled, vedelesid vanad ajakirjad ja laua kohal laest rippuva kärbsesepäri ümber sumisesid kärbsed. Mootorimüra kandus siia, summutatult, otsekui kauge, vihane trumimipöörin, aga Clerfayt oli siin —

Aeg muutus kleepjaks nagu kärbsesepäri, millel kärbsed pikaldast piinasurma surid. Lillian põrnitses huupi valitud žurnaalide, avas ja sulges neid, püüdis lugeda, kuid ei suutnud, tõusis siis pusti ja läks akna alla, ning istus viimaks taas. Kogu tuba lõhnas hirmu järele, selle hirmu, mida Clerfayt enam ei tundnud. Lillian proovis akent avada, aga sulges selle kohe uuesti, kuna põra otsekohe tugevamalt sisse tungis. Veidi aja pärast sisenes ruumi sülelapsega naine. Laps hakkas nutma, naine tegi oma pluusi eest lahti ja andis imikule rinda. Laps matsutas ja jai magama. Naine naeratas häbelikult Lilliani poole ja nõõpis pluusi jälle kinni.

Paar minutit hiljem vaatas õde üle ukse. Lillian tõusis, aga õde ei pööranud talle vähimatki tähelepanu; ta noogutas hoopis imikuga naisele, et see talle jargneks. Lillian võttis uuesti istet. Äkki jäi ta kuulutama. Midagi oli muutunud. Lillian tajus seda kuklas. Mingi pinge oli järele andnud; miski oli raugenud. Võttis tükk aega, enne kui ta taipas, et see oli vaikus. Mootorimüra oli lakanud. Võidusõit oli lõppenud.

Veeraänd tunni pärast silmas Lillian haigla ette keeravat lub-
tist autot, milles istusid sõidujuht ja kaks mehhaanikut. Valv-
õde tõi nad ootetuppa. Mehed jäid rusutult ringi vaatama. «Ka-
olete midagi uut teada saanud?» küsis Lillian.

Sõidujuht osutas nooremale mehhaanikule. «Tema nägi, ku-
Clerfayt ära viidi.»

«Tal jooksis suust verd,» sõnas mehhaanik.

«Suust?»

«Jah. See oli nagu verejooks.»

Lillian põrnitas mehele tardunult otsa. Mis kole eksitus
see näüd oli? Verejooks kuulub temale, mitte Clerfaytile. «Kui-
das tal verejooks sai olla?» küsis ta

«Rool oli rinna sisse surunud,» vastas mehhaanik.

Lillian raputas aeglaselt pead. «Ei,» lausus ta. «Ei!»

Sõidujuht läks ukse juurde. «Ma õige vaatan, kus arst on.»

Lillian kuulis, kuidas ta õega kõneles. Siis hääled kaugene-
sid ja taas lasus ruumis raske vaikus, mida häiris vaid meh-
haanikute ärev hingamine ning kärbestes sumin.

Sõidujuht tuli tagasi. Ta jäi uksele seisma. Tema valged sil-
mad pruuniks põlenud näos olid kuidagi ebaloosulikud. Ta lii-
gutas paar korda huuli, enne kui sai sõna suust. «Clerfayt on
surnud,» ütles ta sils.

Mehhaanikud põrnitasid teda üksisilmi. «Kas nad opereeri-
sid teda?» küsis noorem. «Kindlasti tegid nad midagi valesti.»

«Nad ei opereerinud teda. Clerfayt suri lõikuslauale jõud-
mata.»

Kõik kolm vaatasid Lilliani poole. Too jäi liikumatuks. «Ku-
ta on?» küsis ta viimaks.

«Nad seavad teda parajasti korda.»

Suure vaevaga vormis ta sõnu: «Kas nägite teda?»

Sõidujuht hoogutas.

«Kus ta on?»

«Parem, kui te Clerfayti praegu ei näe,» vastas mees.
«Tulge homme tagasi.»

«Kes ütleb nii?» küsis Lillian kõlatult. «Kes ütleb nii?» kor-
das ta.

«Arst. Te ei tunneks teda lihtsalt ära. Parem tulge homme.
Me võime teid hotelli viia.»

Lillian jäi seisma. «Miks ma teda siis ära ei tunneks?»

Sõidujuht ei vastanud kohe. «Nägu,» kostis ta lõpuks. «Nägu
on kõvasti moonutatud. Rool pressis rinnakorvi sisse. Ta ei
tundnud midagi, arvab arst. Kõik läks nii kiiresti. Ta kaotas
kohe teadvuse. Ei tulnudki enam teadvusele. Kas te mõtlete,»
kõrgendas mees häält, «et meil polegi südant? Meie tundsite
teda kauem kui teie!»

«Just,» vastas Lillian. «Teie tundsite teda kauem kui mina.»

Arge saage valesti aru. Ma tahan öelda, et surm on ikka
ühesugune: järsku ei ole sind enam. Ei räägi enam. Alles äsja
olid veel siin, ja siis enam ei ole. See käib üle mõistuse? Ma
tahan öelda, et meiega on samamoodi. Seisad selle ees, ja mõis-
tus ei võta. Kas saate aru?»

«Jah, ma saan aru.»

«Siis lähme siit üheskoos ära,» sõnas sõidujuht «Me viime
teid hotelli. Tänaaks aitab. Homme võite teda näha.»

«Ja mis ma hotellis peale hakkan?» küsis Lillian.

Mees kehtas õlgu. «Kutsuge arst. Las ta teeb teile süsti.
Tugeva süsti, nii et magate hommikuni välja. Lähme nüüd! Siin
ei ole teid enam midagi teha. Ta on surnud. Keegi ei saa enam
midagi teha. Kui inimene on surnud, on kõik läbi; ei ole midagi
teha.» Ta astus sammu lähemale ja võttis Lillianil käsivarrest.

Lähmel Uskuge mind. Porca miseria, see pole mul esimene
kord! Aga kurat võtaks, alati on see esimene kord!»

Lillian virgus sügavast unest. Esimesel silmapilgul ei jaganud ta midagi, siis labastas teda terav valu; ta tõusis nõksatades voodis istukile ja vaatas toas ringi. Kuidas ta siia sai? Pikema mööda hakkas talle kõik meenuma — surmaga varjutatud pärlilõuna, troskasõit väikeses linnas, õhtu saabumine, haigla, Clerfayti võõras, lapitud nägu, veidi viltu hoidev pea, käed, ilma temaga ei sobinud, sest keegi oli need nagu palvetamiseks kokku pannud, arst, kes temaga siia oli tulnud — see kõik ei olnud tõsi, see ei olnud õige — mitte Clerfayt ei pidanud haiglavoodil lamama, vaid tema, ainuüksi tema ja mitte Clerfayt, see oli mingi kohutav eksitus, keegi oli lubanud endale kohut, jubedat nalja heita.

Lillian tõusis üles ja tõmbas kardinad eest. Päikesevalgus tulvas tupp. Pilvitu taevas, helklevad palmipuud ning kirendavad lillepeenrad hotellialas tegid Clerfayti surma veelgi käsitamatumaks. Mina, mõtles Lillian, mina pidin see olema, minule oli see määratud, mitte talle! Ja Lillian tundis end mingil kummalisel moel reeturina, kes on kogemata alles jäänud, ülearuseks jäänud, kes elas üksnes eksikombel, kelle asemel on surmatud keegi teine ja kelle kohal hõljub näüd ebamäärane, hall mõrva varj — nagu autojuhi kohal, kes üleväsimusest inimese alla on ajanud, kuigi oleks võinud seda vältida.

Telefon helises. Lillian võpatas ning võttis toru. Mingi matusebüroo esindaja Nizzast pakkus talle soodsate hindadega kirstu, hauaplatsi ja vaarikat leinatallitust. Vajaduse korral võib kadunu kojusaatmiseks osta nende käest ka tsinksarga.

Lillian pani toru hargile. Ta ei teadnud, mida teha. Kus asus Clerfayti kogu? Seal, kus ta oli sündinud? Kusagil Elsäss-Lotringis? Lillian ei teadnud seda täpselt. Telefon helises taas. Seekord tuli kõne haiglast. Millised korraldused tal surnukeha suhtes on? Sellised asjad tuleb viimseini kindlaks määrata. Hiljemalt täna õhtupoolikuks. Ka kirst tuleb ära tellida.

Lillian vaatas kella. Oli keskpäev. Ta pani ennast riidesse. Ribinal-ribinal langes asjalik surma rituaal talle kaela. Mul

peaksid mustad riided olema, mõtles Lillian. Helistati firmast, mis aritses pargadega. Teisalt taheti teada, mis usku kadunuke oli olnud, et siis vastavaks kombetalituseks kirik reserveerida. Või oli lahkunu hoopis ateist?

Lillian tundis veel kange unerohu järelmõju. Ta ei orienteerunud kuigivõrd selles, mis tema ümber toimus. Ta läks trepist alla, et portjee käest nõu küsida. Keegi mees tumesinises üllionnas tõusis Lilliani märgates püsti. Lillian pööras pilgu kõrvale; kätteõpitud kaastunne oli talle vastik.

«Tellige palun kirst,» sosistas ta portjeele. «Ja võtke kõik vajalikud asjad jätumised enda peale.»

Portjee selgitas talle, et esmalt tuleb ametlik reglement järgi uurida. Kas Lillian soovib lahkumist? Mõnikord pidavat ka hädavajalik olema, et surma põhjust kindlaks määrata. Mis pärast? Oiguskord näeb seda nõnda ette. Autofirma peaks katama võidusõidu korraldajad vastutavaks teha. Siis ei tohi unustada ka kindlustusi ja muudki olulist — parem juba kõigele valmis olla.

Nais lihtne olevat surra — aga mitte surnud olla. Kas Lillian soovib, et Clerfayt maetaks siinsele kalmistule? «Tollele enesetapjate kalmistule?» küsis Lillian. «Ei!»

Portjee naeratas vabandavalt. Enesetapjate surnuaed on legend, nagu nii paljud teisedki asjad Monte Carlos. Tegelikult asub siin korralik ja kena surnuaed, kuhu maetakse kohalikke. Kas Clerfayti dokumendid on Lilliani käes?

«Dokumendid? Milleks talle veel dokumente?»

Portjee kannatus paistis katkematuna. Mõistagi läheb neil Clerfayti dokumente tarvis. Võib-olla on need tema toas, ilma nendeta ei saa kohe kuidagi. Niikuinii võtab ta ka politseiga ühenduse.

«Politseiga?»

Õnnetusjuhtumite korral tuleb neist viivitamatult politseisse teatada. Autofirma ja võistluste komitee on seda tõenäoliselt juba teinud; aga politsei peab andma matmisloa. Kõik on muidugi formaalsus, kuid sellest ei pääse. Küll tema selle eest hea seisab.

Lillian noogutas. Ta ei suutnud enam korraga hotellis olla. Ta kartis, et minestab. Talle meenus, et ta polnud eilsest lõunast saadik midagi söönud; ent ta ei tahtnud hotelli restorani minna. Tõtakalt väljus Lillian hotellist ja läks Café de Paris'sse. Ta tellis kohvi ning istus tükk aega laua taga, ilma et oleks joonud. Tänaval möödusid autod ja peatusid kasiino ees, sinna õitsid turistibussid, poetades maha oma kireva lasti, kes siis glidide juhatusel kuulekalt mängusaale uudistama siirdusid. Lillian virgus oma uimasusest, kui üks mees tema lauda istus. Kiiresti tühjendas ta tassi ja tõusis. Ta ei teadnud, mida ette

võtta. Ta katsus enesele sisendada, et ka ilma tolle õnnelusega oleks ta homme üksinda, kas Pariisis või teel Sveitsi. See ta ei aidanud; tema kõrval oli tühik, mis viis põhjatusse kuristusse ja mida ei saanud olematuks mõelda. Clerfayt oli surnud; oli midagi muud, kui teineteisest lihtsalt lahus olla.

Lillian leidis ühe pingi, kust sai merele vaadata. Talle tundus, et ta peaks tegema praegu hoopis pakilisemaid asju, aga ta ei suutnud otsustada, mida. Et just Clerfayt, mitte mina, mõeldes ta ikka ja jälle — milline hullumeelsus. Tema pidi ju surema, mitte Clerfayt. Mis jube ironia see küll on?

Hotelli jõudes läks Lillian oma tuppa, kellegagi sõnake vahetamata. Uksel ta seisatas. Surnud õhk lõi talle näkku; ta toas näis surmast kaetatud olevat.

Talle meenus, et portjee oli nõudnud Clerfayti dokumente. Ta ei teadnud, kus need olid, ja ta pelgas Clerfayti tuppa siseneda. Lillian mäletas juba sanatooriumipäevilt, et sageli kadunu asju valusam näha kui surnut ennast. Ta märkas, et Clerfayti toa võti seisis lukuaugus, ja ta oletas, et toatüdruk on seal ruumi koristamas. See andis talle julgust sisse astuda. Ta avas ukse.

Kõhetu naisterahvas hallis rätsepakostüümis vaatas kirjutuslaua kohalt üles. «Mida te soovite?»

Lillian mõtles esiti, et ta on valesse tuppa sattunud. Siis nägi ta nagis Clerfayti mantlit. «Kes te olete?» küsis ta.

«Ma arvan, et seda peaksin mina teilt küsima,» vastas naine teravalt. «Mina olen Clerfayti õde. Aga mis teie siit otsite? Kust teie olete?»

Lillian vaikis. Clerfayt oli talle tõesti kord rääkinud, et ta elab kusagil õde, keda ta vihkab ja kes ka teda vihkab. Ta polnud juba palju aastaid temast midagi kuulnud. Nüüd oli ta siin. Tal ei paistnud Clerfaytiga midagi ühist olevat. «Ma ei teadnud, et te olete siia saabunud,» sõnas Lillian. «Aga kuni te nüüd siin olete, osutun mina üleliigseks.»

«Loomulikult,» vastas naine külmalt. «Mulle õeldi, et mu vend olla siin mingi persooniga kokku elanud. Kas see olete teie?»

«Ärge sellega enam pead vaevake,» ütles Lillian ja keerus kannalt ringi.

Ta väljus ning läks tagasi oma numbrisse. Seal asus ta asju pakkima, jättis selle aga peagi pooleli. Ma ei või ära sõita, kuni ta veel siin on, mõtles Lillian umbmääraselt. Ma pean siin jääma, kuni matused on möödas.

Lillian läks veel kord haiglasse; ent valveõde teatas talle, et Clerfayti näha ei saa, sest ühe perekonnaliikme soovil viidud

põrm lahkamisele. Pärast seda aga joodetakse surnukeha tsinkarika ja saadetakse minema.

Haigla kes kohtas Lillian sõidujuhti. «Me sõidame täna õhtul koju,» ütles too. «Kas te juba nägite seda suurte hammastega meest? Tema õde? Ta käskis Clerfayti lõhki lõigata. Tahab politseikonna ja korralduskomitee kahjutasu saamiseks kohtuskohtu kaevata, nii-öelda lohakuse eest. Politseis on ta juba käinud. Te ju tunnete meie direktorit. Ta käis ka tema juures. Ja olgugi, et see mees ei pelga kedagi, oli ta näost lubivalge, kui moor poole tunni pärast tema kabinetist välja tuli. Nõudnud enesele eluaegset pensioni. Ta väidab, et Clerfayt olnud ta ainuke toitja. Me saame kõik minema. Sõitke teie samuti! Siin on kõik lõppenud.»

«Jah,» vastas Lillian. «Siin on kõik lõppenud.»

Lillian uitas sihitult mööda tänavaid ringi; istus veidi mõnes kohvikus ja jäi midagi, alles õhtul pöördus viimaks hotelli tagasi.

Ta oli väga väsinud. Arst oli jätnud talle tänaseks ühe unerohutableti. Kuid Lillian ei vajanud seda; ta uinus silmapilkselt.

Ta ärkas telefonihelina peale. See oli Clerfayti õde. Tal on tingimata tarvis Lillianiga rääkida, teatas too ülemuslikult. Tulgu Lillian kohe tema juurde.

«Kui teil mulle midagi öelda on, siis tehke seda otsemaid, telefoni teel,» vastas Lillian.

«See pole telefonijutt.»

«Sellisel juhul kohtume kell kaksteist hotelli hallis.»

«Siis on liiga hilja.»

«Minu jaoks mitte,» sõnas Lillian ja asetas toru hargile.

Ta heitis pilgu kellale. Hakkas kümme saama. Ta oli maganud neliteist tundi järjest ja tundis end ikka otsekui läbiipekstu. Ta läks vannituppa ja oleks vanniski magama jäänud, kui mitte uksele poleks ägedasti prõmmitud. Lillian tõmbas hommikumantli ülle. Aga veel enne kui ta ukse juurde jõudis, tormas Clerfayti õde tuppa; Lillianil polnud enam mingit võimalust teda takistada.

«Kas teie olete miss Dunkerque?» küsis hallis rätsepakostüümis naine.

«Te võite kõnelda minuga kell kaksteist hotelli fuajees,» vastas Lillian. «Mitte siin.»

«Mis tähtsust sel on? Ja praegu olen ma siin. Ma —»

«Te olete praegu siin vastu minu tahtmist,» katkestas teda

Lillian. «See on minu tuba. Kas te tahate, et ma direktsiooni endale appi kutsun?»

«Ma ei saa oodata kella kaheteistkümmeni. Minu rong läheb varem. Kas minu venna põrm peab perroonil päikese käes seisma ja ootama, kuni teie saate mahti minuga kõnelda?»

Lillian silmitses kitsast musta risti, mis naisel peenikese laotsas kaelas rippus. See inimene ei kohku vist millegi ees tahtes et oma tahtet läbi suruda, mõtles Lillian. «Ma olen siin olnud vüristas öde edasi, leidnud venna paberite seas ühe dokumendi koopiat, mille originaal on tõenäoliselt teie käes. See puudutab mingi R. Vierali asuva maja vormistamist teie nimele.»

«Minu nimele?»

«Kas te ei teagi sellest midagi?»

Lillian vaatas paberit kondises käes, mille sõrmi ehtisid kakabielusõrmust. Seega lesk — pole imeks panna.

«Las ma vaatan,» lausus Lillian. Öde kõhkleb. «Kas te ei ole seda varem näinud?»

Lillian ei vastanud talle. Ta kuulis, et vannitoas vesi jookseb ja läks kraani kinni keerama.

«Kas see oligi kõik, millest te minuga nii tungivalt rääkida tahtsite?» küsis Lillian tagasi tulles.

«Ma tahtsin teile öelda, et meie perekond sellega mõistab ei lep. Me võtame vastavad abinõud tarvitusele.»

«Laske käia. Aga nüüd palun jätke mind üksi.»

Naine ei liikunud paigast. «Oleks kõigiti lihtsam ja taktilisem, kui te selle päranduspaberi, mille mu vend kahtlemata teatud surve all koostas, kehtetuks tunnistaksite.»

Lillian pööras talle otsa. «Võib-olla olete tunnistuse kogumise juba valmis kirjutanud?»

«Tõepoolest. Teil on vaja siia üksnes allkiri anda. Näete. Mul on hea meel, et teil vähemalt selles asjas arusaamist on.»

Lillian võttis talt tunnistuse ja rebis lõhki, sellele pilkades heitmata. «Ja nüüd hakake astuma. Mul on teist villand.»

Öde ei löönud verest ära. Ta uuris Lilliani teravalt. «Te ütlete, et te ei teadnud sellest dokumendist midagi. Järelikult pol teil selle kohta ka mingit tõendit?»

Lillian läks ukse juurde ja avas selle. «Eks nuhkige välja.»

«Seda ma teen! Sest õigus on meil! Lõppude lõpuks on olemas vahe vreesugulaste ja mingisuguste külgekleepimise seiklejate ja pärandipäädjate vahel, kes —»

Laual seisis vaas kannikestega, mis Clerfayt kaks päeva tagasi oli toonud. Nüüd haaras Lillian selle pihku, teadmata, mida teeb, ja läigatas selle sisu kondisesse näkku. Ta ihkas vaid ühtsundida see kalk, talumatu hääl vaikima. Lilled olid juba veidelnärtsinud ning rippusid õe juustelt ja õlgadelt alla, nagu oleks see mõnest lombist välja roninud.

Naine pühkis näolt vett. «Seda te veel kahetsetel!» sisistas ta. «Muidugi,» vastas Lillian. «Saatke mulle arve oma soengu ja kleidi eest, ja kindlasti ka kingade, aluspesu, tuleviku ja ümra äraehmatatud raudse hinge eest! Hakake juba kord astuma!»

Öde lahkus. Lillian silmitses klaasvaasi, mida ta endiselt käes hoidis. Ta ei oleks uskunud, et on võimeline nii brutaalselt käituma. Jumal tänatud, et ma teda vaasiga ei visanud, mõtles Lillian ja purskas järsku naerma, ega suutnud kuidagi rahuneda, kuni tal viimaks silmist pisarad voolama hakkasid, ja koos pisaratega tuli lõpuks ka pingelangus.

Portjee peatas teda hallis. «Oks piinlik asi, madame.»

Mis siis veel?»

«Te palusite tellida mul kirstu ja kalmistukoha. Kuid ka härra Clerfayti öde oli kohe pärast saabumist ostnud autofirma kullul kirstu. Ja nüüd on see teie oma üle.»

«Kas seda tagastada ei saa?»

«Firma esindaja Nizzas teatas, et kirst on tehtud eritellimuse peale. Ta võib teile küll vastu tulla ja selle tagasi võtta, aga mitte sama eest.»

Lillian vaatas mehele abitult otsa. Tema silme ette kerkis protestne pilt — kuidas ta sõidab tühja kirstuga tagasi mõnda magisanaatoriumi, samal ajal kui Clerfayti öde viib tükeldatud urnukeha teises kirstus perekonna matusepaika.

«Ma soovitasin daamile võtta härra Clerfayti jaoks teie ostetud kirst,» seletas portjee. «Aga ta polnud nõus. Too daam on üldse väga ihnus. Ta laseb ka kõik oma hotellikulud kanda autofirma arvele. Loomulikult täisulalpidamine, ja eile õhtul tellis ta kaks pudelit Château Lafite'i 1929. aastakäiku. Seega parimat veini, mida meil on. Aga kirstufirma esindaja ostab kirstu tagasi poole hinnaga.»

«Hea küll,» vastas Lillian. «Ja kirjutage mulle lõpparve välja. Ma sõidan täna õhtul ära.»

«Saab tehtud. Aga siis jääb veel hauaplatsi asi. Teil teda enam vaja pole, kuid mina maksin ta juba teie eest kinni. Täna on raske midagi ümber korraldada. On ju laupäev. Ja enne esmaspäeva ei ole matusebüroos ühtki inimest.»

«Kas siis laupäeval ja pühapäeval siin kedagi ei sure?»

«Sureb küll. Aga hauaplatsid ostetakse sel juhul esmaspäeval.»

«Lisage siis hauaplats ka minu arvele.»

«Kas te mõtlete seda tõesti endale jätta?» küsis portjee suure silmi.

«Ma ei tea; ja ma ei taha sellest enam rääkida. Kirjutage

kõik üles, mille eest olete maksnud. Kirjutage kõik üles. Aga ei taha sellest enam sõnagi kuulda! Mitte sõnagi! Saate aru?»
«Just nii, madame.»

Lillian pöördus tagasi oma tuppa. Telefon helises. Ta ei vastanud. Ta pakkis järelejäänud asjad kokku. Käekotist leidis pileti Zürichisse. Lillian vaatas kuupäeva. See oli tänaõhtu rongile.

Telefon helises taas. Kui tirin viimaks lakkas, haaras Lillian õud. Talle tundus, et surm ei piirdunud üksnes Clerfaytiga kogu maailm ta ümber näis surnud olevat. Ja ka Boris, mõtle Lillian. Kes teab, mis temast on saanud? Ehk on temagi ammugi surnud, ja keegi ei ole saanud Lillianile sellest teatada, sest kellelgi polnud tema aadressi, aga võib-olla ka tahtmist selle talle teatada.

Lillian haaras telefoni järele, kuid lasi käe jõuetult all vajuda. Ta ei saanud Borisile helistada. Mitte praegu. Boris mõistaks teda, ta arvaks, et Lillian helistab seetõttu, et Clerfayt on surnud. Boris ei suudaks ilal uskuda, et ta kavatses Clerfayti maha jätta. Ka ei tahtnud Lillian seda Borisile kunagi öelda.

Ta jäi liikumatult istuma, kuni õhtuhämu hakkas tuppa hiilima. Aknad olid lahti. Väljast kostis puulehtede sahinat nagu kahjurõõmsate naabrite vada. Portjee oli talle teatanud, et Clerfayti öde lahkus lõuna paiku; ka temal oli aeg siit minema sõita.

Lillian tõusis püsti, ent viivitas. Ta ei võinud ära minna enne kui ta polnud järele uurinud, kas Boris veel elab. Tal pruukinud ju otse mehele helistada. Ta võis helistada numbri ning ükskõik millise nime all esinedes Borisi telefonile paluda, ja kui teenija läheb kutsuma, siis on selge, et ta on elus, ja Lillian võib toru hargile panna, enne kui mees telefoni juurd jõuab.

Lillian nimetas numbri. Möödus tükk aega, kuni talle keskjaamast viimaks tagasi helistati. Abonent ei vasta. Lillian palus proovida uuesti, tungivalt, eelteatega, ja jäi ootele.

Lillian kuulis aia kruusateedel krudisevaid samme. See meenutas talle Clerfayti aeda. Teda valdas troostitu lembuse laine. Clerfayt oli parandanud talle maja, ilma et tal sellest aimugi olnuks. Ta ei tahtnud olla majaomanik. See jaaks tema käetühjalt seisma ja koos kõigi oma stukkornamentidega tasapisi lagunema — muidugi kui seda ei konfiskeeri Clerfayti öde, relativastatuna ühepoolse õiguse topeltemoraaliga.

Telefon helises. Lillian kuulis telefonineiuude ärritatud prantsuskeelselt sädistamist. Samas unustas tal viimnegi ettevaatus. «Boris!» hüüdis ta. «Kas sa kuuled mind?»

Kes räägib?» küsis tundmatu naisehää.

Lillian vaikis viivu; seejärel ütles ta oma nime. Kahe tunni pärast on ta Rivierast lahkunud, ja keegi ei tea, mis suunas; oleks naeruväärne, kui ta Borisiga veel viimast korda ei räägiks.

«Kes räägib?» kordas hää.

Ta nimetas uuesti oma nime.

«Kes?»

«Lillian Dunkerque.»

«Härra Volkovit ei ole enam siin,» kostis läbi kahinate ja praksumise.

«Kes sealpool räägib? Proua Escher?»

«Ei, proua Bliss. Proua Escher on meilt lahkunud. Härra Volkov samuti. Kahjuks küll.»

«Uks hetk!» hüüdis Lillian. «Kus ta on?»

Müra telefonis paisus. «Ära sõitnud,» kuulis Lillian.

«Kus ta on?»

«Härra Volkov on ära sõitnud.»

«Ära sõitnud? Kuhu?»

«Seda ma ei tea teile öelda.»

Lillian pidas hinge kinni. «On temaga midagi juhtunud?» küsis ta viimaks.

«Ma ei tea, madame. Ta on ära sõitnud. Rohkem ei oska ma midagi öelda. Ma kahetsen —»

Ühendus katkes. Torust kostis veel vaid prantslannadest telefonistide kädinat. Lillian asetas toru hargile. Ära sõitnud — ta teadis, mida see seal üleval žargoonis tähendas. Nõnda väljenduti surma puhul. Ja ega see muud tähistada saanudki — kuhu seal ikka siis sõideti? Isegi Borisi vana majapidajannat polnud enam.

Lillian istus veel veidi aega vagusi. Lõpuks ta tõusis ja läks alla. Ta tasus oma arve ning p'stis pileti tasku. «Saate mu asjad muidesjaama,» käskis ta.

«Juba praegu?» imestas portjee. «Teil on ju ligi kaks tundi aega. Praegu on liiga vara.»

«Ei ole,» vastas Lillian. «Mul pole enam üldse aega.»

Lillian võttis väkese raudteejaama ees pingil istet. Varase videvikus olid süüdatud esimesed tuled, mis rõhutasid veelgi enam hoone alasti hüljatust. Lillianist möödus salk päevitunud turiste, kes suundasid kärarikalt Marseille' rongi peale.

Tema kõrvale istus ming ameeriklane ja alustas monoloog, et Euroopas pole kusagil võimalik korralikku steaki saada, koguni mitte hamburgi steaki. Isegi viinerid olla Wisconsinis etemad.

Lillian konutas jõuetult pingil, pea tühi ning keha roidunud ega teadnud, kas see johtub leinast, väsimusest või alistumisest.

Ta nägi koea, kuid ei tundnud teda ära. Koer jooksis kaares üle platsi, nuhtas paari naise juures, peatus ning tormas seejärel Lilliani poole. Ameeriklane kargas püsti: «Marutõbi! Koer!» hüüdis ta. «Politsei! Laske ta maha!»

Hundikoer jooksis mehest mööda ja hüppas Lilliani najale üles. Ta paiskas Lilliani peaaegu ümber, lakkus ta käsi ja katkus ka nägu limpsata, ta vingus, ulgus ja haukus nii pööraselt, et ümberringi hakkas kogunema jahmunud inimesi. «Wolf,» lausus Lillian rabatult. «Wolf! Kust sina sinna said?»

Koer jättis ta sinnapaika ja sööstis inimsõõri poole, mis silmapilkselt lõhenes. Ta jooksis vastu mehele, kes kiirel sammul üle platsi tuli, ning kihutas tagasi Lillian, juurde.

Lillian oli vahepeal püsti tõusnud. «Boris!» ütles ta.

«Leidsime su ikkagi üles,» sõnas Volkov. «Hotelli portjee teatas mulle, et sa läksid juba ära raudteejaama. Nii et viimasel minutil, nagu ma naeni! Ja jumal teab, kust ma sind siis oleksin pidanud otsima.»

«Sa oled elus!» sosistas Lillian. «Ma helistasin sulle. Mulle öeldi, et sa oled ära sõitnud. Ma mõtlesin —»

«See oli proua Bliss. Ta on meie uus majapidajanna. Proua Escher läks uuesti mehele.» Volkov talitses koera. «Ma lugesin ajalehest, mis on juhtunud; sellepärast ma tulingi. Ma ei teadnud, missuguses hotellis sa elad, muidu oleksin sulle helistanud.»

«Sa oled elus,» kordas Lillian.

«Ja sina samuti, kullake! Muu pole oluline.»

Lillian vaatas talle otsa. Ta mõistis kohe, mida Boris mõtles — kõik muu, solvatud eneseuhkus ja riivatud väärikus, taandus tolle viimase, lepitava tõdemuse ees: armastatud inimene polnud surnud, ta elas ja hingas ja viibis praegu siin, täiesti ükskõik, mis tunded tal olid ja mis vahepeal oli juhtunud. Borisi polnud ajendanud tulema nõrkus või kaastunne; ta oli juhitud hoopis tollest äärmuslikust selgusest, ainsast, mis talle oli jäänud, ainsast, mis alati lõpuks jääb, mis kõik üles kaalub ja millest peaaegu alati alles liiga hilja teadlikuks saadakse.

«Jah, Boris,» lausus Lillian. «Muu pole oluline.»

Volkov silmitses tema pakke. «Millal su rong väljub?»

«Tunni aja pärast. Aga las ta läheb.»

«Kuhu sa tahtsid sõita?»

«Ma ei tea. Zürichisse. Ükskõik kuhu, Boris.»

«Lahme siit siis minema. Koli mõnda teise hotelli. Ma lasksin niikuinii Antibes'is toa kinni panna. Hotel du Capis. Me võime veel teise toa juurde saada. Kas saadan kohyrid sinna?»

Lillian raputas pead. «Lase olla,» ütles ta korraga veendunult. «Rong läheb tunni aja pärast; sõidame siit minema. Ma ei taha enam siia jääda. Ja sina pead tagasi minema.»

«Ei pea,» vastas Volkov.

Lillian vaatas talle otsa. «Kas sa oled siis terve?»

«Ei ole. Aga ma ei pea ka kohe tagasi minema. Ma võin sõita koos sinuga, kuhu sa aga soovid. Ja nii kaua, kui sa soovid.»

«Aga —»

«Ma ju mõistsin sind tookord,» ütles Volkov. «Mu jumal, kuidas ma sind mõistsin, kullake, et sa sealt ära tahad.»

«Miks sa siis koos minuga ei tulnud?»

Volkov vaigis. Ta ei tahtnud talle meelde tuletada sõnu, mida ta ise lahkudes oli öelnud. «Oleksid sa siis minuga läinud?» küsis ta lõpuks.

«Ei, Boris,» vastas Lillian. «Sul on õigus. Siis mitte.»

«Sa ei tahtnud enesega haigust ühes võtta. Sa tahtsid sellest põgeneda.»

«Ma ei mäleta enam. Võib-olla oli nii. Sellest on palju aega möödas.»

«Mõtled sa ikka täna õhtul sõita?»

«Jah.»

«On sul magamiskoht?»

«Jah, Boris.»

«Mulle tundub, et sulle kuluks väike eine ära. Lähme sinna leisele poole kohvikusse. Ma käin vaatan vahepeal, kas saandale rongipileti.»

Nad läksid kohvikusse. Boris tellis Lillianile mune, sinki ja kohvi. «Ma lippan nüüd jaama,» ütles ta «Sina istu siin. Ja ära minema jookse.»

«Ei jookse. Miks kõik ometi seda kardavad?»

Boris muigas. «See pole sugugi paha, kui nii mõeldakse. Ja relikult tahetakse sinaga väga koos olla.»

Lillian vaatas talle otsa. Ta huuled värisesid. «Ma ei tahnututa,» ütles ta.

Boris jäi laua kõrvale seisma. «Sa oled lihtsalt kurnatud. Söö nüüd. See on sul täna kindlasti esimene kord midagi hamba alla saada.»

Lillian tõstis pilgu. «Näen ma siis tõesti nii halb välja?»

«Ei, kullake. Ja isegi kui sa halb välja näeksid, teeks paari-tunniline uinak asja jälle heaks. Kas sa oled selle unustanud?»

«Jah,» vastas Lillian. «Ma olen siin paljud asjad ära unustanud. Kuid mitte kõik.» Ta asus sööma, pani aga varsti noa ja kahvi käest ning võttis kotist peegli. Ta uuris teraselt oma nägu, silmi ja sinkjaid varje. Mida oligi arst talle Nizzas öelnud? Et enne kui on suvi ning võib-olla ka varem, kui ta samas vaimus jätkab. Suvi — siin oligi juba suvi, aga mägedesse jõuab see hiljem. Lillian vahtles uuesti oma nägu, siis võttis käekolisi puudritoosi ja huulepulga.

Volkov tuli tagasi. «Pilet on käes. Rongis on vabu kohti küllalt.»

«Siis id magamisvagunisse?»

«Esiolgu mitte! Kuid ehk jääb hiljem koht vabaks. Ega see olegi oluline; ma magasin nakuini terve tee kuni siiani.» Ta silistas koera, kes istus truult Lilliani kõrval. «Sinul tuleb praegu pagasivagunisse kolida, Wolf, aga küll me su sealt varsti välja munsterdame.»

«Ma võin ta enda juurde kupeesse võtta.»

Boris noogutas. «Prantsusmaal on inimlikud vagunisaatjad. Ning Zürichis peame siis pikemalt nõu, mida sa edaspidi tegema hakkad.»

«Ma tahan tagasi minna,» sõnas Lillian.

«Tagasi minna? Kuhu?» küsis Volkov ettevaatlikult.

Lillian vaikis. «Ma olingi juba teel tagasi,» lausus ta lõpuks. «Sul ei tarvitse seda uskuda.»

«Miks mitte?»

«Miks sa peaksidki uskuma?»

«Sest ma tegin ise kord täpselt samuti, kullake. Paljude aastate eest. Ka mina pöördusin tagasi.»

Lillian murendas taldrikule leivaraasukesi. «Nii et ette moraalilugemine on tulutu tegevus, jah?»

«Täpselt. Selle peab omal nahal läbi tegema. Muidu jääb alati südamele kripeldama, et oled kõige tähtsamast ilma jäänud. Oled sa juba otsustanud, kuhu sa Zürichist edasi lähed?»

«Eks ikka mõnda sanatooriumisse. Bella Vistasse nad ju mind uuesti ei võta.»

«Muidugi võtavad. Aga oled sa kindel, et sa tagasi tahad minna? Sest praegu oled sa väsinud ning vajad rahu. Sa võid veel meelt muuta.»

«Ma tahan tagasi minna.»

«Kas Clerfayti pärast?»

«Clerfaytil pole sellega mingit pistmist. Ma tahtsin juba varem tagasi minna.»

«Miks?»

«Mitmetel põhjustel. Ma ei mäleta neid enam. Nad näisid mulle nii iseenesestmõistetavad, et olen nad kõik unustanud.»

«Kui sa siiski ümber mõtled — siis ei tarvitse sa üksi olla. Ma võin sinu seltsi jääda.»

Lillian raputas pead. «Ei, Boris. Aitab. Ma tahan tagasi. Aga sina, võib-olla tahad sa ise veel siin ringi vaadata? Sa pole ju nii kaua enam all käinud.»

Volkov muigas. «Ma tunnen siinset elu —»

Lillian noogutas. «Olen kuulnud. Ja nüüd tunnen seda ka mina.»

Zürichist helistas Volkov sanatooriumisse. «Kas ta on ikka veel elus?» küsis Dalai Laama pahuralt. «Olgu pealegi, minu pärast tulgu.»

Lillian jäi Zürichi Hotel Dolderisse tervelt nädalaks. Enamiku sellest ajast veetis ta voodis. Ta tundis end korraka väga väsinuna. Igal õhtul haarasid teda palavikuhood ja temperatuur tõusis kõrgele. Volkov konsulteeris arstiga, kelle ta oli kutsunud Lilliani läbi vaatama. «Ta peaks ammu haiglas olema,» teatas professor. «Jätke ta siia.»

«Ta ei taha siia jääda. Ta tahab üles mägedesse.»

Arst kehtas õlgu. «Kuidas arvate. Kuid tellige sel juhul kindlasti kiirabiauto.»

Volkov lubas seda teha. Ent ta mõistis kohe, et ta oma lubadust ei pea. Ta oli piisavalt kogenud, et teada, kuidas liigne hoolitsus võis osutuda sama hukatuslikuks nagu selle täielik puuduminegi. Kohelda Lilliani surijana mõjunuks talle halvemini kui riskantne autosõit.

Lillian vaatas Borisile säravi silmi otsa, kui too uuesti tuppa astus. Alates haiguse ägenemisest oli Lillian taas rõõmsamaks muutunud — justnagu lunastanuks ta omaenese tõve läbi süütunnet, mis teda Clerfayti surma pärast oli painanud. Lähedase

kaotusest tingitud valu, mõtles Lillian veidi irooniliselt, on ker-
gem taluda, kui sa tead, et sul eneselgi enam palju elupäevi pole
jäänud. Isegi protest oma haiguse vastu oli Clerfayti surmast
saadik vaibunud. Kellelgi polnud pääsu, ei tervel ega haigel,
ning see andis paradoksaalse tasakaalutunde.

«Vaene Boris!» lausus Lillian. «Mida arst sulle küll ütles?
Et ma ei pea reisile vastu?»

«Mitte midagi sellesarnast.»

«Küllap ma juba vastu pean. Kas või sellepärast, et ta vas-
tupidist ennustab. Ja ma elan veel kauemgi.»

Volkov vaatas talle üllatunult otsa. «Tõepoolest, mu kullake.
Ka minul on selline tunne.»

«Hüva. Aga nüüd vala mulle sõõm vodkat.»

Ta ulatas mehele klaasi. «Millised argpüksid me ikkagi ole-
me,» sõnas Lillian viivu pärast. «Meie oma pisikeste pettustega.
Aga mis meil muud üle jääb? Eks me pea ju hirmule vastukaa-
luks midagi välja mõtlema. Kas tulevärgi, silmapette või pisu-
kese elutarkuse, mis varsti kokku sulab.»

Uhel soojal sulnil suvepäeval sõitsid Lillian ja Boris üles
mägedesse. Umbes poolel teel kohtusid nad ühes U-kurvis
teise autoga, mis peatus, et neid mööda lasta. «Hollmann!» hüü-
dis Lillian. «See on ju Hollmann!»

Autos istuv mees tõstis pilgu. «Lillian! Ja Boris! Aga —»

Hollmanni taga andis ägedalt signaali keegi läbematu itaal-
lane oma väikeses Fiat'is, pidades end nähtavasti võidusõitja
Nuvolariks. «Ma pargin siia kõrvale,» hüüdis Hollmann. «Ooda-
ke mind!»

Ta sõitis pisut edasi, lasi itaallase mööda ja pöördus jalgsi
tagasi.

«Mis nüüd, Hollmann?» küsis Lillian. «Kuhu teie siis lähete?»

«Ma ju rääkisin teile, et ma olen terve.»

«Aga auto?»

«Laenatud. Tundus kuidagi narr rongiga sõita. Nüüd, kus
mul jälle leping taskust!»

«Leping? Mis leping?»

«Ikka oma vana firmaga. Nad helistasid mulle eile. Neil on
üks puudu —»

Hollmann vaikis hetke. Siis silus ta üle juuste. «Torriani neil
juba on; nüüd tahavad nad meist partnerid teha. Kui hästi läheb,
teen varsti väiksematel sõitudel kaasa. Siis edasi suurtel võidu-
ajamistel. Hoidke mulle põialt. Mul on väga hea meel, et teid
uuesti nägin, Lillian!»

Nad nägid Hollmanni veel ühest kõrgemast kurvist, kui see
sinise putukana teed mööda alla kihutas, et asuda Clerfayti

kohale, nii nagu Clerfaytki oli kunagi kellegi teise kohale asu-
nud ja millalgi keegi teine omakorda Hollmanni kohale asub.

Lillian suri kuus nädalat hiljem, ühel heledal suvisel keskpäe-
val, mil kõik ümberringi oli nii vaikne, et maastik näis hinge
kinni hoidvat. Ta suri kiiresti ja ootamatult ja ükski Boris oli
läänud korraks külasse. Kui ta tagasi tuli, leidis ta Lilliani voo-
dilt surnuna. Tema nägu oli moondunud: ta oli lämbunud vere-
jooksu kätte ja ta käed olid krampunud kaela ümber; ent veidi
aja pärast tema ilme selgines ja ta nägu oli nii ilus, nagu Volkov
seda enam kaua polnud näinud. Ja Volkov oli veendunud, et Lil-
lian oli olnud õnnelik, kuivõrd inimene üldse kunagi õnnelik
võib olla.

MÕNINGAID SOLMKUSIMUSI REMARQUE'I LOOMINGUS

Oraakli sõnutsi pidanud Gordioni sõlme lahtiharutaja saada võimu terve maailma üle. Sirendav siht silme ees ning tulitav tee jalge all, asus ka Aleksander Suur omal ajal mõistatuse kallale. Kuid mõistlikku lahendust leidmata otsustas vägev väejuht olukorrast ometi võitjana välja tulla: ta haaras mõõga ja raius sõlme lihtsalt läbi. Muistne lugu, mis mõjub siiski kaasaegselt. Apardunud saladuselahendajas tunneme ära omaenese hektiilise aastasaja inimese. Sest 20. sajand — eks ole see ju läbematuse sajand.

Mainitud kontekstist on välja kasvanud ka Erich Maria Remarque'i (1898—1970) looming, ning eelkõige siit leiame võime tema ajastutundlike romaanide mõistmiseks. Maailmas, kus domineerib poliitiline lähenemismall, kannatab paratamatult filosoofiline tunnetussügavus. Poliitilise läbematuse aprioorsed otsustused on vajutanud oma ühekülgsuse püleri ka Remarque'i teoste tõlgendamisele. Kirjanikust, kes kogu loometee välitel võitles sajandi haiguse — läbematuse ja pinnapealsuse — vastu, on tehtud pahatihti pelk poliitiline illustraator, kelle mõtelennult on aleksandersuurelikult mõõgaga vehkides kärbitud tiivad.

Tõsi küll, ega Remarque'i saa ka kirjanduslikult puhtaks analüütikuks nimetada. Ta oli pigem sünteesija, kelle teostest võib leida paljude erinevate mõttevoolude heiausi. Elufilosoofia, fenomenoloogia, personalism, intuitivism, eksistentsialism, ontoloogia — kui piirduda vahest tuntavamate mõjuritega. Jääb üksnes imestada, kuidas sellel pinnal ei kujunenud kirjaniku loomingu saaduseks ja saatuseks eklektitsism. Läbitunnetatud ning kannatlik liikumine ideaali poole, elamuslikult mõtestatud elu kui olemise ülima väärtuse poole — nõnda võikski sõnastada Remarque'i elu ja loomingu kredo.

Remarque'i romaanide peategelasi ühendab teosest teosesse mingi omamoodi lummas sarnasus. Kaugel skemaatilisusest; karakterid on loodud küll nappide, ent ülitäpsete joontega. Nad on äärmiselt orgaanilised ja iseseisvad. Kuid neid seob ühine

arhetüüp, mis on diametraalselt vastandlik 20. sajandi inimese iseloomulikule koondkujule. Kõik nad on autori seisukohalt passiivsed kangelased, n.-ö. meie aja kangelased sõna tõsisel mõttes. See passiivsus ilmneb juba peategelaste saatustes, mis on rõhutatult traagilised, ja kogu toimuva taustsüsteemide suhtes ei jäta Remarque kaksipidist tõlgendamisvõimalust. Ajastu, mille raames maailma poliitiline ning majanduslik determinant Ohtumaa elas kolmekümne aasta jooksul üle kaks laastavat ilmasõda, oli vaieldamatult inim(sus)vaenulik. Remarque'i kangelased on nagu tuhkatriinud, kelle isa(maa)d on varjusurmas ning kes seega on jäetud võõrasemade — aja — troosituse meelevalda. Nad on sajandi südametunnistuse võrdpiltideks, kelle osaks jääb aga paraku okaskrooni kandmine.

Sageli on Remarque'i kangelastele ette heidetud välist passiivsust, tegususe puudumist. Remarque on veendunud, et 20. sajandi sündroomi, läbematuse tervendavaks alternatiiviks võib olla vaid seesmine aktiivsus. Ja tõesti, ümbritseva keskkonna suhtes ei ole Remarque'i kangelased pea kunagi oma hinges passiivsed. Nad on introverdid, kes mõistavad, et maailma asjade katastroofiline kulg on lähtuv inimestest endast, mitte kusa-gilt «väljast». Nii on ka passiivsete kujude antipoodid tegelased, keda ilmestab välise aktiivsuse varjus just seesmine passiivsus (tühjus), see tüüpiline tarbimisühiskonna mentaliteet. Nõnda siis otsivad kõik Remarque'i kangelased kohta elus ja nende fiasko muutub tegelikult ühiskonna fiaskoks. Neid inimesi huvitavad kausaalsed suhted, nad arutlevad igaüks oma elukogemusest johtuvalt erinevate visioonide õigsuse üle. Välise aktiivsuse puudumine aga ei tähenda Remarque'il veel kaugeltki resignatsiooni. Enesetappki on midagi muud — see on mägu-reeglite rikkumine, vastuvõetamatutest piiridest väljaastumine. Täieliku alistumisena saab tõlgendada üksnes mugandumist ebainimlike oludega.

Ent isiksusliku autonoomsuse säilitamiseks vajavad Remarque'i kangelased teatud kaitset laiutava keskkonna eest. Ja selle vajaliku distantse tagab neile iseloomulik künism ja iroonia, mida Remarque vaid harva laseb langeda sarkasmini. Ühelt poolt on ta sinisilmse tapalavale tormamise vastu — kuid teisalt ei leia ta ka õigustust halvale halvaga vastata; tema kangelased on teatud mõttes headuse missiooni kandjad. Kui aga tema varasemate romaanide peategelased on rohkem ohvrid, siis hilisemates kohtame tegelasi, kes ei pööra pärast esimest lööki enam tolstoilikult teist põske ette. Kas on siin mõju avaldanud võitleva humanismi teooria, aga me näeme tegelasi, kes tõstavad käe enesekaitseks ning peatavad löögi; kuid nota bene! — ei löö tagasi. Nõnda jõuab Remarque loomingu lõpuperioodil, kuhu

kuulub ka käesolev teos, teatavale uuele moraalitasandile, kriitilise avatuse tasandile.

Võib muidugi küsida, miks on Remarque'i kangelaste alaliseks saatjaks alkohol? Kõigepealt tuleb näha selles katset ületada üksindust. See on tegevus, mis võimaldab koosolemist, teatud time-outi üleüldises meeletus sagimises, hetki mõelda endast ja endale, teistest ja teistele, elust ja elule, Jumalast ja Jumalale. Vastupidiselt tavakäsitusele ei võrdsustu alkohol siin eskapismiga (äärmisel juhul võib ta olla valuvaigisti), vaid ekstsessiga argipäevas. Sest on ju tuntud tõsiasi, et teatud piirini teravdab alkohol meeli. Just teatud piirini — ja sellest üle Remarque ei lähe. Lugeja ei näe tegelasi pea kunagi purjus. Me võime seda küll hiljem tagantjärele teada saada, kuid autori vaateväljast jääb see välja: pealegi sarjab ka purjutanu end pärast selle eest tavaliselt ise. Alkohol aitab Remarque'i tegelastel kõrvaldada argisuse šlakki, et jõuda eksistentsiaalsete, analüütiliste mõtisklusteni. Kuid selles plaanis justkui vastukaaluks loodud igapäevatasand, mis avaldub näiteks kas või kulinaariaalaste finesside suisa pedantses esitelus, pole siiski pelk nautlev naturalism. Mõõdukas dionüüsia kuulub Remarque'i harmooniaideaali juurde, ning nälja- ja janutunde avaldustes leiab väljendust siiras elutahe.

Remarque'i universaalsusetaotlus ilmneb ka tegelaste rahvuslikus valikus. Arusaadav on mänguruumi piirdumine Euroopaga, sest just Ohtumaa oli 20. sajandi ajaloo vedur, ning tema inimese analüüs katastroofideni viinud elukäsituse vaatlus. Romaanist romaani hakkab tegelaskond muutuma aina internatsionaalsemaks, viies välja peaaegu rahvusetuseni. Sest mis rahvuslikku kuuluvust võib olla inimesel, kelle ema on venelanna, isa vallooni, ja kes ise valdab vähemalt nelja Euroopa keelt? Sellistel aja ja ruumi heidikutel puudub n.-ö. lokaalne juuresit, ent Remarque'i käsitluses olekski see pigem ahel, mis köidab rahvusliku süü, vaenu ja eelarvamuste külge. Kosmopolitismi ohu välistab aga kindlalt kultuurikontekst. Tuleviku inimene peab oskama olla vaba — ja ta peab teadma, milleks.

Enamasti vajab iga inimene enese manifesteerimiseks mingit resoneerivat kooslust. Remarque'i kangelased leiavad selle kadunud põlvkonnale omases kameraadluses, seltsimehelikkuses. Liiga kitsas on aga seostada seda vaid Esimese maailmasõjaga; see on üldse saatusekaaslaste ühendus, sarnaselt kogetud minevikust väljakasvanud ligilähedaselt ühesuguse ellusuhtumisega inimeste liit. Ja kuna see laieneb eri rahvusest (rahvusetute) osapoolte sõpruskonnaks, siis annab Remarque sellega mõista, et sund, mis inimesi selleks ajendaß, pole lokaalselt determineeritud, vaid ajastuomane; see on elementaarse inimliku solidaarsuse taotlus.

Siinjuures võime rääkida ka omapärasest müüditasandist: igamees on lahutamatu oma odüsseiast, mille läbi ja mille tõttu ta tegelikult üldse eksisteerib. Antiiktragöödia peategelastega kõrvutades võib leida veel ühe ühendava lüli: saatuse needuse e. jumalate ebasoosingu. Maailmas aga, mille Fr. Nietzsche võttis kokku väitesse «Jumal on surnud. Inimesed on ta tapnud», juhib Remarque'i tegelaskujude saatust kaasaegsete heerooste ilmeksimatu ja kõikvõimas vägi. Sellele mittekuuletumine tähendab teatavasti esimest sammu Kolgatale.

Remarque'i allergia kõiksugu poliitiliste ilmingute vastu läbib tulikirjana kogu tema loomingut. Poliitikas näeb ta toda blankovekslit, millega inimkond püüab kinni maksta oma läbematust, kus eesmärk pühendab abinõu. Remarque, kes on väljas kõigi inimeste, s. t. inisuse eest, ei saa leppida olukorraga, kus kildkondlik purelemine domineerib ökumeenilise mõtlemise üle. Siit on mõistetav ka tema umbusklik suhtumine rahvustesse — nood kannavad endas nende poolt ja nende peal praktiseeritud poliitika ajalugu, millest tulenevad hoiakud ja eelarvamused on sageli juba emapiima komponendiks. Apoliitilisus elus ja kirjanduses on Remarque'i jaoks inimsuse esmaseks mõõdupuuks. Ning tõesti — peaaegu ühtegi oma kangelast ei loori Remarque poliitilise värvinguga. Rõhutades nõnda oma üldinimlikkusetaotlust, võrdsustab Remarque vastavalt poliitilisuse ja amoraalsuse ning apoliitilisuse ja moraalsuse.

Kultuuri kui inimlike ideaalide varamu ülimat kriisi tõendavad Remarque'i meelest poliitilistel põhjustel toimunud emigratsioonilained. Tema romaanide tegelaste kaudu kanduvad meieni bolševike ja natsionaalsotsialistide, osalt ka fašistide terrori ajendatud vood, mis kulmineeruvad siseemigratsiooniks Teise maailmasõja järel. Kõigile neile on ühine väärtushinnangute nihestumine inimhinges ning kontakti kaotamine elava eluga.

Ka religiooni ja teadusesse suhtub Remarque teatud skeptisismiga, kui viimaseid kiputakse absolutiseerima, kui nendesse uskumine muutub täiesti dogmaatiliseks. Ta ei leia õigustust ühelegi fanaatikule, kes vaatab maailma oma skemaatiliste silmaklappide vahelt.

Elu on Remarque'ile ülim väärtus, kõige alus. Ning ta jagab elufilosoofilist seisukohta, et elu võrdub elamusega. Nõnda siis seisneb elu mõte ja eesmärk selles, et elu tuleb läbi elada, läbi tunnetada. Mõistagi ei tohi seejuures kitsendada teiste samasugust õigust. Siit kasvab välja ka Remarque'i paljude tegelaste «pärispätt», süü ilma otsese süüta. Tapmine on alati elu mõrvamine, olenemata asjaoludest. Vapustus, võõristus, süütunne — selline on enamasti Remarque'i kangelaste kogemus, kes isegi

enesekaitseks relva haarates ei pääse ihulistest ja hingelistest vastikusvärinatest. Ometigi on surm eluga orgaaniliselt seotud ning sestap ei saa keegi, kes surmale ei mõtle, elu sügavuti tunnetada. Sellest johtuvalt on Remarque'i kangelased — elu otsijad — ilmtingimata «ühe jalaga hauas»: sõdurid, haiged, taga-aetavad, võidusõitjad, vangid jms. Teadmine elu kaotamise võimalikkusest on nende eksistentsiaalse tunnetuse katalüsaatoriks. Remarque'i jaoks võib üksnes elu olla heroiline, mitte aga surm; elu on teelolek, mis lõpeb paradoksaalselt ühes ja samas punktis, kuid üksikisiku kaduv eksistents jätkub lakkamatus eluvoolus, ning nõnda ei välista Remarque indiviidi moraalse vastutuse kohustust.

Igas indiviidis tuleb näha elu ilmingut. Ja mida enam me inimesi tundma õpime, seda sügavamalt võime mõista elu. On iseloomulik, et Remarque'i tegelased suhtlevad kõigi ühiskondlike klasside ja kihtide esindajatega, alates aadlikest ja vaimlikest kuni lumpeniteni ja prostituutideni välja. See on otsing, inimlik ideaal, sest Remarque jagab arvamust, et kaks inimest võivad teineteist mõista üksnes tinglikult. Lähedus elule, teistele ja ka iseendale on võimalik vaid teatud piirini; maailm ongi kõigest üksikindiviidide kogum, mida ta vastandab totaalsetele poliitilisele ideoloogiale. Viimased on tekkinud soovist elule seadusi dikteerida, selle asemel et otsida olemasolevas peituvaid võimalusi. Remarque'i positiivne programm on niisliis üldhumanistlik — pürgimus mõistmisele. Mõistmise eelduseks on aga lahutiütlemine eelarvamustest, ja see tähendabki avatust. Tõeline elu on avatud elu, Argipäeva poeesia.

Remarque'i teoste menu on olnud püsiv. Seega on püsinud ka need probleemid, millele lugejad kirjaniku kaasabil lähendust otsivad. Ja Remarque ei otsi vastust mitte üksnes eluliste küsimustele, vaid tervele eluküsimusele. Inimesed ei saa elu sootuks omatahtsi ümber kujundada, nad saavad sellega suheldes aga harmooniat otsida ja leida. Ning kui igaüks meist lähebks tänapäeval aeg-ajalt peatuda ja elu olemuse üle järele mõelda, siis seisaksime ehk kindlamini uue, tasakaalustatuma maailma lävel.

Tarvi Talv